

AZƏRBAYCAN

6'2016

1923-cü ildən çıxır

AZƏRBAYCAN YAZIÇILAR BİRLİYİNİN AYLIQ ƏDƏBİ-BƏDİİ ORQANI

Baş redaktor: İntiqam QASIMZADƏ
Baş redaktor müavini: Südabə AĞABALAYEVA
Məsul katib: Tofiq MAHMUDOV

REDAKSIYA HEYƏTİ: Ağasəfa, Vilayət Quliyev, Firuzə Məmmədli, Məmməd Oruc, Vaqif Bəhmənli, Vahid Əziz, Seyran Səxavət, Saday Budaqlı, Əli Əmirli, Yaşar, Asim Yadigar, Elçin, Əjdər Ol, Musa Yaqub, Afaq Məsud, Rüstəm Kamal, Ənvər Əhməd, Kamil Əfsəroğlu, Vaqif Yusifli, Fəxri Uğurlu, Paşa Əlioğlu, Əli İldırımoglu

Redaksiyanın ünvanı: Bakı - Az1000 Xaqani küçəsi, 25	Çapa imzalanıb: 25.05.2016 Sifariş 1222 Tiraj 600	E-mail: intigam.gasimzade@gmail.com qasimzadeh@azyb.az
Telefonlar: <i>Redaksiya</i> – 498-78-10 493-28-32 493-28-34 <i>Mühasibat</i> – 493-29-41	Kağız formatı 70x108 1/16 - 6,5 kağız vərəqi 12 çap vərəqi 16,8 şərti çap vərəqi	Qiyməti 1 manat 50 qəpik Bakı şəhəri, “Azərbaycan” nəşriyyatının mətbəəsində ofset üsulu ilə çap olunur

**Çap olunmuş yazılar qəbul edilmir.
Əlyazmalara rəy verilmir.**

BU SAYIMIZDA:

RƏŞİD FAXRALI - Bu yol hara aparır?!.....3

P o e z i y a

ADİL CƏMİL - Şeirlər14
İLHAM QƏHRƏMAN - Şeirlər52
KƏMALƏDDİN QƏDİM - Şeirlər94
ZEYNALABDİN NOVRUZOĞLU - Şeirlər99
İSLAM SADIQ - Şeirlər121
ƏLİRZA HƏSRƏT - Şeirlər128
RAMİZ ORSƏR - Şeirlər142
ŞÖVKƏT HOROVLU - Kənd uşaqları (poemadan parçalar)147

X a t i r ə l ə r , d u y ğ u l a r

NİZAMİ CƏFƏROV - Keçən günlərin "tərcümeyi - hal"ı (davamı)20

N ə s r

FİRUZ MUSTAFA - Payız süvarisi (kinopovest)59
PƏRVİZ SEYİDLİ - Şokolad paylayan (povest).....102
NATIQ MƏMMƏDLİ - Bakı - Tiflis qatarı... (hekayə)131

Q ə r i b M e h d i n i n 8 0 y a ş ı

VAQİF YUSİFLİ - Qərib hey!...117

Ə d ə b i t a l e l ə r

GÜNEL NATIQ - İnsanı unudulmaz etmək! – Necə?153

T ə n q i d v ə ə d ə b i y y a t ş ü n a s l ı q

NƏRGİZ CABBARLI - Çağdaş dövrün roman bumu və nəticələri....160
AYNURƏ MUSTAFAYEVA -Dramaturgiya - 2015 171
SÜDABƏ AĞABALAYEVA - Söz vaxtı.....175

C ə n u b d a n s ə s l ə r

SAKİBƏ ƏLƏKBƏROVA - Yəhya Şeyda184

K i t a b r ə f i190

BU YOL HARA APARIR?!

...Atəşkəs elan ediləndən bu yana düşmən atəşkəsi pozub...

Silahlı Qüvvələrimizin bölmələri düşməni cavab atəşiylə susdurub...

Martın sonlarında düşmən təmas xəttində mövqelərimizi də, təmas xəttinə yaxın kəndlərimizi də iriçaplı pulemyotlardan, artilleriya qurğularından atəşə tutanda bölmələrimiz əks-həmləyə keçdi...

Dörd gün çəkən döyüslərdə neçə-neçə strateji əhəmiyyətli yüksəklik düşməndən azad edildi. Lələtəpə yüksəkliyi də (Cəbrayıl rayonu) 23 il çəkən işğal sıxıntısından qurtardı...

Ürəyim məni Lələtəpəyə çəkirdi...

1992-ci ildə işğal olunan, ev-ev dağıdılan, az sonra azad edilən Cocuq Mərcanlıda 2015-ci ildə olmuşdum. Könül mülküm Cocuq Mərcanlı boyda bir dərdin beşiyinə dönmüşdü...

Lələtəpədən Cocuq Mərcanlıya baxmaq istəyirdim. Təsəlli kimi. Cəbrayıla yol burdan başlayacaq. Bu yolun da yolçusu olacağım. Həm də yaxın vaxtlarda...

On iki gündə dilim də Lələtəpə deyib, ürəyim də...

Düşüncələrim on iki gün əvvəlin cazibəsindədi...

Düşüncələrimdə aprelin ilk günüdür.

Gecənin içiyə bir Qələbə irəliləməkdədi.

AY İŞIĞI

əllərindən yapışdığı döyüşçülərimizi bir azdan başlayacaq döyüşə aparır. Bu döyüş müqəddəs döyüş olacaq. Torpaqsevərliyin işgalla döyüşü...

Bəşər həmişə gecənin səhərinə tələsib. Hərdən "Gəl, ey səhər!" də deyib. Deməyib, haraylayıb - arzulayıb ki, duyğularını səhərin yelləri telləndirsin. Bəs, torpaq? Qarabağımız neçə illərdi könül xoşluğuyla açılacaq səhərinin həsrətindədi. "O səhərin özü gəlməyəcək, o səhəri amalını, əqidəsini, yaşam fəlsəfəsini Ay işığı bildiyim (bildiyimiz) oğullar yetirəcək Qarabağımızla!" - düşünmüşəm həmişə. Cəbrayılın Lələtəpə (Lələ-İlahi) yüksəkliyinə yetirdiyi kimi...

Aylı gecələr də könül xoşluğu olur; gecənin qaranlığını dilimləyib yola çıxanların ayaqları altına atır Ay işığı - Ayın ağappaq işığı. O işıq üzü dan yerinə gedənlərin uğuruna dönür...

Baxışlarında Ay işığı sezdiyim, Ay işığı gördüyüm əsgərlərimizin əhatəsindəyəm. Hələ ki, baxışlarımız danışır - işığa təşnə baxışlarım işıqlı baxışların sözsüz mətləblərini dinləməkdədi. O baxışlar uca ruhların zərrələridi, bu zərrələr könlümü telləndirir. Əllərim qətiyyəti, cəsəreti, Vətən sevgisi qaranlığa (müharibəyə) Ay işığı olanların əllərində isinir. Sabahın səhərinə bu oğulların işığından baxıram və bir az əvvəl diz çöküb öpdüyüm bayrağımızın arzuladığımız ərazilərdə də dalğalanacağı günü görürəm. Bu işığın nəhayətsizliyində ərazi bütövlüyümüzü bu zərrə-ışıq bərpa eləyəcək. Bu işıq ona görə bunca əzizdi mənə (bizə). Yayın istisində bu əsgərlərin nəfəsiylə, təmasıyla sərinləyən, soyuqda bu nəfəslə, bu təmasla isinən səngərləri əzəli sərhədlərimizə köçürəcəkləri günün həsrətindədi ƏSGƏRLƏRİMİZ. Onlardan biri də TAHİR MİSİRXANOVDU...

Hacıqabulda anadan olub Tahir. O da digər həmyaşıdları kimi nağıl-nağıl, oyun-oyun böyüyüb.

İllər keçib. İşıqlı bir yeniyetmə olub Tahir. Sığındığı illərin onu işıqlı cavan elədiyinin fərqi varmıdın. Bilmirəm, ona bu haqda deyən olubmu-olmayıbmı. "Ay işığı" deyilməli mətləbin söz təsdiqidir: işıqlı oğuldu Tahir. Anası Yeganə də bilsin, qızları Yeganə də, Zemfira da, bacısı Könül də. Atası İmanın ruhu da görsün bu işığı.

Tahir 2006-cı ildə hərbi xidmətə çağırılıb. 2008-ci ilə kimi xidmət edib. "Necə xidmət elədin?" - soruşmuram; "Görünən dağa nə bələdçi?" - deyəmi düşür yadıma...

Sözarası "1992-ci ildə Zəngilanda Şükürataz yüksəkliyində bir əsgər baxışlarını qarşı yaxadan üzmədən torpağı sığallayırdı. "Nə düşünürsən, əsgər bala?" - soruşmuşdum. Alnını ovuşdurub qətiyyətlə "Torpağı..." dillənmişdi" - dedim. Tahir baxışlarını baxışlarımdan üzüb Lələtəpəyə sarı boylandı. "Bizim də söhbətlərimiz həmişə torpaqla bağlı olub", - dedi. Duydum ki, işğal olunmuş torpaqlarımızın harayı Vətənin nə olduğunu dərk elədiyi vaxtlardan bəri onun da düşüncələrini titrədirmiş. Hərbi xidmətdə olanda atası rəhmətə gedib. "Nə gizlədim", - deyir Tahir. "Onda xidmətimi başa vurandan sonra anama, balaca bacım Könülə görə işləyəcəyəm qərar verdim. O vaxta kimi qələbə gününəcən xidmət eləmək niyyətindəydim..."...

Tərxis olunduqdan sonra bir il işləyib.

Aradan illər keçsə də, o bir ilin gecələrini necə səhər elədiyini təxmin eləmək çətin deyil; ürəyini, belə demək mümkündürsə, səngərlərdə qoyub gələnlər üçün gecələr uzun olur. Gecələrin səhərinə can atanlara elə gəlir ki, zaman ləngiyir. "Ləngiyən zaman"ın sıxıntılarını Tahirin özü yumşaldırdı:

yenidən ordu sıralarına qayıtmağı qərara almışdı. Ürəyinin hökmüylə yenidən hərbi mundir geyinəcəkdi, yenidən Oğullar sırasında olacaqdı. İşğalda qalan torpaqlarımızın harayına getmək istəyiylə, şəhidlərimizin ruhunu nigarançılıqdan qurtarmaq arzusuyla...

2010-cu ilin payızında müddətdən artıq həqiqi hərbi xidmət hərbi qulluqçusuydu. Artilleriyaçıydı. Müasir artilleriya silahlarının istismar xüsusiyyətlərinin nəzəriyyəsini də mənimsəmişdi, təcrübi vərdislər də qazanmışdı...

...Düşmənlə təmas xəttində xidmət edirdi.

Aprelin 1-də komandiri ona döyüş tapşırığı verdi: qarşı tərəfi nəzarətdə saxlamalı, düşmənin döyüşə çıxan tanklarını məhv etməli. İlk dəfəydi ki, belə tapşırıq alırdı. "Həyəcan keçirirdinmi?" - soruşmaq istəyirdim. Könlümdən keçənləri duyubmuş kimi, "Bir az həyəcanlıyım", - dedi. "Hədəfdən yayınan atəş döyüşün gedişinə təsir göstərir. Buna imkan verməməliydim." Gülümsünür. "Uşaqlığımda bir kəlam eşitmişdim: "Ov bərəsində vurular". Mətləbini aydınlığıyla başa düşürəm...

Kurslarda trenajor sistemində çox məşqlər eləmişdi. Komandirləri onun bacarığından, qabiliyyətindən razı qalırdı. Bu dəfə döyüşdəydi. Bu dəfə düşmənin tankları olacaqdı, döyüşçü ürəyi, döyüşçü qabiliyyəti olacaqdı, döyüşçünün işğaldan azad ediləcək torpaqlarımıza, ümumən Vətənə sevgisi ilə bu sevgiyə paxıllaşanların qara niyyətinin daşıyıcısı olan tanklar olacaqdı...

...Üç tank göründü. Təmas xəttinə tərəf üç ölüm maşını gəlirdi. Müdafiə səddini yarmaq, döyüşçülərimizi səngərdən çıxartmaq, öldürmək niyyəti ilə gəlirdi. "O anda ürəyimdən gözlərimə işıq axdı elə bil", - deyir Tahir...

Bir-birinə söykəkli üç atəş açıldı. Tankların üçü də alışıdı. Onda Tahirin yanan tanklara hansı maraqla baxdığını təsəvvür eləmək çətin deyil. Bu üç atəş bayaqdan bəri ürəyində kürlük eləyən həyəcanı silmişdi...

Dan yeri sökülər-sökülməz bir tank da göründü. Bir az da gözləməyi qərara aldı...

Tankı tam müşahidə edə bilirdi...

Atəş sərrast oldu - düşmən tankı "yerə yapışdı"...

Aprel döyüşlərində Tahir Misirxanov düşmənin 6 tankını məhv elədi.

- Komandirim kapitan Fuad Mehdiyevin "Sağ ol, Misirxanov!" - kəlmələrini son nəfəsiməçən unutmuyacam. Bu kəlmələri ondan Qarabağda da eşitmək istəyirəm. Döyüşlər olarsa, eşidəcəm. Mütləq eşidəcəm!" - duyumumla Tahirin səsindeki inamın işığını görürəm.

...Lələtəpədən enəndən bəri xəyallarımda qımıldanan istək, niyyət bu möcüzəmisallı işığa qarışır...

Ötən il Cocuq Mərcanlıda gördüklərim belə deyildi. Tahirin, Tahirlərin Vətən sevgisinin işığından baxanda gördüklərim ürəyimi telləndirir: yaşıllıq bir ayrı yaşıllıqdı, torpağı yaralamış mərmilər urvatsızca otların arasına qısılib. Tahiri, Tahirləri görüb xəcalət çəkir, qorxur, o mərmini atanların ünvanına nələr deyir görəsən?. Elə biz deyənləri deyir, yəqinindəyəm...

...Göy üzündə bulud görünür. Diqqət yetirirəm: buludlar Lələtəpədən xeyli uzaqlarda qaralmaqdadı; öz daşı öz başına düşəcək düşmənin. Dönüb Tahirə baxıram. Onun baxışlarından da bu mətləb oxunur...

Niyəsə, Tahirədən "Hansı mahnını dinləyirsən?" - soruşuram. Ani olaraq duruxur. Sonra ağır-ağır "Vətən deyən, torpaq deyən bütün mahnıları", - deyir və Lələtəpəyə sarı baxır...

Könlümdə Ay işığı, mən də Lələtəpəyə baxıram. Gördüklərimi gözlərimə, gözlərimdən ürəyimə köçürməkdəyəm.

NƏLƏR KÖÇÜR ÜRƏYİMƏ, NECƏ KÖÇÜR?!..

Bunun fərqi də deyiləm. Nə köçürsə, ruhumun qazancıdı...

Bir misra düşür yadıma: "...nə göz doyar, nə könül əl çəkir..."...

Bu da həsrətində olduğumuz yüksəkliklərdən biri! Ötən il Cocuq Mərcanlıdan qədərsiz həsrətlə baxdığımız Lələ-İlahi adıyla tanınan təpə. Zamanında camaatın inanc yerlərindən olan məkan; Lələ-İlahinin duruşu göz doydurur. Könlümdən keçənlər əllərimdən yapışib məni təpəliyə tərəf çəkir. Xeyli aralıdan gördüyüm bayrağımıza yaxınlaşdıqca gözlərimin nuru artır elə bil; göy üzünün yaraşığıdı üçrəngli bayrağımız. Aprelin 1-dən 2-nə keçən gecə qınından sıyrılan qılınc misallı bir gəlişə qucaq açıb Lələ-İlahi. Yan-yörəsinə düşən mərmiyərdən qırpınmayıb, sinəsinə düşən mərmiyərin hardan atıldığını, kimlərin atıldığını bildiyindən bir boy da dikəlib. Gələnlərin qətiyyəti dikəldib onu. Dili olsa, həmin anlarda dil açardı, "Gəlin...", - deyərdi. "Bu gəlişi 24 ildi gözləyirəm... Gəlin..."...

Zirvəyə beş-altı addım qalıb...

Bu beş-altı addımlıq yol nə qədər uzunmuş, Lələ-İlahi, nə qədər uzunmuş!

Bu beş-altı addımlıq yol 23 il qədər uzun görünür mənə...

...Bu da zirvə!

Bu da aprelin 2-si dan yeri sökülər-sökülməz Azərbaycan əsgərinin qətiyyəti, cəsarəti, Vətən sevgisini bağrına basan qürurum zirvə! Bu anlarda mənim üçün dünyanın ən uca zirvəsi Lələtəpə! İndi Azərbaycan əsgərinin cəsarət rəmzidi!..

Bu neçə gündə gündüzlər xəyallarımda, gecələr yuxularımda şahlıq eləyən həsrətimin ünvanlarından birinin ziyarətindəyəm!..

Var səsimlə üzü qarşı tərəfə qışqırmaq istəyirəm: bu bayrağın işığı gözlərini qamaşdırmalıdı, mərə yağ! Qarşıda səngər qazmağa da həvəslənmə. Döyüşsüz çəkilib getməsən, o səngərlər səngərləri qazanların qanına bələnəcək. Bu bayraq eşqinə, torpaq eşqinə, Vətən naminə döyüşəcək əsgərlərimiz. Sizi yarandığınız günə peşiman eləyəcək! Çəkil get. Nə qədər ki, can itirməmişən get. O gecə "Qaçaq!" - harayına qarışib qaçanlar canını qurtardı, sən də canını belə qurtar. Bu həndəvərlərdən uzaqlaş! Uzaqlaş!..

Göy üzünə yayılan bayrağımızın önündə diz çökürəm. Özümü o ucalıqda hiss eləyirəm; bayrağımız dalğalanır, ürəyim tellənir. Akif Nihat Asya bayrağa müraciətlə deyirdi ki, "...hara istəsən, söylə, səni oraya sancım!". Bu da Bayrağımızın seçdiyi yerlərdən biri! Azərbaycan əsgəri bayrağımızın istəyini yerinə yetirdi.

Leytenant Zülfü Rzayev, kiçik çavuş Elgün Bədəlov, Rövşən Rəhimov, Üzeyir Nəcəfov, İsmayıl Nəsirov, Teymur Əliyev, Nemət Haqverdiyev sancdı bayrağımızı Lələ-İlahinin zirvəsinə!

O anlarda nələr düşünəblər, görəsen? - duyumum deyir ki, Əsgəranı, Şuşanı xatırlayıblar. Bu bayrağı Cıdır düzündə dalğalandırmaq keçib könüllərindən. Döyüşçülərimizin bayrağımızı zirvəyə sancan əllərindən öpmək istədim, qoymadılar...

Aprelin 1-dən 2-nə keçən gecə addım-addım yaxınlaşıblar bura. Səssiz-səmirsiz. Ehtiyatla. Bir-birinin izinə iz qoymaqla...

Düşmənin mövqesinin yerini təxmini bildirdilər. Həmin mövqenin "beş-altı addımlığında" ayaq saxlayıblar. Nəfəs dəriblər. Komandirin tapşırığıyla mövqə tutublar. Bir azdan mövqə qələbəsi üçün döyüşəcəkdilər.

Atışmalar (az sonra məlum olacaqdı ki, bura Lələ-İlahi istiqamətində düşmənin başlıca dayaq məntəqələrindən biri olub)...

Düşmənlərdən biri qaçmaq istəyib. Leytenant Zülfü Rzayev ona uzaqlaşmağa imkan verməyib; torpağa sərili qalıb düşmən.

...Hiss eləyiblər ki, snayperlərin atışı altındadırlar. Bir qədər daldalanaraq müşahidə aparıblar. Atəşin mənbəyini müəyyənləşdirmək çətin olmayıb. İsrafil Əhmədovun atdığı qumbaraatan mərmisi snayper qarışıq mövqeni "didik-didik eləyib..."...

Aprelin 1-dən 2-nə keçən gecə vurulan tankdan çıxıb başqa tankla döyüşə qoşulan Hacı Əhmədovun, tuşlayıcı Yalçın Abbasovun, sürücü-mexanik Rövşən Manafovun cəsarətinin cazibəsindəyəm...

Gecənin gecə vaxtı təpəlikləri aşa-aşa bu səmtə irəliləyən, cəsarətlə döyüşlərin könül sirdaşı olmaq keçir könlümdən; o gecəni bu igidlərin təəssüratlarıyla yaşamaq istəyirəm. Hamısı "Döyüşdük, qələbə qazandıq..." - deyir. "Belə döyüşdüm..." demir. Çoxusu mayor Elnur Əliyevi xatırlayır.

Qarşı tərəfdən atəş aramla zəifləyirdi; atəş aparanlar öldürülürdü. "Əlavə qüvvə gələcəyinə ümidlidirlər" - mayor Elnur Əliyev düşünmüşdü və atəşin bir qədər sağ cinahdan aparılmasını qərara almışdı. Düşməni qətiyyətlə müdafiə olunduğundan, mövqə uğrunda döyüş altı saatdan çox çəkmişdi. Müdafiə olunan, mövqeni saxlamaq istəyən düşməni məhv edilmişdi...

Kəlmələr könlümü telləndirdiyi anların içində bir nəfərin davamlı baxışlarını üzərimdə hiss eləyirəm...

Muxtar Əsədov nəsə demək istəyir, deyə bilmir. O da döyüşçü olub; Kəlbəcər, Ağdərə döyüşlərində iştirak eləyib. Gözləri dolub-boşalır. İkimizin də tanıdığımız döyüşçüləri xatırlayırıq. "Aprel döyüşləri təsdiqlədi ki, ordumuz torpaqlarımızı işğaldan azad etməyə qadirdir. Bunların hər birini qardaş əvəzi bağrıma basdım. Ayın 2-dən burdayam. Onlardan ayrılı bilmirəm. Sıralarında olmasaq da hər gün nəfəs-nəfəsəyik..." - Muxtarın səsinə dönməz qətiyyət var. Bu qətiyyətin eynini bir az əvvəl tank komandiri Vasif Məmmədovun, gizir Bəşir Yolçuyevin, polkovnik-leytenant Elşən Qarayevin, mayor Ceyhun Bağirovun (o, döyüşə başqa hərbi hissədən ürayinin hökmüylə könüllü gəlib), ... səsinə görmüşdüm. "Ruhun yaşı olmur. Ruh həmişə eyni yaşdadı. Ruhun yaşını Vətən sevgisi müəyyənləşdirir..." - düşüncələrimdə İlahi bir işıq hiss eləyirəm və bu işıqdan işğal olunmuş bütün kəndlərimizdə dalğalanacaq bayraqlarımızı görürəm. Muxtar "O günə az qalıb" deyir. Sözümlə kim eşitsə, belə deyərdi. Lələtəpə bu istəyin başlanğıcı olacaq...

Torpağın yaşıllığından, göyün göylüyündən umduqlarımı gözlərimə köçürürəm.

...Lələ-İlahidən qarşı yaxaya barmaq qıcayıram. Azərbaycan əsgərinin adından!..

Cocuq Mərcanlıya baxıram. Yadıma neçə aylar əvvəl orda döyüş növbəsi çəkən əsgərdən eşitdiklərim düşür: "Lələtəpəni də gözdən qoymuruq. Düşməni buranı da o yüksəklikdən nəzarətdə saxlayır. Lələtəpəni alsaq...". O əsgəri görə bilsəydim, bağrıma basardım: "Bu günü arzulayırdın, əsgər bala, Lələ-İlahi sənindi. İndi sən düşməni nəzarətdə saxlayırsan. Tərpənsə, tərpənməyə cəhd eləsə, sən cəsarətin, qətiyyətin onun canını alacaq. Yaxınlarda sən sənəğin tarixi sərhədlərimiz olacaq!.." - deyərdim...

...Lələ-İlahidən enmək istəmirəm... Qədərsiz sevginin - Vətən sevgisidi bu sevgi - cazibəsindən qopa bilmirəm. Aşağılarda gördüklərimə zirvədən baxıram. Bu zirvə qələbə zirvəsidir!

...Lələ-İlahinin zirvəsindən sağa tərəf uzanan yol çəkir diqqətimi. Səbirsizliklə,

"Bu yol hara aparır? - soruşuram. Əsgərlərdən biri tələsik dillənir:

-Böyük qələbəyə aparır! - deyir. Kövrəkliklə əsgəri bağrıma basıram...

Hər qarışını könül xoşluğu kimi gözlərimə köçürdüyüm bu ucalıqda

YARALI ZABİT

haqqında eşitdiklərimin cazibəsindəyəm. Qürurlanıram. Qürurum bu ucalıqda o qədər cazibədardı ki! Düşmən bilməli ki, əzəli andı Vətən olan belə oğulların torpağını işğalda saxlamağa qüdrəti çatmaz. Heç çatmaz. Bir amalın pərvanə-sidi hər biri: yaralana da bilərik, şəhid də ola bilərik. Təki torpaqlarımızın yaraları sağalsın. Torpaqlarımızın yaralarının məlhəmi qələbədi. Son, qəti qələbə!..

...Gərgin döyüş gedirdi. Komandiri zabit Seymur Həbibullanov olan qrup düşmənin müqavimətini qırmaqdaydı. Qəflətən yan-tərələrini minaatan mərmiləri didişdirdi. Ehtiyatla mövqələrini bir qədər dəyişdilər. Deyəsən, düşmən bu tərəfi kvadratlar üzrə atəşə tutmuşdu. Nisbətən yaxınlarına üç mərmə düşdü. Seymur bir neçə yerindən yaralandı, ani olaraq duruxdu və ... döyüşü davam etdirdi. Etiraz eləsə də, əsgərlər onu döyüşün içindən çıxartdılar...

Seymura səyyar hospitalda ilkin yardım göstərildi. Geri, döyüşə qayıtmaq istəyirdi. Həkimlər qoymadılar: "Müalicə olunmalısən...". Onda çarəsiz təbəssümlə "Döyüşlərdən, qələbədən sonra gələrəm..." - deyib...

Komandirlərinin nəfəsini eşidincə döyüşçülərin gözünün nuru, ürəyinin təpəri artdı.

Budur Azərbaycanlı zabitin Vətən sevgisi, torpaq sevgisi! Seymur da vaxtında hərbi and içib. O da himnimizin hər kəlməsini yaşam fəlsəfəsi, ömür düsturu bilib: "... səndən ötrü can verməyə cümlə qadirikz..."... Belə oğulları olan Azərbaycan, əlbəttə ki, üçrəngli bayrağıyla məsud yaşayacaq!..

Hansı duyğunun təsiriyləsə yadıma Abdulla Qurbaninin "Vaxtıdı" şeiri düşür.

***Bayrağa döndərib qanlı köynəyi,
Şuşa qalasına sancmaq vaxtıdı! -***

misralarının işığından baxıram qarşı tərəfə. Üstünü ot basmış yollar görürəm; "şaxı sınıb yolların" - gedəni-gələni yoxdu. Mənə elə gəlir ki, o həsrətim yolların qoşa qolları bizə sarı uzalıdı...

Görürəm və bayaqdan bəri düşüncələrimə çökənlər, düşüncələrimin boz buluduna dönənlər

YARIMÇIQ MƏZUNİYYƏT

kimi uzun illər dərd köynəkli, dərd göynəkli könül qubarım olacaq. Bu biçimsiz göynəyin təsəllisi İsa bulağının bir qurtum suyudu, Qırxqız yaylağının ləçəkləri şəh dolu çiçəkləridi...

Düşüncələrində istəklə tərəddüd çarpışmaqdaydı; istəyini bildirməyə tərəddüd edirdi, tərəddüdünü yumşaltmağa, yumşalda-yumşalda əritməyə çətinlik çəkirdi. Nə onu bacarırdı, nə o birini. Nə ondan uzaqlaşma bilirdi, nə o birindən. Döyüş növbəsinə getmək ərəfəsində özünü birtəhər ələ alırdı ki, kimsə qayğılı olduğunu hiss eləməsin. Bilən olsa, xidmətə buraxmazdılar, əvəzinə başqasını göndərərdilər. Bunu istəmirdi.

Qardaşının toyu olacaqdı. Gəlinin babası ağır xəstə olduğundan, qudalar razılığa gəlmişdilər ki, toyu tezləşdirsinlər. Seymur səbirsizlik eləmişdi: "Samirsiz nə toy?". Atası onun sözünü kəsmiş, "Samir əsgərdi. Komandirine deyər, imkan olsa, gələr, olmasa gəlməz..." - demişdi. Samirə də zəng eləyib dönə-dönə tapşırırdı ki, imkan olmasa, gəlmə...

Bacısından ötrü "burnunun ucu göynəyirdi". Qoşa qollarını anasının kürəyində çarpazlamaq istəyirdi, nənəsinin köksünə sığınmağı arzulayırdı.

Qardaşının əllərinin saçlarında gəzişməsini "dədə boyu" bilmək keçirdi könlündən. Fürsət tapıb sevdalısını da görəcəkdİ. Deyə bilmədiklərini deyəcəkdİ...

Toy dörd gündən sonra olacaqdı...

Onu xəyaldan gün növbətçisinin səsi ayırdı:

-Samir, komandir səni çağırır!

...Komandirin kabinetindəydi. Elə bil havası çatmırdı. Niyə çağırıldığını dəqiq bilməsə də, güman edirdi və ürəyində çavuş Tuncay Cəfərini qınayırdı: "Onun işidi. Komandirə nəse deyib. Yoxsa komandir fikirli olduğumu hardan bilərdi...".

-Həsənov, sənə nə olub, nəyin fikrini çəkirsən? - komandir təmkinlə dilləndi.

Komandirin sərt baxışlarından sıxılırdı. Desinmi? Necə desin? Deməsinmi - necə deməsin? Digərləri kimi, o da komandirin sayğısını öz üzərində həmişə hiss eləyirdi. Ondən ata, qardaş qayğısı görürdülər. Hamısı komandiri çox istəyirdi.

-Komandir, - dedi. - Dörd gündən sonra qardaşımın toyudu...

Kəlmələr közə dönüb dodaqlarını yandırırdı. Daha heç nə deyə bilmədi. Alnına soyuq tər gəldi. Ürəyi uçundu. Neçə gündən bəri ürəyinə yük olanları demişdi. İndi nə eşidəcəyinin intizarındaydı...

Ermənilər atəşkəsi tez-tez pozurdu. Səngərdaşını, səngər qardaşını dar ayaqda qoyub getməyi şəninə sığışdırmırdı. Həm də qardaş toyunda doyunca, yorulunca oynamaq keçirdi könlündən. Neçə illərin o üzündə qalan yeniyetməliyində olduğu kumu. "Güləşəngi" çalınanda sümükləri titrəyirdi. Yaxşı güləşirdi. Adına "qayışbaldır" deyirdilər. Qardaşının da toyunda güləşmək istəyirdi. Bu dəfə əsgər kimi...

- Get, Həsənov, - komandir ağır-ağır dillənib alnını ovuşdurdu. - Səni yenə çağıracam...

Kabinetdən çıxdı.

Hər yandan yazın qoxusu gəlirdi. Ağacların tumurcuqları yarpaqlamaqdaydı. Bir qədər aralıda gövdəsi yaralanmış ağac da vardı. Hərbi hissə əsaslı təmir ediləndə, o ağacı müharibədən bir nişanə kimi saxlamışdılar. Seymur budağı gövdəsindən aralanmış bu ağacın yanında həmişə ayaq saxlayırdı. Bu boyda bir ağac da evlərinin həyətindəydi. Bu ağacı görəndə həyətlərindəki o ağac düşürdü yadına...

Komandirin son kəlmələrini xatırladı. "Səni yenə çağıracam...". Bu kəlmələrdən sezilən işiq istəyinin ağ yoluna dönmüşdü. Bu yolun sonunda kəndləri vardı, kəndlərində evləri vardı, evlərinin həyətində toy mağarı vardı. Kənddə sevdası vardı - o gözəl vardı...

İki saatdan sonra döyüş növbəsinə gedəcəkdİ...

* * *

Samir on günlük məzuniyyətə buraxılmışdı.

Sabah toy olacaqdı.

...Onu da görmək, ürəyini açmaq istəyirdi. Bu iki gündə gəlib-gedənlərə görə evdən çıxmağa imkanı olmamışdı. "Sabah mütləq görəcəm..." - düşündü...

Razılığı olsa elçi göndərəcəkdİ. Dilsiz sevdasının dili sabah açılacaqdı...

Açıq pəncərədən otağa dolan səhər yeli şahlıq eləyirdi. Vaxt öldürmək üçün televizoru açdı. Aparıcının dediklərini eşidincə qanı damarında dondu elə bil: düşmənlər onun xidmət elədiyi ərazidə də atəşkəsi pozmuşdu. Ağır döyüşlər gedirdi.

Anasına heç nə demədən tələsik həyətə çıxdı. Atası həyətdəydi. Ona yaxınlaşdı.

- Ata, - dedi. - Ermənilər atəşkəsi yenə pozub. Deyəsən, bu dəfə ciddi pozub. Ağır döyüşlər gedir...

Atası əl saxladı, beli tullayıb bir az maraqla, bir az narahatlıqla oğlunu süzdü, yəni başa düşmədim.

- Mən qayıtmalıyam, ata. Orda vəziyyət ciddidi. Mənə xeyir-dua ver...

Lələtəpə uğrunda döyüşlər gedirdi...

Samir də döyüşürdü...

Hansı hissənin təsirindənsə, sağ cinaha baxdı. İki-üç erməni dəydi gözünə. Atışın səmtini ora yönəltdi. Biri öldü. Digər ikisi qeyb oldu elə bil...

Atışı davam etdirirdi...

Qəflətən diz çökdü - sinəsinə qəlpə dəymişdi...

Gözü sağına-soluna boylandı...

Göy üzündə gördüyü qara buludlar ağır-ağır üstünə enirdi...

Özünü toplayıb ayağa qalxmaq istədi, qalxa bilmədi...

Əsgər Samir Həsənov şəhid olmuşdu...

Samirin məzuniyyət vərəqi köz olub komandirin əllərini yandırır: məzuniyyətin qurtarmasına üç gün vardı...

O üç gün əbədiyyət oldu...

Əbədiyyətə dönən o üç gün atanın könül dünyasını sarsıtsa da, dözüb ata: oğlu Vətən uğrunda keçib canından. Həmin döyüşdə o da oğlu kimi döyüşərdi. Bir vaxtlar oğlu onun yolunu davam etdirirdi. Bundan belə oğlunun yolunu

ŞƏHİD ATASI

kimi davam etdirməkdə qərarlıdı - Samirin komandiri belə dedi. "Şəhidlərə görə, şəhidliyə görə, Vətən naminə, torpaq naminə... - düşündüm..."

Məqamında oğluna Vətəndən danışardı, torpaqdan, döyüşlərdən, döyüşçülərdən, şəhidlərdən, şəhidlikdən danışardı. "Sən də əsgər olacaqsan, oğlum. Torpaqlarımızı işğaldan azad edənlərin sırasında sən də olacaqsan!.." - deyərdi. Onda uşaq atasının köksünə sığınardı. O illər elə xoş illəriydi ki!..

Oğlunun boyuna baxırdı - qürrələnirdi, düşüncələrini eşidirdi - qürrələnirdi. Özünün yeniyetməliyinin nişanələrini görürdü oğlunda - qürrələnirdi; Oğul kimi böyütmüşdü oğlunu...

Oğlunun andiçmə mərasiminə gəlmişdi. Hərbi hissənin nəzarət-buraxılış məntəqəsinin qarşısında idi. Göy üzündə göz küsdürən bulud görünmürdü. Ağacların xırdaca budaqları, budaqlarda yarpaqlar yaxınlaşanların gəlişinə uçunurdu, ötüb-keçənləri haraylayırdı elə bil. Ağac neçə illər əvvəl gördüyü ağacıydı. Onda təzə-təzə qol-budaq atırdı. İndi gövdələnmişdi, kölgəsinə el sığışar...

Budaqdan bir yarpaq üzülmüşdü. Əyilib götürmüşdü. Yarpağın vaxtsız üzülüşünə təəssüflənmişdi...

Kövrəlmişdi. Elə bil zaman dayanmışdı. 20 il əvvələ düşmüşdü sanki. Yer həmin yeriydi, yaş o yaş deyildi. Ürəyi kürlük eləyirdi. Təsadüfün kövrəkliyinə, kövrəkliyin təntənəsinə sığınıb baxırdı. Bu təsadüfü Tanrı töhfəsi bilib baxırdı. İllərin o üzündə qalanları ömür bilib baxırdı. Ürəyinə təpər bilib baxırdı, gözlərinə nur bilib baxırdı...

Oğlu onun vaxtilə xidmət elədiyini hərbi hissədə xidmət edirmiş!..

Həmin gün oğluna "Mən də burda xidmət eləmişəm, oğlum. Yaxşı xidmət eləmişəm. Ata-balayıq, indi xidmət yoldaşı oluruq səninlə..." - dedi. Kövrəkliklə dedi, həm də ümidlə dedi. Bu ümid inam gücündəydi. İnanırdı ki, oğlu da yaxşı xidmət eləyəcək...

Ermənilər atəşkəsi tez-tez pozurdu...

Ermənilərin kəşfiyyat-diversiya qrupları təmas xəttində əməliyyatlar aparmağa cəhd göstərir. Azərbaycan əsgəri murazını gözündə qoyurdu düşmənin...

Döyüş gedirdi. Qara niyyətlə torpaqsevərliyin döyüşüydü bu döyüş. Əsgərlərimiz "...lazım gələrsə, canımdan da keçməyə hazırım..." - andının işığında döyüşürdü. Şəhidlərimizin pıçılığını, işğal olunmuş torpaqlarımızın harayını eşidə-eşidə döyüşürdü...

Vaxtilə Yusif Mirzəyev də belə döyüşürdü, Vəzir Orucov da, Koroğlu Rəhimov da, Etibar Namazov da,...

Əsgər son nəfəsində də "Vətən!.." - dedi...

...O əsgər neçə il əvvəl "Sən də əsgər olacaqsan, oğlum. Torpaqlarımızı işğaldan azad edənlərin sırasında sən də olacaqsan!.." - deyən atanın oğluydu...

Əsgər şəhid oldu...

Şəhid oğlunun dəfn mərasimində onun pıçılığını əsən yellərdən, qönçəsindən boy göstərən güllərdən, doluxsunan göylərdən, ... savayı eşidən olmadı...

"Mənim yolumu sən davam etdirirdin, oğlum. Torpaqlarımızı işğaldan azad edənlərin sırasında sən də olacaqdın. Qismət deyilmiş. Şəhid oldun. İndi sənə mən əvəz eləyəcəm, oğlum. Döyüşlərdə sənənin əvəzindən mən vuruşacağam. Sən yenə sıradasan, mənim balam. Ruhunun sızıldamasına qiymərim..." - deyirdi ata...

Urəyimin gözüylə Lələtəpənin ətəklərinə sarı baxıram. Duyuram, hiss eləyirəm ki, neçə gün əvvəl işğaldan azad edilmiş qəbiristanlıqda

23 İLDƏN SONRA OXUNAN "YASIN"

*ayə-ayə göy üzünə yayılıb.
Qəribsədikləri səs, avaz baş
daşlarını bir boy dikəldib. İllərin
sıxıntısından sıyrılan narahat
ruhlar gələnlərin baxışını,
duruşunu qurtuluş bilib. Bu
gümanları tütyə kimi gözlərimə
çəkirim, yaxınlıqlarda bənövşə
gəzir gözlərim...*

Bu yaz bir başqa yazdı...

Dağların dumanı çəkilib...

23 ilin ayrılığı dağların da könül mülkünü çəkilməz dərdlə silələyib.

Daha qara duman dağların dağ sinəsini sıxmır. Dağlar boyu görünənləri köksünə sıxır...

Bu hündərlərdə göy üzü bu qədər gözçəkən, könülaçan olubmu görəni? - çiçəklər qönçəsindən boy göstərir, illər uzununu səsi batan bulaqlar coşub-çağlayır, həzin-həzin əsən küləklər kolu kola bağlayır, iki-üç günün içində budaq-budaq uçunan ağclar tumurcuqlayıb; bu gəlişin, bu dönüşün həsrətini çəkiblər illər uzununu. Bu ilin yazı çiçək-çiçək gülümsünür, Lələ-İlahini gülürüz görüb göyçək-göyçək gülümsünür. Gələnlərə sarı boylanan kol-kos da, dərətəpə də, bulaqlar da, ağaclar da, ...dili olsaydı, var səsiylə qışqırdı: "Gəldilər! Gedənlərimiz gəl-di!.."...

Lələ-İlahi adıyla tanınan Lələtəpə bir boy da dikəlib elə bil. Alınının qırılığı açılıb. Yüz illərdi camaatın inanc yeriydi. Yüz illərdi quraqlıq olanda camaat bura axışardı - yağış-yağmur ümidiylə müsəllaya çıxardı, Tanrıya dualar edərdi. Göy üzündən yağış üzüləncə qurbanlar kəsilərdi...

23 ildi doğmalarının həsrətindəydi Lələ-İlahi. Doğma səs umurdu, doğma nəfəs umurdu, doğma təmas umurdu. İllərdi yadların ayaq səslərindən çimçəşirdi, yeri qarğıyır, göyü qarğıyır. Günahsız günahkarlarının getdiyi yollara sarı boylanırdı. Bu neçə ildə dağ səbriylə dözürdü, yan-yörəsində dolaşanları izləyə-izləyə dözürdü, gedənlərin dönüşünü gözləyə-gözləyə dözürdü. Onu bu sıxılımdan, ağrı-acılardan qurtaranların kimliyini bilməsə də, hər birini "köynəyindən keçirmək" istəyirdi, "Oğul oldular mənə. Mənə oğul olanlar Vətənin oğludu!..."

Lələ-İlahinin əzizləri bir qədər yaşlaşıb. 23 ilin ayrılığından onların da ürəyi burxulub. Lələ-İlahinin nəfəsini duyanlar pıçıldayır: "Keç günahımızdan, Lələ-İlahi. Dönüşümüz gec oldu..."

Üç kəndin bir qəbiristanlığı var...

Qəbir daşları yola sarı baxır, baxır. Bu baxışlarda başaçılmaz qınaq da var, giley də. Neçəsinin sinəsində güllə yelləri görünür. Vaxtında səngər olub baş daşları. Bu yaraları 23 il əvvəlın döyüşlərində alıblar; baş daşları da yaralı əsgərdi elə bil...

23 ildi burda Quran səsi eşidilmir. Baş daşları bu səsə də qərubsəyib; hər biri bu səsin tamarzısıdır. Düşmən Lələ-İlahi kimi o daşları da ruhundan uzaqlaşdırmaq istəyirdi. Lələ-İlahi də, baş daşları da dözdü, səbr elədi. Bu günə ümidlə dözdülər, bu gün üçün dözdülər.

Bir ağsaqqal göy üzünə bir bayatı pıçıldayır:

**...dərdi sinə,
Tanıdı dərdi sinə.
Əsgər balam qoymadı,
Canımda dərd isinə!..**

Şair-publisist Abdulla Qurbani gözlerini baş daşlarından çəkə bilmir. Kövrəlib. İllərin o üzündən boy göstərən qətiyyətin, cəsarətin nişanələrini görür baş daşlarında. Addım atmaq istəyir, ata bilmir, dayanmaq istəyir, dayana bilmir. Yaxınlaşmaq, tanımadığı Cocuq Mərcanlıların başdaşlarını əzizlərinin baş daşı kimi oxşamaq, əzizləmək istəyir. Könlü qubarlanıb. Qədərsiz sevinc içindədi. Gördüklərindən kövrəlib. Ağsaqqallara baxır. "Gedək..." - deyir. Qəhərlənib. "Fatihe" oxuyun... Azərbaycan əsgərinin adından..."

Həmin gün Lələ-İlahiyə yağan yağış gözdənliliyi yağışıydı, duruluq yağışıydı. Yağış gərəyiydimi, gərək deyildimi, göylər bunun fərqiində deyildi. Narın-narın yağış yağıb. Göy üzünün nuru ələnilib-çilənib torpağa. Lələ-İlahi Vətən yolunda canını qurban verənlərin ruhunun nuru bilir yağın yağışı...

"Bu yaz bir başqa yazdı...", Lələ-İlahi! Bu yaz həsrətlilərini gətirdi. Həsrətlilərinin həsrətini bitirdi. Burda uyuyanların ruhu əsgərlərimizin alqışçısıdır. 23 il çəkən intizarı onlar bitirdi. İllərlə bu səmtə baxanda "...elə mən də sənin kimi, daşam, baş daşı, baş daşı" - deyərdin. İndi haray çək. Qoy səsin Xudafərinin qubarını itirsin, Xətəilərin yerisinə, gəlişinə qucaq açsın. Üzü Böyük Qələbəyə gedənlərimizin uğuruğa yol olsun...

Abdulla Qurbani qəbiristanlığın sonuncu qəbrinin yanında ayaq saxlayır. Lələ-İlahiyə sarı boylanır, göy üzünə baxır. Gəldi, gördü, könlü telləndi. İndi nə keçir könlündən? Quran səsinə Şuşada da, Xankəndidə də, Laçında da, Kəlbəcərdə də, Ağdamda da, Füzulidə də, Zəngilanda da eşitməyin təşnəsidi. Düşüncələri bir bayatıya köklənib:

**...ya daşa,
Ya qaynaya, ya daşa.**

**Can verərik, qoyarıq,
Yal-yamacı yad aşal!..**

Qoyarıq! Göy yerə alçalsa da, Yer göyə dikəlsə də, qoyarıq! Hər zabitin, hər əsgərin baxışlarından oxunan mətləbə bağır basıram: "Ölümdən ömürə gedənlərdənlik!"...

Ayın 3-də döyüşdə öldürülən erməninin anasına deyilən

"OĞLUNUN BURDA NƏ ÖLÜMÜ VARDI?"

kəlmələrinin mətləbi də bu inamdan, bu qətiyyətdən qaynaqlanır şübhəsiz... Necə deyilib bu kəlmələr? Harda deyilib?..

...Neçə-neçə strateji mövqedən uzaqlaşdırılan, dörd gün çəkən döyüşlərdə yüzlərlə əsgərini, zabitini, döyüş texnikasını, artilleriya qurğusunu itirən düşmən də, ona havadarlıq eləyənlər də Azərbaycan Ordusunun gücünü gördü, əsgərlərimizin, zabitlərimizin qətiyyəti, cəsarəti düşmənin gözünü qamaşdırdı. Gördüklərindən ürəyi burxuldu düşmənin. Sülh danışıqları baş tutmasa, döyüşdə öldürülən o əsgərin anasının təəssübünü, ağrılarını digərləri də yaşayacaq.

...Mövqə uğrunda döyüş başa çatmışdı. Döyüşçülərimiz qələbə ovqatının kölgəliyində üzü Cəbrayıl sarı baxırdılar. Cəbrayıldan o yandakı torpaqlarımıza meyillənmişdi istəkləri. Bu müqəddəs istək onların günlərini ömür eləyəcək. Lələtəpənin gen sinəsi bu istəyə darlıq eləyirdi. Şahinləşən bu istəyin qoşa qanadları əzəli sərhədlərimizin göylərində gərilməyin təşnəsiydi. Hamısı qarşıda sezilən, sürünən, görünən qaraltıları Oğul baxışlarıyla süzürdü...

Öldürülmüş əsgərlərdən birinin mobil telefonuna qəflətən zəng gəldi. Hamısı bu səsə sarı boylandı. Ürəyinə nə damdısa, zabitlərdən biri tələsik telefonu götürdü. Azərbaycan dilində cavab verdi. Döyüşdə öldürülmüş erməninin anasıymış. Qalib azərbaycanlı zabitinin səsini eşidəndə onun nə günə düşdüyünü təsəvvür eləmək çətin deyil. Qadın Azərbaycan dilini bilirmiş (bəlkə də, vaxtilə Bakıda yaşayıbmış). "Niyə öldürdünüz oğlumu?" - Azərbaycan dilində soruşub. Niyə öldürüldüyünü bilsə də soruşub. Zabitin kəskin cavabını eşidib: "Sənin oğlunun Azərbaycanın torpaqlarında nə işi vardı?" Bu tutarlı cavab ölümünü özgə torpağında tapan əsgərin anasına bir mətləbi xatırladıb:

İşğalçı dövlətin əsgəri ölümə məhkumdu!

Ona ölüm hökmünü bəd niyyətlə gəldiyi torpaq vermişdi. Bu ölümün baskarı onu bura göndərənlərdir. Onlardan soruş: "Oğlum niyə öldü?"...

Zabit öldürülmüş erməni əsgərinin telefonunu iyrenc bir əşya kimi daşa çırpdı; döyüşdə öldürülmüş əsgərin anasının çimçəşdiyi səsini eşitmək istəmədi...

Rəşid FAXRALI

◆ P o e z i y a

Adil CƏMİL

KÖHNƏ DƏYİRMANLAR

Köhnə dəyirmanlar işləmir daha,
Həsrətlik o vaxtkı çörək ətrinə.
İnsan hər addımda batır günaha,
Belə yaşayırıq nəyin xətrinə?

Daha "baş ağrıtmır" çax-çaxın səsi,
Daha daş altında buğda üyünmür.
Kəsilib gümüşü pərin nəfəsi,
Köhnə dəyirmanın "nəbzi" döyünmür.

Daha dağarcıqda un gəlmir kəndə,
Dəyirman yolu da yolluqdan çıxıb.
Gözümə dəyməyir əkib-biçən də,
Adamlar qəribə bolluqdan çıxıb.

Kənd-kəsək tamarzı sünbül ətrinə,
Ura yerlərindən başaq yığılmır.
O köhnə xırmana üz tutub yenə
Vələ minmək üçün uşaq yığılmır.

Dəyişib insanın libası, evi,
Təzə dəyirmanə təzə dən gəlir.
Buğdanın çeşidi, arpanın növü,
Xəmirin mayası xaricdən gəlir.

Kimsəsiz, atılmış qocatək susur
Ağzına su alıb su dəyirmanı.

Təzəni tapanda köhnə uduzur,
Muzeyə veriblər bu dəyirmanı.

...Hələ də, hələ də uşaq yaddaşı
Unutmur o dadlı illərimizi.
Zamanın özü də dəyirman daşı -
Üyütdü qanadlı illərimizi...

SƏNİ KƏLBƏCƏRƏ NECƏ APARIM

Avqustun axırları idi. Hacıkənddəki on günlük istirahətdən Bakıya yenidən qayıtmışdım. Məhəllə adamlarından biri - adını çəkmək istəmədiyim kollec müəllimi məni görüb salam verdi və diqqətlə üzümə baxdı. Soruşdu ki, qonşu, harada istirahət etmişiniz, məşallah, yanaqlarınıza qızartı gəlib. Yarızarafat, yarıciddi "Kəlbəcərə getmişdim" dedim. Məhəllə qonşum bir az incik vəziyyətdə "elə gözəl yerlərə bircə dəfə məni də aparsan nə olar" - dedi. Diqqətlə onun üzünə baxıb heç nə danışmadan aralandım və bu şeir yarandı.

Nələr var insanın bu dünyasında,
Kimsə kefindədir, kimsə yasında!
Boğulub gedirəm qəm dəryasında,
Qayığım qərq olub, çəkmir avarım -
Səni Kəlbəcərə necə aparım?

Hərdən kükrəyirəm, hərdən daşıram,
Sərhəd tanımıram, səddi aşırım.
Yuxumda yurdumla qucaqlaşırım -
Yurda yalvarışdır dildə qabarım,
Səni Kəlbəcərə necə aparım?

Bu hansı nifrindi, bu hansı qarğış
Yurdun yollarını kəsibdi qar, qış?
Dağılan yuvamda ulayır bayquş,
Orda zəhər çəkir indi bal arım -
Səni Kəlbəcərə necə aparım?

Dədəmdən, babamdan qalanım getdi,
Necə gül yanağı solanım getdi,
Həsərdən gözləri dolanım getdi,
Talandı sərvətim, yox oldu varım,
Səni Kəlbəcərə necə aparım?

Mənə söylədiyən yalandır, gerçək?
Yoxsa yuxulusan, xalası göyçək?
Asılma yaxamdan, sən Allah, əl çək,
Onsuz da az deyil dərdim, qübarım,
Səni Kəlbəcərə necə aparım?

İŞĞAL GÜNÜ

*Kəlbəcərin işğalında kəndimizin poçtalyonu
Qambay kişi öz evindən çıxmamışdı...*

Dağ kəndinə dağ çəkildi,
Hamı eyni
Dərddə qaldı, işğal günü.
Kəndimizin poçtalyonu
Kənddə qaldı işğal günü.

Qapılar gəzən
Köhnə çantası
Bir küncdən baxırdı ona,
İşğal "qara kağız" idi,
Son xəbər yetmişdi sona.

Qurumuşdu ayaqları,
Söz tutmurdu dodaqları.
Xəstə idi - yataq xəstəsi,
Bir şam idi öləziyən.
Dedi: - məni aparmayın,
Getsəm yolda öləsiyəm...
Yalvardı ki, burda qalım -
Yurdda qalım,
Verim yurd ilə baş-başa
Qiyamətdə qurda qalım.

...Kəndimizin poçtalyonu
Kənddə qaldı işğal günü.
Obaya xəbər daşıyan
O insandan
Heç çıxmadı xəbər-ətər -
Zülüm varmı bundan betər,
Ölüm varmı bundan betər...

ÜRƏYİM ÜŞÜYÜR

Namərdə açılan qucaq böyüyür,
Köksümdə közərən ocaq böyüyür.
Hardasa bir yetim çılpaq böyüyür,
ÜRəyim üşüyür, yaman üşüyür.

Kimsə buza dönür dərdin qarında,
Kimsə "kef eləyir" yoxun varında.
Kimsə vətən görür yuxularında -
ÜRəyim üşüyür, yaman üşüyür.

Nəsə azaldıqca nəsə çoxalır,
Ekranada naz artır, qəmzə çoxalır.

Koroglu yurdunda Həmzə çoxalır -
Ürəyim üşüyür, yaman üşüyür.

Yurda kəfən biçir düşmən arşını,
Susuruq - çox şeylər tutur qarşını.
Çörək kəsdiklərin kəsir başını -
Ürəyim üşüyür, yaman üşüyür.

Mən nə yox kimiyəm, nə var kimiyəm,
Təmali laxlayan divar kimiyəm,
Əhdinə çatmayan zəvvar kimiyəm -
Ürəyim üşüyür, yaman üşüyür.

Nə sevgi qalıbdır, nə də məhəbbət,
Mən başqa zamanın oğluyam əlbət...
Görəndə sürünür şərəf, ləyaqət,
Ürəyim üşüyür, yaman üşüyür.

Dünyanın Şərqində, Qərbindəyəm mən,
İşıqla zülmətin fərqundəyəm mən.
Özüm öz içimə sürgündəyəm mən -
Ürəyim üşüyür, yaman üşüyür.

Adiləm - adımda ədalət sözü,
Məni düz sözümdən asın dan üzü.
Kor olsun zamanın dumanlı gözü -
Ürəyim üşüyür, yaman üşüyür...

DOLAŞIQ DÜNYANIN BU DÖNƏMİNDƏ

Azalır işığı, nuru dünyanın,
Yaxşıdan utanmır yaman sahibi.
Batan gəmilərdə xəzinə batmır -
Var üstə var yığır liman sahibi.

Hərə bir dondadır, hərə bir dində,
Allahın üzünə ağ olur bəndə.
Dolaşiq dünyanın bu dönəmində
İnsan axtarırıq - iman sahibi.

Ömür tab gətirmir bu haya, küyə,
Yerdə yaşayanın gümanı göyə.
Ruhu ölən cana qaytarsın deyə
Şamanı yaratdı Şaman sahibi.

Günəş Doğulanda sevgi doğular -
Qaranlıq əriyər, zülmət soğular.
Susuz səhralar da suda boğular
Qasırga qopartsa ümman sahibi.

Qılıncdan kəsərli söz tiyəsi var,
Sözün İlahidən mədhiyyəsi var.
Yerin də, göyün də bir tiyəsi var:
Sahibü-əzzaman - zaman sahibi.

ÜZÜ ALLAHA

Haqqımı o qədər yeyibdilər ki,
Yeyilə-yeyilə ölürəm, Allah.
Əyarı bilinməz qızıl vaxtımı
Axşama, səhərə bölürəm, Allah.

Hər kəsin qəlbini qəm dəlik etmir,
Fələk hər xəmirdən kündəlik etmir.
Hamı Allahına bəndəlik etmir,
Özün də peşmansan, bilirəm, Allah.

Ay Adil, ömür-gün onsuz da qısa,
Onu da vermişən oğula, qıza.
Ölmək Allahına qovuşmaqdısa,
Çağır, dərgahına gəlirəm, Allah!

BİR DOSTUMA

Yer üzü bir, göy üzü bir,
Aramıza uzaq demə.
Bu dünyada çox tələ var,
Hər tələyə tuzaq demə.

Yazılanı qədər yazır -
İstədiyi qədər yazır,
Sevincdən çox kədər yazır,
Gəlin biz də yazaq demə.

Yatma bəxtin yatan yerdə,
Qalma qarğış tutan yerdə.
Haqqın səsi batan yerdə
Dilin varsa susaq demə.

Üzünə əcəl güləndə
Gülənə gülməyir bəndə.
Sağları ölmüş biləndə
Ölənlərə sən sağ demə.

BİZİM SEVGİ

Yer üzündə ikimizə bir olan
Bir vüsalın məkanı yox, yeri yox.

Zaman-zaman bir qız gəzir bir oğlan -
Mən axtaran mələk yoxdur, pəri yox.

Saf ürəyim saf eşqindən güc aldı,
Qara yellər bu saflıqdan öc aldı...
Kür boyunda pıçıldımız qocaldı -
Ayrılığın Arazı var, Kürü yox.

İllər keçir, əyilməzi qəm əyir,
Ömrümüzü xatirələr bəzəyir.
Bizim sevgi bir nağıla bənzəyir -
Deyəcəklər: - Biri vardı, biri yox...

YAZDIM ADINI

Elə ki, qəfildən vuruldum sənə,
Elə ki, ömrünə ömür bağladım,
Bir qaya köksünə yazdım adını,
Xəttimin çapığı mamır bağladı.

Bəlkə, yol üstündə görəsən deyə
Bir ağac köksünə yazdım adını.
Ağac da bu adı çox yaşatmadı -
Qırdılar onun da qol-qanadını.

Yazdım ürəyimə, yazdım adını,
Pozmadı ruzigar, silmədi külək.
Görünür, mən onda bilməmişəm ki,
O daşdan, ağacdan möhkəmdir ürək.

OLASAN

Bəstəkar dostum Nadir Əzimov üçün

İlhama açasan könül qapını,
Alışb sehirli sətir olasan.
Yaratmaq həvəsi coşursa canda
Həm yaşa dolasan, həm pir olasan.

Sözün köhnəsi yox, eşqin boyatı,
Mən bir qoşmayamsa, sən bir bayatı.
Elə sevəsən ki, gərək həyatı
Sənətdə silinməz ləpir olasan.

El gülər dünyanın biveci olsan,
Mükəmməl olasan hər nəçi olsan!
Ruhları oxşayan bəstəçi olsan
Elə Nadir kimi nadir olasan.

◆ Xatirələr, duyğular

Nizami CƏFƏROV

Keçən günlərin «tərcümeyi-halı»

Yavaş-yavaş ahıllaşırım. Və özümdən asılı olmayaraq, keçən günlər barəsində daha tez-tez düşünməyə başlayıram. Yaxşı ki, indiye qədər həyatda rastlaşdığım insanlar, hadisələr hələ, demək olar ki, bütün dəqiqliyi, təfərrüatı ilə yadımdadır. Arabir haqlarında yazmışam da...

Yazılarıma baxdım, yaddaşımı qurdaladım. Və belə bir kitab ərşəyə getirdim. Bəlkə, kiməsə lazım oldu...

* * *

Vaxtından əvvəl namizədlik dissertasiyası müdafiə edib Azərbaycan (indiki Bakı) Dövlət Universitetinin əyani aspiranturasını bitirəndən sonra mənə Universitetdə işləmək üçün yer tapılmadı. Ona görə də elmi rəhbərim, professor Tofiq Hacıyevin məsləhəti (və təbii ki, köməyi ilə) Elmlər Akademiyasının Dilçilik İnstitutunda müvəqqəti işə düzəldim. İnstitutun o zaman kiçik elmi işçisi (indi isə elmlər doktoru) Hüseyn Əsgərov əsgərliyə getdi, iki ildən sonra qayıdacaqdı və öz yerimi tapana qədər bu iki il də mənə kifayət idi. «Ədəbiyyat və incəsənət» qəzeti ilə tələblik illərində başladığım, aspirantlıq dövründə isə davam etdirdiyim əlaqəni akademiya da çalışdığım ilk aylardan daha da genişləndirdim. Qəzetin baş redaktoru, böyük şair-mütəfəkkir Nəriman Həsənzadənin bir çoxları kimi mənə də hüdudsuz qayğıkeşliyi olmasaydı, yəqin ki, bu əlaqə-əməkdaşlıqdan söhbət belə gedə bilməzdi...

O, mənə tələblikdən tanıyırdı. Əsasən şeir kitablarına yazdığım resenziyaları məmnuniyyətlə dərc edir, hələ o qədər də mükəmməl olmayan mülahizələrimi tərifləyirdi. Adımın altında yazılan «ADU-nun tələbəsi», «ADU-nun aspirantı», «filologiya elmləri namizədi» ifadələri bir-birini əvəzlədikcə Nəriman müəllim nə qədər ürəkdən sevinirdisə, yazılarıma tələbkarlığı bir o qədər də artırırdı. Və mən də bu tələbkarlığın səviyyəsinə qalxmaq, qayğıya layiq olmaq istəyirdim. Baş redakturun (və rəyi mənim üçün həlledici olan insanın!) bəyənmədiyi, çox böyük nəzakətlə geri qayıtdığı yazıları başqa bir yerdə çap etdirmək ağılıma belə gəlmirdi. Xüsusi qayğının bir təzahürü də onda idi ki, Nəriman müəllim mənim maddi vəziyyətimi nəzərə alıb məqalələrimi əlyazmasında qəbul edirdi.

1987-ci ilin yayında Qazaxda kəndimizdə oturub akademiya da işimin artıq bir-iki aya bitəcəyi, harada nə iş tapacağım barədə düşünürdüm ki, Nəriman

Əvvəli jurnalımızın ötən sayında

Həsənzadədən teleqram gəldi. Məni Tənqid və ədəbiyyatşünaslıq şöbəsinə müdir dəvət edirdi... Kənddən necə çıxdığım, Bakıya necə gəldiyim yadımda deyil, onda gördüm ki, redaksiyada, baş redaktorun kabinetindəyəm. Və dərhal işə başladım... Sonralar öyrəndim ki, mənim bu təyinatım Nəriman müəllim üçün o qədər də asan başa gəlməyib. Hətta İsmayıl Şıxlını da yola gətirməyə məcbur olub...

İşə başladığım ilk günlərdən redaksiyanın mühitinə uyğunlaşmağa - baş redaktor müavini Nadir Cabbarov, məsul katib Ayaz Vəfalı, şöbə müdirləri Sabir Əhmədov, Davud Nəsib, Vidadi Məmmədov, Əşrəf İbrahimov, Camal Yusifzadə kimi müxtəlif xarakterli, bununla belə, istedadlı-təcrübəli qələm adamlarından öyrənməyə çalışdım. Mühit kifayət qədər sağlam, işgüzar idi. Qəzetin tirajı bəzən yüz minə çatırdı, müəlliflər şəbəkəsi xeyli geniş idi.

Ancaq ədəbi aləmin həmişə olduğu kimi o zaman da öz daxili intriqaları, üslub maraqları, çekişmələri vardı ki, bunun qarşısını almaq, sadəcə olaraq, mümkün deyildi... Görünür, baş redaktorun böyük ictimai-siyasi nüfuzu, heç bir «qrup»a qoşulmamağı, yüksək mədəniyyəti də intriqaçı qüvvələrdə müəyyən narahatlıq doğururdu. Və onlar «novator» gəncləri qəzetə qarşı qaldırırdılar.

Nəriman müəllimlə məsləhətləşmələrdən sonra qəzeti istedadının az və ya çox olmağına baxmadan bütün yaradıcı gəncliyin üzünə açdıq, «dəyirmi stol» söhbətləri keçirərək ədəbi prosesi bütövlükdə dəyərləndirməyə, ümumi mənzərəni, üslub cərəyanlarını müəyyənləşdirməyə çalışdıq, müxtəlif maraqları əks etdirən materiallar verdik, yeni rubrikalar açdıq. Qəzətdən bu və ya digər səbəblərə görə kənar qalan tənqidçilərə zəng edib əməkdaşlığa çağırırdıq. Müəyyən uğurlar qazansa da, Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının rəhbərliyində olan bəzi qüvvələr sakitləşmədilər... Və qəzetin fəaliyyətinin İttifaqda çox qaragüruhçu bir şəraitdə müzakirəsini keçirməyə nail oldular. Ancaq ittihamları o qədər məntiqsiz, məzmunuz idi ki, müzakirəni yarımçıq qoyub bir-birləri ilə mübahisəyə başladılar.

80-ci illərin sonlarında «Ədəbiyyat və incəsənət» qəzeti (sonra isə «Ədəbiyyat qəzeti») yalnız bir sıra intriqaçı ədəbiyyat adamları ilə deyil, eyni zamanda Mərkəzi Komitədəki ideologiya çinovnikləri ilə də mübarizə aparırdı. Milli azadlıq hərəkatı, sovet-kommunist idarəçiliyi sisteminin müqaviməti, Ermənistanın Azərbaycana torpaq iddiaları, Moskvanın xəyanətləri və s. dövrün reallıqları idi, ölkədə gedən ədəbi-ictimai prosesə güclü təsir edən bu reallıqlardan kənar, əlbəttə, ədəbiyyatı-ədəbi təsərrüfatı təsəvvür etmək mümkün deyildi.

Qəzetin nüfuzu orada çap olunan müəlliflərdən daha çox baş redaktordan, redaksiya əməkdaşlarının səviyyəsindən asılı olur...

Redaksiyada baş redaktordan sonra ən təcrübəli, ədəbiyyata-mətbuata ən sədaqətli adam, yəqin ki, məsul katib Ayaz Vəfalı idi. Təmkininə, elmi-ədəbiyyatşünaslıq mühitindəki nüfuzuna görə ona hörmətlə yanaşılırdı. Və ədəbi mühitindəki qalmaqallara ümumiyyətlə qoşulmayan Ayaz müəllim istənilən problemi fərdi qaydada həll etmək tərəfdarı idi, ancaq bu cür həll olunacaq problemlər çox az idi: 60-cılar öz iddialarından əl çəkməmiş 80-cilərin iddiaları başlamışdı; mənim də iştirak etdiyim çayxana müzakirələrində 60-cılar 70-cilərə, 70-cilər 80-cilərə qarışmışdı...

«Azərbaycan» jurnalından «Yazıçı» nəşriyyatına, oradan da «Ədəbiyyat və incəsənət»ə gəlmiş baş redaktor müavini, yəni ikinci adam olan Nadir Cabbarov istedadına, özünəməxsus üslubuna baxmayaraq, çox laübalı, müəyyən qədər də mövqesiz təsir bağışlayırdı. Mənə elə gəlirdi ki, o, artıq yorulub, impulsiv bir yaradıcılıq həyatı yaşayır, nə isə qeyri-adi bir iş görmək istəyir, ancaq bacarmır... Publisistika şöbəsinin müdiri Vidadi Məmmədov isə heç zaman qeyri-adi iş görə bilməyəcəyini artıq dərk etdiyindən daha səmimi idi. Və redaksiya əməkdaşlarının şəxsiyyəti, yaradıcılıq imkanları, maraqları barədə olduqca aydın təsəvvürü vardı... Şöbə müdiri işlədiyim ilk aylarda gəncəli bir professor mənə məqalə

gətirdi. Çıxıb gedəndə portfelindən iki şüşə araq çıxarıb stolun üstünə qoydu. Nə qədər etiraz etsəm də, götürmədi, özümə gələndə qədər isə çıxıb getdi. Baş redaktora zəng edib məsələni danışdım. «Dərdis, gərək qaytaraydın» dedi, sonra əlavə etdi: «daha keçib, qoy qalsın»... Oturub fikirləşdim ki, nə edim, birdən Vidadi Məmmədov içəri girdi. Başladım əhvalatı ona danışmağa: filankəs gəldi, məqalə gətirdi, məqaləyə baxdım, filan mövzuda idi, gedəndə... Vidadi müəllim "araq" sözünü eşidən kimi hövsələsiz şəkildə sözümü kəsib soruşdu: «müəllim, araq hardadı?». Dedim ki, şkafta. Şkafı açıb araqlardan birini götürdü, qapıdan çıxı-çıxa «müəllim, maraqlı əhvalatdı, ancaq dalını sonra danışarsan» dedi. Gərginlik keçdi... Yarım saat keçməmiş redaksiya əməkdaşlarından biri gəlib o biri arağı istədi. Məlum oldu ki, Nəriman müəllimin Mərkəzi Komitəyə çağırılmağından istifadə edilərək otaqların birində yüngülvari məclis qurulub, araq çatmayıb...

Nəriman müəllim Vidadi Məmmədovun xətrini istəyirdi, hərdən bir tənbeh edirdi, o isə adətən ehtiramla, özü demişkən, «həyalı uşaqlar kimi» qulaq asırdı. Vidadi Məmmədov da, Nəriman müəllimin özü də yaxşı bilirdi ki, tənbehin heç bir əhəmiyyəti olmayacaq. Ancaq Vidadi müəllimin obyektivliyi, istedadı, ağıllı məsləhətləri, zarafatları redaksiyaya lazım idi, sağlam əhval-ruhiyyə yaradırdı.

...Maraqlı hadisələrdən biri də tanınmış müəlliflərin öz şeirlərini Davud Nəsinin rəhbərlik etdiyi şöbəyə yox, birbaşa Nəriman müəllimə təqdim etmələri idi. Böyük poetik zövqü olan baş redaktorun saatlarca orta səviyyəli şeirləri (və şairləri!) dinləməyə məcbur olmasını görmək ağır idi. Nəriman müəllimin, bir, iki, üç yox, daha çox şeirini oxumağı israrla tələb edən tanınmış bir şairə «ayə, mənə niyə öldürürsən?» deməsi yadımdadır... İnsanlarla münasibətdə mədəniyyətə ən çox üstünlük verən baş redaktorun yorulanda «bu şairlər olmasaydı, daha yaxşı qəzet buraxardıq» deməsini də tamamilə təbii saymaq olardı.

Nəriman müəllimin bir sözü də vardı: «İstedadlı adamın səhvini kəndir edib onun boğazına keçirmək olmaz»... Nəriman Həsənzadə (və «Ədəbiyyat və incəsənət» qəzeti) Yazıçılar İttifaqında məhkəməyə çəkildiyi ərəfdə tanınmış tənqidçilərdən biri elə bilmişdi ki, bu, sondur, baş redaktora məktub yazıb onu təhqir eləmişdi. Müzakirədən sonra isə ikinci bir məktub yazıb üzr istəmişdi. Bu hadisə mənə çox pis təsir elədi, dedim ki, məktublarnın hər ikisini qəzetdə verək. Nəriman müəllim razı olmadı...

Qəzetdə işlədiyim 1987-1991-ci illər mənim üçün böyük bir məktəb oldu: qaynar yaradıcılıq mühiti, ədəbi mübahisələr, yerli-yersiz çekişmələr... və bütün bunların Azərbaycan tarixinin çox mürəkkəb bir dövründə baş verməsi izsiz qala bilməzdi. Baş redaktor hər cür şərait yaratmışdı ki, qəzetdə milli mənlilik, azadlıq, müstəqillik təbliğatı aparılsın, ölkənin Şimalı ilə Cənubu arasında əlaqələr genişlənsin. Elə ona görə də qəzetin bir neçə səhifəsi ərəb əlifbası ilə çıxırdı ki, Cənubda da yayıla bilsin... Türk dünyasının birliyi, türkçülük ideyaları əsas mövzulardan idi. Erməni məkri barədə ilk sanballı yazılar dərc olunmuşdu...

Etiraf edirəm ki, Nəriman Həsənzadə baş redaktorluqdan çıxdıqdan sonra onun yaratdığı sağlam işguzar mühit yerində qalsa da, bir az qəribəsədim. Və yeni baş redaktor, ilhamlı şair Cabir Novruzun təkidinə baxmayaraq, yalnız bir neçə ay davam gətirdim...

Neçə illər arzusunda olduğum Universitetdə yer açılan kimi başladım müəllimliyə... Və «Ədəbiyyat qəzeti»ndə qazandığım təcrübə həyatda mənə çox kömək oldu... Hər şeydən əvvəl, ədəbi-ictimai mühiti dərinləndirən tanıdım, kimin kim olduğunu, hansı ideala xidmət etdiyini, hansı iradənin sahibi olduğunu öyrəndim. Öz kimliyim barədə ədəbi-ictimai təsəvvür yaratdım. Çox yazdım...

... İsmayıl Şıxlı Yazıçılar İttifaqındakı işindən ayrıldıqdan sonra bir az hövsələsiz olmuşdu. Üçüncü, ya dördüncü gün qəzetə yazı göndərəndə fikirləşirdi ki, beşinci gün çıxmalıdır. Və buna haqqı da vardı... Bir dəfə Nəriman müəllimə həmin qaydada hekayə göndərir, beşinci gün görür ki, çıxmadı. Zəng edib narazılığını

bildirir. Nəriman müəllim üzr istəyib deyir ki, gələn nömrədə çıxacaq... Ancaq gələn nömrə Kamran Bağirovun hansı plenumdasa etdiyi məruzə olur. Və bunu qətiyyənlə nəzərə almayan İsmayıl müəllim yenidən zəng edir... Dünyagörmüş, müdrik bir insanın onu başa düşmək istəmədiyini görə Nəriman müəllim küskün bir təmkinlə «İsmayıl qağa, bu nömrədə Kamran Bağirovun hekayəsi gedəsi oldu, sizinki gələn nömrə gedər...»

Yadımda deyil, qəzetin hansı nömrəsini isə «müzakirə» edib irad tutmuşdular ki, qazaxlıların yazıları çox çap olunur. Doğrusu, fikir verməmişdik, bir də baxdıq: Səməd Vurğun haqqında qızı Aybəniz Vəkilovanın məqaləsi getmişdi... Mirvarid Dilbazinin, Hüseyn Arifin şeirləri... Bir də nə isə...

Belə çıxırdı ki, hər regionun öz ədəbi limiti olmalıdır. Və ondan kənara çıxmaq olmaz... Nəriman Həsənzadə bu cür namərd təzyiqlərin qarşısında cəsarətlə dayanırdı, yumşaq təbiətinə, mehribanlığına baxmayaraq, bəzən elə sərtləşir, qranit kimi möhkəm olurdu ki, məhz həmin məqamlarda mən düşünürdüm ki, onu heç bir qüvvə heç zaman sındıra bilməz. Rəhmətlik Əşrəf İbrahimov deyirdi ki, çoxları Nəriman müəllimi sadələvh adam hesab edir, elə bilirlər ki, qılığına girib istədiklərini edəcəklər, ancaq o, müəyyən səviyyəyə qədər aldanar, yaxud aldanmağı bacarar...

Bir dəfə Nəriman müəllim məni çağıraraq bir yazı verdi, dedi ki, dərdi, İrandan məktubdur, Rəfiq Zəka Xəndan gətirib, bir az ciddi bax... Əslini də gətizdir...

Məktubu Cənubi Azərbaycanlı ziyalı Əhməd Azərli Rəfiq Zəkaya yazmışdı. Çox keçmədi ki, Rəfiq müəllim onun əslini də gətirdi. Oxuyub müqayisə elədim, hər şey yerli-yerində idi... Əhməd Azərli Rəfiq müəllimi tərifləyir, İran üslubunda təmtəraqlı ifadələr işlədirdi. Və yazırdı ki, Rəfiq müəllim, mən sənəin şeirlərini Şəhriyara oxudum, o qədər mütəəssir oldu ki, ağladı...

Nəriman müəllim məktubu dərc edib-etməmək barədə mənim fikrimi soruşmadan dedi: Dərdi, bunu vermək olmaz, ona oxşayır ki, Nizami Gəncəvi mənim şeirlərimi oxuyub mütəəssir ola, ağlaya...

Rəhmətlik Rəfiq Zəkanın yaradıcılıq istedadı, milli vətənpərvərliyi-türkçülüüyü ilə yanaşı, belə-belə işləri də vardı. Dostu Hüseyn Arifə Türkiyədən «xalq şairi» adı «almışdı». O da inanmışdı... Və təkidlə tələb edirdi ki, «Ədəbiyyat qəzeti»ndə bu barədə məlumat getsin. Hətta orda-burda deyirdi ki, Nərimanın mənə paxıllığı tutur, ona görə istəmir... İş o yerə çatdı ki, hamının hörmət bəslədiyi görkəmli ziyamız, filosof-ədəbiyyatşünas Camal Mustafayev bizə zəng elədi, «böyük şairdi, yerlinizdi, niyə incidirsiniz?» dedi. Ona izah eləyəndə ki, Türkiyədə belə ənənə yoxdur, qağanı işə salıblar, Camal müəllim xeyli fikrə getdi, sonra «biabır olmuşuq ki...» dedi.

«Ədəbiyyat qəzeti»ndə işlədiyim illər bütöv bir ömrə bəs edəcək qədər şirin xatirələrlə doludur...

Şairliyi ilə yanaşı, çox səmimi, üzügülər insan olan Tofiq Mütəllibov bir dəfə hövlnək bizim şöbəyə girib soruşdu ki, Nəriman müəllimin yanında iclas var ya yox? Dedim, bilmirəm, nə olub? Dedi ki, şübhələnmişəm.. Mən onun yanında olanda kimsə zəng eləsə, deyir ki, iclasdayam, sonra danışırıq. İndi zəng elədim ki, görüşmək istəyirəm, mənə də həmin sözləri dedi...

Nəriman müəllimin özü isə deyirdi ki, mənim işim-peşəm Tofiq Mütəllibovdan üzr istəməkdə. Elə təkliflər eləyir ki, yox deyə bilmirəm, amma əməl eləmək də mümkün olmur. Qalırım üzr istəyə-istəyə...

Nəriman müəllimlə Tofiq müəllim çox şirin söhbət elədiyi bir məqamda böyük təmsil ustamız Hikmət Ziya girir baş redaktorun otağına. Salam-kələmdən sonra baş redaktordan qabaq Tofiq Mütəllibov soruşur ki, Hikmət nə yaxşı gəlmişən? Hikmət müəllim cavab verir ki, Nəriman müəllimlə danışmışıq, bu gün şeirlərimi oxuyub göndərməlidir mətbəyə... Sən demə, Tofiq müəllim baş redaktoru təzəcə razı salıbmış ki, haraya isə getsinlər. Odur ki, bərk dilxor olur. Dodağının altında deyir ki, Nəriman müəllim mənim şeirlərimi mətbəyə oxumadan

göndərir...Hazırcavab Hikmət Ziya onun sözünü kəsib «Düz eləyir da! Oxusa göndərməz axı...»

Baş redaktor yalnız redaksiyada deyil, ədəbi-mədəni, ümumən ictimai aləmdə də harmoniya tərəfdarı idi. Kiminsə incidilməsinə dözə bilmirdi, ancaq onu incidirdilər. Və belə hallarda çox zaman haqsızlığa dözüdü ki, bəlkə, kimsə günahını başa düşə...

***Xətrimə dəyiblər yenə, qadası,
Xətrim, bilirsənmi, sığal istəyir.
Mənim ürəyimdə ilham ağrısı
İlhamsız kəslərdən macal istəyir...***

Nəriman müəllim redaksiya əməkdaşlarının, yaradıcı adamların nazı ilə oynaya bilirdi. Və onları daxildən gələn bir səmimiyyətlə, ən gərgin vəziyyətlərdə belə səsinə qaldırmadan «A Ayaz! A Nadir! A Vidadı!..» deyə çağırırdı, ancaq mənə «Dərdis!» deyirdi... Hünərin vardısı, bu nəzakətin, bu hörmətin qarşısında ərimə...

...Bir dəfə gördüm ki, Vidadı Məmmədov dəhlizin o başından - baş redaktorun otağı tərəfdən gülə-gülə gəlir. Bildim ki, nə isə var, dayandım. Yaxınlaşıb dedi ki, Nəriman müəllimlə söhbət edirdik, birdən içəri Umud Rəhimoğlu girdi (Umud bir-iki ay idi ki, Vidadı Məmmədovun şöbəsinə işə götürülmüşdü), Nəriman müəllimə dedi ki, son nömrələrdə mənim yazım çıxmayıb, xahiş edirəm bu nömrədə çıxsin: birdən oxucularım elə bilər ki, deməyə sözüm qurtarıb...

İldə bir yazısı çıxan, ya çıxmayan Vidadı Məmmədov üçün gənc Umud Rəhimoğlunun oxucuları qarşısındakı qeyri-adi məsuliyyəti tamamilə anlaşılmaz idi.

Ancaq Nəriman müəllim Umudun bu narahatlığını tamamilə ciddi qəbul eləmişdi...

Qəribə hallar da olurdu...

Üsyankar şairimiz Xəlil Rza iri həcmli bir məqalə gətirmişdi. Böyük sənətkara dedim ki, məqaləni ixtisar eləsin. Haradasa otuz-qırx səhifə idi... xahiş elədi ki, materialın hamısı getsin. Qaldım naçar. Xəlil Rza gedəndən sonra təcrübəli dostlarımdan biri dedi ki, Xəlil Rzada ölçü hissi yoxdur, özün ixtisar elə, özü də necə istəsən... Bilməyəcək... Məqaləni on səhifəyə endirib çap elədik. Xəlil Rza gəldi, təşəkkürünü bildirdi, sonra da əlavə etdi ki, «igid, sən də deyirdin həcmi böyükdür, elə bu nömrədə ondan da böyük yazılar var»...

Mən hər biri ilə xoş münasibətlərimiz olan iş yoldaşlarımızı - Sabir Əhmədovu, Əsrəf İbrahimovu, Vidadı Məmmədovu, Davud Nəsibi, Kamilə Neməti, Qafar Namazəliyevi həmişə ürək ağrısı ilə xatırlayıram, onların çoxu həyatdan çox tez getdilər... Təskinliyimiz isə odur ki, bu dünyada özləri barədə gözəl təəssürat qoydular. Çox yerdə, o cümlədən də «Ədəbiyyat qəzeti»nin səhifələrində...

* * *

Hüseyn Arifin (Hüseynzadənin) haqqında hələ orta məktəbdə oxuyanda o qədər müxtəlif əhvalatlar eşitmişdim ki, həmin əhvalatların içərisində böyük şairin həqiqi obrazını axtarıb tapmaq, demək olar ki, mümkün deyildi. Belə çıxırdı ki, o, kefcil, dünyanı vecinə almayan, hər şeyə laqeyd, hətta bir qədər də laübalı bir adamdır.

Bakıya gəlib Universitetin filologiya fakültəsinə daxil oldum. Bir neçə ay keçmişdi ki, Universitetin Böyük Akt zalında Hüseyn Ariflə görüş keçirildi. Və indi yadıma sala bilmirəm, necə oldusa mən çıxış etdim. Ancaq yaxşı yadımdadır ki, Hüseyn qağaya həsr elədiyim şeiri (o zamanlar mən də şeir yazırdım, sonra gördüm ki, ağır işdi, atdım) oxudum:

***Yenə mehman oldum buzlu bulağa,
Qucdum anam kimi çölü, çəmənli.
Sənin qadan alım, ay Söyün qağa,
Apardın bir anlıq Qazağa məni...***

Görüşün sonunda Hüseyn Arif ordan-burdan danışa-danışa gəlib çıxdı Sibir səfəri üzərinə... Birdən elə bil harada olduğu yadından çıxdı, dedi ki, həə... Sibire getdim yaradıcılıq ezamiyyətinə... Beş-on da araç götürmüşdüm. Urusun da bilirsinizmi, allahı araçdır...

Tələbələr gülüşdülər. Hüseyn qağa bir az da coşdu... Rəyasət heyətində əyləmiş Universitet rəhbərliyi gördü ki, qağa çox dərinə gedir (70-ci illərin sonları idi), «böyük qardaş»ı yerə soxacaq, işarə elədilər ki, yekunlaşdır... Qağa başa düşüb mövzunu dəyişdi.

İllər keçdi. Mən Hüseyn Arifi bütünlüklə oxudum: şeirlərini, poemalarını, məqalələrini... Onun haqqında yeni-yeni lətifələr eşitdim. Ancaq onunla xeyli sonra bilavasitə tanış oldum.

... 80-ci illərin axırları idi. «Ədəbiyyat və incəsənət» qəzetində işləyirdim. Hüseyn qağa redaksiyaya gəlmişdi. Poeziya şöbəsinin müdiri Davud Nəsim məni ona təqdim etdi. Dedi ki, qağa, yerlimizdi, yaxşı tənqidçidi, Mehdi Hüseynəndən sonra...

Qağa imkan vermədi Davud sözünü bitirsin, məndən soruşdu:

-Şeir yazırsanmı?

Dedim:

-Yox. Bir vaxtlar yazırdım, atmışam...

Qağa:

-Nahaq atıbsan, biz tərəfdən tənqidçi çıxmır, - deyib getdi. Bir azdan qayıdıb gəldi. Nə isə, elə koridorda söhbət başlandı, hərlənib gəldi Yazıçılar İttifaqının üstünə. Rəhbərlik yenidən dəyişdiyindən mövzu həm təzə, həm də maraqlı idi. Mən, sadəcə, söhbətə qoşulmaq üçün dedim:

-Hüseyn qağa, Anar sizə xalq şairi adı verməsə, Yazıçılar İttifaqı nüfuzdan düşəcək.

Qağa bu sözdən elə kövrəldi, elə kövrəldi ki, mən heç təsəvvür edə bilməzdim. Üzünü Davuda çevirib:

-Bunu qoruyun, böyük tənqidçidir, - dedi. Sonra elə bil yadına nə isə düşdü, qəflətən fikrə daldı, sağollaşmadan çıxıb getdi.

Mən tədricən müəyyənləşdirdim ki, qağanın nə salamlamağa, nə də xudahafizləməyə həvəsi var-söhbət ələyəndə birbaşa mətləbə keçir, söhbəti də elə mətləblə bitirir. Və onu da müəyyənləşdirdim ki, üç böyük şairdən qətiyyətlə xoşu gəlmir. İmkan olan kimi onları öz aləmində guya nüfuzdan salmağa çalışır. Onlardan biri Bəxtiyar Vahabzadə, ikincisi Nəbi Xəzri, üçüncüsü isə Nəriman Həsənzadə idi.

Elə ki, Bəxtiyar Vahabzadə, ya Nəbi Xəzri axşam televiziya ilə çıxış edib şeirlərini oxuyurdu, onun səhərişi qağa mütləq mənə zəng vurardı:

-Nə təhərsən?

-Sağ ol, qağa. Nə var, nə yox?

-Axşam gördün də Bəxtiyarı... O nə şeir idi oxuyurdu. Yaza bilmirsən yazma da, məcburdumu?

Qağa ilə razılaşmamaq imkanı yox idi. Etiraz etsə idim, gözündən düşərdim. Ona görə də dedim:

-Qağa, Azərbaycanda sizə çatacaq şair yoxdur...

-Nəbi də elə Bəxtiyar kimi yazır.

-Elədi.

Bu məsələləri həll edəndən sonra keçirdi Nəriman Həsənzadəyə:

-Redaktorun nağayır.

-Qağa, o, deyəsən, bir az yaxşı yazır.

-Onun da öz gücü döyül, torpaqdandı...

Qağanın xırda intriqaaları, o qədər də dərindən gəlməyən «diplomatiya»sı onun səmimi, uşaq ürəyi kimi təmiz lirikasının bilavasitə davamı idi. O, təriflənmək, təltif olunmaq, dövlət rəhbərlərinə yaxın olmaq istəyirdi - elə ki, görürdü onu tərifləyən yoxdur, özü başlayırdı özünü tərifləməyə... Dövlət himninin müəllifi olmaqla fəxr edir, hərdən danışdı ki, Heydər Əliyev himni yazmağı məhz ona tapşırıb və guya deyib ki, Hüseyn, bu işi ancaq sən bacararsan...

Xalq deputatı olmaq istəyirdi... Baş tutmadı. Ancaq o günlərdən xoş bir xatirə qaldı...

Bir gün mənə zəng elədi:

-Qağanı deputat seçdilər, xəbər varmı? Adım qəzetdə çıxıb.

«Ədəbiyyat və incəsənət» qəzetində Yazıçılar İttifaqının deputatlığa namizəd göstərilmiş üzvlərinin siyahısını nəzərdə tuturdu.

-Qağa, hələ seçki olmayıb axı?

-Əşi, seçki boş şeydi, mən özüm razıyam, qurtardı getdi.

Gördüm yox, qağanın fikri qətidir. Dedim ki, təbrik edirəm.

-Ona görə zəng eləməmişəm. Burda Aşıqlar Birliyindəyəm, sabah gəl məndən bir intervü götür. Blatformamı-zadı deyim...

İşə düşdüm. Bilirdim ki, qağadan deputat olmaz.

-Yaxşı, sabah bir hərlənib gələrəm, - dedim.

-Hərlənmə, düz gəl. Saat 11-də gözləyirəm.

-Oldu.

-Yadımdan çıxmasın...

Getmədim. Düz saat 12-yə işləmiş zəng elədi:

-Hardasan?

-Qağa, redaktor iş tapşırıb. Olarmı, sabah gəlim.

-Elə elə ki, sabah işin olmasın. 11-də gözləyirəm...

Yenə getmədim. Kabinetdə oturmuşdum, bir də eşitdim ki, koridordan səsi gəlir. Tez ağı vərəq götürüb iri hərlərlə başlıq yazdım: «Xalq deputatlığına namizəd Hüseyn Ariflə müsahibə». Elə yazıb qurtarmışdım ki, içəri girdi. Gördü ki, başımı aşağı salıb nə isə bərk düşünürəm, səs-küy salıb məni tənbeh eləməkdən, deyəsən, vaz keçdi. Yaxınlaşıb qarşıdakı kağıza baxdı, öz adını oxuyub o qədər xoşhal oldu ki, onu aldadıb görüşünə gəlməməyim də yadımdan çıxdı:

-Nətərisən?

Ayağa durub özümü elə göstərdim ki, guya onu indi görürəm:

-Sağ ol, ay qağa! Elə hazırlaşırıdım ki, gələm... Bə niyə gözləmədiniz?

Gözlərini qarşımdakı vərəqdən çəkmədən olduqca səmimi bir şəkildə:

-Dedim, sən də işin olar, boşuydum, durub gəldim, - dedi. Keçib əyləşdi.

-Qağa, başlayaq... Birinci sual, yəqin ki, platformanız barədə olacaq. Deputat seçilsəniz, hansı işləri görəcəksiniz?

Qağa dərin fikrə getdi. Ha çalışdısa, deyəsən, ağılına ağıllı bir söz gəlmədi. Və handan hana dilləndi:

-Mənim blatformam yaradıcılığımı, kitablarıma bax, oradan bir şey tap yaz.

-Olar...

-Xalq üçün o qədər iş görmüşəm ki... Aşıqlar Birliyi yaratmışam, Dövlət himni yazmışam... Türkiyəyə getmişdim, mənə dedilər ki, şair, sən ki, urusun içində Azərbaycan aşığını qorudun, ölməyə qoymadın, böyük adamsan. Bu işi nə Bəxtiyar, nə də Nəbi görüb. Onlar heç bilmir aşıq nədi...

-Qağa, deputatlığa namizədliyinizi niyə Qazaxdan vermədiniz? Orada sizi daha çox sevirlər. Bakıda birdən çətinlik olar?...

Qağanın, deyəsən, xoşuna gəlmədi:

-Nə danışsən, məni bütün xalq sevir - nə Qazax, nə Bakı, - dedi, ancaq sonra nə isə fikirləşib qəmli-qəmli əlavə etdi, - qoja (İsmayıl Şıxlını nəzərdə tuturdu - N.C.) aman verdimi... Özgə vaxt deyir, ağrıyıram, tərənə bilmirəm; elə ki, deputatlıq məsələsini eşitdi, mən ha ələyəne qədər gedib namizədliyini verdi... O də Hüseyn Arif döyül ki, hər yerdən deputat seçilə bilə, onunku elə Qazaxdı... Günortaya qədər yatır, günorta oyanıb deyir ki, qoymayın, millət dala qaldı...

Söhbətin şirin yerində Davud Nəsim otağa girdi. Hüseyn Arifi görüb soruşdu:

-Ay qa, nə yaxşı belə?

Qağa işgüzar bir görkəm alıb:

-İntervü verdim, - dedi. Və mən «verdim» sözünü keçmiş zamanda işləməsindən bildim ki, hörmətli müsahibimin daha deməyə sözü yoxdur. Bir az ordan-burdan danışdıq. Durub gedəndə qağa xəlvətə salıb «bir şey yaz ver, ancaq tez elə» deməyi də unutmadı. Sonra bir neçə gün zəng vurub, özü demişkən, intervünün hazır olub-olmamasını soruşdu. Ancaq nə mən o yazını yazdım, nə də qağa deputat seçildi...

Hüseyn Arif, Aşıqlar Birliyindəki işini çıxmaq şərti ilə, heç bir işdə əməlli-başlı çalışmamışdı. Gah dağda, gah aranda olan şair bir yerdə qərar tuta bilmir, təbii, dolğun, ilhamlı bir ömür yaşayırdı. Oğlunun ölümündən sonra daha da lübalı olmuşdu. Lakin şeirləri olduqca dəqiq, konkret, cəmiyyəti bilavasitə maraqlandıran, narahat edən mətləblərdən bəhs edirdi. Və azərbaycanlıların Ermənistandan qovulması ərəfəsində xalq müdriklərinə məxsus bir uzaqqörənliklə «göyçəllər, dağılmayın Göyçədən», - deyər xəbərdarlıq etmiş, Göyçə aşıq mühitini araşdırmağa xeyli əmək sərf etmişdi. Aşıq Alını axtarırdı. Və bu sahədəki tədqiqatlarına görə hətta professor adı da aldı... Lakin bunların hamısı qağanın şairliyindən irəli gəlirdi.

... Saatlarla ordan-burdan danışib yorulmayan bu insan bəzən qaraqabaq olurdu, öz içərisinə çəkilir, ətrafdakıları görmürdü. Onda açıq-aydın hiss edirdin ki, özündə deyil.

Hərdən tamamilə nihilist, inkarçı mövqedə dayanır, heç kimi, heç nəyi qəbul etmirdi.

... Bir dəfə nəşriyyata gəlmişdi. Birinci mərtəbədə geniş yeməxanada əyləşib çay içirdik. Qağa gəlib-gedənlərə baxa-baxa danışdı:

-Bəzi adamlar nahaq yerə gəlib şəhərdə qalırlar. O saat hiss edirsən ki, darıxırlar, ancaq nədənsə çıxıb getmirlər. Məsələn, Məmməd... Yüz dəfə demişəm ki, çıx get Kəlbəcərə, sənə yerin bura deyil. Qazon görəndə ona elə həsrətlə baxır ki...

Elə bu zaman Hüseyn Arifin tanımadığı dostumuz, fizika-riyaziyyat elmləri namizədi, Akademiyanın Kosmik tədqiqatlar institutunun əməkdaşı Malik Əliyev bizə yaxınlaşdı salam verdi. Diplomətini açıb kəkotu çıxartdı və dedi ki, çayı kəkotusuzmu içərlər?...

Qağa sözünü yarımçıq qoyub Malik Əliyevi başdan ayağa süzdü, sonra üzünü yana çevirib dodağının altında:

-Budu ha, ot yeyənin biri də gəldi, - dedi, sonra isə gözləmədiyimiz halda Malikdən soruşdu:

-Sən harada işləyirsən?

-Kosmik tədqiqatlar institutunda, qağa...

-Nə iş görürsən orda?

Şairin onun işi ilə maraqlanması məsələdən hali olmayan Maliki həvəsləndirdi:

-Göy cisimlərini, planetləri öyrənirik, - deyib istədi ki, geniş bir izahat versin, qağa onun sözünü kəsdi:

-Sən birtəhər adama oxşayırsan, işin olmasın oralardan...

Hüseyn Arif prozaik dünyanı sanki sinəsinə sıxıb lirik cövherini çıxarırdı. Və onun içərisindən keçən dünya gözəl idi - həm sevinci, həm də faciəsi, qəmi ilə...

**Hüseyn Arif, bumu toyun,
Sevinc kədərlə qol-boyun.
Həyat - müvəqqəti oyun,
Ölüm - əbədi ayrılıq.**

Hüseyn Arif laübalı adam olsa da, onunla hər hansı mövzuda (xüsusilə ədəbiyyatdan) mübahisə etmək çətin idi. Gözləmədiyim halda ən modern terminologiya, ən müasir məntiqlə üzərinə hücumla keçir, səni tərksilah edirdi. Moskvada oxumuş, dünya ədəbiyyatını müəyyən səviyyədə mənimsəmiş, görünür, təbiətindəki «kəndli diplomatiyası»nı bir az da orada inkişaf etdirmişdi. Bakıya qayıdanda isə o zamankı yazıçı mühitində, məhz həmin qabiliyyət hesabına, kifayət qədər sərbəst hərəkət edə bilmiş, bir sıra əsaslı intriqaların hətta qəhrəmanlarından olmuşdu. Lakin o qədər də böyük vəzifə həvəsində olmadığına görə, Hüseyn Arifin apardığı intriqalar daha çox sənət ideali ilə əlaqədar idi. Hərdən bir yerliçilik zəminində münəqişələrə də girmiş, lakin deyilənlərin əksinə olaraq, mənə elə gəlirdi ki, qağada elə bir yerliçilik hissi yoxdur. O, doğulub böyüdüüyü torpağı sevir, həmin diyarın etnoqrafiyasını özündə əks etdirirdi - buna yerliçilik deyirdilər, S.Vurğunu özünün ustadı sayırdı - buna yerliçilik deyirdilər, yaradıcılıq enerjisini xalqdan, xalq ədəbiyyatından götürürdü - buna yerliçilik deyirdilər.

... Bir dəfə qağa Aşıqlar Birliyinin qurultayını keçirir. Ancaq nümayəndələrin çoxunu Salyandan çağırır. Qazax, Göyçə, Borçalı aşıqlarını «unudur». Soruşurlar ki, bu, nə deməkdir, Qazax, Göyçə, Borçalı aşığı olan yerdə, özün də bilirsən ki, Salyan aşığı bir şey deyil... Qağa tövrünü dəyişmədən:

-Axmaq-axmaq danışmayın, Qazax aşığı balıq, kürümü gətirəcək, qaça-qaça gələcək üstümə ki, Aşıq Ələsgərdən sonra mənəm... Bəs, mən dünyanın müxtəlif yerlərindən çağırduğım qonaqları nəynən yola salacam. İngilis, alman, fransız nə bilir Ədalət kimdi, Kamandar kimdi, onlar bircə qağanı (özünü nəzərdə tuturdu - N.C.) tanıyırlar... Bakıya da mənə görə gəlirlər.

... Qağa özünü hamıdan çox istəyirdi və bu, bəzən lap özünə məftunluğa qədər gedirdi. Ona görə yox ki, eqoist idi, daha çox ona görə ki, özünün sənətkar, mütəfəkkir kimi böyüklüyünə əmin idi. Özünün kim olduğunu hamıdan yaxşı bilirdi.

* * *

İsmayıl Şıxlının yaradıcılığı onun mükəmməl şəxsiyyətindən ayrılmazdır - təsadüfi deyil ki, böyük yazıçının araşdırıcıları «Ayrılan yollar»da, «Dəli Kür»də, «Ölən dünyam»da, hekayələrində müəllifin öz obrazını, xarakterini görməyə həmişə qarşısalınmaz bir ehtiyac hiss etmişlər. Və bu da təsadüfi deyil ki, Azərbaycan ədəbi-mədəni, ictimai-estetik tərəküründə İsmayıl Şıxlı obrazı yazıçının yaratdığı obrazlardan, əgər belə demək mümkündürsə, daha mükəmməl, daha məşhur, daha bədiidir... O, həyatı, fəaliyyəti, yaradıcılığı ilə təkarsız bir obraz - İsmayıl Şıxlı obrazını, qeyri-adi bir metafora - İsmayıl Şıxlı metaforası yaratdı.

İsmayıl Şıxlı zaman-zaman oxunacaq bir kitab, müxtəlif nəsillərin müraciət etməli olduğu bir məktəbdir.

... Mən bu böyük şəxsiyyətlə ilk dəfə 80-ci illərin əvvəllərində Yazıçılar İttifaqının Nətvən klubunda keçirilən bir tədbirdə qarşılaşdım. Gənc şairlərin şeir gecəsi idi. Gecəni görkəmli şairimiz Cabir Novruz aparırdı. İsmayıl Şıxlı, eləcə də Yazıçılar İttifaqının katibləri rəyasət Heyətində sakitcə əyləşmişdilər, demək olar ki, heç nəyə müdaxilə etmirdilər. Qulaq asırdılar.

Şeirlərin çoxu keyfiyyətsiz idi. Dağ belə gəldi, dərə belə getdi. Yandı, öldüm... Zalda əyləşənlər tez-tez etirazlarını bildirirdilər (onlar da əsasən gənclər

idi), Cabir müəllim isə şeir oxuyanların xətrinə dəymək istəmir, imkan yaradırdı ki, pis-yaxşı hərə üç-dörd şeirini desin.

Növbəti gəncə söz verildi. Həmin gənc əli cibində, bir qədər ədalət şəkildə səhnəyə çıxıb heç kimin gözləmədiyi mövzuda şeir oxumağa başladı: «Azadlıq istəyirəm... Qaçıb qaraçılara qoşulmaq istəyirəm, Qaraçılar kimi azad olmaq istəyirəm...» Moskvada, M.Qorki adına Ədəbiyyat İnstitutunda təhsil alan Xıdır Qazaxbəyli imiş. Şeir qurtaran kimi Cabir Novruz heç bir münasibət bildirmədən növbəti gəncə söz verdi, Xıdır Qazaxbəyli isə gəldiyi əda ilə də getdi.

Axırda kiçik bir müzakirə keçirildi. Mən də söz aldım... Dedim ki, bilmirəm, burada əyləşənlərin poetika elmindən nə dərəcədə xəbəri var, ancaq həmin elmin prinsipləri səviyyəsindən məsələyə baxanda burada oxunan şeirlər içərisində dövrün ovqatı ilə səsleşən, mükəmməl şeir qaçıb qaraçılara qoşulmaq istəyən oğlanın şeiri idi, nədənsə, Cabir müəllim, siz onu təqdir etmədiniz...

Cabir Novruz, deyəsən, əsəbiləşdi...

-Sən kimsən ki, Yazıçılar İttifaqının adından danışırısan? - dedi.

-Mən öz adımdan danışırım, - deyib əyləşdim. Və görünür Xıdır Qazaxbəylinin ədası kimi mənim hərəkətim də rəyasət heyətinin xoşuna gəlmədi.

Məsələnin gərginləşdiyini görə İsmayıl Şıxlı üzünü mənə tutub təmkinli bir səsle soruşdu:

-A bala, sən nə işlə məşğulsan?

Mənim cavab verməyimə ehtiyac olmadı. Ətrafdakılar dedilər ki, universitetin aspirantıdır.

İsmayıl müəllim gülümsündü:

-Nə tez başlamısan məsləhət verməyə?

-Mən heç kəsə məsləhət vermirəm, fikrimi deyirəm.

-Yox, sən bizə məsləhət verdin ki, gedin poetikanı öyrənin...

Gördüm ki, səhv etmişəm. Ancaq geriye yol yox idi, ona görə də dodağımın altında:

-Mən sizi demirdim, - dedim.

İsmayıl müəllim səsinin ahəngini dəyişdirmədən əlavə etdi:

-Biz bilirik ki, gənc şair nə istəyir... Ancaq məsələni düz qoymur. O elə bilir ki, qaraçı cəmiyyətində azadlıq var. Elə deyil. Hər bir cəmiyyətin özünəməxsus qanunları, adətləri mövcuddur ki, azadlığı məhdudlaşdırır. Qaraçıların azadlığı barədəki təsəvvürlər həddindən artıq romantik təsəvvürlərdir...

Beləliklə, mən tərək silah edildim. Ancaq İsmayıl Şıxlı kimi bir müəllim, dost tapdım... Bir neçə ildən sonra onunla ardıcıl görüşdük, söhbətlər, mübahisələr etdik. Və həmin söhbətlər, mübahisələr mənə yalnız bu böyük şəxsiyyəti deyil, özümü dərk etməyə əhəmiyyətli təsir göstərdi.

80-ci illərin sonlarında, yazıçının 70 illik yubileyi ərəfəsində baş redaktor, rəhmətlik Şahin Səfərovun xahişi ilə «Azərbaycan müəllimi» qəzeti üçün İsmayıl Şıxlı haqqında bir məqalə yazdım. Məqalə dərc ediləndən bir neçə gün sonra «Azərbaycan gəncləri» qəzetindən də xahiş etdilər ki, bir yubiley məqaləsi də onlar üçün yazım. İkinci məqalə də dərc edildi...

İsmayıl müəllim hər iki məqaləyə görə öz təşəkkürünü bildirdi, sonra mənə dedi ki, bilirsənmi, üzünə demək olmasın, sənə orijinal təfəkkürün var, ancaq mülahizələrinə mübahisəli cəhətlər çoxdur.

Və aramızda az qala sözbəsöz xatırlamağa çalışdığım belə bir söhbət getdi:

-Məsələni, nədənsə çoxlu alınma terminindən işlədirsən, bu da sənə fikrinin anlaşılması üçün çətinlik törədir. Halbuki bizim ədəbiyyatşünaslıq elmimizin, ədəbi tənqidimizin kifayət qədər zəngin dil-üslub ənənələri var...

-İsmayıl müəllim, mənim yazılarımda dilinə həmin terminlər oxuduğum kitablardan gəlir, heç birini bilikli görünmək üçün işlətmirəm. Sadəcə istəyirəm ki, fikrimi dəqiq, lazımı mükəmməllikdə, elmi səviyyədə ifadə edəm. Mən hamının başa düşəcəyi bir səviyyəyə enə bilmərəm ki... Elmi təfəkkür hamı üçün deyil...

Sözümü kəsmədi, axıra qədər hövsələ ilə dinlədi. Sonra söhbətin mövzusunun dəyişdi.

-Mənim bəzəmdə yazdığın məqalələri oxuyanda yadıma bir şey düşdü...

Bir dostum var. 50-ci illərdə fəlsəfədən namizədlik dissertasiyası yazmışdı, ancaq ciddi bir nəticə-filan əldə etməmişdi. Onu göndərdilər ki, Moskvada müdafiə eləsin. Bir müddətdən sonra qayıdıb gəldi. Dedi ki, İsmayıl, adlı-sanlı filosoflar işi oxuyub çıxış etdilər. Dedilər ki, burada üç-dörd böyük kəşf var, həmin kəşflərə izahat verdilər...Müdafiədən sonra öz yazdığım dissertasiyanı dönə-dönə oxudum, ancaq deyilən kəşflərin nədən ibarət olduğunu müəyyənləşdirə bilmirəm... İndi onunku olmasın, sən yazırsan ki, mənim filan-filan kəşflərim var, ancaq şərhlərin o qədər qəlizdir ki, öz halalca kəşflərimin nədən ibarət olduğunu müəyyənləşdirə bilmirəm...

Mən də çox dərinə getmədim. Çünki İsmayıl Şıxlı elə insan idi ki, onunla ya gərək ağılla danışaydın, ya da heç danışmayaydın... Söhbətdən bir neçə gün sonra axşam «Amerikanın səsi» radiosunda yazıçı İsmayıl Şıxlının 70 illiyinə həsr olunmuş veriliş verdilər. Həmin verilişdə diktör mənim «Azərbaycan gəncləri» qəzetində dərc olunmuş məqaləmdən parçalar oxudu. Ancaq necə?... Demək olar ki, bütün alınma terminlərdə çaşdı: ya bir sözü iki dəfə dedi, ya düzgün tələffüz edə bilmədi, ya da nə dediyi ümumiyyətlə eşidilmədi. Səhəri İsmayıl müəllim mənə zəng etdi:

-Nə təhərsən?

-İsmayıl müəllim, sağ olun. Siz necəsiniz?

-Dünən axşam «Amerikanın səsi»nə qulaq asdın?

-Hə, yaxşı veriliş oldu, təbrik edirəm, ancaq mənim terminlərimi düz oxuya bilmirdilər...

Gülümsündü.

-Bə deyirdin mənə siz başa düşməzsiniz, Amerikada başa düşürlər mənə nə deyirəm?...

... İsmayıl Şıxlı, nə qədər müasir, nə qədər modern olursa olsun, qeyri-mill, köksüz-əsassız, ictimai təcrübədə sınıxıb həzm edilməyən hadisəni qəbul eləmir. Elə ki, yenilik öz dəlili-sübutu ilə gəlirdi, hiss edirdin ki, İsmayıl müəllim həmin dəlil-sübutlar üzərində günlərlə, aylarla düşünür, hətta onları təkzib etməyə çalışır. O vaxta qədər ki, yeniliyin artıq qaçılmaz oluğuna inansın. İnadısa, qurtardı.

Təsədüfən «Yazıçı» nəşriyyatında görüşdük. Nəvəsi Ayxan da yanında idi. Salam-kəlamdan sonra dedi:

-Eşitmişəm, Nizami Gəncəvinin üzərinə hücumu keçmişən?.. Deyirsən ki, ədəbiyyat tariximizi onunla başlamayaq...

Məsələnin nə yerdə olduğunu anladım. Bir-iki yerdə demişdim ki, bizim orta məktəbdəki ədəbiyyat proqramımız qaydasında deyil. Nə isə bir yol tapmaq lazımdır...

Odur ki, dedim:

-İsmayıl müəllim, axı, nə vaxta qədər bizim ədəbiyyat tariximiz farsdilli şairlərlə başlayacaq? Orta məktəb şagirdləri, hətta bəzi ali məktəb tələbələri elə bilirlər ki, Xaqani, Nizami, Məhsəti Gəncəvi sadəcə dildə yazıblar, XIII əsrdən sonra ədəbiyyata gələn şairlər - Nəsimi, Füzuli dilimizi ərəb, fars sözləri ilə korlayıblar... Az-çox səviyyəli şagirdlərdə, tələbələrdə isə belə bir təsəvvür yaranır ki, bizim dilimiz XI-XII əsrlərə qədər fars dili olub, sonra türkləşib... Biz elə bir proqram təqdim etməliyik ki, orada etnik-mədəni varislik əks olunsun. Əgər «Kitabi-Dədə Qorqud»dan başlayırıqsa, elə başlamalıyıq ki, gənclik ədəbiyyatımızın əvvəlində Xaqani, Nizami, Məhsəti Gəncəvinin yox, məhz «Kitabi-Dədə Qorqud»un durduğunu əməlli-başlı dərk etsin.

-Nizamidən imtina edək deyirsən?

-İmtina etməyə, ancaq ədəbiyyat tarixini də onunla başlamayaq... Bir də ki, İsmayıl müəllim, bizim milli ədəbi-estetik təfəkkür Nizamini o qədər də asanlıqla

qəbul etmir. Məsələn, Nəsimi, Füzuli, Vaqif kimi... Şagirdlər isə üzdən qavradıqlarına, şairin poetikasına daxil ola bilmədiklərinə, yalnız poemalarının adlarını, qısa məzmununu öyrəndiklərinə görə xalqımız Nizami adlı bir şairin olduğunu bilir, ancaq yaradıcılığının mahiyyətini, demək olar ki, hiss etmir...

İsmayıl müəllim mənim bu sözlərimdən, deyəsən, bir qədər narahat oldu. Özünü toplayıb:

-Niyə? Məsələn, mənim nəvəm Ayxan Nizami Gəncəvidən çoxlu şeirlər bilir, - dedi. Sonra əlavə etdi:

-Ayxan, «Kərpickəsən kişinin dastanı»nı de görüm, əmi də eşitsin.

Ayxan bir-iki misra həvəssiz deyib dayandı.

-Hə, dalı necə oldu?

-Baba, olar «Koroğlu»dan deyim?

Mən güldüm. İsmayıl müəllim də gülümsündü, Ayxanın əlindən tutub:

-Gəl gedək, - dedi, - hamınız bir ağıldasınız.

Bir az gedib geri çevrildi:

-Hüseyn Arif sizi görəndə Türkiyədə başına gələn bir əhvalat danışacaq, inanmayın, özündən düzəldib, - dedi.

Bir neçə gündən sonra Hüseyn Arif həqiqətən «Ədəbiyyat qəzeti»nin redaksiyasına gəldi və həqiqətən belə bir əhvalat danışdı: «Türkiyəyə getmişdim. Yenəcə gəlirəm. Mənə Türkiyənin xalq şairi adını verdilər. Dedilər ki, sən olmasaydın, urus sazı çoxdan sıxışdırıb aradan çıxartmışdı, sən ki, o urusun içində sazı qoruyub saxladın, böyük adamsan. Mükafat da verdilər, bir ələm puluydu.

Küçəyə çıxanda allah hoyuna yetişməmişin birinə rast gəldim. Mənə dedi ki, azərisənmi? Dedim: Hə... Sarıldı boynuma, dedi ki, səni buraxa bilmərəm, gedək restorana. Mən də dedim ki, yəqin, yazıq nə müddətdən sonra yerlisinə rast gəlib, vətənin iyisini məndən alır. Getdik. Yaxşı yeyib-içdik. Hesab gələndə əlimi, canın üçün, yalandan cibimə saldım ki, hərif qızıqdırım. Gördüm ki, heç tərpənmir. Mən özümə gələndə qədər, cibimdən nə qədər pul çıxartmışdımsa, ofisiyant alıb apardı... Qanım qaraldı. Durdum ki, gedəm mehmanxanaya. Hərif də düşüb böyrümə aman vermir ha. Vətən həsrətindən danışır. Birdən dayandım. Dedim:

-Ayə, Qazağın hansı kəndindənsən?

-Şıxlıdan.

-Adın nədir?

-İsmayıl.

Dəli olmadımmı. Dedim:

-Ayə, bir İsmayıl Şıxlıdan zorla canımı qurtarıb bura qaçmışam, burada da sənəmi rast gəldim?...»

İsmayıl müəllim Hüseyn Arifi çox istəyirdi, ona zarafatla «kafir» deyirdi. Onların (xasiyyətə biri digərinə qətiyyənlə bənzəməyən iki görkəmli insanın) dostluğu hamıya məlum onlarla maraqlı lətifənin meydana gəlməsinə səbəb olmuşdu. Və İsmayıl Şıxlı Hüseyn Arif haqqında dildə-ağızda dolaşan lətifələri toplayıb ayrıca bir kitab halında nəşr etdirmişdi.

... Mən Azərbaycan ədəbiyyatında, mədəniyyətində, elmində, milli ictimai təfəkküründə baş verən bir sıra hadisələrin əsl səbəbini İsmayıl müəllimdən eşidib öyrənmişdim. Həmin hadisələrdən biri XI-XII əsrlər (yəni Nizami Gəncəvi dövrü) Azərbaycan intibahı barədə müxtəlif mülahizələrin 70-80-ci illərdə geniş yayılıb, ədəbi-ictimai fikirdə özünə əhəmiyyətli bir yer tutması idi. Xüsusilə professor Arif Hacıyev vaxtaşırı olaraq Azərbaycan intibahşünaslığının elmi-nəzəri hüdudlarını genişləndirir, bir sıra polemik fikirlərini irəli sürürdü...

Mən 80-ci illərin axırlarında «Azərbaycan intibahı» adlı məqalə yazıb həmin illərdə çalışdığım «Ədəbiyyat və incəsənət» qəzetində dərc etdirdim. Məqalə birmənalı qarşılanmadı - müxtəlif rəylər eşitdim ki, bunlardan mənim üçün ən maraqlısı, heç şübhəsiz, İsmayıl Şıxlının rəyi idi. O mənimlə bu barədə ayrıca söhbət etdi. Dedi ki, XVII-XVIII əsrlər Azərbaycan İntibahı barədə sənənin irəli

sürdüyün fikir maraqlıdır, lakin həmin fikri axıracan müdafiə edə, əsaslandırma bilməmişən... Sənin fikrini təkzib etmək də çox çətindir, çünki müəyyən sübutların, dəlillərin var, adam sənin dediklərinə çox hallarda inanmaq istəyir.

Mən dedim ki, İsmayıl müəllim, Siz dünya ədəbiyyatını yaxşı bilirsiniz, dünya İntibahının nəzəriyyəsi barədə aydın təsəvvürümüz var. Məlum məsələdir ki, İntibah ədəbiyyatı o ədəbiyyata deyilir ki, birincisi, az-çox realist olsun, ikincisi - milli məzmunla malik olsun, üçüncüsü, mənsub olduğu millətin dilində yaransın. İtaliyanın, Fransanın, İspaniyanın İntibah dövrü ədəbiyyatı kimi... fars dilində Azərbaycan İntibahı olar?..

Özünəməxsus təmkinlə gülümsünüb dedi:

-Bilirsən necədi, XI-XII əsrlər Azərbaycan İntibahı barədəki fikir 70-ci illərdə mənim gözlərim qarşısında meydana çıxıb genişləndi. Əvvəllər professor M.Rəfilili belə bir mülahizə söyləmiş, lakin həmin mülahizəni nə özü, nə də başqaları davam etdirmişdi. 40-cı illərdə Nutsubidzenin, 60-cı illərdə isə Çaloyanın rusca kitabları çıxdı. Bu kitablar XI-XII əsrlərdə gürcü, erməni renessansından danışır, həmin əsrlərdəki Azərbaycan mədəniyyətini, demək olar ki, inkar edirdilər. Yığılıb belə qərara gəldik ki, onlara cavab verək. Lakin elə bir tədqiqatçı lazım idi ki, həm müasir ədəbiyyat nəzəriyyələrini yaxşı bilsin, həm XI-XII əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatından başı çıxsın, həm də rusca yazsın. Həmin işi öhdəsinə professor Arif Hacıyev götürdü. Ancaq sonra başqa görkəmli alimlər də bu işə qoşuldular.

... Və beləliklə, mən əmin oldum ki, XI-XII əsrlər Azərbaycan İntibahı barədəki fikir müəyyən qədər (bəlkə də, ümumiyyətlə) qonşudan geri qalmamaq məqsədi ilə (və həmin qonşulardan iyirmi-otuz il sonra) ortaya atıldığına görə kompaniya xarakteri daşmışdır. Nizami Gəncəvinin yubileyi həmin kompaniyanın davam etdirilməsinə, müəyyən mənada kütləviləşdirilməsinə təkan vermişdir.

İsmayıl Şıxlı həm yazıçı, həm də bir alim kimi hadisələrin, proseslərin, ideya hərəkatlarının mahiyyətinə varmağı, onları analitik bir şəkildə dərk (şərh) etməyi bacarırdı. Ona hər şeyi bəyəndirmək mümkün deyildi. Hay-küy dalınca getməzdi. Emosiya qapılmaz, heç zaman əndazəni aşmazdı.

Mən çox təəssüf edərəm ki, bizdə böyük şəxsiyyətlərin tərcümeyi-halları düzgün metodologiya ilə öyrənilmir - bu və ya digər yazıçının, alimin, ictimai-siyasi xadimin nə vaxt anadan olduğunu, hansı işlər gördüyünü, həyatında hansı mühüm hadisələrin baş verdiyini, nə vaxt dünyadan getdiyini bilirlik, lakin həmin tərcümeyi-hallarda şəxsiyyətin təkamülü adətən faktlar, təsadüfi hadisələr və s. dumanında görünür. İsmayıl Şıxlının həyatı, ədəbi, elmi-pedaqoji, ictimai-siyasi fəaliyyəti üzərində təxminən on illik ardıcıl müşahidələrimə dayanaraq deyə bilərəm ki, İsmayıl Şıxlı şəxsiyyəti üç mərhələdən keçərək müəyyənleşmişdir:

I. Tələbəlik mərhələsi (30-cu illərin əvvəllərindən 40-cı illərin sonlarına qədər).

II. Müəllimlik mərhələsi (50-ci illərin əvvəllərindən 60-cı illərin sonlarına qədər).

III. Və müdriklik mərhələsi (60-cı illərin sonu 70-ci illərin əvvəllərindən etibarən).

Hər şeydən əvvəl onu qeyd edim ki, burada söhbət sadəcə tələbəlikdən, müəllimlikdən, yaxud bütün yaradıcı insanlara bu və ya digər dərəcədə aid olan müdriklikdən getmir. Mən hələ bir neçə il bundan əvvəl «Ədəbiyyat qəzeti»ndə dərc edilən «İsmayıl Şıxlı, yaxud mənalı ömrün dastanı» adlı məqaləmdə (bu məqalə mənim İsmayıl Şıxlı haqqında üçüncü məqaləm idi və nə qədər qərribə olsa da həmin məqalə də yazıçının 70 illiyinə həsr edilmişdi; belə ki, yazıçı, bütün sənədlərində 1919-cu il qeyd olunduğuna baxmayaraq, əslində 1922-ci ildə doğulmuşdu) yazmışdım: «... Onunla üz-üzə otursan, söhbət edirsən, ancaq heç cür ağına sığışdırma bilmirsən ki, gözünlə gördüyün, sözünü eşitdiyən bu adam bu dünyanın adamıdır; inanmırsan ki, o haçansa mövcud olmayıb və haçansa mövcud olmayacaq. Mən İsmayıl Şıxlının şəxsiyyətində, yaradıcılığında, ümumən fəaliyyətində, mükəmməl bir hissən təsiri altında, əbədi dünyanın təzahürünü görürəm...» («Ədəbiyyat qəzeti», 2 oktyabr 1992-ci il). Məsələ burasındadır ki, İsmayıl Şıxlı onu əha-

tə edən ictimai mühitin ən nümunəvi tələbələrindən, ən sadıq müəllimlərindən biri ola-ola müdrikləşir. Və son illər xüsusi meydan sulayan «antisolet ideoloqlar»ın israr etdiklərinin əleyhinə olaraq, haqqında söhbət gedən mühit İsmayıl Şıxlını məhz milli şəxsiyyət kimi formalaşdırır. Ona görə də sovet cəmiyyətinin xarakteri bizim təsəvvür etdiyimizdən daha mürəkkəbdir. İsmayıl Şıxlı müdrikiyində tələbəliklə müəllimlik, şagirdliklə ustadlıq üzvi şəkildə əlaqədə idi - 60-cı illərin sonu, 70-ci illərin əvvəllərindən etibarən o, həm özünün tələbəsi, həm də müəllimi idi...

İsmayıl Şıxlını «Dəli Kür»ün qəhrəmanı ilə müqayisə edənlər, fikrimcə, yanılırlar, çünki Cahandar ağa obrazı 30-cu illərdən etibarən müəllifin varlığına hakim kəsilmişdi, onun şəxsiyyətinin təkamülündə mühüm rol oynamışdı və müəllifin şəxsiyyətini mükəmməlləşdirərək özü də bir obraz kimi təkmilləşmişdi. İsmayıl Şıxlı şəxsiyyətinin müdriklik mərhələsi «Dəli Kür» yazılıandan (yəni müəllif öz içərisindəki Cahandar ağanı kəşf edəndən) sonra başladı. Cahandar ağanı sadəcə bədii obraz sayanlar yanılırlar, çünki bu obrazda bir sıra ideya-estetik, mənəvi-etik, qnoseoloji keyfiyyətlər bir vəhdət halında təzahür edir. Və həmin keyfiyyətlər vəhdətini öz içərisində yetişdirib zühura çıxarmış bir şəxsiyyət, təbii ki, müdrik şəxsiyyət idi.

İsmayıl Şıxlı müdrikiyinin nə demək olduğu 80-ci illərin sonu, 90-cı illərin əvvəllərində - Azərbaycan xalqının tarixinin qeyri-adi hadisələrlə zəngin olduğu, millətin həyatı əhəmiyyətli məsələlərinin həll edildiyi illərdə daha aydın şəkildə ortaya çıxdı. Böyük şəxsiyyətin «epos məntiqi» düşüncəsindəki pozulmaz «maarifçi səliqəsi» ilə birləşərək günün ağsaqqal sözünü deyir, alternativsiz hökmünü verirdi... 70 illik yubileyinin keçirildiyi təntənəli gecədə İsmayıl Şıxlının etdiyi çıxış, yəqin ki, Azərbaycan cəmiyyətinin yaddaşından hələ uzun müddət silinməyəcəkdir:

-Mən dostlarımla xoş sözlərinə görə nə qədər şad olsam da, yaxşı bilərəm ki, yetmiş yaş ömrün qürub çağıdır. Bir sıra sözlərimizi də indi deməyib haçan deyəcəyik?

Və dedi!... «Sapı özümüzdən olan baltalar» ifadəsi dildən dilə düşdü. Bu ifadəni (və onun arxasında dayanan dərin, haqqında söhbət gedən dövr üçün aktual mətləbi) İsmayıl Şıxlı yaratmamışdı, mənsubu olduğu xalqın epik təfəkküründən almış, onu «dövrün sözü» kimi yenidən kəşf etmişdi. Həmin ifadə Azərbaycan cəmiyyətinin təfəkkürünə az qala Cahandar ağa obrazı qədər əhəmiyyətli təsir göstərmişdi...

İsmayıl Şıxlı az yazıb - həm yazıçı kimi, həm də alim kimi... Ancaq bu cəhətdən də o, mənsub olduğu xalqa bənzəyir - Azərbaycan xalqı da çox yazmayıb, yazanda isə «Kitabi-Dədə Qorqud»u yazıb. Nizaminin «Xəmsə»sini, Nəsiminin, Füzulinin divanlarını yazıb, M.P.Vaqifin qoşmalarını, «Koroğlu» dastanını yazıb... Yazmayıb ki, arxivlərdə qalıb, hər tapıldıqca bir münəqişənin, bir intriqanın əsasını qoysun, yazıb ki, oxunsun, ürəklərdə, beyinlərdə həssaslığın, müdrikiyin ocağını sönməyə qoymasın ...

* * *

... Mən İsa Hüseynovu birinci dəfə 80-ci illərin sonlarında «Ədəbiyyat və incəsənət» qəzetində işləyərkən gördüm. Tənqid və ədəbiyyatşünaslıq şöbəsində müdir idim. Başımı aşağı salıb nə isə yazırdım. Bir nəfər içəri girib salam verdi. Başımı qaldırmadan salamını alıb dedim ki, əyləşin, buyurun, eşidirəm... Gələn adam, yəqin ki, məşğul olduğumu, ona lazımı diqqət göstərmədiyimi görüb «sağ ol, gedirəm» dedi. «Gedirəm» sözünü eşidəndə başımı qaldırdım... Qarşımda İsa Hüseynov dayanmışdı, sifətində mülayim bir təbəssüm var idi.

Bilmirəm oturduğum yerdən necə qalxdım, necə üzrxahlıq elədim, o, əyləşdi, ya əyləşmədi... Yadımda qalan odur ki, İsa müəllim gəlmiş kimi də getmişdi, stolun üstündə bir-iki səhifəlik yazısı qalmışdı.

...Yavaş-yavaş xatırladım ki, bu yazını yazmağın ondan mənim özüm telefonla xahiş etmişdim. «Yeni il» sorğusuna cavab idi.

Və elə yazmışdı ki, bu halında Azərbaycanın heç bir mətbuat orqanında gedə bilməzdi...

Qəzetin baş redaktoru Nəriman Həsənzadə ilə məsləhətləşəndən sonra İsa müəllimə zəng edib dedim ki, icazə verin yazınızı bir az (!) redaktə edək. Güldü. Dedi ki, mən onu çap olunmaq üçün yazmamışam. Sən dedin yaz, mən də yazdım...

Həmin yazı necə yazılmışdısa, eləcə də qaldı.

Bir neçə il sonra Samir Kazımoğlu (Tağızadə) ilə birlikdə «Ədəbi tənqid» jurnalını buraxmağa başladıq. Və ilk nömrədə (1992, №1) İsa Hüseynovun (Muğannanın) yazısını dərc etdik (elə jurnalın da cəmisə bir nömrəsi çıxdı).

«Yeni il sorğusu»na cavabda İsa Hüseynov yenidən yazıb bitirdiyi «Əbədiyyət» romanı (və ümumən yaradıcılığı) barədə söhbət açır, hətta belə demək mümkündür ki, özü haqqında bir sıra qaranlıq, mübahisəli məsələlərə aydınlıq gətirmək istəyir:

«Tarixçilərdən, tənqidçilərdən bir qismi «İdeal»ı nisbətən doğru təhlil etsə də, ikinci qismi nəinki sadə oxucuları, hətta ən hazırlıqlı ziyalıları da çaşdırır. Mən deyirəm «Yanar ürək»dək imtina eləmişəm, çünki bəsiddir. Tənqidçi qardaşım deyir, bəsit deyil, çünki burada böyük, ciddi sosial məsələ qaldırılıb, Stalinin şəxsiyyətinə pərəstiş ifşa olunub. Deyirəm, ay qardaş, Napoleon adlanan dəhşət varıydı. Napoleondan əvvəl Teymurləng adlanan dəhşət varıydı. Teymurləngdən əvvəl Neron, İskəndər Zülqərneyn... Hamısı ölüb gedib, amma şəxsiyyətin dəhşəti hələ də sizi dəhşətləndirir. Bunun səbəbi nədir, kökü hardadır? «Yanar Ürək» açır mı o kökü? Açmır!. «İdeal» isə əvvəlcə şəxsiyyətin müsibətlərini göstərir - qıyma-qıyma təsvir edir, sonra deyir: dəhşətin kökü tarixin dərinliyində, bütün bəşəriyyət üçün qapalı olan keçmişin zülmətindədir...»

İsa Hüseynov sonra yazır:

«...Dünyanı nəhəng alimlər idarə etməlidirlər. İndi varmı elə alimlər? Haradadırlar? Kimdirlər? «İdeal»ın «Qapalı dünya» hissəsində bu barədə danışılır, bax, buna görə də mən «Yanar ürək»dən imtina eləmişəm. Ürəkdir o əsər, beyin deyil. Sənə, mənə, xalqına, xalqlarımıza beyin lazımdır, ay tənqidçi, tarixçi qardaşım, beyin!.. Beyin!»

Zəngin bir yaradıcılıq yolu keçmiş yazıçının «İdeal» romanı ilə indiyə qədər yazdıqlarından «üz döndərməsi» Azərbaycan ədəbi-ictimai mühitində, həqiqətən böyük təbəddülata, bir qədər də söz-söhbətə səbəb oldu. Xüsusilə romanın «Qapalı dünya» hissəsi barədə bir-birini kəskin şəkildə inkar edən mülahizələr meydana çıxdı. Və «İdeal»dan sonra yazdığı «Əbədiyyət», «Gur ün», «Cəhənnəm» əsərləri İsa Hüseynovun ətrafında gedən dumanlı söz-söhbətə nəinki aydınlıq gətirdi, əksinə, onun haqqındakı mübhəm təsəvvürləri bir qədər də qəlizləşdirdi. Beləliklə, 80-90-cı illərdə hamı üçün sirr olan mürəkkəb, dərk edilməz bir ideya-estetik fenomen - İsa Hüseynov (Muğanna) fenomeni formalaşdı.

Müşahidələr, təhlillər, bu vaxta qədər söylənən mülahizələrin ümumiləşdirilməsi göstərir ki, İsa Hüseynov (Muğanna) fenomeni kifayət qədər milli hadisədir - Azərbaycan sosial-kulturoloji tənqidi ehtiyacından yaranmış, ictimai düşüncə imkanlarımızın həddlərini müəyyən edən, idrakımızın problemləri səviyyəsində olan bir hadisədir.

...İkinci dəfə İsa Hüseynovu rəhmətlik Osman Sarıvəllinin yas yerində gördüm... Yeddi-səkkiz nəfər idik. Hər bir şey danışdı. Və hamı bildirdi ki, mənasız söhbət edir. Ancaq susmaq olmazdı, gerek nə isə danışaydın... Birdən indiyə qədər söhbətə qarışmadan, siqareti siqaretə calayan İsa Hüseynov soruşdu:

-Osman müəllimi harda dəfn etmək fikrindəsiniz?

Kimse cavab verdi:

-Qazaxda...Şıxlıda... Rəhmətliyin özü vəsiyyət eləyib.

Ortaya sükut çökdü. İsa müəllim siqaretinə qullab vurub sirli-sirli dedi:

-Düz eləyirsiniz... Buraları bir müddətdən sonra su basacaq, Bakı ətrafında yaşayış-filan olmayacaq...

Həm fikrə getdi. Elə bil heç kəs cəsarət etmədi ki, İsa Hüseynovun bu məsələni haradan bildiyini soruşsun. Əvvəl mən də qorxdum... Birdən «ölmək ölməkdir, xırıldamaq nə deməkdir» düşünüb soruşdum:

-İsa müəllim, siz haradan bilirsiniz?

Dedi ki, əşi, neçə əsr bundan əvvəl Nəsimi deyib də... Və Nəsimidən bir beyt söylədi.

Gördüm ki, bu beytdə Bakının ətrafını su basacağı barədə heç nə yoxdur. Ona görə də etiraz elədim. Xoşuna gəlmədi. Dedi ki, məsələ beytin məzmununda deyil, əbcəd üsulu ilə hesablayanda...Sözünü kəsib erkəyana:

Əbcəd üsulundan bir az başım çıxır, gəlin hesablayaq... Ancaq əbcədin Bakıya nə dəxli var?

İsa müəllim mənə tərs-tərs baxıb dedi:

-Elə bir əbcəd məsələsi deyil ha... Sən başa düşməzsən...

Söhbət burada qurtardı. Araya ayrı söz qatdılar. Ancaq mən, sözün açığı, İsa müəllimi başa düşmədiyimə görə narahat idim. Ya gerek o, Bakının ətrafını həqiqətən su basacağını mənə sübut edəydi, ya da mən əmin olaydım ki, böyük yazıçı zarafat eləyir...

Hər nə isə, bir azdan bayıra çıxması olduq. Və gördüm ki, İsa müəllim zəndlə mənə baxır, özü də sözlü adama oxşayır. Sövqi-təbii ilə ona yaxınlaşdım. Üzündə redaksiyada gördüyüm təbəssüm işildadı:

-Əyə, niyə qoymursan söhbətimizi eləyək?..

Kədarlı anlar idi - böyük bir sənətkar Allahın rəhmətinə getmişdi, gülümsemək belə olmazdı, ancaq təbəssümə təbəssümlə cavab verdim...

...İsa Hüseynovun yazıçı idrakı çox zaman o qədər genişlənir, böyük əhatə dairəsinə malik olur ki, onun əsərlərini yalnız bədii idrak materialı kimi şərh etmək heç nə vermir. Çünki İsa Hüseynov düşüncəsinin miqyası (və tipologiyası!) etibarilə ədəbiyyatdan kənara çıxır, ümumən, insanı, ümumən cəmiyyəti araşdırır...

...Yazıçı-mütəfəkkirin altmış illik yubileyi günlərində Azərbaycan Televiziyasında xüsusi veriliş hazırlanırdı. Professor Tofiq Hacıyev idi, mən idim, Qazağın İncə dərəsindən Aşıq Kərəm idi, bir də İsa Hüseynov idi...Verilişin müəllifi mərhum yazığımız Firidun Ağayeviydi.

İsa müəllim Aşıq Kərəmə nəyi necə oxumağı izah edir, hansı sözü deyəndən sonra addımını irəli, ya geri atmalı olduğunu başa salırdı. Aşıq Kərəm haldan düşmüşdü, adət etmədiyi «qaydalar»ı mənimsəyə bilmir, hava isti olduğundan tər dabanından axırdı...

Professor Tofiq Hacıyev xeyli müddət bu qəribə mənzərəni seyr edəndən sonra yavaşca mənə dedi ki, İsa bu aşığı öldürəcək...

Həmin dəqiqələrdə İsa Hüseynov haqdan gəlmiş bir aşıq, sufi dərviş idi, nə isə çox qeyri-adi fikirlər söyləyir, Aşıq Kərəmi məcbur edirdi ki, onun istədiyi kimi çalsın, oxusun, hərəkət etsin. Hərdən elə coşa gəlirdi, az qalırdı ki, sazı aşıqdan alıb özü düşsün meydana, ərşdən-kürşdən desin. Ancaq rəhmətlik Firidun Ağayev mane olurdu... Nə isə həmin verilişi güclə çəkib qurtardıq.

Müasir Azərbaycan romanının idyaa-estetik, poetik mənbələri barədə danışarkən Azərbaycan dastanları çox zaman unudulur, lakin İsa Hüseynovun roman-təhkiyəsi mənə həmişə modern bir dastan təhkiyəsinin təsəvvürünü yaradır. Və müəllimin özü də müdrik bir xalq aşığı kimi dünyanın harmoniyasını axtarır. Şifahi sözü zədələmədən, etnik cilasını pozmadan yazılı sözə çevirir.

...Axırncı görüşümüz Ağstafada oldu. İnişilin yayı idi. Ağstafadaydım. Kimse dedi ki, İsa Hüseynov da ailəsi ilə birlikdə buradadır. Özü də bir az nasazdır. İki-

üç dostla yanına getdik. Həyət qapısını döydük. «Gəl» dedilər. İçəri girəndə, gördüm ki, həyətin düz ortasında əlləri belində dayanıb. Məni görəndə gözlərinə inanmadı, «sən hara, bura hara?» - dedi.

Görüşdük. Dedim ki, gəlmişik Sizi aparaq Kür qırağına, bir az gəzəsiniz, ürəyiniz açıla. Gülümsündü, «ağrıyaram, bu vəziyyətdə necə gedim?..» dedi. Elə bu vaxt İsa müəllimin xanımı bizə yaxınlaşdı, dedi ki, İsa heç yerə gedə bilməz, gərək vaxtlı-vaxtında dərman, iynə qəbul eləsin... Məsələ mürəkkəbləşdi. Birdən yazıçının qızı, mənim tələbəm olmuş Sevinc xanım eyvanda göründü, məni tanıyıb salam verdi, anasına «atam darıxır, nə olar, qoy gedib bir az gəzsin» - dedi. Və biz Kürün qırağına gedəsi olduq.

Yolüstü Poyludan folklorşünas, professor Rüstəm Rüstəmzadəni də götürdük... İsa müəllim maşının açıq pəncərəsindən doğma torpağın təmiz havasını nuş edə-edə uzaqdakı boz təpələrin seyrinə dalmışdı. Birdən:

-O uzaqda bir təpə var, ətrafdakı təpələrdən heç nə ilə seçilmir, - dedi, - ancaq bütün dünyanı su basanda həmin təpəyə su çıxmayacaq, ora quru qalacaq...

Hamı təəccüb elədi. Yazıçının göstərdiyi təpələrə baxdılar. Mən İsa müəllimin qeyri-adi, mübhəm sözlərinə beləd olduğumdan zahiri bir ciddiliklə:

-Ay qağa, - dedim, - o təpənin yerini heç kimə demə, sonra bircə mənə deyərsən... Qoy hamını su batırsın, ikimiz xilas olsaq, bəsdü...

Üzünü mənə çevirdi:

-Sən də hər şeyi zarafata salırsan, - dedi. Nə qədər gözlədim sə, sifətimdə bu cür söhbətlərdən sonra adət etdiyim təbəssüm görə bilmədim. Deyəsən, hətta bir az da acığı tutmuşdu...

İsa Hüseynovu (Muğannanı) anlamaq çox çətin, ancaq onu tamamilə «absurd» elan edib, xüsusilə son dövr yaradıcılığına laqeydlik göstərmək düşünən adam üçün bundan da çətindir. Çünki o, «nahaqq dünya»da «haqq dünyası»nın ruhu kimi dolaşırdı.

Sonralar çox görüşdük, çox söhbətlər elədik...

...Görkəmli yazıçı-mütəfəkkirimiz Anar bir dəfə İsa Hüseynova dedi ki, İsa müəllim, mən bir cəmiyyət yaratmaq istəyirəm. Adı da belə olacaq: «İsanın ilk dövr yaradıcılığını onun özündən qoruyan cəmiyyət»... Hamımız gülüşdük. İsa müəllimin özü də xeyli gülüb «eləmi?..» dedi...

* * *

Bir Vaqif Aslanov vardı... Böyük alim idi... Ömrünü bir nağıl qəhrəmanı kimi yaşadı.

Rusca, ərəbcə, farsca, ingiliscə, almanca bilirdi. Hələ gənc yaşlarında Qazağın bir kəndində ingilis, o biri kəndində alman dili dərsi deyirmiş. Mən bunu sonralar fəxrlə rəhmətlik Aydın Məmmədova danışanda laqeydcəsinə:

-Sən bilməmişən, yəqin, məsciddə də mollalıq edirmiş, - dedi.

Ərəbcə də bilməsinə işarə edirdi... Vaqif Aslanov bu qədər dilləri öyrənib məşhurlaşandan sonra ünsiyyətçi olmaq əvəzinə məşhur olduğu məlum miqyası hamının üzünə bağladı, həmkarlarına yalnız onun icazəsi ilə keçilə biləcək bir qapı qoydu. Vaqif Aslanov daha böyük işlər görə bilirdi. Ancaq həyatını heç kimə (heç özünə də !) lazım olmayan intriqalara həsr edib məhv elədi.

Əlacsız qalib təyinatımı Akademiyaya alanda mənim səviyyəmi yoxlamaq üçün Elmi şurada məruzə eləməyimi istədilər. «Sadə cümlənin struktur-semantik inkişafı» mövzusunda məruzə elədim. Şura sədri akademik Məmmədəğa Şirəliyev «məruzəçiyə kimin sualı var?» deyəndə Vaqif müəllim bir-iki sual verdi, mən də «ustalıqla» izah etdim ki, həmin suallara nə mən cavab verə bilərəm, nə Siz, nə də dilçilik elmi. Gənc usta ilə təcrübəli usta bir-birini başa düşdülər. Və təcrübəli usta Məmmədəğa Şirəliyevdən xahiş etdi ki, təyinatla gələn bu gənci onun şöbəsinə göndərsinlər... Mən həmin şöbənin - Azərbaycan dili tarixi şöbəsinin

kiçik elmi işçisi oldum. Ancaq kiminsə inzibati rəhbərliyi altında işləməyə (və yaşamağa!) öyrənməmişdim.

Və bu, heç Vaqif müəllimə də lazım deyildi...

Azərbaycan dilinin tarixi leksikologiyasından doktorluq yazmış, yazıya qədərki, Azərbaycan dilini araşdırmış, farsdilli Azərbaycan klassiklərindən sətri tərcümələr etmişdi. Türkologiyanı, dil nəzəriyyəsini də yaxşı bilirdi.

Sovet türkoloqlarının çoxu ilə dost idi.

Vaqif Aslanov bilikli olduğuna görə bəzən özünü əhli-kefliyə qoyurdu. İnana bilmirdi ki, ondan da biliklisi çıxa bilər. Ziya Bünyadovla, Rüstəm Əliyevlə oturub-durur, nəinki onlardan aşağı, müəyyən məqamlarda yuxarı olduğunu görür və özündən müştəbeh olurdu.

Böyük həmyerlisi Səməd Vurğuna oxşayan bu insanla lik görüşdə (İsmayıl Məmmədovla birlikdə) ondan xoşum gəlməmişdi, çünki mənim namizədlik dissertasiyama tərcümə eləmək üçün çox pul istədi... Bir də ona görə xoşum gəlmədi ki, «Sizin yerlinizdir» - deyən İsmayıl müəllimdən soruşdu:

-Atası kolxoz sədridir?..

Bu sözü İsmayıl müəllimə xoş gəlmədiyini görəndə əlavə etdi:

-İsmayıl, sən doktorluğunu gətir, pulsuz tərcümə edirəm.

Onda direktor müavini idi.

Və «alverimiz» tutmadı... Kor-peşiman geri qayıdanda İsmayıl müəllimdən soruşdum ki, bu böyüklükdə adam niyə belə hərəkət elədi, çox yuxarıdan getdi?.. İsmayıl müəllim dostunun tərəfini vermədi:

-Elə bildi ki, sən bekara bir şey yazmışsan, işi tərcümə eləyə-eləyə təzədən yazmalıdır. Adətən ondan bu cür şeylər xahiş edirlər.

Çox keçmədi ki, müavinlikdən getdi, bir neçə il sonra Azərbaycan dili tarixi şöbəsinin müdiriliyindən də çıxmalı oldu...

Ancaq etiraf edirəm ki, mən Vaqif müəllimi kiminsə arxasınca danışan görmədim, nə deyirdisə üzə deyirdi. Və ona görə də haqlı-haqsız düşməni qazanırdı... Müdafiələrdə dissertantlara çətin suallar verir, konfranslarda tənqidi çıxışlar edir, əsərlərə mənfi rəy yazırdı. O qədər prinsipial idi ki, Mahmud Kaşqarının «Divan»ının 30-cu illərdəki tərcüməsinə də belə bir rəy yazmışdı... Və hərdən mənə elə gəlirdi ki, türkologiya elminin banisinin özünə də (min ildən sonra!) mənfi rəy yazırdı.

Müdafiələrdən birində o qədər də hazırlıqlı olmayan bir dissertanta «mənim sənə iyirmi beş sualım var, bircəsinə cavab verə bilsən, lehinə səs verəcəm» dedi, sonra əlavə elədi:

-Molla Pənah Vaqif neçənci əsrdə yaşayıb?

Dissertant dərhal cavab verdi:

-XVIII əsrdə.

Vaqif müəllim:

-Bəs, avtoferatda niyə XVII əsr gedib? - deyəndə mən yerimdən dilləndim:

-Vaqif müəllim, ikinci suala ehtiyac yox idi... Çünki bir suala artıq doğru cavab verildi.

Gülümsündü. Əyləşdi. Və dissertantın:

-Texniki səhv olub, - sözlərinə də fikir vermədi.

Bütün elmi ictimaiyyət bilirdi ki, Vaqif Aslanov biliklidir. Onun hər dəfə bu həqiqəti ortaya qoyması, bilmirəm, nəyə lazım idi?.. Bilmirəm, hiss etmədim ki, arxasınca «özünü göstərir» deyirlər...

Ancaq tənqidi çıxışlarında çox vaxt haqlı olurdu... Dilçilik institutunun istedadlı əməkdaşlarından Ədalət Tahirzadə Elmi şurada məruzə edib deyir ki, Azərbaycan dilindəki bütün sözlər beş kök - sözdən törəyib, onların dördünü tapmışam, cəmisini biri qalıb...

Bu «cəsəətli» iddiaya dözməyən Vaqif müəllim söz alıb deyir:

-Ədalət, o sözü də tap, Dilçilik institutunu bağlayaq...

Və bununla həm Ədalət Tahirzadənin «kəşf»inə qiymət verir, həm də böhran dövrünü yaşayan İnstitutdakı vəziyyəti dəyərləndirirdi.

...Görkəmli türkoloq Sergey İvanov Bakıya gələndə Vaqif müəllim məni onunla tanış etdi. Bizi Bilgəhə dəniz sahilinə apardı. Yaxşı qonaqlıq verdi. Məhərrəm Əhmədov da orada idi... Məni İvanova tərifləyib xahiş etdi ki, Nizaminin Leningrad Dövlət Universitetinin Türkologiya kafedrasında (İvanov həmin kafedranın müdiri idi) doktorant olmasına kömək elə... Elə bir istəyim olmamışdı... Xətrə dəyməmək üçün yüngülcə etiraz eləyəndə «buralarda qalıb neyləyəcəksən, get, böyük bir elm adamı ol, yenə gəl» - dedi. İvanov da məsələyə ciddi yanaşanda aspiranturaya nə qədər çətinliklə daxil olduğumu yadıma salıb təəssüfləndim ki, gərək elə əvvəldən Vaqif müəllimi tapıb Leningrada gedəydim... Ancaq çox keçmədi ki, Bakı dilçilik mühitinə hörmətim bir az da artdı; əsərlərini oxuduğum, qibtə ilə baxdığım böyük türkoloq bir az içəndən sonra dəniz qırağında sülənən sahipsiz bir itlə danışmağa, onu sıgallamağa başladı... Biz də bu mənzərəyə tamaşa edirdik. Və maraqlıdır ki, bizə səksəkə ilə baxan it yenidən tanış olduğu İvanovla çox mehriban idi.

Vaqif müəllimə baxıb yavaşca dedim ki, Leningrada getsəm, bunun gününə düşəcəm. Bizdə də belə şeyə yaxşı baxmırlar... Gülümsündü, «səni məcbur edən yoxdu ki...» dedi.

...Onda klassik alimlərə xas olan maneralar da vardı. Kökü çox dərinə gedən zərif zarafatlar, geniş məlumatdan (və erudisiyadan) irəli gələn az danışmaq, mövqeyini «formullar»la bildirmək, özünü kü saydığı hər xırda şeyə belə dəyər vermək... Bir dəfə qonşu şöbədə oturub çay içirdik, Vaqif müəllim də gəlmişdi, ancaq qənd az idi. Vaqif müəllim gənc dilçi xanımlardan birinə:

-İntizar, al bu açarı, get mənim otağımdakı seyfi aç, orda iki konfet var, birini gətir. Seyfi də bağla, - deyəndə İntizara ərklə:

-O birini də mənə gətir, - dedim. Vaqif müəllim tövrünü pozmadan:

-İntizar, nə deyirəm onu elə, biri qalsın, o birini gətir, - dedi. Və İntizar xanım elə də elədi.

Böyük alim isə hərəkətdən məmnun bir şəkildə çayını içib getdi. Onun öz prinsipləri vardı... Və kiminsə həmin prinsiplərə necə baxacağı o qədər də vecinə deyildi.

Bir dəfə İnstitutun direktor müavini (faktiki rəhbəri) Zərifə Budaqova dedi ki, Vaqif Aslanova tapşırıb, «Azərbaycan dili xaricdə» adlı məqalələr toplusu hazırlayır, həmin mövzuda bir məqalə də sən ver. Məhəmməd Peyfunun İranda yenidən nəşr olunmuş «Azərbaycan dilinin lüğəti» barədə bir rəy yazıb Vaqif müəllimə verdim. Məcmuəyə daxil eləmədi. Əvvəl dedi ki, zəifdir, məcmuə çıxandan sonra dedi ki, «yuxarı»dan gələn yazı idi, ona görə də qəbul eləmədim...

Mən «Ədəbiyyat qəzeti»ndə işləyəndə məqalə gətirmişdi. Namizədliyini Akademianı müxbir üzvlüyünə vermiş bir professorun nəşr etdirdiyi «Divan» mətninin Türkiyə nəşrindən köçürmə olduğunu sübut edən bir məqalə idi. Dedim, yaxşı deyil, gözləyək, qoy seçilsin, sonra çap edərik. İndi eləsək, ayrı cür baxarlar... Dedi ki, seçildəndən sonra məqalənin çıxıb-çıxmamağının daha nə əhəmiyyəti olacaq?..

Məqalə çap olunmadı.

Ancaq nə yazmışdısa, düz yazmışdı...

Vaqif müəllim tez-tez beynəlxalq konfranslara gedər, Azərbaycan dilçiliyini layiqincə təmsil eləyərdi. Mənə elə gəlir ki, bu səfərlər yalnız elm xatirinə, yaxud dünyada məşhurlaşmaq naminə deyildi. O, hər yerdə darıxırdı... Bir dəfə hansısa mötəbər elmi məclisdən qayıtmışdı. Soruşdum ki, Vaqif müəllim, məruzənin mövzusu nə idi?.. Bir az düşünüb qəliz bir şey dedi: «Məhdud regional mühitlərdə yabançı dilin leksik təsiri xüsusiyyətləri»... Nə isə belə bir şey... Mən də zarafatla dedim ki, yəni Qazax dialektində rus sözləri...

Gülümsündü, «hə, elə bir şey idi» - dedi.

...Doktorluq dissertasiyamın avtoreferatının tərcüməsinə kömək elədi, məsləhətlər verdi, opponenti oldu və yaş fərquə baxmayaraq səmimi dostluq elədik. Məni ona qarşı qoymaq istəyənlərin cavabını verməyə çalışdım. Ondan da xahiş edirdim ki, intriqaçılara fikir verməsin... Ancaq necə fikir verməyə bilərdi ki, şöbə müdirliyini də ona çox görmüşdülər. Hətta aramızı vurmaq üçün böyük alimin yerini mənə - gənc bir tədqiqatçıya təklif eləmişdilər.

Münaqişələr üzərində qurulmuş bir həyatın sonluğu da bu cür faciəli olmalı idi. Və oldu... Özü də bir tərəf üçün deyil, bütün tərəflər üçün...

Onu torpağa basdıranda bir daha anladım ki, böyük alim, hətta məcbur edilə belə, mənəb-mövqə münaqişələrinə qarışmayıb elmlə məşğul olsaydı, həm həyatdan vaxtsız getməz, həm də indikindən qat-qat artıq fayda verər, şöhrətli olardı...

Biz çox böyük alimlərimizi heç nədən itirmişik...

* * *

... 90-cı illərin əvvəllərində yenidən Universitetə qayıtdım. Çox gərgin, eyni zamanda, məsuliyyətli illər idi. Ölkədə azadlıq, müstəqillik uğrunda mübarizə gedirdi. Ermənistanın Azərbaycana hərbi müdaxiləsi mürəkkəb ictimai-siyasi vəziyyət yaratmışdı... Belə bir dövrdə siyasətdən kənar qalmaq mümkün deyildi. Demokratik qüvvələrin, demək olar ki, hamısı Xalq Cəbhəsinin ətrafında toplaşmışdı. Və təbii ki, mən də orada idim. Xalq Cəbhəsində partiyalaşma başlayanda tarixini az-çox bildiyim müsavətin üzvü oldum, Divana - mərkəzi quruma seçildim. Mədəniyyət komitəsinə rəhbərlik etməklə yanaşı, «Yeni müsavət» qəzetində baş redaktor müavini, sonra isə «Yeni Turan» qəzetində baş redaktor oldum. Ölkənin ictimai-siyasi həyatına, türkçülük ideologiyasına həsr edilmiş yazılar yazdım... Görürdüm ki, mən dilçiyəm, ədəbiyyatçiyəm, bir az tarixçiyəm, müəyyən mənada ideoloqam... Ancaq praktik siyasətçi deyiləm... Ona görə də bu sahədə çox dərinə getmir, siyasi münaqişələrdə, demək olar ki, iştirak eləmərdim. Və bunu görə «dostlar» 93-ün əvvəllərindən etibarən mənə həm Divandan, həm partiya mətbuatından, həm də partiyadan sıxışdırmağa başladılar. Və heç bir müqavimətlə də rastlaşmadılar... Bütün diqqətimi Universitetdəki işimə - müəllimliyə verdim.

Bir dəfə orta məktəbdə mənə ədəbiyyatdan dərslər demiş müəllimlərimdən biri Bakıya gəlib xahiş etdi ki, onu rektorla görüşdürüm. Riyaziyyat fakültəsinin son kursunda oxuyan oğlu üçün aspiranturaya yer istəyirdi... Rektor Firidun Səməndərovla tanışlığım yox idi. Ancaq mötəbər müəlliminin sözünü də yerə salmaq olmazdı. Birlikdə getdik...

Firidun müəllim mənə tanıyırmış. Bizi çox mehriban qəbul elədi. Gəlişimin səbəbini bilən kimi dekan, böyük alim Arif Babayevə telefon açdı. Soruşdu ki, filan tələbənin səviyyəsi necədir? Arif müəllim uşağı tərifləyəndə əlavə etdi: «onu aspiranturada saxlaya bilərsinizmi?» Dekan dərhal «Firidun müəllim, ondan daha güclü bir tələbəmiz də var, aspiranturaya yerimiz isə bir dənədir» dedi. Firidun müəllim bir az düşünüb «əlavə bir yer də versəm necə?» deyər soruşanda Arif müəllim «onda hər ikisini götürərik» dedi. Və məsələ həll olundu... Həmin oğlan indi elmlər doktoru, tanınmış riyaziyyatçıdır.

Təşəkkür edib çıxanda Firidun müəllim üzünü mənə tutub:

-Müəllimini yola sal, sonra geri qayıt, sənənlə söhbətim var, - dedi.

Qayıtdım. Və belə bir söhbət oldu:

-Yəqin, bilirsən, və vaxtdır, filologiya fakültəsinə dekan axtarıyıq. Böyük fakültədir. Dekan müavini ümidinə qalıb... Belə məsləhət oldu ki, sənənlə əmrini verək, müvəqqəti... Bir az işlə, təcrübə qazan, sonra elan verərik, seçkiyə gedərsən...

-Firidun müəllim, çox sağ olun ki, mənə belə böyük bir səlahiyyətə layiq bilirsiniz. Ancaq tələbəsi, aspirantı olduğum fakültəni yaxşı tanıyıram. Əmrlə dekan

olmaq istəməzdim. Elan verin, seçki keçirilsin, məni də müdafiə edin... İnanmıram ki, «yuxarı»dan gələn adamı filfak dekan kimi tanısın... Seçilmədən işləmək mənə birtəhər gəlir.

-Oldu, sağ ol, elə bu cavabı da gözləyirdim.

Elan verildi. Ancaq Firidun Səməndərov öz rektorluq missiyasını bitirib estafeti Murtuz Ələsgərova verdi... Birinci seçkidə namizədlərin heç biri keçmədi, ikinci seçkidə böyük səs çoxluğu ilə filologiya fakültəsinin dekanı seçildim.

Seçkidən öncə keçirilən iclasda qocaman alimlərimizdən biri çıxış elədi, dedi ki, fakültə dağılır, ona bir ağsaqqal lazımdır. Məsələnin bu cür qoyuluşu mənim xeyrimə deyildi. Çünki mən gənc idim. Özünün də namizədliyi olan «ağsaqqal»ı orta yaşlı Kamil Vəliyev çətin vəziyyətə saldı:

-Fakültəyə ağsaqqal yox, dekan lazımdır... Biz buraya dekan seçməyə yığılmışıq. Elə bir adam seçək ki, qəbul imtahanında iştirak etməyib, cinayətə batmayıb... O da Nizami Cəfərovdur... Ağsaqqalı isə səsvermə ilə seçmirlər, o, tarixən seçilir.

Müdrək... Və müdrək olduğu qədər də emosional Kamil Vəliyev (Kamil Vəli Nərimanoğlu) həmişə sözü yerində deməyi bacarıb. Bir dost, yüz düşmən qazanıb. Ancaq deyib.

Mən Azərbaycan MEA-nın müxbir üzvü seçiləndə də demişdi ki, doktorluq dissertasiyasının mürəkkəbi qurumamış adamı müxbir üzv seçdilər. İncimədim... Çünki Kamil müəllimin dedikləri birinci növbədə həmişə onun özünə problem yaradıb... Ancaq yenə deyib. Çünki deyilməli sözü saxlamamaq, gecikdirməmək onun üçün hər şeydən irəlidir. Universitetdəki kafedrasını da itirdi, professorluq ştatını da... Ancaq dediyini dedi...

Yüyrək üslub sahibi olan Kamil müəllim son kursda bizə linqvistik poetikadan ixtisas kursu aparıb. Cəmiyi iki-üç dəfə dərsə gəldi. Sentyabrda gəlib bir neçə müdrək fikir ərz edəndən sonra «hava çox istidir» deyib getdi. Bir də dekabrda gəldi... Onda da, təbii ki, hava çox soyuq idi və belə soyuqda dərs keçmək olmazdı.

Dekan olan kimi, birinci növbədə, qapıları taybatay «xalq»ın üzünə açdım. Əslində, başqa cür də mümkün deyildi. Sənin müəllimin olmuş görkəmli alimlərə necə «rəhbərlik» etmək olardı?..

Xırda münafişlər də oldu, incikliklər də... Ancaq sonda hər şey sülhlə qurtardı.

Nə az, nə çox, düz yeddi il dekan oldum. Bu müddətdə üç rektor dəyişdi: Murtuz Ələsgərov, Misir Mərdanov, Abel Məhərrəmov. Hər üçünün öz idarəçilik, rəhbərlik üslubu var idi. Və təbii ki, dekanlıqlar Universitetin «mətbəx»i olduğuna görə rektorlar bütün işlərini dekanlarla əlaqələndirməli, dekanlar isə rektorun iş üslubuna uyğunlaşmalı idilər.

Günlərin bir günü Böyük Elmi Şurada məsələ qaldırdım ki, şərqşünaslıq fakültəsi ilə filologiya fakültəsi birləşdirilsin. Çünki hər ikisi filoloq hazırlayır. Şərqşünaslar elə bildilər ki, onların fakültəsinin bağlanması məsələsi qoyulur. Ona görə də kəskin etiraz elədilər... Halbuki məqsəd başqa idi - təklif edirdim ki, ümumi bir filologiya fakültəsi, tərkibində isə Azərbaycan, Şərq və Qərb filologiyası olsun. Yeni normal bir struktur formalaşsın... Qeyri-analitik müqaviməti görüb bu maraqlı təklifin həyata keçməsinə tarixin öhdəsinə buraxmalı oldum.

Dekan işlədiyim illərdə fakültənin elmi-tədris səviyyəsinin yüksəlməsinə, mənəvi mühitin daha da sağlamlaşmasına, demokratik ovqat yaranmasına çalışdım. Təcrübə də var idi: Muxtar Hüseynzadə, Əli Sultanlı, Məmməd Cəfər, Ələvşət Abdullayev, Ağamusa Axundov... kimi görkəmli alimlərin müxtəlif illərdə rəhbərlik etdikləri fakültə özünəməxsus böyük bir idarəçilik tarixi yaşamışdı... Və demokratikliyin maraqlı bir təcrübəsini də Məmməd Cəfər müəllim vermişdi; hansısa sənədə imza atmaq lazım gələdisə, katibəni, yaxud laborantları yanına çağırmaq, özü gedib imzalayarmış. Axırda katibə, yaxud laborantlar o qədər «irəli»

gedirlər ki, öz otaqlarından dekanı səsləyirlərmiş ki, «Məmməd Cəfər müəllim, filan kağız hazırdır, gəlin qol çəkin».

Əlbəttə, rəhbər, sadəcə, inzibatçı olmamalı, hər bir işçinin problemləri ilə məşğul olmağa çalışmalıdır, ancaq bu problemlər bəzən o qədər çox olur, o qədər subyektiv xarakter daşıyırdı ki, axırına çıxmaq mümkün deyildi. Mentalitetimiz də elədir ki, işin içindən iş çıxardırıq.

Günlərin bir günü tədris ilinin əvvəlində Universitetin tanınmış bir professoru məndən xahiş etdi ki, işi Tələbə Qəbulu Komissiyasında «dolaşmaq düşmüş» bir qızın dərslərdə iştirakına icazə verim. Belə şeylər olurdu. Bir də göürdüm ki, Komissiya hansısa texniki səhv ucbatından qəbul siyahısına adı düşməyən bir nəfərin əmrini dərs başlayandan bir-iki ay sonra göndərdi... Xahişdə məqsəd o idi ki, uşaq dərsləri dinləsin, yoldaşlarından geri qalmasın. Yeri gəlmişkən, filologiya fakültəsində belə bir ənənə də vardı ki, hətta tələbə olmayanlar belə icazə alıb böyük alimlərin mühazirəsində sərbəst dinləyici kimi iştirak edə bilirdilər... Mən də razılaşdım, müavinimi çağırıb tapşırıdım ki, bu xanım dərslərdə otursun, əmri gələndən sonra adını jurnala yazarsınız.

Qış sessiyasının qızgın vaxtında mənə rektorluğa çağırılıb dedilər ki, böyük bir cinayət eləmişiz. Qəbul əmri olmayan uşağı tələbələr siyahısına daxil edib oxudursuz. Güldüm, dedim ki, elə şey ola bilməz. Sən demə, olubmuş...

Müavinimdən soruşdum ki, bu nə məsələdir?.. Dedi, qəbul əmrini gətirib göstərdilər, mən də adını yazdım jurnala... Əmri axtarıb tapa bilmədi. Və məlum oldu ki, fağırı aldadıblar...

Onu müavinlikdən çıxartdılar. Və mənə də töhmət verdilər. Demokratianın belə-belə fəsadları da olurdu...

Dekan olduğum illər mənə, akademik Teymur Bünyadovun ifadəsi ilə desəm, «xalq dekanı» adını qazandırdı, Universitetin səksən illiyində alim üçün ən yüksək ada - əməkdar elm xadimi adına layiq görüldüm, çoxlu kitablar, məqalələr yazıb çap etdirdim... Türkiyədə, İranda müxtəlif elmi konfranslarda iştirak elədim.

... Bir tələbə hansısa problemlə bağlı mənə müraciət edəndə, birinci, fikirləşirdim ki, böyük xələflərim bu məsələni necə həll edərdi, sonra yuxarisında «Filologiya fakültəsi» yazılmış guşənin qabağında dayanıb qəbul üçün sənədlərimi verdiyim anları xatırlayırdım, sonra da elə qərar qəbul edərdim ki, mənə müraciət edən bu gənc gələcəkdə filologiya fakültəsinin dekanı olmaqdan daha böyük vəzifə barədə düşünməsin...

* * *

Yusif Seyidov mənə dərs deməyib, ancaq onu öz müəllimlərimdən biri hesab edirəm. Hər şeydən əvvəl ona görə ki, qrammatikanın bir sıra məsələlərini, xüsusilə söz birləşmələri sahəsini onun ümumtürkoloji miqyaslı araşdırmalarından öyrənmişəm... İkincisi, mənim oponentim olub, ilk elmi işlərimə xeyirxahlıqla yanaşdı. Sonralar da bu xeyirxahlığını heç zaman əsirgəməyib... Və üçüncüsü, Yusif müəllimlə mənim aramda həmişə elə böyük səmimiyyət olub ki, onun düşündüyünü mən, mənim də düşündüyümü o, bir kəlmədən anlamışım, uzun söhbətə, nəyisə geniş izah etməyə ehtiyac olmayıb...

Mən dekan olanda hərdən Yusif müəllimin maraqlı təklifləri olardı. Özü də bilirdi ki, onları həyata keçirmək nə onun, nə də mənim imkanım daxilindədir. Təəccüblə baxdığımı görüb gülər, sonra da əlavə edərdi: «bəs onda necə eləyək?» Deyirdim ki, Yusif müəllim, gözləyək. Deyirdi: «Nə vaxta qədər?..»

«Köhnə kişi»lərdən olduğuna görə Universitetdə həmişə hamı onu tanıyıb, hörmət edib, məclislərdə başda əyləşib... Çox şadam ki, özünün çoxcildliyini tərtib etməyi, elmi redaktorluğunu mənə etibar etdi. Ancaq bu işdə də «kiçik» bir xəta çıxdı. Qırx-əlli il bundan əvvəl yazdığı məqaləsinə elə bir «cümlə»-çıxarış əlavə

elədi ki, böyük bir qanqaraçılığı çıxdı... Yusif müəllimin xətrinə gərək dəyməyəsən, təsadüfən dəymisənsə, gərək peşmanlığını hiss edə, günahından keçə, yoxsa iyirmi-otuz ildən sonraya qalsa da, əlindən bir xəta çıxacaqdı. Çünki o, nə qədər böyük alim olsa da, həm də çox böyük bir ürək adamı idi.

Yusif müəllim məhsuldar işləyən, oxuyub yazan, yalnız dilçilik sahəsində yox, ədəbiyyatşünaslıq, siyasətlə bağlı maraqlı fikirlər irəli sürən enerjili bir tədqiqatçı olmuşdur. Və görünür, elə bu enerji çoxluğunun nəticəsi idi ki, onun qarşısalmaz bir xüsusiyyəti də vardı: Universitetdə hansısa kafedranın, müəllimin, heç olmasa, bir laborantın fəaliyyətini yoxlamaq (özü də əsaslı şəkildə!) həvəsini heç zaman gizlədə bilmirdi. Ona belə bir iş tapşırılanda xüsusi hazırlaşır, elə bir yoxlama aparırdı ki, «obyekt» tamamilə tərk-silah olurdu.

Və mənim bildiyimə görə, Yusif müəllim yeganə professor idi ki, əgər Bakıdadırsa, dərs oldu-olmadı, hər gün Universitetə gəlir, gedəndə isə rastına çıxan, kiminsə səhlənkarlığı ucbatından auditoriyalarda, dəhlizlərdə yanılı qalmış lampaları da söndürürdü ki, bütün həyatını bağışladığı bu müəssisəyə ziyan dəyməsin.

Həyatdan ləzzət almağı bacaran, ahıl yaşında da məclislərə yaraşlıq verən Yusif Seyidov incə zarafatlardan da qaçan deyildi. Hətta bu zarafat onun özünə yönəlsə belə... Danışır ki, bir dəfə bərk xəstələndim. Kafedradakı müəllimlərdən biri canıyananlıqla mənə dedi ki, Yusif müəllim, bizim bir tanış da bu xəstəliyə tutulmuşdu, həmişə filan dərmandan içirdi. Mən də soruşdum ki, nəticəsi necə oldu? Dedi: «Öldü»... Dedim: «Daha o dərmanın nə xeyri oldu ki?»

...Bir dəfə də Gəncədə gecə gözəl bir bağda gəziş-gəziş söhbət edirdik. Vasim Məmmədəliyev, Yusif Seyidov, Tofiq Hacıyev, bir də mən. Söhbətin axırı, həmişə olduğu kimi, gəlib çıxdı lətifə danışmağa. Əvvəl bir az ədəblilərini danışır. Bu məqamda mənim bir ziyalı, ədəbiyyat həvəskarı kəndçim də gəlib bizə qoşuldu. Gəncədə yaşayırdı, eşidib gəlmişdi. Böyük alimlərlə tanış olmağından fəxr duyur, getmək istəmirdi.

Tədrisən lətifələrin ədəb səviyyəsi aşağı düşməyə başladı. Mən də həvəslənib bir-iki biədəb (ancaq mənalı!) lətifə danışdım. Gülüşdülər. Tofiq müəllim də istədi ki, belə bir şey desin, ancaq kənar adamın olduğunu xatırlayıb söhbəti dayandırdı. Yusif müəllim mənim bayaq həddimi aşmağıma işarə edib gülə-gülə:

-Tofiq, danış, heç nə olmaz, Nizaminin kəndçisidir, - dedi. Və o qədər zərif dedi ki, hamıdan qabaq özüm uğunub getdim.

Belə bir sözü ancaq yüksək dil duyumu olan bir insan deyə bilərdi...

Universitetdə böyük nüfuzu olan bu alimi, eşitdiyimə görə, yerliçilik, ya da başqa bir zəmində müəyyən intriqalara qoşmaq istəsələr də, alınmırmış; çünki işin lap həlledici məqamında onun heç nəyə güzəştə getməyən humanizmi, içdən gələn obyektivliyi hər şeyi vurub dağıdır, camaatın «zəhmət»i hədəfə gedirmiş.

Yusif müəllimin elmi səviyyəsi heç zaman mübahisə obyektı olmayıb, ancaq xarakterinə gələndə ziddiyyətli fikirlər söylənir: «liberaldır» deyənlər də var. «yox, prinsiplidir» deyənlər də... Mənə isə elə gəlir ki, onda bu cəhətlərin hər ikisi mövcuddu: o məsələ ki, vacib deyil, Yusif müəllim liberallıq eləyirdi, o məsələ ki, vacibdir, bircə addım geri çəkilə bilərdi, ikinci addım mümkün deyildi.

Diplom işlərinin müdafiəsi gedirdi. Rəyasət heyətində Dövlət İmtahan komissiyasının üzvləri - Ələvsət Abdullayev, Yusif Seyidov, Fərhad Zeynalov və sədr Bəkir Nəbiyev əyləşmişdilər. Abbas Zamanov isə qabaq cərgədə oturub bir ağsaqqal kimi müdafiəyə qeyri-rəsmi rəhbərlik (əslində, «dirijorluq»!) edirdi.

Tələbə yoldaşlarımızdan biri tribunaya çıxdı, girişsiz-filansız:

-Köçürüb... - dedi. Və dayandı... Sən demə, tribunadan baxıb görüb ki, plaqiatlığını ifşa edəcəyi müəllimimiz buradadır, ona görə də özünü itirib. Belə məclisləri idarə etməkdə usta olan (bu, həm də sədr kimi onun vəzifəsi idi) Bəkir müəllim tələbədən soruşdu:

-Kim köçürüb, kimdən köçürüb, nəyi köçürüb?..

Özünü tamamilə itirmiş tələbə bircə köçürən müəllimin adını deyə bildi. Və ara qarışdı... Bəkir müəllim məsələni yenə də ustalıqla həll etdi: Sözü Abbas müəllimə verdi.

«Köhnə» usta pedaqoji-tərbiyəvi mövzuda müfəssəl bir girişdən sonra özünü komissiya üzvlərinə tutub:

-Hər kəs öz fikrini söyləsin, - dedi.

Ələvət müəllim özünəməxsus təmkinlə tələbəni müdafiə edib yüksək qiymət təklif elədi. Və sual dolu nəzərlərlə Yusif müəllimə baxanda, o da həmin təklifi bəyəndiyini dedi. Fərhad müəllim isə, əksinə, tələbənin hərəkətinə ciddi iradını bildirdi... Abbas müəllim komissiya üzvlərini «danlamağ»a başladı:

-Belə olmaz. Siz ümumi rəyə gəlməlisiniz, bu nə deməkdir?.. Fərhad müəllim, indi də səndən başlayaq...

Fərhad müəllim əvvəlki acıqla:

-Mən öz fikrimdə qalırım. Tələbə bilikli olsa da, müəllimi təhqir edə bilməz, - dedi.

-Yusif müəllim, buyur.

Liberallığı tutmuş Yusif müəllim bu dəfə Fərhad müəllimin təkliflə razılaşdı. Ələvət müəllim əvvəlki fikrində qaldı.

Abbas müəllim zidd tərəfləri razılaşdırmaq əvəzinə, düşdü Yusif müəllimin üstünə ki, sən nə vaxt prinsipial olacaqsan?.. O isə içdən şirin-şirin gülə-gülə həmkarlarını göstərib:

-Abbas müəllim, qoyurlar ki, prinsipial olaq, - dedi.

Əslində, Yusif müəllim bu məsələdə prinsipiallıq göstərmək üçün heç bir əsas görmürdü: nə tələbənin, nə də onun tənqid etdiyi müəllimin elə bir səviyyəsi yox idi ki, iş ciddi yanaşsın. Və onu da bildirdi ki, Ələvət müəllim nə desə, Fərhad müəllim əksini deyəcək, eləcə də Fərhad müəllim nə desə, Ələvət müəllim əksini...

Ancaq o da yadımdadır ki, Elçin adlı çox istedadlı bir tələbəyə qarşı haqsızlıq olanda (yenə də diplom müdafiəsi zamanı) Yusif müəllim elə bir prinsipiallıq göstərdi ki, heç birimiz o qədər dərinə getmək istəməzdik...

Elə müəllimlər var ki, onlardan yalnız auditoriyada dərs alırsan; elə müəllimlər də var ki, hər yerdə, ən müxtəlif şəraitlərdə... Yusif müəllim sonunculardan idi...

* * *

Filologiya fakültəsində illər boyu dekanlıq uğrunda mübarizə getmişdi. Niyə? Ona görə ki, qəbul imtahanı var idi... Və yazı imtahanına düşən fəal müəllimlər özləri ilə bir neçə rəngdə qələm götürürdülər ki, tapşırılan uşaqların səhvlərini qaydaya salsınlar. İmtahanların getdiyi təxminən bir aylıq müddətdə Universitetin heyətində kimi istəsən görə bilərdin, su satandan fala baxana qədər.

Elə müəllimlər də olurdu ki, yüksək qiymət yazılmalı olan işi oxumurdular, «beş»dən, «dörd»dən yazıb atırdılar o tərəfə. Və «yuxarı»dan göstəriş olanda kimsə gəlib o yazını yoxlayanda turp əyri bitirdi... Ona görə də rektor tez-tez deyirmiş ki, yazı imtahanına savadlı müəllimləri salın. Bu bir də ona görə lazım imiş ki, tapşırılan uşağa yazdığı mövzudan bir-iki kəlmə diqətə eləyə bilsinlər.

Görkəmli professorlardan biri tamamilə yad bir uşağı dayısı nəvəsi adı ilə qəbul etdirmək istəyirmiş. Qəbula düşən müəllimlər bilirlər ki, belə deyil. Uşağa qiymət yazandan sonra həmin görkəmli professor təşəkkür eləməyə gəlir. Təsədüfən oradan keçən abituriyentlərdən birini göstərib deyirlər ki, uşaq budur. Professor şübhə yaratmamaq üçün tanımadığı uşağa diqətlə baxıb:

-Ə, gözləri necə də dayımın gözlərinə oxşayır, - deyir.

«Gözləri dayısının gözlərinə oxşayan» uşaqlar bizimlə də oxuyurdular... Sonra da oxudular... Və mənim dekan olduğum illərdə də oxuyurdular. İnanmıram ki, hələ neçə illər oxuyub qurtara bilsinlər.

Nə mənə, nə də Universitetin dilçi müəllimləri sırasına bir yerdə daxil olduğumuz Məmmədəliyə, Məhəmmədə, Tofiqə qəbul imtahanına düşmək qismət olmadı, ancaq Əhəd bu işin ləzzətini, deysən, aldı...

...Aspirant vaxtı yataqxanada bir qaldığımız dostum Məmmədəli Novruzov (onda hələ Qıpçaq deyildi) mənim dekan seçkimdə qabağa düşmüşdü. Tək o yox, Məhəmməd Məmmədov da, Tofiq Müzəffəroğlu da... Ancaq Məmmədəli bu məsələ ilə «strateji səviyyədə» məşğul olur, hərdən mənasız bir adamı tutub gətirirdi ki, üç gündür bununla məşğulam, sənə səs verəcək. Deyirdim, Məmmədəli, bu adamdan mənim xoşum gəlmir. Hirsələnirdi ki, ə, guya mənim xoşum gəlir, qoy öz tərəfimizə çəkək, səs versin... Tez-tez də deyirdi ki, Nizami, bax, birdən elə bilərsən dekan seçiləndə səndən vəzifə istəyəcəm, mənə lazım deyil. Mən qeyri-rəsmi məsləhətçi olacam, aha!.. Və əllərini əllərinə sürtüb bu «aha!..»sını bir daha təkrar edirdi.

Mən Məmmədəlini həmişə çox istəmişəm, özünü «vunderkind» sayan vaxtlarda da, tamamilə təvazökar vaxtlarında da... On-on beş ciddi məqaləsi çap olunmuşdu, hələ də laborant idi, namizədliyini də çox gec müdafiə elədi...

Mən «Yeni Turan»ın baş redaktoru olanda Məmmədəlini də işə götürdüm. Bir dəfə maaş paylananda dedi ki, Naxçıvandan qohumlarım gəlib, mənim gələn ayımın maaşını da indi ver. Verdik. Gələn ay maaş gələndə Məmmədəli hamıdan qabaq gəldi... Dedik ki, Məmmədəli, sən maaşını keçən ay almısan. Dedi, ə, siz nə danışırsız?.. Bir ay əvvəl də adama maaş verərlər. Mən Cəhriliyəm, məhkəməyə verəcəm; baxmasalar, BMT-yə yazacam. Mənim pulumu verin... Və aldı.

«Yeni Turan»a bir-iki elə məqalə yazmışdı ki, həmin məqalələrə görə maaş ərəfəsində qəzeti bağladılar. Bundan xəbərsiz gəlib yenə məvəcibini istəyəndə hamımız gülüşdük. Məsələni biləndə özü də güldü.

Mən dekan olanda ilk məsləhətlərindən biri o oldu ki, «filan müəllim uşaqları incidir, elə bir savadı da yoxdur; eşitdiyimə görə, xırda alverlə məşğuldur. Qoy dəqiqləşdirim, sənə imzasız bir şikayət məktubu yazacam, çağır onu danla, özünə yağışsın»... Həmin müəllimi mən də tanıyırdım, bilirdim ki, məzmunuz adamdır. Dedim, dəqiqləşdir görək nə məsələdir.

Bir-iki gündən sonra gəldi ki, hər şey aydındır. Hardansa iki yüz-üç yüz litr tut arağı gətizdirib satmaq istəyir, ona-buna təklif edir... Dedim, a kişi, adam da tut arağını satarmı?.. Dedi, elə bədbəxtidi da!.. Heç nisyə də vermir...

Bir az fikirləşəndən sonra dedim ki, Məmmədəli, tək arağ söhbəti olsa, maraqlı olmaz, sən yazarsan ki, həm də İran darağı satır... Məmmədəli təəccüblə mənə baxanda əlavə elədim ki, biz Astarada «zbor»da olanda «sovtransavto» şoferləri İrandan xırdaavat gətirib camaata ucuz qiymətə satırdılar, o cümlədən də ətirli daraqlar... Ona «İran darağı» deyirdik.

Məmmədəli uğunub getdi... Bilirdim ki, şikayət məktubu-filan yazası deyil; yazsaydı, doktorluğunu yazardı.

Heç bir gün çəkmədi, «obyekt» çox həyəcanlı şəkildə mənə yaxınlaşıb dedi ki, sizinlə söhbətim var, ancaq təklidə... Özümü gülməkdən zorla saxlaya-saxlaya «buyur» dedim, «nə məsələdir?..» Dedi ki, sizə məndən şikayət məktubu yazıblar, sizdən əvvəlki dekana da yazmışdılar, yoxlayıb gördü ki, qəsd işidir... Dedim, a kişi, narahat olma, oxuyub gördüm ki, mənasız şeydir, atdım getdi.

Cəsərləndi... «Yox, bu işə son qoymaq lazımdır, məni provakasiya edirlər. Guya mən İrandan daraq gətirirəm» - dedi. Dözmədim...

-Bəs, arağ necə? Tut arağı.

Susdu. Cəsəreti (və savadı!) çatmadı desin ki, İran arağ ixrac eləmir, o da ola tut arağı...

Bir neçə gün gəlib-getdi ki, mənim nə qərar qəbul edəcəyimi müəyyənləşdirsin. Axırda Məmmədəliyə dedim ki, sən allah, bu işi qurtar, məni işdən-gücdən qoydu.

Dedi:

-Hələ dayan, bu elə tərbiyəsiz iş tutur ki, gərək cəzasını axıra qədər çəksin. İndicə onu görüb başa saldım ki, şikayət məktubu iki nüsxə olub; biri dekandadır, biri rektorda... Dekan belə işlərə ciddi baxan deyil, ancaq sabah rektorluq onu məcbur edə bilər. Sən get kitabxanaçılıq fakültəsinin dekanından da bir arayış al ki, oradakı dərslərini həmişə vaxtı-vaxtında demisən.

Doğrudan da, bir az keçmişdi ki, kitabxanaçılığın dekanı dostum Xəlil İsmayılov mənə zəng elədi.

-Nizami, sizin bir müəllim mənim yanıma gəlib arayış istəyirdi. Başa düşmədim. Nə arayışdı?

Gülmək məni tutdu.

Uzun sözün qıtası, Məmmədəlini tapıb dedim ki, ayə, bu işi qurtar, o, onsuz da düzələndir deyil.

...Məmmədəli Qıpçaq artıq xeyli vaxtdır ki, elmlər doktoru, professordur, istedadlı türkoloqdur.

Onun bir söhbətini də xatırlayıram; danışır ki, tələbə vaxtı bir dəfə Universitetin dəhlizində siqaret çıxartdım ki, çəkəm. Baxdım, spıçkam qurtarıb. Gördüm ki, o başda yaşlı bir adam siqaret çəkir. Qaç-a-qaça gəldim yanına, əlimdəki siqareti damağıma qoyub dedim:

-Olar?

İnsan q da. Siqaretini ağızdan çıxarıb tutmalı idi ki, mən də yandırım... Gözləmədiyim halda dedi:

-Olmaz.

-Niyə?

-Çünki sən tələbəyə, mən müəlliməm.

Kor-peşman geri qayıdıb spıçka axtarmağa gedəndə kənardan bizi seyr edən tələbə yoldaşım qarşımı kəsib soruşdu:

-Həsən Şirəliyev sən qohumundun?

-Yoox.

-Bə nə şirin-şirin söhbət edirdiniz?

Dönüb Həsən Şirəliyevə baxdım, o Həsən Şirəliyevə ki, nəinki tələbələr, müəllimlər də ondan tük salırdılar. Necə qaçdığımı bilmirəm, onda gördüm ki, dəhlizin o bir başındayam.

...Keçən əsrin 90-cı illərində Universitetdə Azərbaycan dilçiliyinə yeni nəsil gəlirdi. Onlar, əsasən, Əlövsət Abdullayevin, Yusif Seyidovun, Fərhad Zeynalovun, Tofiq Hacıyevin tələbələri idilər: Məmmədəli Novruzov, Məhəmməd Məmmədov, Tofiq Müzəffəroğlu (Hacıyev), mən... Və Əhəd Cavadov...

...Bir az ağır vaxt idi. Siyasi təxribatlar gözlənirdi. Ona görə də hər bir fakültədə bütün sutka boyu növbəçilik təşkil olunmuşdu. Ən ağır gecə növbəçiliyi idi. Saat 12-dən 8-ə qədər.

Məmmədəli belə məsləhət elədi ki, gecə növbəçiliyinin birinə də Əhəd Cavadovu nəzərdə tutmaq. Hiss etdim ki, burada nə isə xətali iş var, yoxsa Məmmədəli boş-boşuna belə müdrik təklif eləməzdi. Əhəd cədvəllə tanış olanda yüz cür bəhanə gətirdi, işin axırına çıxmaq üçün mən də «cədvəl dəyişə bilməz» dedim. Axırda Əhəd çox qəribə bir xahiş elədi:

-Olar mı səhər saat 8-dən gəlib gecə saat 12-yə qədər durun?..

Dedim:

-Baxarıq...

Məmmədəli bunu eşidib gəldi. Gördüm gülməyə.

-Nədi?

-Bə sən bilmirsən, Əhəd gecə qorxur. Sən allah, bir az da məcbur elə, gecə qalsın, hələ görək nə olur.

Dedim Məmmədəli, bir-iki istedadlı dilçi yetişir, onları da dəli elyib çöllərə sala bilmərik. Get işlə məşğul ol...

Əhəd dərslər qurtarandan sonra kafedrada orta məktəb şagirdlərini Azərbaycan dilindən qəbula hazırladırdı. Bir dəfə nə isə lazım oldu, kafedranın qapısını açıb içəri girəndə gördüm ki, Əhəd müəllim elektrik peçinin üstünə qoyduğu qazanı qarışdırı-qarışdırı, başını da qaldırmadan, soruşur:

-Qrammatik hallar hansıdır, məkani-qrammatik hallar hansıdır?

Buğlanan qazandan otağa yayılan ləzzətli yemək ətri isə uşaqları elə hala salıb ki, əliflərini yanılıblar. Başını qaldıranda dedim:

-Əhəd müəllim, bu şəraitdə o suala cavab vermək mənim üçün də çox çətinidir.

-Neynəyim, - dedi - Allah köməyin olsun, səhərdən dilimə bir şey dəyməyib.

...Mən uşaqların məktəbdənkənar hazırladılmasının əleyhinə deyiləm.

Ancaq üç ilə-beş ilə öyrənilməsi nəzərdə tutulan proqramı bir ildə öyrətmək böyük psixoloji-intellektual təzyiqdır ki, hətta Universitetlərə qəbul olduqdan sonra bu, özünü hiss etdirir; tələbə məlumatı biliyə çevirməkdə, müstəqil mühakimə yürütməkdə çətinlik çəkir...

Ancaq bu söhbətin Əhəd müəllimə heç bir aidliyi yoxdur.

Və Əhədi, Tofiqi, Məhəmmədi, Məmmədəlini niyə çox istəyirəm? Çünki onlar yalnız valideynlərinin deyil, böyük müəllimlərinin (və dilçilik elminin) də övladları ola bildilər.

* * *

Elə ədəbiyyat adamları var ki, mənsub olduqları xalqın, etnik-mədəni sistemin mentalitetini bilavasitə daşıyırlar; elələri də mövcuddur ki, həmin mentallığın fəvqündə özlərini daha rahat hiss edir, hətta həmvətənlərinə dərs deməkdən zövq alırlar. Qara müəllim birincilərdəndir... Onun əsərləri, düşüncələri, ümumiyyətlə, yaradıcı şəxsiyyəti, mənsub olduğu millətin dünyagörüşünün, vərdislər sisteminin birbaşa təzahürüdür.

Mən professor Qara Namazovu tələbəlik illərindən tanıyıram, özü də Universitet auditoriyalarından yox, Goranboyun pambıq tarlalarından... O zaman tələbələri pambıq yığıcı üçün səfərbər eləyirdilər. Və bizə rəhbərlik edən müəllimlərdən biri də Qara müəllim idi. Pambıq rayonlarından olan bir neçə nəfəri çıxmaq şərti ilə, çoxumuz üçün bu iş maraqsız, demək olar ki, zəhlətökən idi. Ancaq özümüzü elə göstərməli idik ki, kənd zəhmətkeşlərinə ürəkdən kömək edirik. Müəllim-rəhbərlərimiz də bunu bildirdilər, üzəvari də olsa, təşkilatçılıq-idarəçilik nümunəsi göstərir, hərdən bizi danlayırdılar da... Qara müəllimdən başqa...

İlk baxışdan buğda yeyib cənnətdən çıxmış adam təsiri bağışlayan Qara Namazov, əslində, tamamilə haqlı idi. O, yaxşı bilirdi ki, tələbədən pambıq yığan olmaz, ona görə də heç bir işə qarışmır, gözləyirdi ki, vaxt başa çatsın... Pambığa münasibətini də şeirlə ifadə eləyirdi:

Nə olaydı, hökumət bir xərc çəkəydi,

Pambıq əvəzinə ayrı şey əkəydi...

Qaraqoyunlu mahalında doğulmuş, dağlarda, yaylaqlarda böyümüş, bir insan aranda, çölün istisində özünü necə hissə edərsə, Qara müəllim də elə hiss edirdi. Ancaq onun təmkinini, dözümlü hüdudsuz idi... Bu müdrik insanla, böyük alimlə daha yaxından tanış olub dostluq etdikdən sonra gördüm ki, həmin təmkin, dözümlü Qara Namazovun təbiətindədir. Xalq ruhundan, folflor mədəniyyətindən gələn elə müsbət xüsusiyyətlərə malikdir ki, tanrı onları hər bəndəsinə əta etmir.

Filologiya elmləri doktoru, professor, əməkdar müəllim adlarını, bir sıra mütəbər mükafatları, «Şöhrət» ordenini alana qədər Qara Namazov həm bir tədqiqatçı-alim, həm bir müəllim, həm də müdrik insan olaraq tanınmış, sevilmiş, böyük hörmət-izzət qazanmışdır.

O, tədqiqatçı-alim işini, Tarix institutunun arxiv-kitabxanasına rəhbərlikdən başladığındandır, ya nədir, araşdırmalarında həmişə tarixiliyə xüsusi önəm vermiş, əsas ixtisası olan folklorşünaslıq çalışmalarında da bu cəhət aydın seçilmişdir. Və Qara müəllimin tarixi düşüncəsi bəzən o qədər irəli gedir ki, folklor qəhrəmanlarının, süjetlərinin, epizodlarının hər birində bilavasitə tarix görünür... Hərdən mənə elə gəlir ki, onun təsəvvüründə tarixin reallığı ilə folklorun bu mənada irrealılığı arasında, demək olar ki, fərq yoxdur. Qara müəllim xalqa, dədə-babalarımızın səmimiyyətinə o qədər dərinləndən inanır ki, istənilən folklor yaradıcısının dediyinə tarixi fakt kimi baxır. Əslində, bu, onun tarix elmindən çox, folklor-xalqın bədii təfəkkürünə sədaqətinin nəticəsidir.

Professor Qara Namazov yüzrlə Azərbaycan aşığının, el şairinin yaradıcılığını, Azərbaycan aşıq sənətinin xüsusiyyətlərini tədqiq etmiş, onlarla tərtib kitabları, ona qədər monoqrafiyası nəşr olunmuşdur.

Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı mövzusunda monoqrafik araşdırmaları, ümumiyyətlə, bu sahədə məktəb yaradacaq bir səviyyədədir...

...Onun professor-müəllimliyi alim-tədqiqatçılığının birbaşa davamıdır. Uzun illərdir ki, Universitetdə mühazirələr oxuyur, seminar məşğələləri aparır. Filologiya fakültəsinin dekanı kimi də özünün elmi-pedaqoji təşkilatçılıq imkanlarını nümayiş etdirmişdir. Hazırda isə «Dədə Qorqud» laboratoriyasına rəhbərlik edir.

...Əvvəllər həmin laboratoriyanın müdiri mən idim. Universitet rəhbərliyinin məsləhəti ilə bu vəzifəni Qara müəllimə təhvil verdim. Heç vaxt vəzifə həvəsində olmayan Qara müəllimdə nə isə karyera marağı elə «gücləndi» ki, fakültə dekanlığını da ədəb-ərkanla məndən «aldı». Sonra da dedi ki, qaldı deputatlığın, onu da gələn seçkidə alacam... Dedim, Qara müəllim, bu sürətlə ki, vəzifə pillələri ilə qalxırsız, mən gərək, həqiqətən də, kənara çəkiləm...

Professor Qara Namazovun müəllimlik qabiliyyətinin bir mühüm göstəricisi də tələbələri incitməməkdən ibarətdir. Mən də artıq az olmayan təcrübəmdən bilərəm ki, tədrisdə həddindən artıq tələbkarlıq çox vaxt uğursuzluq gətirir. Xüsusilə humanitar elmlərin tədrisində, birinci növbədə, səmimiyyət, tələbənin ruhunu tutmaq, onu yaradıcı düşüncəyə yönəltmək lazım gəlir... Rəhmətlik Mir Cəlal müəllim deyirdi ki, bəzi müəllimlər ömrü boyu öyrəndiklərini tələbəyə bir ildə öyrətmək istəyirlər... Qara Namazov tələbələrinə, dissertantlarına müəllim, elmi rəhbərdən çox, o dərəcədə dost, həmkar münasibəti göstərir ki, tələbədə yüksək qiymət alacağına, dissertantda uğurlu müdafiə edəcəyinə heç bir şübhə qalmadığından hər kəs psixoloji rahatlıq tapa, bütün diqqətini əsas işinə yönəldə bilir. Təsədüfi deyil ki, indiyə qədər iyirmi beşdən artıq elmlər namizədi yetişdirmişdir... Və əminəm ki, bundan sonra da hələ onlarla yüksək ixtisaslı, vətənpərvər kadrların yetişməsində əməyini əsirgəməyəcəkdir.

...Bir dəfə Qazaxda qonaq olarkən, adət üzrə, yenə qonum-qonşular onun görüşünə gəlir. Şirin söhbət zamanı Qara müəllimi o qədər də yaxşı tanımayan bir nəfər deyir ki, anam bizi tez-tez onu, xəstəliyi olmadığı halda, həkimə aparmağa məcbur edir. Həmişə də narazı qayıdır ki, mənə elə-belə həkimlərə göstərsiniz, onlar da heç nə bilmir. Nə vaxt bir professoru göstərecəksiniz?... Həmin adam sonra utana-utana əlavə edir ki, bəs, Qara müəllim, anam Sizin gəldiyinizi eşidib, deyir ki, professor mənə bir baxsın... Çətin vəziyyətdə qalsa da, qonaq etiraz etmək əvəzinə məmnuniyyətlə razılaşıb. Onlara gedir. Əlini yaşlı ananın alına qoyub hərərətini yoxlayır, nəbzini tutur, ümumi suallar verir... Sonra üzünü ailə üzvlərinə tutub «onun yemək-içməyinə fikir verin, gəlinlər qulluğunda dursunlar, dillərini şirin eləsinlər... Xəstəlik keçib gedəcək...» deyir. «Professor»a yalvar-yapış edəndən sonra arvad çəvik hərəkətlə yerindən qalxıb oğluna «sənə deyirdim, axı, mənə professoru göstər...» deyir...

Qara Namazov nə qədər görkəmli alim-tədqiqatçı, nə qədər təcrübəli müəllim olsa da, bir daha təkrar edəyəm ki, bütöv şəxsiyyət, gözəl insandır... Xoşagəlməz vəziyyətlər yarananda müdrik bir zarafatla ovqatı dəyişə, əsəbləri sakitləşdirə bilir.

Mən onu çox istəyirəm... Yalnız dediklərimə-alimliyinə, müəllimliyinə, ümumi insanlığına görə yox... Həm də əmi kimi, dayı kimi... Və laboratoriya müdirliyində, fakültə dekanlığında məni əvəz etmiş «varisim» kimi...

* * *

Musa Adilov... Hamı onu tərs adam kimi tanıyırdı. Əslində, bir az tərsliyi də vardı... Ancaq o qədər zəhmətkeş idi ki, hələ o vaxt deyildiyi kimi, Azərbaycan dilçiləri içərisində Bəkir Çobanzadədən bəri «dilçiliyimizin fəhləsi» adı yalnız ona layiq idi...

Musa müəllim Akademiyadan gəlmişdi. Yalnız işləyirdi... «Azərbaycan dilində sintaktik təkrarlar» adlı gözəl bir əsəri vardı. Sonra «Niyə belə deyirik?» kitabı çıxdı. Ancaq xasiyyətinin tərsliyindən dostları da onu «müdafiə» edə bilmirdilər. Ömrünün sonlarına yaxın Füzulidən böyük bir əsər yazdı... Azərbaycan dilinin poetikasını hamıdan yaxşı bilirdi, ancaq çox modeləşdirirdi, standartlaşdırırdı. Hər üslubu hadisəyə bir termin tapırdı. Ancaq üç termini ciddi fərqləndirirdi: linqvistik, liqvostilistik və stilistik... Linqvistik, yəni dilin təbiətinə aid, neytral; məsələn, mən evə gedirəm... Linqvostilistik, yəni dilin hələ neytrallaşdırmadığı obrazlılıq; məsələn: qaçdım evə... Stilistik, yəni necə istəyirsən, həmin fikri de: cumdum xarabama.

Mənə elə gəlirdi ki, o, işləməkdən başqa heç nə bilmək istəmirdi. Hətta bildiyi şeylər də ona işləmək - əsər yazmaq qədər zövq vermirdi. Hamı bilirdi ki, həmmüəllif olduğu «Azərbaycan dilinin semosiologiyası»nı, «Dilçiliyin problemləri»ni... o tək yazıb. Ancaq hamının bilmədikləri çox əsərləri də, yəqin ki, o yazmışdı.

...Üçüncü kursa keçəndə bizi tələbə inşaat dəstəsinə göndərdilər. Musa müəllimin gəlini də, gözləmədiyimiz halda, bizimlə Goranboya pambıq yığmağa gedəsi oldu. Universitetin həyətindən yola salmağa özü gəldi.

Məni birinci kursdan tanıyırdı. Dilçiliyə girişdən imtahan götürmüşdü (əsas müəllimimiz Nəsir Məmmədov nədənsə imtahana gəlməmişdi). Suallara cavablarıma qulaq asa-asa «əla» yazmışdı...

Çağırıp pul verdi. Dedi ki, yol gedəcəksiniz, mineral su al, tələbə yoldaşını da sənə tapşırıram, muğayat ol... Bir xeyli su alıb gətirdik, özü də gördü ki, bütün oğlanları səfərbər eləmişəm. Xeyli artıq pul qaldı, müəllimə qaytarmağa arlandım, dedim ki, Dilarə, al, Musa müəllimə verərsən. Təbiətən utancaq olan Dilarə tanış mimikası ilə başa saldı ki, bu iş mənlik deyil. Musa müəllimə özüm yaxınlaşdım, «hesabatı» verib pulunu elə qaytardım ki, özü də güldü. «Dilarəni on-on beş günə qaytaracağıq. Ondan muğayat olun», - dedi. O vaxt Dilarə xanımın həyat yoldaşı, indi mənim dostum, böyük alim Məmməd Adilovu tanıyırdım... İndi baba-nənədir.

Beşinci kursda Musa müəllim mənə dedi ki, Bəkir Çobanzadənin ümumi dilçiliyə aid bir əsəri var, bəlkə, ondan diplom işi yazasan?... Bir söz deyə bilmədim, çünki elmi rəhbər kimi Tofiq Hacıyevi seçmişdim... Bizlərdə, Moşu Göyüzənlinin sözü olmasın, qayda belədir ki, rəhbərimizi özümüz seçirik.

Qiyabçılığın «Ümumi dilçilik»dən imtahanı idi. Biz də həmin fəndən Ağamusa müəllimə imtahan verməyə hazırlaşırıdım. Tələbə yoldaşım (və dostum) Şəmsi Abbasov dedi ki, mənim xalam qızlarını Musa müəllimə tapşır, sənə dostundur. Dedim, a kişi, ayıbdır, belə şey olmaz... Dedi, başqa əlacımız yoxdur, pul-para da götürmür... Şəmsinin sözünü yerə sala bilməzdim, «ya Allah!» deyib imtahan gedən otağın qapısını açdım. İçəri girəndə məni o qədər mehriban qarşıladı ki, Şəmsi də, tapşıracağıam uşaqların adı da yadımdan çıxdı.

-Gəl, - dedi, - otur burda, bu tələbədən soruş, indi gəlirəm, ancaq hələ qiymət yazma.

Və getdi. Elə oturdum ki, elə bil qırx ilin müəllimiyəm. «Qiymət yazma» nədi? Yataqxanada mənimlə bir yerdə qalmış adama necə qiymət yazmayım? Yazdım... Özü də imtahan vərəqinə... Gələndə gördü ki, cavab vermək üçün uzun bir növbə dayanıb. Onu görəndə hamı qaçdı... Bir söz demədi, oturub imtahan vərəqəsinə baxdı, « qiyabiçilərə belə yüksək qiymət yazmaq olmaz» - dedi. Və qaçıb öz yerində oturanlara:

-Kim hazırdı, gəlsin, - dedi. Mənim bayaq «beş» yazdığım xalaqızılardan o biri gəldi. Və yaxşı cavab verdi... Musa müəllim imtahan vərəqəsinə «üç» yazandan sonra:

-Yaxşıdır, - dedi... Halbuki onun «savadsız» bacısına bir az bundan qabaq «beş» yazmışdım...

Elə bu anda rektorluqdan gəldilər.

-Musa müəllim, siz assistentsiz imtahan götürürsünüz...

-Assistentim burdadır.

-Axı, o, tələbədir.

-Aspirantdır.

Gələnlər mənə şübhəli nəzərlərlə baxıb getdilər. Musa müəllim onsuz da məndən «narazı» idi. Dedi ki, bayaq rektorluğun tapşırığı olanlara «iki» yazmışam, ona görə gəliblər.

Ədəb-ərkanla oturduğum yerdən durdum, onsuz da durmaq istəyirdim. Və Musa müəllimin təbəssümləri altında imtahan otağını tərk elədim. Bayırda yüksək qiymət yazdığım uşaqların minnətdar baxışları altında imtahan götürdüyüm fəndən necə imtahan verəcəyim barədə düşünə-düşünə çıxıb getdim...

Bir də mən dekan olanda görüşdük... Kürəkəni, istedadlı dilçi (indi elmlər doktoru) Tofiq Müzəffəroğlunu müavin qoymağı qərarlaşdırmışdım. Musa müəllim Tofiqə demişdi ki, səni müavin qoymaz, bilir ki, dekanlıq seçkisində onun əleyhinə səs vermişəm.

Ancaq bilmirdi ki, fakültədə belə ciddi bir alimin sadəcə, mövcudluğu mənim lehimədir.

Musa müəllimi dəfn edəndə özümü doğma bir adamı itirmiş kimi hiss etdim. Və onun rəhbərlik etdiyi kafedra bağlananda da dekan kimi ciddi müqavimət göstərmədim. Çünki həтта Universitet yarananda yaranmış bu kafedranın bağlanıb-bağlanmamasının da mənim üçün bir fərqi yox idi...

...Beş il də keçdi. Daha bir ciddi alim Əbülfəz Rəcəbli kafedranın yenidən açılması uğrunda mübarizəyə başladı. Bir Allah bilir ki, mən onun kafedra müdiri olmasını istəyirdim. Ancaq belə məsləhət oldu ki, o yox, mən olum. Təfəssilat varmaq istəmirəm...

Və Universitetin Böyük Elmi Şurası da bunu təsdiq etdi. Seçkidən çıxanda Əbülfəz müəllimə dedim ki, elə bilin, kafedra müdiri sizsiniz, necə istəsəniz, elə də idarə edin.

Səmimi bir intonasiya ilə «Nizami, çox maraqlıdır. Muxtar müəllim kafedra müdiri oldu, mən idarə elədim... Ağamusa müəllim oldu, mən idarə elədim... İndi sən olursan...Olmazmı, bir dəfə də özüm müdir olub idarə eləyəm?..»

Dedim ki, qaça, deməli, sənənin taleyinə elə yazılıb, mən bir şey eləyə bilmərəm.

* * *

Hər bir elm adamının yanında qalan ən mühüm hadisələrdən biri müdafiədir; yalnız intellekt, elmi yaradıcılıq qüdrəti yox, eyni zamanda zəhmət, dözümlük, həyəcanlı günlər, aylar, həтта illər tələb etsə də, müdafiə, nəticə etibarilə, sənə bütün ömrün boyu daşıyacağın, heç vaxt istefaya çıxarılmayacağı rütbələr qazandırır.

Mən çoxlu iclaslarda olmuşam, özüm də çox iclaslar aparmışam. Ancaq mənə daha çox müdafiə şurasının iclasları cəlb edib. Dilçiliyə yeni bir elmlər namizədi, xüsusilə elmlər doktorunun gəlməsinə şahidlik etmək, yeni elmi müəddəalar eşitmək (və polemika aparmaq!) mənə həmişə zövq verib.

Namizədliyimi də, doktorluğumu da sovet dövründə müdafiə eləmişəm. Müstəqilliyimizin ilk illərində isə öz Ali Attestasiya Komissiyamız yaradıldı.

...AAK-ın sədri, akademik Azad Mirzəcənzadə hərdən müxtəlif regionlarda birdəfəlik müdafiə şuraları yaradırdı. Bir şuranın iclası da Şəkiddə keçirilməli oldu. Bəxtiyar Vahabzadə sədr, mən müavin idim.

Azad müəllimlə birçə dəfə görüşmüşdüm, o da professorluq attestatımı almağa gedəndə. Ancaq bu böyük alimin qəribəlikləri barədə çox eşitmişdim... İçəri girəndə sərbəst geyimimə baxıb «cavan oğlan, bu sənənin həyatında ən yadda qalan günlərdən biridir, ancaq sən elə bir geyimdə gəlmisən ki...» dedi. Və attestatı narazı-narazı mənə uzatdı... Bərk isti idi, nəfəs çəkmək olmurdu. Attestatı ala-ala Azad müəllimin yaxası açıq, səliqəsiz köynəyinə nəzər saldım. Gülümsündü, «mənə baxma, qoca kişiyəm» dedi.

... O qədər də kiçik olmayan bir qrupla Şəkiyə gəirdik. Yolda əyləşib çay içəndə Azad müəllim özünəməxsus zərif bir yumorla məndən soruşdu:

-Sən özünü çox bilikli sayırsan?

Təvazökarlığın yeri deyildi.

-Əlbəttə, - dedim.

Ətrafda əyləşənləri göstərib:

-Mən bu görkəmli alimlərə bir sual verdim, bilmədilər... Bəlkə, sən biləsən...

Şekspirin məşhur əsərində Hamlet kök təsvir olunur, ya arıq? - deyə soruşdu.

Azacıq düşünüb cavab verdim:

-Azad müəllim, ədəbiyyatda bütün aşıqlar, üsyançılar, adətən, arıq təsvir olunur. Siz ki, bu sualı verirsiniz, deməli, Hamlet kök imiş.

-Olmadı, sən sualın cavabını bilmirdin, məntiqlə tapdın. Ayrı sual verəcəyəm... Dilçisən də... «İblis» sözü nə mənşəlidir?

-Yəhudi.

-Tofiq Hacıyev sənənin elmi rəhbəridir, elə?

-Bəli.

Üzünü Tofiq müəllimə çevirdi:

-Tofiq müəllim, sizin fikriniz necədir?

-Mən də o fikirdəyəm ki, qədim yəhudi mənşəlidir.

Azad müəllim gülümsünüb dedi:

-Elmi rəhbəri bilməyəndə tələbəsi hardan bilsin, - dedi. Və cibindən bir bloknot çıxarıb açdı, bizə göstərdi. Vərəqlərin birində yazılmışdı: «İblis - slovo drevneqreçskoqo proisxojdeniya». Qalib ədası ilə soruşdu:

-Gördünüz?

Gərginliyi aradan qaldırmaq üçün zarafatla:

-Azad müəllim, indi camaat Vladimir Dalın lüğətinə inanmır, istəyirsiniz, sizin bloknota inanaq?.. - dedim.

Bir söz demədi...

Bəxtiyar müəllim şuraya gəlsə də, sədrliyi mən elədim. Rəyasət Heyətinin üzvləri də əyləşmişdilər, ancaq müdafiənin gedişinə müdaxilə etmirdilər... Enerjili, sual-cavablarla zəngin bir iclas keçdi.

Və Bakıya qayıdan kimi AAK Universitetdə Dilçilik elmləri üzrə Doktorluq müdafiəsi şurası yaratdı. Mən sədr təyin edildim.

Bir ildən sonra Şuranın hesabatını verəndə Azad müəllim, gözləmədiyim halda:

-Elə bilirsən, yenə də sədr olacaqsan? - dedi.

-Azad müəllim, Şura sədri olmağın bütün ləzzətini almaq üçün mənə bir il də kifayət elədi, - dedim.

Bir neçə gündən sonra zəng edib:

-Sədrliyi davam etdir, - dedi. Və mən də etdirdim...

Azad müəllim böyük alim idi, ancaq qəribəlikləri də çox idi... Bəzən zəif hesab elədiyi dilçinin, ədəbiyyatçının, ya tarixçinin işini Müdafiə şurası ilə hesablaşmadan özü geri qaytarırdı. Bu da söz-söhbətə, münaqişəyə, ona qarşı müəyyən qruplaşmaların yaranmasına səbəb olurdu... Bir dəfə professor, millət vəkili Həsən Mirzəyev Milli Məclisdə AAK-ın fəaliyyətini möhkəm tənqid eləmişdi. Üstündən bir az keçmiş, Azad müəllim mənə zəng elədi:

-Nizami müəllim, deyirlər o Həsən Mirzəyev sizin Müdafiə şurasının üzvüdür, tələbəsi də həmin şurada doktorluq müdafiə edəcək, onu dayandır... - deyəndə sözünü kəsməli oldum:

-Azad müəllim, Buludxan Xəlilovu deyirsinizsə, yarım aydan çoxdu müdafiə eləyib, özü də səviyyəli dilçidir.

Həsən müəllimin tənqidi ona necə yer eləmişdisə:

-Onun tələbəsidirsə, səviyyəli ola bilməz. Tələsmisiniz. İş göndərin, diqqətlə baxaq, - dedi. Buludxan, doğrudan da, səviyyəlidir. Və səviyyəli də bir dissertasiya yazmışdı; ancaq işin lap əvvəlində müəllimi-məsləhətçisi Həsən Mirzəyevi elə tərifləmişdi ki, Azad müəllim bunu görə, Buludxanın qanı getmişdi.

Nə isə... Xeyli əziyyət çəkdik. Həsən müəllim Müdafiə şurası üzvlüyündən çıxarılmalı oldu... Məndən də incidi... Axırda barışdıq, Buludxan da bir müddətdən sonra təsdiqini aldı.

...Akademik Arif Mehdiyevin sədr gəlməsi ilə AAK-da xeyli demokratikləşmə baş verdi, kollegiallıq gücləndi, AAK-ın Rəyasət Heyətində hər bir iş geniş müzakirə edildikdən sonra qərar verilirdi. Və mən, filologiya elmləri üzrə Ekspert şurasının sədri kimi, çalışırdım ki, haqqında məlumat verdiyim iş (onun müəllifi) barədə tam təsəvvür yaradımsın... Arif müəllim də deyirdi ki, sən hər çıxışın bir elmi məqalədir, hərdən də əlavə edirdi: «ancaq işi geri - Ekspert şurasına qaytarırıq, çünki çap olunan məqalələri azdır, bu da AAK-ın təlimatına uyğun gəlmir». Və mən Arif müəllimin hövsələsinə heyrət edirdim... Bir halda ki, uyğun gəlmir, mənim bu mənasız məruzəmi təmkinlə dinləmək nə üçündür? Və bir də görürdün ki, Rəyasət heyətinin üzvü, akademik (və mənim ağsaqqal dostum!) Xoşbəxt Yusifzadə təklif verdi:

-Bəlkə, təsdiq edək. Çatışmayan məqalələri də sonra çap etdirər.

Arif müəllim hərdən güzəştə gedirdi, hərdən də deyirdi ki, təlimatı pozmaq olmaz, qoy gedib bir-iki məqalə də çap etdirdirsin. Özü də nüfuzlu elmi jurnallarda...

Müdafiə, yaxud Ekspert şurasının sədri olduğum illərdə çox böyük alimlərlə tanış, bəziləri ilə dost oldum. Müdafiələrdən sonra keçirilən banketlərdə həmkarlarla maraqlı söhbətlər elədik.

Bir məsələ də var ki, müdafiə prosesi öz-özlüyündə nə qədər ağır proses olsa da, səviyyəli iddiaçıya şöhrət gətirir, səviyyəsi isə elmi-ictimai mühitə «bütün miqyası ilə» tanındır, hətta onu oradan-buradan nə qədər «müdafiə» eləsələr belə...

(Ardı var)

◆ P o e z i y a

İlham QƏHRƏMAN

ARİF ƏMRAHOĞLUNUN XATİRƏSİNƏ

Bu yola vaxtsız buruldun,
Niyə belə tez yeridin?!
Ağacın alt budağıydın,
Əlimiz çatan yer idin.

Yığışib yazarların
Küçəsindən getmisən.
Səni sevən dostların
Kisəsindən getmisən.

Haqqı-salam sənlə idi,
Haqqı-salamın itməzdin,
Sucuq yerdən ot yaşılı,
Səndən xoş sifət getməzdin.

Sən ki, orda yaxındasan,
Bizdən pıçılca Tanrıya.
Qapın məscid qapısıydı,
Açıq olardı hamıya.

Bakının ortasında
hər səni görəndə
Adamı vurardı kəndin ətəri.
Yanına gələni əyləşdirərdin,
Qızlara deyərdin bir çay gətirin.

Sən baxan səmtə baxanda
Başda Vətən gəlir, -
Kür, Araz, Həkəri görünür.
Siqareti külqabına qoyub
Aldığın salamın yeri görünür.

...Birər-birər gəzdim bu dağı,
Dərəsi, təpəsi, tapı qalmadı.
Ağac yığılanda səmtinə aşar
Səndən sonra bizə aşacaq yer,
Açılacaq qapı qalmadı.

TƏBRİZ

- 1 -

Telli balam, Təbriz boyu
dolanbaclar, döngələr...
Təbriz desəm, xəyalıma
bir naçar bağban gələr.

Telli balam, o bağban
bağında yolu tutar,
unudar yolağı tutmaz.
İllərdi körpə zoğlardan
bir ağaca calaq vurur,
calağı tutmaz.

- 2 -

Təbriz bizə nə çəkdi,
bir Allah bilir, telli balam.
Təbriz dilimə gələndə
əlim dizimə gəlir, telli balam.

Təbriz dərdimiz bir oddu -
çox şair canı yaxdı, telli balam,
Qırağı qat kəsmiş xalça kimidi -
açanı yoxdu, telli balam.

Qolubağlılar ağzıbirdə
şərqsin deyər, oxuyar duasın,
Təbriz dərdimizin ən gözəlidi -
bəzək yerinə divardan asın.

Telli balam,
Təbriz üçün biz kişilər
həm ölüdü, həm də sağdı,
Təbrizdən məktub alarsan
oxuyub görərsən ağdı.

Telli balam,
Fələk oğlu Fələk olsam,

mən yağmaram, daş tökərəm.
Təbriz yadıma düşəndə
bir yumaram, beş tökərəm.

SİLAH GÖRƏNDƏ

Eymənirəm, ürpənirəm
Silah görəndə,
ya hərbi keçiddə,
ya bir törəndə.
Onun zəhmi basdı,
itirdik torpaqları.
Onun zəhmindən oldu
iman möhtaclığımız,
qeyrət quraqlığımız.
Onun zəhmindən oldu
babaların mirasına
keşikçi maymaqlığımız.

"GÜNƏŞLİ" FACİƏSİNƏ

Allahdan rəhmət diləyək
Dənizdə qərq olanlara.
Bizdən kəsüb balıqlara
Gedib qonaq olanlara.

Əl hər yerdən üzüləndə
Tanrını görüb keçənlər.
Oddan, sudan üz çevirib
Ölümə tərəf keçənlər.

Ləpə-ləpə düşüb suda
İndi onları gül gəzir.
Bizim gözümüz yol çəkir,
Onların gözü yol gəzir.

MƏKTUB

(silsilə)

Ürəyim atlanır birdən
Gəzib səni soraqlayım.
Tapım qıvırcıq telini
Barmağımla daraqlayım.

Gözün yadıma düşəndə
Varımdan yox olmağım var.
Boş arxa su dolan kimi
Gözlərimin dolmağı var.

Yaxında uzaq yerimsən,
Könül sənin qürbətindi.
Haqqımda üçcə kəlmə de -
Sevdi həsrətlə yetindi.

Xəyallarım yüz don geyir,-
Hər gün bir dərzi tutarlar.
Xəyallarım gerçək olsa,
Görsələr bizi tutarlar.

SƏHƏNGDƏKİ QARPIZIN NAĞILI

(uşaqlar üçün)

Körpə vaxtı qış axşamları
Nənəm yığıb uşaqları
Bir şirin nağıl başlardı.
Nağılın yarısında
diqqətimiz üzülər,
bizi mürgü tutardı.
Nənəm tez ortalığa
belə bir söz atardı -
Kim yatsa,
səhəngdəki qarpızı kəsəcəyik...
Qarpızın yuxu dağıtmağına əvəz yox!
Bundan sonra ilan vuran yatardı,
biz yox!

Qarpızın yolunu
gözlədə-gözlədə
Bizə nağıl söylər,
tapmaca satardılar.
Səhəngdəki qarpızı nənəm
özünə şerik qoşardı -
Nağılın mürgüyə qədərini nənəm,
Mürgüdən sonrasını qarpız danışardı.

Nağıllar bitərdi,
Səhəngdəki qarpız kəsilməzdi.
Ümidimiz sabahkı
nağıl axşamına qalardı,
ümidimiz əksilməzdi.

Qışın nağıl gecələri...
Evimizin isti sobası,
Pəncərədən sallanan
sal buz yadıma düşür.
O vaxtdan harda
qarpız görsəm səhəng,

Səhəng görsəm
qarpız yadıma düşür.

Xatirələr boyunbağıdı
Bu gün bir muncuğun bağı qaçıb.
Bir sözlə, səhəngdəki qarpız
Bizə çox nağıl danışıb,
Başımıza çox nağıl açıb.

QUŞLARIN GÜNDÜZ KÜÇƏSİ

"Ata, Taksimdə quşlara dən səp".

Oğlum Nicat

- 1 -

Dəyirmanə gedən dənə,
Taksimə göndərən oğlum.
Dən səpmişəm dənlenirlər,
Quşlardı yan-yörəm, oğlum!

Mərhəmət sevgi çətridi,
Ondan gələn gül ətridi.
Sən göndərdin mən gətirdim,
Allahdı dən verən, oğlum!

Sığınarlar koğuşlara,
Bala girər ağuşlara.
Hardan gəldi dən quşlara,
Bildilərmə görə, oğul?!

- 2 -

Taksim bir görüş yeridi,
Quşların "kənd ortası"dı.
İstanbulun bu meydanı
Onlara Haqq butasıdı.

Gecə düşməmiş uçarlar,
Səhərlər yenə gələrlər.
Yenərlər adam içinə,
Taksimdə dənə gələrlər.

O papıllı, bu kəkili,
Bu cücə də beçəsidi.
Nazlanıb gəzən quşların
Taksim gündüz küçəsidi.

Oğlum göndərən sovqatı
Səpib yemlədim quşları.
Bir ovuc dənə başına
Yığıb cəmlədim quşları.

"İSTANBULUN ŞƏKƏRİ"

İstanbul həm qurudu, həm sudu,
qurusunda tirenlər gedər,
suyunda üzər gəmilər.
Quruya suyun mehi əsər,
nəmi gələr.

Şəhərin davamıdı -
gəmilər şəhəri dənizə salar, suya çəkər.
Ha baxarsan şəhər qurtarmır,
İstanbul boya çəkər.

Gəmilər şəhərin davamıdı,-
gündüzlər yelkəniylə,
axşamlar işığıynan.
Şəhər salam deyir sənə
sevənlərin baxışıynan!

İstanbul həm qurudu, həm sudu...
Bosforda ayaq yerdən üzülür -
üç olur İstanbul.
Həm quru, həm su,
həm səma olur.
Bosforun üstü duman olur.

Bosforda üç olur İstanbul...
Körpəliyimin nəgməsini çalır İstanbul -
"İstanbulun şəkəri,
Arabanın təkəri".

GÜNƏŞİ ÜÇ ADAMLAR

Hər adam sən deyən deyil,
telli balam,
Hər adamın açılacaq qapısı,
dönəcək dönəlgəsi olmur.

Elə adam var,
telli balam,
Sacayaq kimi göydə günəşi üçdü,
yerdə kölgəsi olmur!

SİVİL CƏZA

Cəza cürbəcür olur, telli balam,
Baş üzəni, əl üzəni...
Cəza da var sivildi,
Sadəcə adamı
adam yanında qızardır, telli balam -

Layiq olanın haqqını
layiq olmayana vermək
birincinin yanında
ikinciyə verilən cəzadı, telli balam.

* * *

Ayrılığın gözü acdı,
Həmişə göz yaşı yeyir,
telli balam.
Ayrılıq çəkənin
xəyalı dəyirman misalı, -
dolanır daş daşı yeyir,
telli balam.

ÇİÇƏKLƏR

Çiçəklər örüş yeridi,
iş yeridi arılara.
Çiçəklər səhnədi quşlara.
Çiçəklər "sevirəm!" deməkdi
bir bəy əlində.
"Sevilirəm!" deməkdi
bir xanım əlində.
Ən ağır günümüzdə
hamı bizi tərək edər,
Çiçəklər gecəni də
bizimlə qalar qəbrimizdə!

YAXŞIDI

Yardan ayrılanda zar-zar ağlayan
Yarının böyrünü kəsə yaxşıdı.
Bir adam yol ala, səfər eyləyə,
Tələsə tez çatsın kəsə - yaxşıdı.

Savabdı şirin söz xalqa dadırmaq,
Günahdı hav günü qıraqda durmaq.
Qələm hüsurunda qulluqda durmaq
Tanrıdan vergili kəsə - yaxşıdı.

Yazda çiçək aç, payız bar tökə,
Allah var tökəndə o ki var tökə...
Axşamdan başlaya narın qar tökə,
Səhər açılarda kəsə - yaxşıdı.

◆ N ə s r

Firuz MUSTAFA

PAYIZ SÜVARISI

◆ **Kinopovest***

Adi günlərin birində Paris şəhərində, lap dəqiq desək, Parisin cənubundakı Monparnas məhəlləsində yaşayan iş adamı Jüsten Bursenin başına çox qeyri-adi bir əhvalat gəldi. O, bu cür hadisəni heç yatsa yuxusunda belə görə bilməzdi. Elə həmin hadisədən sonra Jüstenin həyatı büsbütün dəyişdi. Hələlik tələsməyin. Bu barədə bir qədər sonra.

* * *

... Həmin günün axşamı, ayaqqabı dükanları şəbəkəsinin sahibi, parisli Jüsten Burse öz ofisində əyləşib dostu İbrahim Çeviklə qəhvə içə-içə söhbət edirdi. Onların hər ikisi sarışın, ortayaşlı adamlar idi. Hər ikisinin saçına dən düşmüşdü. Jüsten ağ köynəkdə və cins şalvarda idi. İbrahim bəy isə ciddi kostyum geymişdi.

Arada elə onlar yaşda, ciddi sifətli, asta yerişli bir qadın görünür, sonra həmin qadın nəzərə çarpmadan ofisə bitişik kiçik otağa çəkilirdi. Bu qadın həm Jüstenin şəxsi köməkçisi idi, həm də ofisin təsərrüfat işlərinə baxırdı.

Sizin tanış olacağınız qeyri-adi, gözlənilməz əhvalatın "giriş hissəsi" elə həmin günün o yağışlı axşamı baş verdi.

Bayırda payız idi.

Yağışlar başlayandan bəri Jüstenin içində bir kədər, qüسسə havası səslənirdi. O, nədənsə bu son günlər özünü daha tənha hiss etməyə başlamışdı. Sanki payız onun ürəyinə, ruhuna öz soyuq boyalarını çəkmişdi.

Otaqda televizor işləyirdi. Orada türk mahnıları səslənirdi.

-İbrahim bəy, işlər belə getsə, mən tezliklə yüz faiz türk olacağam. Hər dəfə İstanbula gedib gələndən sonra nə qədər dəyişdiyimin fərqi varıram, hətta, bəzən özümü fransızadan daha çox, türk kimi hiss edirəm.

Jüsten bu sözləri deyib ucadan güldü.

-Bunun nəyi pisdır ki?

Bunu da gülə-gülə İbrahim bəy dedi. Və sonra əlavə etdi:

-Müsyö Jüsten, doğrusu, buraya, yeni Parisə gəlib təzədən İstanbula qayıdanda elə mən də özümdə bu cür dəyişikliyi duyuram. Hərdən öz-özümə düşünürəm ki, əcaba, bəlkə, dönüb fransız olmuşam?

Hər ikisi güldü.

* - *jurnal variantı*

Jüsten dedi:

-Hə, İbrahim bəy, bu, onu göstərir ki, dünya get-gedə kiçilir. Əvvəllər heç yatsam yuxuma da girməzdi ki, hansısa bir türklə dost olacaq, nə vaxtsa onunla İstanbulda şirkət, dükən açacağam.

-Hələ Bakını desəniz...

Jüsten ucadan:

-Ta deməyin... Bakı... Bakı... -Və birdən sanki nədənsə ehtiyat edirmiş kimi səsinə hiss olunacaq dərəcədə alçaldaraq soruşdu: - Deyirsiniz, gözəl şəhərdir, hə?

-Bəli. Belə getsə, Bakı bir azdan Parislə yarışacaq.

Jüsten ətrafına nəzər saldı, sanki onun gözləri kimisə arayırdı.

-İbrahim bəy, bəlkə, bir az viski içək. Qəhvə içməkdən lap şişib qurbağaya dönmüşəm.

-Elə mən də o gündəyəm.

Dostlar bala-bala, qurtum-qurtum viskidən vurmağa başladılar.

Televizorda türk musiqisi səslənməkdə idi.

-Qəmli melodiyadır, -deyə, Jüsten mahnını dinləyərək dilləndi.- Lap adamın içini sökür.

İbrahim bəy dedi:

-Doğrudur. Bu mahnı mənə çox uzaqlara aparır.

Səslənən musiqi payız axşamının özü kimi hüznü və həzin idi.

Onlar bir müddət, musiqini dinləyə-dinləyə fikrə getdilər.

Sonra Jüsten televizora baxa-baxa dedi:

-Yaxşı, İbrahim bəy, bəs, Bakıdan təzə nə xəbər-əter?

-Nə mənada?

-Orada işlər gedir?

-Niyə də getməsin? Allah qoysa, orada yaxşı bir iş qurulacaq.

-Deyirsiniz, yəni müasir şəhərdir, hə?

-İnanmırsız?

-Yox. Niyə ki? Sizə inanıram.

-Bakıdakı əhali yaxşı geyim-kecimi çox yaxşı seçə bilir.

-Məni geyim-gecimdən çox, ayaqqabı maraqlandırır.

-Elə məni də...

-Bilirsiz də, mənim belə bir sözüm var: adam başdan yox, ayaqdan tanınır...

Daha doğrusu, hər şey ayaqdan başlayır...

Hər ikisi gülüb əllərini bir-birinə vurdu.

Jüsten ciddiləşib dedi:

-Əslində, məni Bakı ilə bağlı maraqlandıran başqa bir məsələ də var.

İbrahim bəy:

-Bu gün Bakı bütün Avropanı, hətta, mən deyərdim ki, bütün dünyanı maraqlandırır, - dedi və sınaqçı nəzərlərlə dostunu süzdü:- Bakı həm də bir neft şəhəridir. Bəlkə, neft alış-verişinə keçmək istəyirsiniz, müsyö? Sizi bu, maraqlandırır?

Jüsten güldü:

-Yox, canım, nə neft, neft mənlilik deyil. Mən sizə sonra deyərəm Bakı məni nə üçün maraqlandırır.

-Bu, sirdir?

Jüstenin cavabı bir qədər ləngidi:

-Sirr deyəndə ki... Bunu sizə sonra deyərəm.

İbrahim bəy:

-Oldu. Nə zaman istəsəniz ürəyinizdən keçəni mənə deyərsiniz. Amma ürəyimə damıb ki, sizi orada nə maraqlandıra bilər.

-Sizcə, bu, nə ola bilər?

-Arabir televizorda gödüyünüz Bakı gözəlləri.
 Jüsten ciddi görkəm aldı:
 -Yox... Bəlkə də, düz deyirsiniz... Sonra izah edəyəm bu səbəbi.
 -Mənim etirazım yoxdur, müsyö.
 -Hər şeyin öz vaxtı var.
 -Elədir, müsyö, - deyə, İbrahim bəy dilləndi və ətrafa göz gəzdirib kimisə axtarırmış kimi dilləndi: -Bura bax, müsyö, Fransuaza gözümə dəymir, haradadır?
 Jüsten bir qədər susub könülsüz halda dilləndi:
 -Doğrusu, heç bilmirəm bu qız hansı tərəfə çəkib?
 -Nə mənada?
 -Elə hər mənada. Xasiyyətdə nə mənə oxşayır, nə də Sabinaya. Mənə elə gəlir ki, o, çox kobuddur. İpə-sapa yatmır heç...
 -Yox, elə qız deyil bizim Fransuaza. O, çox ağıllı, tərbiyəli bir qızıdır. Təki bizim xanımların hamısı onun kimi kültürlü olsun.
 -Axı, siz vəziyyəti bilmirsiniz, İbrahim bəy.
 -Hansı vəziyyəti?
 -Sabina onu istəyən oğlanla savaşıb.
 İbrahim bəy gülümsədi:
 -Necə yeni savaşıb?
 -Sadəcə. O, Viktoru döyüb.
 -Kimi? Viktoru? Nə edib? Əzişdirib? Ha-ha-ha... Bu, ola bilməz, canım...
 İbrahim bəy şaqqanaq çəkib güldü.
 Jüsten ciddi şəkildə dedi:
 -Siz gülürsünüz... Amma bu, həqiqətən belədir. Oğlanı əməlli-başlı əzişdirib.
 Televizorda klassik bir melodiya səslənirdi...
 Jüsten üzünü İbrahim bəyə tutub fikirli halda dedi:
 -Fransuaza mənə Sabinamdan qalan yeganə yadigarıdır.
 İbrahim bəy dostunun dediklərini təsdiq etdi:
 -Əlbəttə... Amma, doğrusu, mən onun hansısa bir oğlanı əzişdirməyini heç cür təsəvvür edə bilmirəm.
 Jüsten gülümsədi:
 -O, vaxtlə idmana gedib. Atletdir. Əlləri də güclüdür. Elə uşaqlıqda dalaşqan olub. Dedim də, bizim nəsildə heç belə adam olmayıb... Düzdür, Sabina da idmanı sevirdi, atların dəlisi idi, saatlarla cıdırda qaçan atlara tamaşa edərdi. Amma o, belə dəcəl, dalaşqan olmayıb. Fransuaza lap od parçasıdır.
 İbrahim bəy cibindən çıxartdığı ağı dəsəmələ yaşarmış gözlərini silə-silə dedi:
 -Müsyö, mən son vaxtlar pis bir vərdiş qazanmışam.
 Jüsten təəccüblə çiyinlərini çəkdi.
 -O, nə vərdiştir elə?
 -Adamların ayağına baxıram yalnız...
 -Adamların, yoxsa təkəcə qadınların...
 -Hə də... Qadınların.
 Gülüşdülər. Jüsten lap uğunub getdi:
 -Paho... Hələ məni desəniz... Gözümü qadınların ayağından çəkə bilmirəm. Hiss edirəm ki, onlar təəccüblə mənim üzümə baxırlar. Mənim gözlərim isə onların ayağında... Mən bu vərdişə bir ad qoymuşam: "ayaqqabı xəstəliyi". Qadın ayaqqabısının ticarəti ilə məşğul olan adam daha hara baxmalıdır ki? Biz dəllək, ya papaqçı deyilik ki, adamın başına baxaq. Yəni bizim "xəstəliyimizin" səbəbi anlaşılındır.
 -Elədir.
 Jüsten pəncərədən bayıra boylandı:
 -Bərk yağır. Qorxuram eşiyə çıxa bilməyəm.
 -Paris yağışı öteri olur...

-Saxta sevgilər kimi...

İbrahim bəy də pənçərədən eşiyə boylandı.

-Belə getməz. Hava bir azdan açılar.

Jüsten:

-Hə, Bakıdan danışırıdığ.

-İnşallah, tezliklə orada böyük bir dükanı kirayəyə götürəcəyik. Yerinə baxmışam. Yaxşı, gur yerdədir. Allah qismət etsə, gedib birlikdə baxarıq.

Jüsten soruşdu:

-Əlaqəniz var Bakı ilə?

-Əlbəttə. Bir də ki, əlaqəyə nə ehtiyac? Budur, televizor burda, biz burda.

Jüsten pultu götürüb kanalı dəyişdi.

Ekranda Bakı mənzərələri göstərilirdi.

-Əla. Görürsüz də, müsyö...

-Orada hava günəşlidir, deyəsən.

-Hə, orada il boyu Günəş çıxır.

-Günəş yurdu...

-Odlar yurdu... Azərbaycanı çox vaxt belə adlandırırlar.

-Mən gəzməyi çox sevirəm... Amma özünüz bilirsiniz, Sabinanı itirəndən sonra buradan heç yana çıxmıram. Ax, Sabinam mənim... Bəlkə də, təsəvvür etməzsiz ki, mən necə üzülürəm, İbrahim bəy?

-Allah səbr versin. Müsyö, hələ bilmək olmaz..

-Nəyi?

-Sabinanın taleyini deyirəm.

-Üzülürəm, off, üzülürəm, İbrahim bəy...

Televizorda səslənən musiqi sanki küçədə yağan yağışın davamı idi: səslər damcı kimi bir-birinə qovuşub həzin bir melodiya çevrilir, o həzin melodiya sonsuzluğa sarı üz tutub axır, axırdı.

Bir azdan musiqi dəyişdi. Sanki indi çöldəki yağış o melodiyanın davamı kimi səslənirdi: şırrr, şırrrr, tup-tup....

Televizorda yenə kadr və musiqi dəyişdi. Oradakı kamera hansısa böyük bir auditoriyanı (bəlkə də, fənn kabinetini), seyr etməyə başladı. Qəfildən ekranda iri planda qadın sifəti göründü. Bu kadri əvvəlcə İbrahim bəy gördü; o, cibindən dəsmalını çıxararaq gözünü bir-iki dəfə sildi, boynunu irəli uzadıb diqqətlə, get-gedə artan bir heyətlə ekrandakı qadına baxmağa başladı. Sonra onun baxışları divardan asılmış şəkllə dikildi. Məsələ burasında idi ki, nəhəng ekranda görünən və şəkli divardakı çərçivəyə salınmış qadın bir almanın iki dilimi kimi bir-birinə bənzəyirdi. Bəlkə də, bu təsvirlərdəki qadınların hər ikisi eyni adam idi. İbrahim bəy əlini üreyinin üstünə qoydu.

-Əfəndim... Müsyö...

Heç nə anlamayan Jüsten əyilib diqqətlə dostunun rəng verib rəng alan sifətinə baxdı.

İbrahim bəy eləcə donmuş vəziyyətdə idi: irilənmiş, az qala hədəqəsindən çıxan bəbəkləri ekranda bir nöqtəyə sancılıb qalmışdı.

Jüsten qorxuya düşdü. "Buna nə oldu göresən? Bu nə işdir başımıza gəlir?"

-İbrahim bəy... Əfəndim... Nə oldu sizə? Niyə cavab vermirsiniz?

İbrahim bəy elə həmin vəziyyətdə, gözləri az qala hədəqədən çıxmış, rəngi qaçmış halda dinməz-söyləməz əlini ekrana sarı uzatdı.

Jüsten cəld çevrilib televizora sarı baxdı. Sanki kişini qəfil ilan çaldı. O, kresloya çökdü. Aman Allah, ekranda danışan qadın onun illərdən bəri yolunu gözlədiyi sevimli, gözəl arvadı Sabina idi. İbrahim bəy kimi Jüstenin də nitqi bir anlığa tutuldu.

"Sabina" auditoriyada dərs deyirdi.

Jüsten istər-istəməz bir ekrandakı qadına, bir də elə televizorun üstündəki fotoya baxdı. Fotodakı qadın gülümsəyirdi, amma ekrandan boylanan xanımın

sifəti bu anlarda çox ciddi idi; yəqin ki, gülümsəyəndə o da eyzən Sabina kimi cazibədar olacaqdı. Necə yəni, "Sabina kimi"? O qadın Sabinanın özü idi. Buna heç bir şəkk-şübhə ola bilməzdi. Yox... Amma... Axı, bu, necə ola bilərdi?

Kadr dəyişdi. İndi televizorun ekranında yallı gedən gəncləri göstərirdilər.

Sanki bayaqdan heyrətlə susub ekrana baxan, nitqi tutulmuş İbrahim bəyin dili indi açıldı.

-Müsyö Jüsten, özünüz gördünüz də...

Jüsten ekranda qol götürüb oynayanlara baxaraq üzgün halda dilləndi:

-İbrahim bəy, görəsən bu, yuxu deyil ki?

-Düzü, əvvəlcə mən də elə bildim ki, yuxu görürəm. Ona görə də sakitcə bu "yuxunun" necə qurtaracağını gözləməyə başladım. Yaxşı ki, siz yanımda idiniz. Yoxsa bunu kimə desəydim, məni doğrudan da dəli hesab edərdi. Axı, Bakı hara, Sabina hara?

-Mən də heç nə anlamıram. Amma Sabina idi ekrandakı, İbrahim bəy. Onun özü idi... Buna qətiyyəyən şübhəyiniz olmasın.

Jüsten şokdan ayılmamışdı. "Axı, bu, necə ola bilər?"

...Araya uzun bir sükut çökdü.

Bu anlarda Jüstenin qulağındamı, beynindəmi uğultunu xatırladan bir melodiya səslənməyə başladı. Aman Allah, deyəsən, bu səs musiqidən çox, boğuq təyyarə uğultusuna bənzəyirdi.

Onun gözləri önündə Sabinanın gülər, şad, cazibədar çöhrəsi canlandı.

Hə, Jüstenin yaxşı yadındadır həmin anlar. Onlar Fransanın cənubundakı kurortlardan birinə dincəlməyə hazırlaşdılar. Sabina səfərə daha tez yollanmalı oldu. Bunun da özəl bir səbəbi vardı. Kurort şəhərində həm də onların ayaqqabı mağazaları şəbəkəsinin yeni bir dükanı açılacaqdı. Ailədə məsləhətləşib belə qərara gəldilər ki, dükanın açılışında Sabinə iştirak etsə daha yaxşı olar. Axı, hər necə olsa da, bu, qadın ayaqqabısının satışı üçün nəzərdə tutulmuş bir dükana olacaqdı. Onda Fransuazanı təhsil aldığı universitetdən praktikaya göndərmişdilər; axşamlar evə gec gələn qız iki gündən sonra işlərini yekunlaşdıracaqdı. Ata ilə qızın bileti elə bu səbəbdən iki gün sonraya alınmışdı.

Həmin anlarda Sabina necə də xoşbəxt idi. Onun üz-gözündən sanki işıq süzülürdü. Jüsten Fransuazanın evdə olmamasından istifadə edib arvadını bərk-bərk sinəsinə sıxdı. Sonra onu üstüfca qucağına alıb böyük divanın üstünə uzatdı. O anlarda Sabina cavan qız kimi şıltaqlıq etsə də, onun qıyılmış gözəl, ala gözləri par-par yanırdı. Bu gözlər, bahar səhərində açılıb gecədən yadigar qalan şəffaf şəh damlalarını özünə çəkmək istəyən bir cüt çiçəyə bənzəyirdi. Hələ onun təbəssüm ilğimində titrəyən dodaqları... Sabinanın elə dodaqları da bir-birinə sıxılmış ətirli bahar çiçəklərinin ləçəklərinə bənzəyirdi. Jüsten öz məlahətli görünüşü ilə təcürdən-dırnağa bir dəstə çiçəyi xatırladan arvadını sinəsinə sıxdı. Sanki bu anlarda bu azman kişinin qucağında nəhəng bir gül dəstəsi, ətirli bir buket vardı.

Yaxşı yadındadır, onda Jüsten zarafata keçdi:

-Məni tənha qoyub haraya gedirsən, vəfasızım mənim?..

Sabina nazlandı:

-İki gündən sonra sən də gələcəksən.

-Mənə sənsiz keçən hər il əbədiyyət qədər uzundur, canım.

-Baho! Yeni dövrün köhnə komplimenti.

-Komplimentin yenisi-köhnəsi ola bilər. Elə ayaqqabının da dəbi mövsümə görə dəyişə bilər. Amma əsl məhəbbət heç vaxt köhnəlmir. Bir sözlə, əsl sevgi həmişə dəbdə olur.

Sabina ərinin qolları arasından pişik kimi sivişib çıxaraq dedi:

-Daim dəbdə olan bir şey var, o da

Sevgidir, qocalmır qoca dünyada.

- Əla sözlərdir, Sabina. Elə özün də əlasan bu gün..
 Sabina əlini ərinin çiyinə qoydu:
 -Yox, ta qocalıram, Jüsten...
 -Fransuaza yenə ipə-sapa yatmır. Həyətin bütün adamları ondan şikayət edirlər.
 Sabina həmin anlarda bir qədər fikrə gedib duruxdu.
 -Niyə ki?
 -O, hamıya divan tutur.
 - Qızımız çox emosionaldır. Ondan muğayat ol, Jüsten.
 Onda Jüsten ürekdən gülmüşdü:
 -Hər halda bizim nəsildə belə dəlisov adam yoxdur. Xüsusən də qadınlarımız arasında.
 Jüsten indi də xatırlayır, o vaxt Sabina mənalı tərzdə demişdi:
 -Elə bizimkilər də sakit adamlardır.- Və sonra əlavə etmişdi: -Görünür, qızımız əcdadlarımızdan hansınasa çəkib...
 -Sabina, təkçə onu bilərəm ki, Fransuaza çox dəcəldir.
 -O, təkçə səninlə mənim qızım deyil ki. O, həm də öz zəmanəsinin qızıdır, Jüsten.
 Susdular.
 Sonra Jüsten soruşdu:
 -Elədir, Sabina. Bura bax, ananla görüşdün?
 -Əlbəttə.
 -İrma xalanın səhhəti necədir?
 -Pis deyil.
 -Sənin kurorta getməyinlə bağlı bir söz demədi ki?
 Sabina duruxdu:
 -Yox... Nə deyəsidi ki?
 -Heç, elə-belə deyirəm.
 -O, mənə yaxşı istirahət arzuladı.
 -Yaxşı, əzizim, sənin təyyarənin uçmağına az qalır. Tərpənək. Bu, bizim bu il üçün, yəqin ki, sonuncu səyahətimizdir. Təzə ildən bəri üç ölkədə olmuşuq... Ta gəzməkdən yorulduq.
 -Yox, Jüsten. Hələ bir səfərimiz də qalır.
 -Haraya?
 -Qafqaza.
 -Qafqaza?
 -Bəli. Azərbaycan, Bakıya.
 Jüsten:
 -Azərbaycan? Bakı? Hə, bildim, Rusiyanı deyirsən.
 Sabina:
 -Azərbaycan indi müstəqil ölkədir.
 Jüsten:
 -Təxminən bilərəm. Bu şəhər haqqında İbrahim bəyden eşitmişəm.
 Sabina:
 -Hə, oraları İbrahim bəy daha yaxşı tanıyar. Hərdən deyir ki, orada da bir iş qurmaq olar...
 -Hə, pis təklif deyil. Amma mən bir şeyi anlamadım: bəs, Bakıya getmək sənə birdən-birə haradan ağına gəldi, Sabina?
 Sabina sirlili-sirli gülmüşdü onda:
 -Səbəbini sənə sonra deyərəm. Biz mütləq Bakıya getməliyik, Jüsten. Mütləq. Gedişimizin məqsədini sən mənim arxamca gələndə deyərəm. Bu, hələlik bir sirdir.
 O, Sabinanı bir daha bağına basmışdı.

Həmin söhbətdən bir müddət sonra, artıq Sabina olmayanda Jüsten bir neçə dəfə onunla olan söhbəti xatırlamışdı. Arvadının dedikləri hələ də onun qulaqlarında, beynində əks-səda verirdi: "Biz mütləq Bakıya getməliyik, Jüsten. Mütləq. Bunun səbəbini sən mənim arxamca gələndə deyərəm. Bu, hələlik bir sirdir".

...Bu anlarda araya çökən sükutu İbrahim bəyin boğuq, qəhərlənmiş səsi pozdu.

-Gör aradan nə qədər vaxt keçib, amma o, zərrə qədər də dəyişməyib. Heç belə şey olar? Mən şokdayam, vallahi...

-Doğrudan da... Sanki o, məndən dənən ayrılıb. Bu ötən illərdə mən çox dəyişmişəm, amma o, elə əzəlki kimidir. Gözəl, incə, təravətli...

-Müsyö Jüsten, o, hansı kanalda danışdı elə?

-Necə yeni hansı kanalda? Bu, Azərbaycan kanalıdır.

-Doğrudan da... Amma o, fransızca danışdı, axı.

-İbrahim bəy, qəribə sözlər danışsən ha... Bəs, o, hansı dildə danışmalıdır ki?

-Axı, o, fransız kanalında çıxış etmədi.

-Hansı kanal olur olsun. Bunun nə dəxli var ki? Mənim arvadımın bildiyi yalnız bir dil var...

-Fransız dili...

-Bəli, mən bunu dəqiq bilirəm. O, öz dilimizdə danışdı. Amma heyif ki, çox az danışdı. Mən cəmi bir-iki cümlə eşitdim.

-Müsyö, bəlkə, bizim bayaq baxdığımız kadrlar elə burada, Parisdə çəkilib. İndi orada göstərilir...

-Nə vaxt çəkilib?

-Elə o vaxtlar... Bəlkə...

Jüsten ani fikrə getdi:

-Yox, belə şey olmayıb. Olsaydı mən bunu mütləq bilərdim. Bu, bir. İkincisi, o kadrlar burada çəkilsəydi belə, inanmıram ki, kimsə onu aparıb Bakıda yayımlayaydı. Bir də ki, siz fikir verdinizmi, Sabina auditoriyada idi.

-Müsyö, mən bilən o, heç vaxt dərs deməyib. Elədirmi?

-Elə söhbət də ondan gedir.

-Bəs, bunu necə müəyyən etmək olar?

-İbrahim bəy, bu, artıq sizdən asılıdır.

-Məndən?

-Bəli. Sizdən.

-Mən hazır, müsyö Jüsten.

-Mən də hazırım, İbrahim bəy.

Jüstenin rəngi qaralmışdı. Bu sarışın adamın sifətində indi tünd kölgələr oynayırdı.

İbrahim bəy ona ürək-dirək vermək istədi:

-Müsyö, özünüzü çox üzməyin. Siz hələ lazımsınız, gərəksiniz. Fransuaza üçün... Dostlarınız üçün. Lap elə İrma xala üçün; axı, qayınananızın da sizdən başqa heç kəsi yoxdur.

Jüsten:

-Elədir,-dedi və duruxa-duruxa əlavə etdi: -Sizə bir şey demək istəyirəm, İbrahim bəy.

-Buyurun.

-Mən, bəlkə də, bunu deməməli idim.

İbrahim bəy dedi:

-Müsyö, necə istəyirsinizsə... Məsləhət deyilsə heç deməyin.

-Yox, deyəcəyəm.

Araya uzun bir sükut çökdü.

Sanki Jüsten ürəyində nəyisə götür-qoy edirdi.

-Məsələ belədir, İbrahim bəy. Sonuncu dəfə Sabina məndən ayrılında...

Yenə sükut.

İbrahim bəy sakit bir səsə:

-Müsyö, həyəcanlanmayın, özünüzü ələ alın,-dedi.

-Hə, oldu... Yox, mən indi sakitəm... O, məndən ayrılında dedi ki, istirahətdən qayıdandan sonra biz mütləq Bakıya getməliyik, Jüsten. Mütləq.

İbrahim bəy tutulub təəccüblə soruşdu:

-Necə? Bakıya?

Jüsten boğulmuş kimi dərindən nəfəs alıb astadan:

-Bəli, dedi ki, Bakıya...

-Bəs, demədi nə üçün getməliyik?

-Yox.

-Qəribədir. Çox qəribədir.

-Hə, o, sonra dedi ki, mən bunun səbəbini sən mənim arxamca gələndə deyəcəyəm.

Jüsten susdu. Onun qulağında Sabinanın vıdıqabağı dediyi sözlər əks-səda verdi: "Biz mütləq Bakıya getməliyik, Jüsten. Mütləq. Bunun səbəbini sən mənim arxamca gələndə deyərəm. Bu, hələlik bir sirdir".

Sanki bu anlarda İbrahim bəy də öz dostunun arvadının dediyi həmin sözləri öz qulağı ilə eşitdi. Hər halda Jüsten Burseyə elə gəldi.

İndi onların ürəyindən eyni bir sual təkrar-təkrar keçirdi: "Axı, bu necə ola bilər? Bakı hara, Sabina hara?"

* * *

Həmin günün səhəri Jüsten qızı ilə mətbəxdə çay içə-içə ordan-burdan söhbətə başladı. Ata qızının davranışında bir əsəbilik duyurdu. Çox güman ki, Fransuaz yenə Viktorla mübahisə etmişdi. Amma Jüsten üstünü vurmaq istəmirdi. İndi onu bir şey düşündürürdü: qızına yeni səfərə hazırlaşdığını necə izah etsin? Əlbəttə, onun hər hansı ölkəyə səfərə çıxmağında qeyri-adi bir şey yox idi. Jüsten birinci dəfə deyildi ki, uzaq ölkəyə uçurdu. Sadəcə olaraq, o, indi qızına bu səfərin məqsədini açıb deməyə cəsaret etmirdi. Daha doğrusu, bundan qorxurdu. Axı, qızına necə deyəydi ki, dünən ananı televizor ekranında görmüşəm. Özü də hansı televiziyanın kanalında? Azərbaycan adlı ölkənin. İlahi, görəsən Fransuaza indiyəcən Azərbaycan adlı bir ölkənin, Bakı adlı bir şəhərin adını eşidibmi?

Amma Sabinanın ondan ayrılarkən dediyi son sözlər ekranda gördüyü kadrlardan sonra onun beynində bir lent yazısı kimi təkrar-təkrar səslənməkdə idi: "Biz mütləq Bakıya getməliyik, Jüsten. Mütləq. Bunun səbəbini sən mənim arxamca gələndə deyərəm. Bu, hələlik bir sirdir".

Bayaqdan bəri ordan-burdan söhbət salan Jüsten handan-hana özündə cəsaret tapıb yavaş-yavaş mətləb üstünə gəlməyə başladı:

-İstəyirəm səni gəzməyə aparım.

Qız zorla gülümsədi:

-Ata, onsuz da mən hər gün şəhəri gəzirəm. Parisi dalan-dalan, küçə-küçə tanıyıram az qala...

-Fransuaza, mən səni səyahətə aparmaq istəyirəm.

-Səyahətə? Haraya?

-Bir Şərq ölkəsinə.

-O hansı ölkədir elə?

-Azərbaycan... Bakı... Heç bilmirəm eşitmisənmi bu yerlərin adını?

-Hə, bildim. İbrahim bəy deyirdi ki, orda bir mağaza açmaq fikriniz var.

-Ay sağ ol. Deyirəm, elə üçümüz də gedək Azərbaycana. Necə deyirlər, həm ticarət, həm də ziyarət.

- Bəlkə, bir az düşünüm, ata?
 -Biz bilet almaq istəyirik.
 -Belə tezliklə niyə?
 -Sonra vaxtımız olmayacaq. İndi fürsət var ikən gedək.
 -Mən bəzi işlərimi yekunlaşdırmaq istəyirdim bu günlərdə.
 -O hansı işlərdi elə?
 -Şəxsi işlərimi nəzərdə tuturam...
 Jüsten ehtiyatla və eyhamla soruşdu:
 -Yaxşı, bəs, Viktor neyləyir?
 Qız sualdan tutuldu. Udqunub yavaşdan dilləndi:
 -Mən onunla tamam qurtardım. Xahiş edirəm, bir də bu mövzuya qayıtmayaq.
 Jüsten dedi:
 -O ki sakit adam idi.
 Fransuaza:
 -Mən yalanı heç vaxt bağışlaya bimərəm.

* * *

Jüsten qarışıq, təlatümlü hissələrin pəncəsində vurnuxurdu. O, bu son günlərdə özünə müxtəlif məzmunlu suallar verməkdən yorulmuşdu. Həmin sualların bəzilərinə cavab tapsa da, bir çox suallar hələ də açıq qalmaqda idi. Onun bütün düşüncələri Sabina ilə bağlı idi.

Jüsten mistikaya inanan adam deyildi. Amma fakt bu idi ki, Sabina sağ-salamatdır, ucqar, uzaq bir ölkənin - Azərbaycanın televiziya kanalında çıxış etmişdi. Özü də fransız dilində. Bəlkə də, Jüsten evdə tək olsaydı bütün bunların qarabasma olduğunu zənn edərdi. Yaxşı ki, həmin vaxt İbrahim bəy də onunla birlikdə idi. Ən maraqlısı isə orasında idi ki, Sabinanı ekranda ilk görənlər məhz İbrahim bəy olmuşdu. Bütün bunlardan sonra sən gəl həyatda möcüzəyə inanma görüm, necə inanmırsan. Onlar - Jüstenlə İbrahim bəy, həmin anlarda şoka düşmüşdülər, ekranda danışan Sabinanı, təəssüf ki, lenrə ala bilməmişdilər. Əgər bu "dəlil-sübut" əllərində olsaydı, alimlər demiş, məsələ daha konstruktiv mahiyyət daşıyardı. İndilikdə isə ortada fakt yox idi. Yox, əslində fakt vardı, amma o faktı təsdiq etmək üçün imkan yox idi. Jüsten belə bir imkanı yalnız "hadisə yerində", Bakıda əldə edə bilərdi.

Onu İbrahim bəyin səsi ağır düşüncələrdən ayırdı.

-Müsyö, biletləri aldım. "Fransa Hava Yolları" ilə əvvəlcə İstanbula, oradan da Bakıya uçacağıq. Dediym kimi, iki gün İstanbulda gəzinti, sonra da ki, Bakı... Hə, necədir?

- Yaxşı marşrutdur. Üç bilet, hə?

İbrahim bəy:

-Əlbəttə, üç... Dediniz ki, Fransuaza da razılıq verdi uçağa.

Jüsten:

-Elədir, bəli... Amma Bakıya gedişimizin məqsədini hələlik Fransuaza bilməsin. Mən ona demişəm ki, biz oraya yeni ayaqqabı mağazasının açılışına gedirik. Ayın neçəsinə bilet aldınız, İbrahim bəy?

-Ayın iyirmi birinə, saat iyirmi birə...

-Aman allah, bu, mənim Sabinamın doğulduğu gündür. İyirmi bir... Mənim ən sevimli rəqəmdir...

Fransuazanın son vaxtlar qəm-qüسسə yağan sifətindən həmin gün sevinc tökülürdü; sanki buludların arxasından Günəş çıxmışdı. Jüsten üzə vurmasa da bir ata kimi sövq-təbii hiss edirdi ki, qızı bu axşam özünü çox yüngül və rahat hiss edir. Fransuaza, deyəsən, Viktorla məsələni "həll edib" qurtarmışdı. Amma nəticə necə idi? Jüsten bu barədə qızından heç nə soruşmaq niyyətində deyildi. Yox,

indiyəcən onların arasında sirli, gizli heç nə olmamışdı. Arvadı öləndən sonra Jüsten öz atalıq məsuliyyətini başa düşərək qızının az qala bütün hərəkət və davranışlarını nəzarətə götürmüşdü.

Doğrudur, Fransuazanın boya-başa çatmasında, təlim-tərbiyəsində nənəsi İrma Satinin də rolu az olmamışdı. Amma son illər Jüstenin qayınanası tez-tez xəstələndiyindən qızın bütün məsuliyyəti atasının üzərinə düşmüşdü.

Onsuz da həyat get-gedə mürəkkəbləşirdi və bu mürəkkəb dünyada övlad, özü də qız övladı tərbiyə edib böyütmək heç də asan məsələ deyildi. Atanın narahatlığının səbəbini yaxşı ki, Fransuaza da dərk edirdi. Elə buna görə də o, öz şəxsi fikir və mülahizələrini hər zaman Jüstenlə bölüşməyə çalışırdı. Jüsten elə Viktoru da yaxşı tanıyırdı. Amma nədənsə ona lap əvvəldən elə gəlirdi ki, qızı ilə bu sakit oğlanın izdivacı baş tutmayacaq. Məsələ burasında idi ki, Viktor tək-cə sakit təbiətli deyil, həm də qapalı, qaradınmız birisi idi. Jüsten təxminən bilirdi ki, qızı son günlər Viktoru, bu sakit, bu qaradınmız oğlanı hansı qızlasa küçədə qol-qola görüb. Ata qızının bu hərəkətə heç də sakit reaksiya verəcəyinə inanmırdı. Sakit, qaradınmız Viktor çılğın, emosional Fransuazanın suallarına, çətin ki, cavab verə biləydi.

Deyəsən, elə bu cür də olmuşdu.

Bayaqdan atasının qayğılı sifətinə baxaraq uzun müddər susan qız, durub mətbəxə keçdi, sonra yenə böyük qonaq otağına qayıdaraq handan-hana, sanki özü-özü ilə danışmış kimi astadan dedi:

-Daha Viktorla qurtardım. Ta mənimçün o, yoxdur. Yaxşı ki, mən onu vaxtında tanıdım.

Jüsten susurdu. Axı, bir də nə deyəydi? Bəzən həyat övladlara ata-anadan daha çox valideynlik edir. Yaxşı deyiblər ki, hər bir övlad tək-cə öz valideynlərinin yox, həm də öz zəmanəsinin övladıdır.

-Ata, mən nənəgilə də getdim. O, öskürürdü. Gedib dərman aldım. Amma özü heç nədən şikayət etmir. Deyir ki, yaxşıyam, məndən nigaran olmayın. Ata, mən sənə dedi-yin kimi etdim. Bizim səyahət planımız haqda nənəyə heç nə demədim.

-Oldu, qızım. Düz etmişən...

Bir səs onu kösov kimi tüstülətməkdə idi: "Biz mütləq Bakıya getməliyik, Jüsten. Mütləq. Bunun səbəbini sən mənə arxamca gələndə deyərəm".

Bu, Sabinanın səsi idi.

Jüsten qovrula-qovrula qalmışdı.

* * *

İstanbulda ata və qız hoteldə düşdülər. Amma İbrahim bəy bütün günü onlarla birlikdə olurdu. Onlar İbrahim bəyin vaxtilə açılışında iştirak etdiyi qadın ayaqqabısı dükənina də baş çəkдилər. Orada alver pis getmirdi. Amma dükən darısqal idi. Qərara aldılar ki, Bakıdan qayıdanbaş bu məsələ ilə yenidən maraqlansınlar, imkan olarsa ya yeni bir geniş sahəli dükən yeri tapsınlar, ya da, qonşuluqda yerləşən dükənı alıb bu kiçik dükənla birləşdirdinsinlər.

İstanbul hava limanında toplaşmış şən, deyib-gülən bir dəstə, yəqin ki, hamının diqqətini cəlb etmişdi. Şıq, müasir dəbdə geyinmiş bu qadın və kişilərin elə ilk baxışdan harayasa, toya və ya ziyafətə getdiklərini düşünmək olardı. Bir azdan məlum oldu ki, onlar həqiqətən toya gedirmişlər.

Mavi zolaqlı kostyum geymiş kök kişi həmin şən dəstədən ayrılıb İbrahim bəyə yaxınlaşdı.

-İbrahim bəy, salamlar olsun.

Bayaqdan Jüstenlə söhbət edən İbrahim bəy adını eşidib geri qanrıldı.

-Oooo, Aydın bəy... Canım, necəsən? Nə xoş təsadüf? Deyəsən, sən də Bakıya uçursan.

Onlar qucaqlaşib öpüşdülər.

Kök kişi ətrafa öteri göz gəzdirib dedi:

-Bəli, İbrahim bəy. Deyəsən, biz eyni istiqamətə uçuruq.

-Düz tapmısan. Biz də Bakıya gedirik. Tanış olun, bu, mənim parisli dostum müsyö Jüsten, bu isə onun sevimli qızı xanım Fransuaza. -Sonra İbrahim bəy üzünü Jüstenlə Fransuazaya çevirib dedi: -Bu isə mənim köhnə dostum Aydın bəydir. Tanış olun.

Onlar bir-birinə yüngülcə təzim etdilər.

Aydın bəy bir daha özünü təqdim etdi, fransızca dedi:

-Aydın Sağlam. İbrahim bəyin dostuyam. Tanışlığa çox şad oldum.

Jüsten türk dilində: -Mən də şad oldum, əfəndim,- deyə, dilləndi.

Aydın Sağlam təəccüb qarışıq bir tonda dedi:

-Mən indi ikiqat şad oldum.

Hamısı gülüşdü.

Aydın Sağlam əlini yan cibinə atıb oradan bir qalaq vizit vərəqi və dəvətnamə çıxarıb İbrahim bəyə uzatdı:

-İbrahim bəy, mən sizi qonaqlarla birgə başım oğlunun toy məclisinə dəvət edirəm. Sizin gəlişinizdən çox məmnun olaram. Siz mənim şəxsi qonaqlarınız. Bu, dəvətnamə, bu da mənim vizit vərəqim, İstanbuldakı və Bakıdakı telefon nömrələrim yazılıb. Çox məmnun oldum. Müsyö Jüsten, sizi də qızınızla birgə toya dəvət edirəm. Hamınızı gözləyəcəyəm. Görüşümüzdən çox məmnun oldum. İnşallah, toyda görüşərik.

Jüsten:

-Təşəkkür edirəm.

İbrahim bəy:

-Allah mübarək eləsin.

Reproduktordan gur səs eşidildi.

Təyyarəyə minik başlanmışdı.

Hərə keçib öz yerində əyləşdi.

Bir azdan sənişinlərə yemək payladılar.

Jüsten mürgüləyib bir azdan yuxuya getdi.

O, qəribə bir yuxu görürdü. Görürdü ki, harayasa uzaq bir səfərə uçar. Nəhayət, uçuş başa çatdı. Təyyarə yerə enəndə Jüsten kiçik pəncərədən meydançaya göz gəzdirdi. Aşağıda, düz uçuş meydançasının ortasında ağ at üstə bir adam dayanmışdı. Jüstenə əvvəlcə elə gəldi ki, bu, meydançada qoyulmuş bir süvari heykəldir. Amma az sonra belə məlum oldu ki, "heykəl" canlıdır. Ağ at yerindən tərənib təyyarəyə sarı addımladı. Jüsten yalnız indi gördü ki, atın üstdəki ağ geyimli bir qadındır. Atlının ağ yaylıq altından sifətinə tökülmüş xurmayı saçları, iri-parlaq gözləri kimisə xatırladırdı. Jüsten dözə bilməyib tez irəli atıldı. Adamlar növbəyə düzülüb qapıdan çıxmağa tələsirdilər. Stüardessa çıxanlara xoş bir təbəssüm bəxş edərək əl edirdi. Jüstenin növbəyə durmağa səbri çatmadı. O, ayağını yerə möhkəm basıb təyyarənin içindəki adamların başı üstədən bir quş kimi şığıyaraq irəli atlandı. Yox, o, indi uçurdu, həqiqətən uçurdu. İçəridəki adamlar təəccüblə başlarının üstündən uçub gedən Jüstəni süzürdülər. Jüsten içəridə dövrə vurub təyyarənin çıxış qapısına sarı istiqamət götürdü. Qapının ağzındakı stüardessa xanım onu tutub saxlamağa cəhd etsə də, heç bir şey edə bilmədi. Jüsten uçub meydançaya çıxdı. O, hələ də uçurdu. Amma... Amma meydançanın ortasında döyükdən ağ atın belində heç kəs yox idi. Bəs, qadın haraya yox olmuşdu birdən-birə? Elə yuxuda ikən Jüstenin ürəyi bərk-bərk vurub sanki sinəsindən çıxmaq istəyirdi. Deyəsən, at da öz sahibi üçün narahat idi: heyvan boynunu irəli uzadıb mağmın-mağmın trapla enən sənişinlərə baxırdı. Jüsten bir göz qırpımında istiqaməti dəyişib geri "uçmağa" başladı. O, təzədən təyyarəyə daxil oldu. Öz səfər çantasını götürüb növbəyə

dayandı. Qapıya çatanda heyrətindən az qala qışqıracaqdı. Stuardessa geyimində olan xanım elə indicə gördüyü süvari qadın idi. Qadın onun Sabinasına necə də bənzəyirdi, ilahi... O, qollarını açıb həmin qadını öpmək istədi. Bayaقدan gülümsəyən, Sabinaya bənzəyən qadın qaş-qabağını töküb geri çəkildi. Qadın gənc, gözəl, cazibədar idi. Sabina da gəncliyində eyzən bu cür idi. Jüsten yuxuda inildədi: “Sabina”.

Haradansa səs eşidildi:

-Təyyarə Bakı hava limanına enməkdədir.
Jüsten gözlərini açıb yana baxdı.

* * *

İbrahim bəy şəhəri yaxşı tanıyırmış. Onlar- Jüsten, İbrahim bəy və Fransuaza Bakının mərkəzində, Xəzərin sahilində yerləşən hotellərdən birində qalmağa qərar verdilər. Bir qədər dincəlib nahar etdikdən sonra şəhərlə tanış olmağa başlandı. Xüsusən, ata-bala Bursələr Bakının tarixi abidələrinə böyük heyranlıqla tamaşa edirdilər.

Amma burası vardı ki, Jüstenin gözü elə qadınların ayağında idi. Aradabir onların satdıqları ayaqqabıları geyən xanımlar gözə dəyəndə Jüsten yüngülce gülümsəyib dostunun üzünə baxırdı. Belə hallarda İbrahim bəy də qarşılıqlı gülümsəmə ilə “cavab” verirdi.

Az bir müddətdən sonra Jüsten qadınların ayağına baxmaq “mərzindən” xilas olmaq üçün diqqəti qadınların üzünə yönəltməyə başladı. O, artıq altda-altdan qarşısından gəlib keçən qadınlara göz qoyurdu. Onun gözləri sanki qiymətli bir itiyi axtarırdı. Axı, Sabina bu şəhərdə olmalı idi. O, indi hər cür təsadüfə, hər cür möcüzəyə hazır idi.

Arada onlar gələcəkdə götürmək istədikləri dükana da baş çəktilər. Bu, böyük bir geyim dükanı idi. Amma ayaqqabı satışı üçün də yarayardı. Gur yerdə idi. Sahibi bir neçə ay əvvəl İbrahim bəylə sövdələşmişdi. Amma indi həmin kişini, dükanın sahibini tapa bilmədilər; dükandakılar sahibin xaricdə müalicədə olduğunu dedilər. İnciməyə dəyməzdi. Axı onlar Bakıya qəfildən, xəbər-ətərsiz gəlmişdilər.

Sonra onlar hotelə qayıdıb şam etdilər.

Hotelin eyvanına çıxdılar.

Sən demə, Bakının gecələri daha füsunkar imiş.

Bu anlarda Jüstənə elə gəlirdi ki, şəhər təkəcə onun dinlədiyi, məxsusi onun üçün səslənən bir nəğməni oxuyur. Bu, nəşə qəmli, köhnə bir şərqi nəğməsi idi. Jüsten yüz faiz əmin idi ki, bu səsləri, bu melodiyanı ondan başqa heç kəs eşitmir. Allah bilir, bəlkə, elə doğrudan da yalnız onunçün çalırıldı bu “sirli” musiqini. Bu möcüzəli Şərqi şəhərində hər nə desən ola bilərdi. O, daxilən hər cür gözəlilməzlilərə hazır olmalı idi.

Arvadının son səfərə yollanarkən dediyi sirli kəlmələr get-gedə bu səslərin hamısından bərk səslənib əks-səda verməyə başladı onun qulağında: “Biz mütləq Bakıya getməliyik, Jüsten. Mütləq. Bunun səbəbini sən mənim arxamca gələndə deyərəm. Bu, hələlik bir sirdir”.

Jüsten öz-özünə pıçıldayırdı: “Hə, bu da Azərbaycan. Mən indi Bakıdayam, Sabina. Bəs, sən haradasan, mənim mələyim? Haradasan? Kim açacaq mənə sənəin vəd etdiyin sirri? Axı, o nə sirdi elə? Gəl məni bu sualların əlindən qurtar, Sabina”.

Jüsten gecəni çox narahat yatdı.

* * *

İbrahim bəylə Jüsten taksidən düşüb geniş səkini keçdilər. Onları televiziya binasının dar-ensiz girişində tutqun-ciddi sifətli, ucaboy, gənc bir polis nəfəri qarşıladı.

İbrahim bəy irəli keçdi. Axı, hər necə olsa da bu ölkənin qayda-qanunlarına, buradakı adamların davranışına, dilinə o, daha yaxşı bələd idi.

-Buyurun, eşidirəm.

Bu sözləri deyən polis nəfəri yerləş - duruşundan bura adamına bənzəməyən müsafirləri diqqətlə süzdü.

İbrahim bəy bir qədər duruxub dedi:

-Biz buraya bir məsələ üçün gəlmişik.

-Sizə kim lazımdır?

İbrahim bəy tutuldu. Bir az fikrə gedib gülümsədi.

-Doğrusu, heç bilmirəm biz burada kimə müraciət edək.

-Siz kimi axtarırsınız?

-Biz... Biz bir qadını axtarıyıq.

-Qadın burada hansı vəzifədə çalışır?

-Biz bilmirik qadın harada çalışır.

Oğlan təəccüblə onları başdan-ayağa süzdü:

-Burada çalışmayan qadını burada nə üçün axtarırsınız?

İbrahim bəy Jüstənə işarə ilə:

-Biz burada qonağıq,-dedi.

Polis çiyini çəkdi:

-Nə olsun ki?

İbrahim bəy bir qədər əsəbi halda dedi:

-O olsun ki, bizə kömək lazımdır. Biz bu televiziyanın rəhbərini görmək istəyirik.

-Buranın rəhbəri indi xaricdədir.

-Olsun onun müavini, ya köməkçisi.

Gənc polis əlini yuxarıya sarı uzatdı:

-Onlar da iclasdadır.

-Bizi burada bir adamla görüşdürün.

-Kimlə?

-Burada çalışan birisi ilə.

-Mən elə burada çalışıram də...

-Bizə polis yox, buranın bir müxbiri, bir reportajçısı lazımdır.

-Məsələn, kim?

Müsafirlər tutuldu. Doğru sözə nə deyəsən?

İbrahim bəy daxilən hiddətlənsə də, polis nəfərinin də haqlı olduğunu düşündü.

Onların qapıdakı mübahisəsi xeyli uzandı. Bəlkə də, bu söhbət hələ də uzanacaqdı və qanqaraldıcı bir finalla bitəcəkdə. Amma yaxşı ki, içəri keçmək fürsəti yarandı. Bayaقدan qapının ağzında var-gəl edib kimisə gözləyən ortayaşlı, qaraşın bir kişi onlara yaxınlaşıb özünü təqdim etdi; sən demə bu kişi buranın aparıcı müxbirlərindən biri imiş.

Onlar tezliklə içəriyə daxil olma izni aldılar.

Ortayaşlı adam müsafirləri siqaret tüstülədən ucaboy, çalsaç, qarabığ bir kişinin yanına apardı. Kişi özünü təqdim etdi:

-Proqram direktoru Şamil Qayıbov.

İbrahim bəy əlini irəli uzatdı:

-İbrahim bəy. Bu isə müsyö Jüstendir.

Onları bura gətirən qaraşın kişi üzünü proqram direktoruna tutub:

-Şamil müəllim, xahiş edirəm, bu qonaqlara kömək edin,-dedi.

-Oldu. Baş üstə, bəy.

Qaraşın kişi qonaqlara əl uzadıb üzrxahlıq edərək otaqdan çıxdı.

Onlar, İbrahim bəylə Jüsten, televiziya gəlişlərinin məqsədi barədə proqram direktoruna yerli-yataqlı məlumat verdilər.

Proqram direktoru onları diqqətlə dinləyib bir xeyli fikrə getdi, sonra tərəddüdlə dedi:

-Mən sizi anladım. Olsun ki, bizim verilişlərin hansındasa belə bir çıxış olub. Amma biz həmin xanıma birbaşa deyə bilmərik ki, tez durun bura gəlin, sizi axtaran adamlar var.

İbrahim bəy cəld dilləndi:

-Yox, canım, xanıma niyə dəvət edirsiniz? Biz özümüz gedərik onun arxasınca.

Direktor ciddi tərzdə dedi:

-Rəhmətliyin oğlu, bunun nə fərqi? Ya Həsən keçəl, ya keçəl Həsən... Söhbət heç də ondan getmir ki, kim kimin arxasınca gedir və ya getməlidir?

İbrahim bəy emosional halda dilləndi:

-Bəs, söhbət nədən gedir?

Proqram direktoru təmkinlə dilləndi:

-Söhbət ondan gedir ki, yad ölkədən iki nəfər gəlib üzünü görmədikləri bir qadını axtarırlar.

İbrahim bəy yenə dilini dinc qoymadı:

-Üzünü görmədikləri niyə, canım? Biz o xanıma sizin televiziya verilişdə görmüşük.

Kişi siqaretinə qullab vurdu:

-Biz gərək bir məsləhətləşmə aparaq. Vəziyyətlə tanış olaq. Müəyyən bir qərara gələk. Gəldiyimiz qənaəti sizə bildirərik. Məndən inciməyin, mən məsləhətsiz sizə bir şey deyə bilmərəm. Mən özbaşına deyiləm ki?

İbrahim bəy təəccübləndi:

-Siz kiminlə məsləhətləşməlisiz, axı?

Proqram direktoru şəhadət barmağını başının üstə sarı tutub astadan dedi:

-Əlbəttə, yuxarılarla. Hər halda bilinməlidir ki, axtaran kimdir, axtarılan kimdir.

-Bunu kim bilməlidir?

Direktor yenə təmkinlə cavab verdi:

-Əlaqədar qurumlar.

* * *

Jüstenlə İbrahim bəy mehmanxanaya gələrkən yolboyu taksidə heç nə danışmadılar. Sanki onlar bir-birinə söz deməkdən ehtiyat edirdilər.

İndi Jüstəni dərd almışdı.

Bundan sonra necə hərəkət etməli?

Kimdən kömək ummalı?

Jüsten özlüyündə yüz faiz əmin idi ki, bu anlarda elə İbrahim bəy də özlüyündə həmin suallara cavab axtarır.

Televiziya verilişinin direktorunun soyuq, daş sifəti onun gözlərinin önündən çəkilmirdi. Bu adamın səsi, ədaləri da elə sifəti kimi idi.

Söhbət efə-edə hotellə çatdılar. Artıq çoxdan oyanmış Fransuaza qəlyanaltı edib mehmanxanada Jüstenlə İbrahim bəyi gözləyirdi.

Yaxşı ki, onlar öz "axtarışları" barədə Fransuazaya bir söz deməmişdilər. Yoxsa qızda bir könül qırıqlığı yara bilərdi.

Fransuaza mehmanxananın qəşşərindəki gözəllik salonuna getdi. Axşamkı toya hazırlaşmaq lazım idi.

Arada Aydın bəy onlara zəng vurub hal-əhval tutdu. Hiss olunurdu ki, o, çox diqqətli adamdır.

İbrahim bəyin gözlərində nəsə bir sevinc işartısı sezilirdi. O, fransız dostunun qulağına astadan dedi:

-Müsyö, çox fikir etməyin.

Jüsten çiyinlərini çəkdi:

-Yox, fikir etmirəm, İbrahim bəy. Mən əminəm ki, hər şey yaxşı olacaq.

-O proqram direktorunu da qınamaq düzgün deyil. Bəlkə də, müəyyən mənada haqlıdır, haradan bilsin ki, biz buraya nə məqsədlə gəlmişik.

-Biz öz məqsədimizi ona dedik. O, özü şübhəkar adama oxşayır. Hər yerdə belə adamlar olur, İbrahim bəy, onlar hər şeyə bir şübhə ilə yanaşırlar.

Fransuaza gözəllik salonundan qayıdıb gəldi. Qız çox cazibədar olmuşdu. O, təbii ki, kişilərin söhbətinin nədən getdiyini qətiyyənlə bilmirdi.

Toy mərasimi şəhərin kənarında sıx ağaclarla əhatə olunmuş nəhəng bir şadlıq evində təşkil edilmişdi.

Aydın bəy Fransadan gələn qonaqları əsl ev sahibi kimi qarşıladı.

Qonaqlar Aydın bəyin yaxın qohumları ilə birgə geniş masanın arxasında əyləşdilər.

Əcnəbilərdən heç biri indiyəcən belə təmtəraqlı, şən toy məclisi görməmişdilər. Süfrəyə ən ləziz nemətlər düzülmüşdü.

Arada Fransadan gələn müsafirlərin də şərəfinə tost deyildi.

Onları, hətta, bal rəqsinə də dəvət etdilər.

Toyda vaxtaşırı hörmətli qonaqlara da söz verirdilər. Tanınmış elm və incəsənət adamlarından sonra İbrahim bəyə də söz verdilər. O, təzə ailə quran gənclərə qısaca ürək sözlərini, arzularını söylədi.

Bu şən toy, xüsusən, Fransuazanın çox xoşuna gəlmişdi, deyəsən; qız rəqs meydançasından çıxmaq istəmirdi.

Gənclər əl-ələ tutub yallı gedirdilər.

İbrahim bəylə Jüsten stol arxasında üzbəüz əyləşmişdilər. Onlar yemək yeyir, şərab içir, şənələnirdilər. Aydın bəy tez-tez onlara baş çəkir, zarafatlaşır, dolu bədəni başına çəkib yenə uzaqlaşır. Axı o, toyun sahiblərindən biri idi, gərək hər şeyə nəzarət eləyə, gələnleri gülürüzlə qarşılaya, gedənlərə dil-ağız edib xoş əhvalla yola salaydı.

İbrahim bəy arada üzbəüz divardan asılmış nəhəng ekranlı televizora baxırdı. Birdən elə bil ki, onu ildırım vurdu. Kişinin gözləri böyüdü. Alnını tər basdı. Çəngəl əlindən yerə düşdü.

Jüsten bu anlarda öz işində idi, gözlərini bərk-bərk yumub əlindəki dolu bədəni başına çəkməkdə idi. Kişi sanki çox acı bir dərman həbinin üstündən su içirdi.

Operator kameranı fırladıqca ekranda üzlərindən təbəssüm yağan, deyib-gülən, yeyib-içən insanların sifəti nəhəng ekrandan ötüb keçirdi.

Bəs İbrahim bəyin qanını donduran, onu həyəcana salan nə olmuşdu?

O, hələ də öz gördüyünə inanmaq istəmirdi.

Məsələ burasında idi ki, bu anlarda ekrandan ani olaraq boylanacaq qadınlardan biri Sabina idi. Əvvəlcə qadını uzaqdan seyr edən kamera get-gedə təsviri böyütdü: bir anlığa qadının iri gözləri, çatılmış qaşları ekranı "zəbt elədi".

İbrahim bəy dönüb Jüstənə baxdı. Fransız qonaq əlindəki çəngəli pendir parçasına sancırdı.

İndi ekranda başqa təsvirlər göstərilirdi.

Sabina qeyb olmuşdu.

İbrahim bəy təşvişə düşdü.

Bəlkə, onu neçə gündən bəri bu mərhum qadının ruhu təqib edir?

Yox, bu, ola bilməzdi. O, hələ aqlını itirməyə tələsmirdi. Axı o, bir neçə gün öncə Sabinanı Azərbaycan televiziyasının kanalında görmüşdü. Budur, indi onlar Bakıdadırlar. Və axtarıqları qadının bu məclisdə olmağında nə qeyri-adilik ola bilərdi ki? O, "Sabina" idi. Buna şəkk-şübhə ola bilməzdi.

İbrahim bəy baxışlarını uzun müddət ekrandan çəkmədi. O, Sabinanı yenə görmək ümidində idi. Artıq oradan başqa kadrlar, başqa sifətlər boylanırdı. Qadın toy əhli arasında “əriyib” qeybə çəkilməmişdi.

Toysa davam edirdi.

Jüsten sanki Şərq nağıllarında təsvir olunan bir aləmə düşmüşdü.

Atəşfəşanlıq.

Şampan köpükləri.

Yallı.

Oğlanların rəqsi.

Bal rəqsi.

Hələ səsini zilə çəkib qıyya vuran müğənnilər.

Bu toy həm də maraqlı bir teatr tamaşasına bənzəyirdi.

Fransuaza ucaboy bir oğlanla rəqs edirdi. Arabir onlar nə barədəsə danışib gülürdülər. Deyəsən, oğlan fransızca bilirdi.

Jüsten növbəti şərab badəsinə başına çəkib rəqs maydançasına çıxdı. İbrahim bəy də ona qoşuldu. İndi hamı onları alqışlayırdı.

* * *

Aslan bəyginin yeni qudalarının bağı evi elə də təmtəraqlı deyildi. Amma heyət böyük və səliqəli idi. Nar və heyva ağaclarının dolu budaqları sallanmışdı. Stolların üstündəki iri, yaraşlıq vazlar müxtəlif meyvələrlə dopdolu idi.

Bağ evinin sahibi, təzə gəlinin babası yaşlı, nuranı bir ağsaqqaldı. Kişinin adı Rəhmandı. Hamı ona Rəhman dayı deyər müraciət edirdi. Söhbət əsnasında məlum oldu ki, Rəhman Əsgərov uzun illər neft sənayesində çalışıb. Kişinin gur, qar kimi ağ saçları arada dalğalanıb alınına tökülürdü. Danışığından, oturuş-duruşundan şən, zarafatlı adama oxşayırdı. O, hamıya suallar verir, yeri gələndə zarafatyana replikalar atırdı.

Rəhman Əsgərov qonaqlarının Fransadan gəldiyini eşidəndə nədənsə bir qədər tutuldu. Bayaقدan deyib-gülən kişinin sifətindən sanki bir tutqun bulud layı ötüb keçdi. Hətta, araya bir müddət sükut çökdü. Handan-hana bu sükutu yenə Rəhman kişi özü pozdu. Dodaqaltı, sanki öz-özüyə danışmış kimi astadan:

-Hə... Fransa, Paris,-dedi.

Az sonra kişi başını qaldırıb Jüstenin üzünə baxdı. Heç kəsin gözləmədiyi halda fransız dilində danışmağa başladı:

-Deməli, Parisdəsiniz. Paris gözəl şəhərdir. Mən oranı gəncliyimdə görmüşəm.

Jüsten heyrətləndi:

-Doğrudan? Siz orada olmusuz?

-Əlbəttə, doğrudan. Mən Fransa partizanları ilə birgə döyüşmüşəm. Orada müqavimət hərəkatının üzvü olmuşam... Bizim ailədə fransız dilini məndən də yaxşı bilənlər var...

Hamının diqqəti Rəhman Əsgərovda idi. Məclisdəkilərin bir çoxu fransızcanı bilmədikləri üçün onun nə barədə danışdığını anlamırdılar. Amma buradakı qohumların hamısı yaxşı bilirdi ki, Rəhman kişi vaxtilə Fransa partizan hərəkatının iştirakçısı olub.

İbrahim bəy söhbətə müdaxilə etdi:

-Biz çox şadiq ki, belə bir insanla yaxından tanış olduq. Buna görə Aydın bəyə öz minnətdarlığımızı bildiririk.

Sonra yeni evlənənləri məclisə dəvət etdilər.

Dünən Fransuaza ilə rəqs edən ucaboy oğlan da bəyin yanında idi; oğlan ecnəbi qonaqları fransızca salamladı.

İbrahim bəy hədiyyələri yeni ailə quranlara təqdim edib onların əlini sıxdı.

Rəhman kişi üzünü bayaqdan ayaq üstə dayanıb sanki əmr gözləyən ortayaşlı bir kişiye tutub dedi:

-İmran, sən evdəkilərin hamısını süfrəyə dəvət et. Ta o dövr deyil ki, kişilər ayrı, qadınlarsa bir ayrı məclisdə əyləşsənlər. Hələ üstəlik məclisimizdə ən müasir bir ölkədən-Fransadan qonaqlar iştirak edir. Qoy deməsinlər ki, Şərq Qərbdən çox fərqlənir.

Hamı gülüşdü.

İmran bağ evinə keçdi.

Bir azdan içəridən-bağ evindən çıxan qadın və uşaqlar da göründü, onlar qonaqlara "xoşgəldin" edib süfrə başında əyləşdilər.

Lap sonda içəridən yaraşlıq, gülümsər çöhrəli, hələ sifətində incə gənclik təravəti yaşayan bir qadın çıxdı. O, sanki bu bağa kinolarda olduğu kimi yavaşdılmış kadrlardan addımlayıb gəlirdi. Qadın başını tərpedib qonaqlarla salamlaşdı.

Qadını görəndə Parisdən gələn qonaqların hər üçü qəfildən elektrik cərəyanına qoşulubmuş kimi cəld ayağa durdu. Onlar heyrət içində idilər.

Jüsten özünü saxlaya bilməyib astadan:

-Sabina,- deyə, dilləndi.

Fransuaza özünü qadının üstünə atıb hıçqırdı:

-Ana... Mənim anam...

Jüsten qəhərini zorla boğaraq yenə:

-Sabina,-deyə, dodaqaltı mızıldandı.

Qadın sakitcə qızın başını tumarlayıb eyni təmkinlə fransız dilində dedi:

-Sakit ol, qızım.

İbrahim bəy ayağa durub onlara yaxınlaşdı:

-Fransuaza, qızım, bir sakit ol.

Rəhman kişi təcrübəli adam imiş. Sanki nəşə hiss edibmiş kimi dedi:

-Yəqin ki, bu uşaq Səbinəni kiməsə bənzədir.

İbrahim bəy Fransuazanın əlindən tutub stulda əyləşdirdi. Qız hələ də hıçqırırdı.

Uzaqdan həzin musiqi səsi gəlirdi. Yəqin ki, maqnitofon oxudurdular.

Məclisə təzə gələn qadın sanki qonaqlardan utana-utana keçib boş stullardan birində əyləşdi. İndi onun sifətindəki təbəssümü bir həyəcan qızartısı əvəz etmişdi.

Rəhman Əsgərov özünü əvvəlcə yeni gələn xanıma, sonra isə qonaqlara tutub dedi:

-Səbinə mənim qızımdır. Ali məktəbdə çalışır. Fransız dili müəllimidir. O ucaboy isə oğlan isə nəvəmdir, adı Ceyhundur. O, həm də öz anasının, yeni Səbinənin tələbəsi olub. Özü də toyda göz qoyurdum, görürdüm ki, Parisdən gələn bu qəşəng qızla yaman rəqs edir.

Məclisdəkilər gülüşdü.

Rəhman kişi davam etdi:

-Dünən mənim o biri nəvəmin toyu idi...

Rəhman Əsgərov bir az susub, sözüne davam etdi:

-Bax, yəqin, hiss etdiniz ki, bizim ailədə fransız dili bilənlər üstünlük təşkil edir. Bunun da müəyyən səbəbləri var. Yeri gəlsə, lazım olsa mən bu sirri də açaram. Hələlikse, mən bəri başdan Ceyhundun xahiş edərdim ki, bu günkü məclisdə Fransadan gələn qonaqlarla buradakı qohumlar arasında tərcüməçilik etməyin yükünü o, öz boynuna götürsün. Etiraz yoxdur ki? Yox. Masabəyiliyi isə mən özüm icra edəcəyəm. Razısız? Susmaq razılıq əlamətidir.

Qonaqlar hələ də heyrət içində idilər.

* * *

Qonaqlar dağılıb getdi.

Bağ evində Rəhman Əsgərov və qızı Səbinə, bir də ki, Fransadan gələn qonaqlar qaldı.

Bütün bu baş verənlərdən, Jüstenin həyəcanından, Fransuazanın göz yaşları axıtmasından, İbrahim bəyin mənalı baxışlarından hiss olunurdu ki, onlar bu məclisə təkcə yeni evlənənləri təbrik üçün deyil, həm də çox sirlə bir məsələlərinin açılmasında dəstək almaq üçün gəliblər.

Qonaqlar gedəndən sonra onlar bir qədər ordan-burdan danışdılar.

Söhbətin şirin yerində Jüsten cibində çıxartdığı şəkli Əsgərovlara göstərəndə az qala ata və qız şoka düşdülər. İlahi, bu dünyada iki damla su kimi bir-birinə oxşayan insanlar varmış. Ən heyrətamizi isə bu idi ki, bu oxşar insanlar ayrı-ayrı, bir-birindən çox uzaq məmləkətlərdə yaşayırdılar.

Rəhman kişi şəkli əlinə aldı, qeyri-ixtiyarı ayağa durub bir fotodakı, bir də qarşısındakı qadına, öz qızına baxa-baxa həyəcanla dilləndi:

-Yox, bu ola bilməz. Ola bilməz...

Rəhman kişinin öz səsi öz qulağında rezonans verdi: "Ola bilməz...ola bilməz...ola bilməz..."

Jüsten kövrəlmiş halda dedi:

-Bu, mənim Sabinamın şəkli. Fransuazanın anasının...

Rəhman kişinin bağındakı qohum-əqrabanın hamısı şəklə baxıb içini çəkdi. Heyrət, həyəcan dolu səslər, pıçılıtlar eşidildi:

-Biy, bu ki, Səbinədir...

-Adam adama necə oxşayarmış...

-Adam inanmaq istəmir heç...

Səbinə yad qonağın əlində "öz" şəklini görüb pərt halda gülümsədi; qadının dodaqları səyriyirdi. İndi onun ürəyindən buradakı adamların ucadan dediyi, amma onun özünün dilinə almaq istəmədiyi bir sual keçirdi: "Doğrudanmı bu şəkildəki qadın mən deyiləm, hansısa fransız xanımdır?"

Sonra araya sükut çökdü.

Rəhman kişi handan-hana Jüstenin üzünə baxıb bığaltı gülümsədi:

-Yaxşı, bəs, o, indi haradadır?

Jüsten fikirdən ayrılıb soruşdu:

-Kimi soruşursunuz?

-Arvadınızı.

-Doğrusu, mən özüm də bilmirəm o, indi haradadır?

Ata-bala Əsgərovlar təəccüblə fransız qonağın üzünə baxdılar.

İbrahim bəy istər-istəməz söhbətə qoşuldu:

-Mən bu söhbətə bir aydınlıq gətirmək istəyirəm. Məsələ burasındadır ki, müsyö Jüstenin xanımı Sabina bir neçə il öncə Fransa səmasında qəzaya düşən təyyarədə olub.

-Həlak olub?-deyə, Rəhman kişi hiss olunacaq bir həyəcanla soruşdu.

İbrahim bəy dedi:

-Təyyarədəki sənişinlərin hamısı həlak olmuşdu. Amma orada bir adamın nə ölüsü tapıldı, nə də dirisi. Bu, Sabina idi.

Səbinə də söhbətə müdaxilə etdi:

-Biy... Bəs, bu necə ola bilər?

İbrahim bəy dilləndi:

-Bu hadisə baş verəndə mən də Parisdə idim. Sabina Rivyera deyilən yere uçurdu. Bu yerlər dünyada çox məşhur Lacivərd Sahili kurortları şəbəkəsi kimi tanınır. Özü də Nissa şəhəri yaxınlığında yerləşir. Bu da dünyaca məşhur bir şəhərdir.

Rəhman kişi öz-özünə danışmış kimi dilləndi:

-Xatırlayıram... Belə bir şəhərdə mən olmuşam. Amma mənim əsas döyüş yolum Tuluza yaxınlığındakı Albi şəhərindən keçir.

İbrahim bəy sanki araya çökən gərginliyi götürmək üçün gülə-gülə dedi:

-Hə, Rəhman dayı, biz indi bildik sizin ailənin Fransa ilə əlaqələrinin kökü haradan başlayır.

Rəhman kişi quru, asta səsle dedi:

-Hə, siz mənim müdaxiləmə fikir verməyin, davam edin.

Jüstenlə İbrahim bəy mənalı tərzdə bir-birlərinin üzünə baxdılar.

Nəyə görə hadisənin davamını Jüsten danışmağa başladı.

-Sabinanın uçduğu təyyarə Monblan dağının üstündən aşarkən yüksək zirvəyə dəyib partlamışdı. Meyitlərin bir çoxu yanıb külə dönmüşdü. Hamısı eksperizadan keçirildi. Bunların arasında bir adam tapılmadı. Məncə, bu tapılmayan elə Sabina idi. Onun boğazında mənim bir zamanlar Sabinaya hədiyyə etdiyim boyunbağı olmalı idi. Maraqlıdır ki, bu boyunbağı tapılmadı. Sanki qeybə çəkilmişdi...

Rəhman Əsgərov təəccüblə soruşdu:

-Kim qeybə çəkilmişdi?

Jüsten:

-Həm Sabina, həm də boyunbağı.

Rəhman kişi titrək səsle dedi:

-Boyunbağı itə də bilər, öğurlana da...

İbrahim bəy dedi:

-Əlbəttə, bu versiya da vardı. Həqiqətən, boyunbağı it-bata düşə bilərdi.

Amma o da yüz faiz sübuta yetirildi ki, sənişinlərdən biri yoxdur.

Jüsten dərddli-dərddli dilləndi:

-Mən əminəm ki, mənim Sabinam salamatdır.

Rəhman kişi dedi:

- Monblan dağında çoxlu yarğanlar var. Bəlkə də, Sabinanın meyiti...

Kişi nəşə duruxdu, susdu.

Araya əsrarlı bir sükut çökdü.

Səbinə durub həyətdə qaynayan samovardan çay süzdü. Jüsten altdan-altdan qadını süzürdü.

İbrahim bəy söhbətin istiqamətini dəyişirmiş kimi zarafata keçdi:

-Yaxşı, biz birinci sirr haqqında eşitdik. Yəni sizin vaxtilə Fransada olmağınız barədə... Qaldı ikinci sirr...

Rəhman kişi gülümsədi:

-Nədir o ikinci sirr?

İbrahim bəy:

-Sabina ilə Səbinə xanımın bir cüt su damlası kimi bir-birinə bənzəməsi...

Hamı üçün maraqlı idi, görənsən, Rəhman Əsgərov indi nə deyəcək, bu sualı nə cür cavablandıracaqdı?

Amma qoca uzun müddət susdu.

Səbinə sanki atasının yerinə cavab verirmiş kimi dedi:

-Yəqin, eşitmisiz, belə bir məsələ var, deyirlər ki, bu dünyada hər bir kəsin oxşarı olur.

İbrahim bəy dedi:

-Doğrudur, insan insana oxşaya bilər. Amma ta bu qədər yox.

Səbinə yenə söhbətə qoşuldu.

-Atam Fransada müharibə vaxtı olub, orada partizan hərəkatında iştirak edib.

-Aha... Bəlkə...

Bu sözləri Jüsten dedi və udqunub susdu.

İbrahim bəy dostunun üzünə baxdı.

-Nə "bəlkə", Jüsten? Bəlkə, nəşə demək istəyirsiniz?

-Yox,-deyə, Jüsten cavab verdib susdu.

Rəhman Əsgərov öz döyüş yolu haqda qısaca məlumat verdi:

-Bəli, mən müqavimət hərəkətində faşistlərə qarşı vuruşmuşam. Əvvəlcə mənə Ukraynada əsir götürmüşdülər. Sonra bizi Fransaya etap etdilər. Orada əsirlikdən qaçıb partizanlara qoşulduq. Ağır günlər yaşadım. Müharibə bitəndən sonra bir müddət Tuluzada qaldım. Doğrusu, vətənə qayıtmağa qorxurdum. Axı əsir düşənləri burada ya güllələyir, ya da Sibirə göndərirdilər. Mən ara sakitləşəndən sonra qayıtdım vətənə. Amma burada uzun müddət məndən əl çəkmədilər. O vaxtkı enkevedinin nümayəndəsi mənə hər il dəniz sahilində yerləşən binaya çağırır, sorğu-suala tutur, əcaib-qəraib suallar verirdi. Şükür, ta yada düşmürəm. İndi başqa zamandır.

İbrahim bəy zarafatla dedi:

-Yaxşı, bəs, Fransada sizin heç bir nişanəniz qalmayıb?

Rəhman kişi bic-bic gülümsədi:

-Nə mənada?

İbrahim bəy:

-Dostlarınız olubmu Fransada?

Rəhman Əsgərov:

-Əlbəttə. Olub.

İbrahim bəy:

-Rəhman dayı, o vaxt cavan oğlan olmusuz. Bəlkə, sevgiliniz də olub?

Yüngül bir gülüş dalğası keçdi.

Səbinə sinəsinə qısılmış Fransuazanın başını sığalladı.

Jüsten İbrahim bəylə Rəhman kişi arasında gedən dialoqa maraqla qulaq asırdı.

Rəhman kişi bir xeyli susub astadan dedi:

-Niyə gizlədim, orada qadın tanışım da olub.

İndi kimsə əlavə sual verməyə cəsarət etmirdi.

Rəhman kişi gülümsəyib araya çökən sükutu pozdu:

-Çayları soyutmayın. İçin. Bu barədə sonra danışaram.

Daha sonra Rəhman Əsgərov əlinin işarəsi ilə Fransuazanı yanına çağırırdı. Qız qocaya yaxınlaşdı. Rəhman kişi əlini Fransuazanın çiyinə qoyub qızın alnından öpdü.

-Mənim balam.

Qız qollarını qocanın boynuna doladı.

Həminin gözü yaşarmışdı.

Bayaqdan şux görünən, zarafat edən Rəhman kişi cibindən çıxartdığı ağ dəsmalla gözlərində gilənən yaş damclarını sildi.

* * *

İrma Sati Parisin məşhur məhəllələrindən birində - Monmartırda yaşayırdı.

Onun ailəsində bir neçə il öncə ard-arda baş verən faciələr qadını sarsıtmışdı. O, əvvəlcə əri Dominik Satini itirdi. Kişi elə yuxudaca canını tapşırırmışdı. Həkimlər Dominikin şəkərdən və ya qan təzyiqindən öldüyünü ehtimal etmişdilər. Əslində, nədən ölməyin elə bir əhəmiyyəti də yox idi. Fakt bu idi ki, kişi ölmüşdü. Zəlzələdən, ya vəlvələdən. İrma Sati özlüyündə əmin idi ki, bu faciədən sonra o, uzun müddət yaşaya bilməyəcək. Amma, deyir, sən saydığını say, gör bir fəlakət nə sayır.

Ərinin ölümündən sonra İrma uzun müddət özünə gələ bilmədi. Həmin günlərdə qızı Sabina onu bir gün də tənha qoymadı. Elə Fransuaza da nənəsinin sağlması üçün əlindən gələni əsirgəməirdi. Ailəlikcə qəbiristanlığa baş çəkirdilər.

Onlar üçlükdə olanda Sabina anasına arabir Fransuazanın dəcəlliyindən şikayət edirdi:

-Ana, mən bilmirəm sənin bu nəvən kimə oxşayıb? Bunun Dominik babası sakit bir adam idi. Sən də onun kimi. Həlim xasiyyətin var. Elə Jüstenin ata-anası da fəqir adamlardır. Amma bu qız od parçasıdır. Qonum-qonşuda döymədiyi uşaq qalmayıb. Qızlar bir yana, oğlanlara da göz verir, işıq vermir. Kimə oxşayıb sənin bu nəvən, görəsən?

İrma xısın-xısın gülərdi.

-Yəqin, əcdadlarının hansındasa dəli-doluluq olub də...

Bu yaxınlarda kürəkəni ilə nəvəsinin səfərə çıxması İrmanın qəlbində illərdən bəri yuva qurmuş mübhəm hissləri sanki təzədən oyatmışdı.

Fransuaza nəvəsinə deyəndə ki, atamla səyahətə gedirik, qadın nəse tutulmuşdu. O, bir dəfə ürəyində illərdən bəri gəzdirdiyi bir sirri qızı Sabinaya açıb demişdi. İndi Sabina yox idi. Yəqin ki, o, bildiyi sirri gec-tez öz nəvəsinə də deyəcəkdə. Amma nə vaxt? Ömrə-günə etibar qalmamışdı, axı. "Qoy səfərdən dönsünlər, mən hər şeyi Fransuazaya açıb deyəcəyəm. Ta yekə qızıdır. O, mənə anlayar yəqin".

Yaxşı yadıdadır, o, bu barədə Sabinaya danışanda qız əvvəlcə az qala dəli olacaqdı. Amma sonra sakitləşmişdi. Əlbəttə, elə o vaxt da bu barədə danışmaq ona çətin başa gəlməmişdi.

Yadıdadır, o, əvvəlcə ordan-burdan söz salmış, sonra mətəlb üstə gəlmişdi:

-Səbinə, Dominikdən sonra yaşamaq mənə çox çətin olub.

Qız təəccüblə anasının üzünə baxmışdı; axı o, heç vaxt Sabinanın yanında əri barədə söhbət açarkən onu öz adı ilə, "Dominik" deyə çağırmamışdı. Adətən, bu vaxtlarda o, "sənin atan" deyərdi.

Söhbətin gedişində qadın yenə bir neçə dəfə Dominik sözünü işlətdi. Əslində zahirən burada qəribə heç nə yoxdu və Sabinanın atasının adı doğrudan da Dominik idi. Məsələ burasında idi ki, indi "sənin atan" deməmək bir yana, üstəlik, ana bu "Dominik" sözünü həm də sanki xüsusi bir vurğu ilə nəzərə çarpdırırdı.

Qız istər-istəməz anasına təskinlik verməyə məşladı:

-Ana, hamı sonda eyni yerə gedəcək.

-Bax, elə söhbət də bundan gedir.

-Bizdən asılı bir şey yoxdur ki. Nə edək, indiyəcən belə olub, innən sonra da belə olacaq.

-Amma biz bəzən bizdən asılı olanları da qəbul etmərik.

Qadının ikibaşlı söhbəti deyəsən Sabinanın o qədər də xoşuna gəlməmişdi: o, ayağa durub getmək istəyəndə ana ısrarla qızını saxlamışdı:

-Dayan, Sabina. Bilirəm, sənin təyyarənin uçmağına hələ çox qalıb.

-Yorğunam, ana. Gedim bir az dincəlim.

-Tələsmə, sənə sözüm var. Sonra gedib dincəlersən...

Qadın sanki danışmağa özündə güc tapmaq üçün qarşısındakı fincandan bir-iki qurtum qəhvə içib gülümsemişdi.

-Amma möhkəm ol. Mən bunları sənə gec-tez deməli idim. -Qadın sözünə ani fasilə verib titrək səslə dedi: - Dominik sənə doğma atan yox, atalığındır.

Sabinaya bu anlarda elə gəldi ki, bayaqdan gülümseyən sifəti bu anlarda birdən-birə əyilməyə başlamışdı. "Görəsən, anam dəli olmayıb ki?"

Amma Sabina susurdu.

İrma Sati söhbətini davam etdirdi:

-Sənin atan başqa adamdır.

Sabina özünü saxlaya bilmədi:

-Bəlkə, mənim anam da sən deyilsən, bir başqasıdır?

Qadın təmkinlə dilləndi:

-Yox, mən sənin doğma ananam... Qulaq as, Sabina. Müharibə zamanı mən poçtalyon işləyirdim. Hərdən Tuluza yaxınlığındakı partizanlara poçt aparırdım. Oradakıların çoxu əsirlikdən qaçmış, ölümü öz gözləri ilə görmüş oğlanlar idi. Onlar o vaxt mənə balaca bir qız uşağı kimi baxırdılar; onda mən heç məktəbi də bitirməmişdim. Amma onlardan biri elə o vaxtdan mənim xoşuma gəlirdi. Həmin oğlan mənə qətiyyətlə əhəmiyyət vermirdi. Eh, Sabina, o vaxtkı kişilərin çoxunda bir mərifət deyilən şey vardı. Nə isə... Müharibə başa çatdı. Mən məktəbə qayıdıb təhsilimi davam etdirdim. Aradan bir müddət keçmiş həmin oğlanla təsadüfən rastlaşdım. Təbii ki, birinci mən onu tanıdım. Tanışlıq verdim. Çox sevindi. Onun adı Rəhman, soyadı Əsgərov idi.

-Əsgərov?

-Hə, Əsgərov. Mən bu soyadı hər zaman yadda saxladım. Bilirsən, nə üçün?

-Nə üçün?

-Bir dəfə mən ona dedim ki, Əsgər nə deməkdir? O, mənə izah etdi ki, "əsgər" fransızca "soldat" deməkdir. Mən sonralar ona hərdən zarafatla "monsieur le soldat"-deyə, müraciət edirdim. Yəni "cənab əsgər". Bəli, o vaxt biz "mənim əsgərimlə" evləndik. Tuluzada yaşayırdıq.

Hələ də heyrət içində olan Sabina qeyri-ixtiyari soruşdu:

-O, rus idi?

-Yox. O, əslən azərbaycanlı idi. Mən Bakı haqda eşitmişdim. Bu, Qafqazda ən böyük şəhərdir. Mənim əsgərim çox cəsur idi, qorxmaz idi. Doğrusu, bir az da davakarlığı vardı. Qafqaz dəliqanlısı idi. Yalan sözə görə adamı, hətta, öldürə də bilirdi. Mən indi boynuma alıram ki, Rəhmənə heç bir zaman yalan bir söz demədim. Müharibə qurtarsa da, o, vətənə qayıtmaqdan çəkinirdi. Onda oralarda böyük bir repressiya başlamışdı. Sonra, deyəsən, ara sakitləşdi. O, buradan gedəndə sən ikiyüzlü idin.

Qadın susdu.

-Deməli, belə çıxır ki, mənim damarımda azərbaycanlı qanı axır.

-Bəli, həqiqəti bilmək istəsən, bu, belədir.

Deyəsən, bayaqdan od püskürməyə hazırlaşan Sabina indi nədənsə bir qədər sakitləşmişdi.

-Bəs, sonra sizin əlaqəniz oldumu?

-Onunla? Yox. Haradan? Mən onu əbədi itirdim. Allah bilir, bəlkə də, o, çoxdan ölüb. Axı, mənim əsgərim döyüşdə ağır yaralar almışdı.

-Bəlkə də, sağdır?!

-O da ola bilər... Mən bu həqiqəti sənə gec-tez deməli idim. Bu fikir məni daim narahat edirdi. Mən əzab çəkirdim. Düşünürdüm ki, illər uzununu gizlətdiyim həqiqəti Sabinaya deyim, ya yox? Axı, bütün bunları günlərin bir günü sənə bir başqası da deyə bilərdi. Onda mən nə edərdim? Sən mənim barəmdə nə düşünürdün? Lap mən öləndən sonra da sən bu əhvalat haqda eşidə bilərdin. Onda istər-istəməz məni qınayacaqdın. Götür- qoy edib belə qərara gəldim ki, qoy elə həqiqəti mən özüm deyim öz qızıma. Qoy lap Jüsten də bilsin əsl həqiqətin necə olduğunu. Fransuaza da bilsə pis olmaz. Qoy bilsin ki, onun əsl babası qafqazlı olub.

Sabina öz atası barədə yenə suallar verdi. Görəsən, onu atası ilə başlayan ümumi cəhətlər varmı? İrmanın dediyindən belə çıxırdı ki, Sabina sanki öz atası ilə bir almanın iki dilimidir. Sonra İrma zarafat etməyi də unutmadı:

-Amma xasiyyətdə ona Fransuaza daha çox oxşayır. O da babası kimi dəliqanlıdır. Öz tay-tuşlarına qan uddurur. Mənim əsgərim də faşistlərə divan tuturdu.

Hər ikisi güldü.

İrma ayağa durub otaqdakı köhnə, böyük şkafın siyirtməsini çəkdi. Oradan iri bir albom çıxartdı. Səhifələr arasından tapdığı fotonu əvvəlcə özü gözdən keçirdi, sonra Sabinaya uzatdı.

-Sən bu şəkli görmüsən?
Sabina şəkli diqqətlə nəzərdən keçirdi.
-Hə. Məncə, uşaq vaxtı görmüşəm. Bilirəm, bu sən sən, bunlar da sənin partizan dostların olmalıdır.
-Doğrudur. Mən yeni poçtu gətirmişdim onda. Bunlar qafqazlı döyüşçülərdir. Hamısı əsirlikdən qaçan adamlardır. Bax, bu, sənin atandır.
-Bu?
Qadın şəhadət barmağı ilə şəkildəki gənc bir oğlanı göstərdi:
-Hə, bax bu. Ağsifət, qarabığ, ucaboy. - Sonra saniki kiminsə boyunu oxşayırmış kimi, asta, yumşaq səslə dedi: -Mənim əsgərim. Mənim qartalım...
Rəhmanla ilk tanışlığı da indiki kimi yadında idi. Onda qız partizanlara yeni poçtu aparmışdı. Zərflə, zərflə məktublar əldən-ələ keçib dolayırdı. Partizanların arasından bir nəfər yekəpər, sifəti çapıq oğlan irişə-irişə yeniyetmə, çəlimsiz qıza söz atdı:
-Bura bax, gözəlçə, bəs, mənə niyə məktub gətirməmişən?
Qız çəkinə-çəkinə dedi:
-Kime məktub yazırlarsa, mən onu vaxtılı-vaxtında çatdırıram.
Yekəpər irişdi:
-Deməli, belə çıxır ki, mənə məktub yazan yoxdur.
Qız çiyinini çəkdi:
-Bəli, belə çıxır.
Yekəpər oğlan İrmaya yaxınlaşıb əlini onun çiyinə qoydu:
-Yazmırlar? Onda sən özün yaz. Yaz bilmirsən?
-Mən niyə yazım?-deyə, qız hirsle kənara çəkildi.
"Çapıq" əlini-əlinə vurub qəhqəhə çəkdi:
-Maşallah, böyük qızsan. Məndən yaxşısına yazacaqsan bəyəm?
Kazarmanın qapısı ağzında dayanıb bayaqdan bu söhbətə qulaq asan ucaboy, ağbəniz partizan onlara yaxınlaşmasaydı bu dialoq yəqin ki, hələ uzanacaqdı.
-Qızdan nə istəyirsən?-deyə, ağbəniz oğlan "Çapıq"dan soruşdu.
-Sənə nə var, Rəhman? Mən özüm bilirəm nə soruşmaq lazımdır,-deyə "Çapıq" tərs-tərs ona yaxınlaşan partizanı süzdü.
-Bura bax, Artyom, ağına gələni danışma.
Hə, deməli, bu ağsifətin adı Rəhman, "çapıqıncı" isə Artyom imiş.
-Rəhman, get öz işinlə məşğul ol. Mənə mərifət dərsi keçmə.
-Artyom, mərifət dərsi kimi keçilmir, o, adamda ya olur, ya da olmayır.
Artyom qabağa yeridi:
-Belə çıxır ki, mənə mərifətim yoxdur hə?
-Madam ki, sən belə düşünürsən, deməli, belədir.
İndi onlar döyüşməyə hazırlaşan iki xoruz kimi döş-döşə dayanmışdılar.
Artyom əl atıb Rəhmanın yaxasından yapışdı.
Rəhman əlinin arxası ilə Artyomu geri təkdi.
Artyom əlini bir də irəli uzadanda Rəhman bir yumruq zərbəsi ilə "rəqibini" yerə sərdi. Artyom ayağa durub əlini qurşağındakı avtomat bıçağına atdı.
Bayaqdan bu dialoqa maraqla qulaq kəsən partizanlar onların arasına girdi.
Nədənə İrmaya elə o vaxt elə gəldi ki, Rəhmanla Artyomun köhnədən ədavəti var.
Qəribədir ki, sonradan onun gümanı düz çıxdı. Rəhmanla İrma bir dəfə ilk tanış olduqları günü xatırlayarkən qız ondan soruşdu:
-Bura bax, mənə əsgərim, sənə o dostunun taleyi necə oldu?
-Hansı dostumun?
-Sənə bir zərbə ilə çul kimi yerə sərdiyin "dostunun".
-Hə, yəqin, Artyomu deyirsən.
-Hə, onun adı Artyomdu, deyəsən.

-O "çapıǵı" haradan saldın yadına?
 -Heç... Elə-belə... Bəlkə də, o olmasaydı, bizim səninlə tanışlığımız da baş tutmayacaqdı.
 Rəhman təəccübləndi:
 -Necə bəyəm?
 İrma güldü:
 -Sən onun cavabını verəndən sonra mənim yaddaşıma həmişəlik həkk oldun.
 Rəhman güldü:
 -Hə, düz deyirsən, bizi daha yaxından o alçaq "tanış elədi".-Sonra ciddiləşib əlavə etdi:- Sən demə, o bizim aramıza faşistlərin atdığı cəsus imiş.
 -Doğrudan?
 -Həqiqətən.
 -Bəs, sonra necə oldu?
 -Necə olacaqdı ki? Məsələnin üstü açıldı. O da layiqli cəzasını aldı.
 İrma heyrətləndi:
 -Həbs etdilər?
 -Yox. Hərbi səhra məhkəməsinin qərarı ilə güllələndi.

* * *

-Alo, eşidirəm.
 -İrma xala, mənim. Jüstendir. Eşidirsiniz?
 -Bəli, eşidirəm, Jüsten.
 -İrma xala, mən Bakı şəhərindən, Azərbaycandan zəng edirəm.
 -Bakı? Azərbaycan? Sən orada nə axtarırsan, Jüsten? Bəs, haraya getdiyinizi mənə niyə deməmisiz?
 Araya sükut çökdü.
 Jüsten:
 -Bağışlayın, bir az tələsik oldu... İrma xala, eşidirsiniz məni? Deyin görüm, sizin nə vaxtsa Bakıdan tanışınız olub?
 Yenə sükut.
 -Eşidirsiniz, İrma xala?
 -Eşidirəm.
 -Mən soruşuram ki, sizin nə vaxtsa azərbaycanlı tanışınız olubmu?
 -Mənim Bakıdan tanışım yox, çox sevdiyim bir adam olub.
 Görünür, belə bir cavabı gözləməyən Jüsten dili dolaşa-dolaşa sualı sual ardiyca yağdırmağa başladı:
 -Zarafar etmirsiz ki, İrma xala?
 -Yox, ciddi deyirəm.
 -Axı, bu, necə ola bilər?
 -Olur, bu dünyada hər şey olur, Jüsten.
 -Sizin tanışınızın adı nə idi?
 -O, "mənim əsgərim" idi.
 -Anlamadım...
 -Nəyi anlamadın? O, mənim üçün "monsieur le soldat" olub.Yəni mənim əsgərimin soyadı elə Əsgərov idi. Rəhman Əsgərov...
 -Hə? İrma xala... Doğrudan?
 -Bəli. Yəqin ki, bu barədə sənə Sabina deyib o vaxt. Axı, mən ona bu barədə ölümündən bir qədər əvvəl danışmışdım.
 -Yox, Səbinə mənə bu barədə heç nə deməyib. Amma xatırlayıram o, məndən sonuncu dəfə ayrılanda demişdi ki, bizim növbəti səfərimiz Azərbaycana olacaq.
 -Bax, görürsənmi?..
 -İrma xala, indi isə qulaq asın...

- Eşidirəm, Jüsten.
-Elə isə möhkəm olun.
-Mən həmişə möhkəm olmuşam. Gözüm çox bəlalər görüb, qulağım çox ağır xəbərlər eşidib.
-Bilmirəm bu deyəcəyim xəbər ağırdır, ya yüngül. Məsələ burasındadır ki, mən burada Rəhman Əsgərovla görüşmüşəm.
-Kimlə?
-Rəhman Əsgərovla.
Dəstəkdə sükut.
-Rəhman... Əsgərov, hə?
-Bəli. Deyəsən, xatırladı.
-Jüsten, sən zarafat etmirsən ki?
-Qətiyyə.
-Bu ki, bir möcüzədir. O, indi haradadır?
-Burada, mənim yanımdadır. Daha doğrusu, biz onun bağ evindəyik.
-Doğrudan o, sənın yanındadır?
-Bəli.
-Aman Allah, bu, nə gözənilməz xəbər oldu. Dəstəyi ona ver, Jüsten. İlahi...
Telefonda xışıltı və bu xışıltının ardınca doğma, həm də yad bir kişi səsi eşidildi.
-İrma...
-Mənim əsgərim...
-Mən heç cür inana bilmirəm, İrma...
-Mən də. Görəsən, bu, yuxu deyil ki?
-Özünü ələ al, İrma...
- Heç bilmirəm, nə deyim, nə soruşum. Sənin övladların var?
-Əlbəttə. Qızım yanımdadır. O, fransız dilini əla bilir. Sənə salam deyir. O, universitetdə işləyir. Oğlumla kürəkənim bir neçə il əvvəl maşın qazasına düşüb həlak oldu.
-Mənim qızım, daha doğrusu, sənın qızın Sabina da təyyarə qəzasına düşdü. Yəqin ki, Jüsten sənə deyib bu barədə. O, sənın yeganə yadigarın idi.
-Bəli, Jüsten hamısını deyib. Mən bundan çox üzüldüm. Mənim buradakı qızımın adı da Sabinadır, daha doğrusu, Səbinə. Xatırlayırsanmı, mən o vaxt sənə demişdim ki, qızım olsa adını Sabina qoyacağam. Elə də oldu. Tanrı mənim ürəyimin səsinə eşitdi.
-Bəs, arvadın necə, yanındadırmı?
-O, vəfat edib. Ta tək qalmışam, İrmacan. Vaxtımın çoxu bağ evində keçir. Ağacları, güllərə qulluq edirəm. Hərdən qızım, nəvəm gəlir yanıma. Sabinanın oğlunun, yəni mənim nəvəmin adı Ceyhundur. O da salam deyir sənə.
-Mən hamınızı öpürəm, Rəhman.
-Mən də, İrma...
-Mən sənın səsinə eşitməkdən çox məmnun oldum.
-Mən də çox sevindim. Yatsam yuxuma da girməzdi ki, biz haçansa bir-birimizin səsinə eşidə bilərik.
Qadın qəhərləndi:
-Sənın partizan dostlarınla çəkdiyini şəkil indi mənim stolumun üstə, gözümün qabağındadır, Rəhman. Mən də o şəkildəyəm. Xatırlayırsanmı? Aman Allah, hara uçub getdi o illər? Heç bilirsən mən hər dəfə o şəkllə baxanda nə qədər göz yaş tökürəm? Bu dünya necə də qəddar imiş, mənim əsgərim. Gör bir biz neçə il bir-birimizdən soraq tuta bilmədik.
-Bu, bizdən asılı deyildi. Zaman belə idi. İndi dünya dəyişib. Dünyamız çox kiçilib. Bu balaca dünyada nə yaxşı bir-birimizlə danışa bildik. Mənə çox xoş oldu, İrma.

-Mən elə bil ki, təzədən o illərə qayıtdım. -Demə, bu dünyada doğrudan da tale, qismət deyilən bir şey varmış.

-Mən indi özümü o illərin qanadında hiss edirəm.

Rəhman kişi qəhərləndi.

-Necə də xoş oldu,ırma. Mən sənə yenə zəng edəcəyəm. Telefon nömrəni Jüstəndən alacağam.

-Oldu, mənim əsgərim.

Onlar xudahafizdilər.

Telefon dəstəyi İrmanın əlindən düşdü.

Qadının xəyalı uzaqlara uçub getmişdi.

* * *

Küçənin sonunda bir dəstə adam dayanmışdı. Yaxınlıqda böyük bir çadır-palatka qurulmuşdu. Dəstə hərəkətə gəldi. Səbinə maşını yenə saxlamalı oldu. Adamların çiyinə götürdüyü tabutun önündə molla gedirdi. Adamların sayı get-gedə artırdı.

Jüsten dedi:

-Kimsə vəfat edib.

Sabina könülsüz halda:

-Bəli,- dedi və bir qərdəndən sonra əlavə etdi: -Bir yanda toy, bir yanda yas. Bax, həyat belədir...

Dəstə ötüb keçəndən sonra Sabina maşını işə saldı.

Uzun müddət susdular.

Jüsten sanki araya çökmüş qəmli sükutu pozmaq üçün mövzunu qəsdən dəyişmək istədi:

-Sabina xanım, siz fikir verirsiniz, baba ilə nəvə bir-birinə necə sarılmışdı?

Sabina cavab verdi:

-Hə, bu hər ikisi üçün bir sürpriz oldu.

Jüsten ətrafa göz gəzdirdirərək dedi:

-Mən Bakını ürəkdən sevdim. -Və sonra əlavə etdi: - Siz Parisdə olmusuz?

-Yox.

-Təəssüf.

-Amma mən Fransanın bölgələrini, Parisin küçələrini, məhəllələrini az qala adbaad, qarış-qarış tanıyıram.

-Doğrudan? Yəqin, coğrafiyanı da yaxşı bilirsiniz.

Səbinə güldü:

-Müsyö, unutmayın ki, mən fransız dili və ədəbiyyatını tədris edirəm. Gərək sevdiyini, öyrəndiyini, öyrətdiyini dilin mənsub olduğu xalqı yaxından tanıyasan. Eləcə də onun mədəniyyətini, ədəbiyyatını. Mənim Fransa ilə tanışlığım onun coğrafiyasından yox, onun böyük ədəbiyyatından başlayıb. Flöber, Hüqo, Balzak, Mopassan, Düma mənə bu işdə bələdçilik edib.

Qonaq Səbinəyə sarı dönüb qəfildən:

-Mən çox qorxuram,-dedi.

Qadın dönüb təəccüblə onun üzünə baxdı:

-Nədən?

Jüsten ciddi tərzdə:

-Vurulmaqdan, -deyə, dilləndi.

Sabina susdu.

Maşın geniş prospektə çıxdı.

* * *

Ceyhunla Fransuaza gəzə-gəzə gəlib dəniz sahilinə çıxdılar.

-Sizin nə gözəl bulvarınız var,-deyə, qız uzaqlara, dənizlə səmanın kəsişdiyi çəhrayı üfüqə göz gəzdirərək dilləndi.

-Bəli, gözəldir,-deyə, oğlan cavab verdi.

-Bəs, dənizdə çimməyi sevirsen?

-Əlbəttə.

-Bəlkə, gedək.

-Haraya?

-Sizin çimərliyə.

-İndi çimərlik mövsümü deyil, axı.

-Mən çimməyi çox sevirəm. Hansı ölkəyə gedirəmsə, mütləq onun dənizi, gölü, çayı ilə maraqlanıram. Anam həmişə mənə deyirdi ki, sən balıq olmalı idin, səhvən qız olmusan.

-Bizdə belə olanda deyərlər ki, lap su quşusan.

-Ceyhun, mən sənın ananı görəndə lap şoka düşdüm... Bilirsən də niyə? O, sanki mənım anamın özüdür. Bəlkə də onlar ekizdilər, sadəcə bunu gizlədirlər.

Ceyhun gülümsədi:

-Onlar bacıdırlar də...

Fransuaza dedi:

-Bunu bildim. Biz xalauşağıyıq. Amma mənə elə gəlir ki, onların hər ikisi, Sabina ilə Səidə, yəni bizim analarımız elə Rəhman baba ilə İrma nənənin qızlarıdır.

-Anlamadım.

-Burada çətin anlaşılan nə var? Olsun ki, həmin ekizlərdən biri, yəni mənım anam qalıb Fransada, o birini, yəni sənın ananı Rəhman baba Azərbaycana gətirib. Olmaz bəyəm?

-Yox. Bu, mümkün deyil.

-Niyə ki?

-Mən bilirəm ki, mənım anam burada doğulub.

-Nədən bilirsən?

-Mən hətta, onun hansı xəstəxanada doğulmasını da bilirəm.

Qız güldü:

-Haradan bilirsən? Bəyəm, sən onun yanında olmusan?

Oğlan duruxdu.

-Yox, elə deyil. Bir dəfə mən uşaq olanda nənəm bizi bir qohumumuzun evinə qonaq aparırdı. Anam da bizimlə idi. Yolda bir səliqəli, ağ binanın qarşısından keçəndə yaşlı bir qadın bizə yaxınlaşdı. Nənəmlə görüşüb öpüşdü. Nənəm üzünü anama tutub əli ilə həmin ağ binanı göstərərək dedi: "Bax, sən bu doğum evində dünyaya gəlmisən". Sonra da əlini görüşdüyü qadının çiyinə qoyub dedi ki, bu xanım isə sənın ilk həkimin olub, sənın bu dünyaya rahat gəlməyində onun zəhməti olub.

Fransuaza dedi:

-Mən bir şeyi bilirəm ki, o, mənım anamla bir gülün iki ləçəyidir.-Sonra qız çantasından çıxardığı şəkli oğlanın üzünə sarı tutdu:-Bu şəklə bir də bax, Ceyhun.

Oğlan diqqətlə şəklə baxıb dedi:

-Mən sənın ananı görməmişəm. Amma doğrudan da onlar, Sabina ilə Səbinə, bir-birlərinə siam ekizləri kimi oxşayırlar.

Ceyhun:

-Bilirsən, babam nə deyir?

-Rəhman baba?

-Hə də... Bizim ayrı babamız yoxdur ki.

Fransuaza:

-Elədir. Hə, nə deyir?

Ceyhun:

-O deyir ki, Fransuaza etiraz etməsə onu burada, yanımda saxlayacağam. De görüm, qalarsan burada?

Qız duruxdu:

-İndi dəqiq bir söz deyə bilmərəm. Mənim orada işlərim çoxdur. Amma mən səni mütləq Fransaya dəvət edəcəyəm. Gələrsən, Ceyhun?

Ceyhun gülümsəyib qızın dediyi sözləri təzədən onun özünə ünvanladı:

-“İndi dəqiq bir söz deyə bilmərəm. Mənim burada işlərim çoxdur”.

Qız incik halda dodaqlarını büzdü.

Ceyhun ehtiyatla dilləndi:

-Zarafət edirəm. Əlbəttə, Fransuaza, dəvət etsən, məmnuniyyətlə gələrəm.

Fransuaza:

-Hə, bu, başqa məsələ,-dedi və əlindəki şəkli çantasına qoyub soruşdu:

-Yaxşı, biz ,nəhayət, çimərliyə gedəcəyik, ya yox?

-Fransuaza, axı, mən dedim sənə. İndi su soyuqdur, çimərlik mövsümü deyil.

Qoy bu qalsın yaya. Olar?

Qız qaş-qabağını töküb nazlandı:

-Mən bilmirəm bu tərəflərə nə bir də vaxt yolum düşəcək?

-Dənizə pul at, onda yenə qayıdacaqsan.

Qız cibindən çıxartdığı xırda metal pulları dənizə atıb gülümsədi.

-Bax, pul atdım. Amma gərək çimərliyə gedib oraya da pul atam. Hə, necə bilirsən, bu mümkündürmü?

Oğlan diqqətlə qızın üzünə baxıb dedi:

-Madam ki, belə israr edirsən, onda gedək.

Fransuaza əyilib oğlanın üzündən öpdü:

-Sağ ol, Ceyhun.

Oğlan bunu gözləməirdi. O, çaşıb qıpqırmızı oldu.

Dənizin üstündə qağayılar dövrə vurub qıy çəkirdi.

Fransuaza soruşdu:

-Hə, getdik?

-Getdik, -deyə, oğlan taksi dayanacağına sarı addımladı.

* * *

Jüsten hotelə qayıdanda İbrahim bəy foyədə gəzişirdi. Onlar salamlayıb otağa keçdilər. Bu zaman telefon zəng çaldı.

İbrahim bəy dəstəyi götürdü.

Televiziyaqan proqram direktoru imiş.

Salam-kalamdan sonra direktor mətləbə keçdi:

-İbrahim bəy, biz sizin axtardığınız qadının kimliyini müəyyənləşdirmişik. Yəni ki, onun barəsində müəyyən məlumatımız var.

İbrahim bəy Jüstənə göz vurub telefon dəstəyini qulağına sıxdı:

-Hansı qadını deyirsiniz?

-Televiziyaqan çıxış edən qadıncan söhbət gedir. Fransız dili müəlliməsi...

-Səbinə Rəhman qızı Əsgərovanı deyirsiniz?

Dəstəkdə ani fasilə.

-Bəli. Belə başa düşdüm ki, siz artıq onu tapmışsınız?

İbrahim bəy gülümsədi:

-Bəli, biz onunla tanış olduq. Daha doğrusu, bu, təsadüfən belə alındı.

-Uğurlar.

-Sizə də uğurlar arzu edirəm, bəy əfəndi.

İbrahim bəy telefonun dəstəyini yerinə qoydu.

-Səbinə ilə maraqlanır. "Onun barəsində məlumatımız var". Ta sizin məlumata bizim ehtiyacımız yoxdur.

Gülüşdülər.

-Hə, müsyö, işlər necədir? Gün necə keçdi?

-Hər şey gözəldir.

-Səbinə xanımla görüşə bildiniz?

-Bəli. Görüşdüm, söhbətləşdim.

İbrahim bəy zarafatla dedi:

-... və əmin oldunuz ki, Səbinə heç də Sabina deyilmiş.

-Əksinə. Əmin oldum ki, Səbinə Sabina ilə eyni bir xanım imiş.

-Bu, necə olur, canım?-deyə, İbrahim bəy ciddi tonda soruşdu.

Jüsten də həmin tonda cavab verdi:

-Bu, Allahın işidir.

-Təbii. Hər şey Allahın əlində. İnsanların bu cür zahiri eyniyyəti heyrət doğurur.

-Yox, İbrahim bəy, burada söhbət zahiri oxşarlıqdan getmir. Sabina ilə Səbinə ruhən, qəlbən eyni adamdır. Mən yüz faiz bu qənaətdəyəm.

-Axı, onlar eyni kişinin övladlarıdır.

-Bu oxşarlıq onların bütün xasiyyətlərində özünü göstərir. Hətta, ən adi məişət söhbətlərində belə...

-Müsyö, görünür, gen deyilən bir şeyin təsirsiz ötüşdüyü sahə yoxdur.

-Bəli, bu, bir möcüzədir, İbrahim bəy. Mən bir daha əmin oldum ki, bu dünya möcüzələrlə doludur.

İbrahim bəy:

-Doğrudur, müsyö, -deyə, müsahibinin dediklərini təsdiqləyərək əlavə etdi: - Mən bu gün ayaqqabı dükanında işləmək üçün bir müdir də müəyyən etdim. İstəsəniz sabah görüşüb söhbət edərik onunla.

Jüsten fikirli halda dedi:

-Həmin adam əvvəllər bu sahədə işləyibmi?

-Bəli. Siz də onu görmüsünüz. Rəhman kişinin bağında bizə qulluq edən adamı, yəqin ki, xatırlayırsız.

-İmranı deyirsiniz?

-Bəli. Yaxşı yaddaşınız var.

Jüsten güldü:

-Yox, bu, yaddaşa bağlı məsələ deyil. Sadəcə olaraq, İmran sözü nədənsə İrma sözü ilə assosiasiya doğurur. Oxşar sözlərdir.

-Düz deyirsiniz, müsyö, mən buna heç diqqət yetirməmişəm. Hə, İmran əvvəllər ayaqqabı satışı ilə məşğul olub. Özü də yaxşı, səliqə-sahmanlı adama oxşayır.

-Mən ikiəlli razı. Düz etmişən. Hər necə olsa da İmran öz yaxın adamımız hesab olunur.

-Elədir.

Jüsten fikirli halda:

-Nəsə, Fransuaza gəlib çıxmadı. Nigaran qaldım.

-Yəqin ki, indilərdə gələr. Fransuaza elə zəif qız deyil ki, biz ondan nigaran qalaq.

* * *

İrma Sati hələ də Bakıdan gələn xəbərlərin təsiri altında idi. Qadın qarışıq hissələrin mənğənəsində sıxılma da daxilən özündə bir rahatlıq tapmışdı. O, Dominiki itirəndən sonra nədənsə öz ilk məhəbbəti barədə tez-tez düşünməyə başlamışdı. Rəhman Əsgərov onun gənclik həyatının günəşi olmuşdu. Sən demə, o günəş hələ sönməyibmiş. Bir bu dünyanın işlərinə bax. İllər, onillər ötəndən sonra qadın "öz əsgərinin" səsinə yenidən eşitmişdi. Allah bilir, onlar bir

də görüşə biləcəkdilərmə? Əslində İrmaya elə Rəhmanın səsini eşitmək kifayət idi. Qadın son zamanlar tez-tez xəstələnirdi. Yorulub əldən düşmüşdü. Sifətini doğrayan qırıqlar daha da dərinləşmişdi. Əlləri əsirdi. Hər xırda şey ona təsir edirdi. Qocalıq öz işini görməkdə idi. Satı az qala bu dünyadan əlini üzmüşdü. Sabinanın faciəli aqibəti isə onu çox sındırmışdı. İndi budur, Bakıdan yeni xəbərlər gəlməkdə idi. Sanki bütün bunlar kinoda, dramatik filmdə baş verirdi.

Qadının ürəyindən bir anlığa Rəhmanın səsini eşitmək hissi keçdi. Əlini dəstəyə atıb nömrəni yığdı. Kişi səsi eşidildi:

-Alo...

-Salam.

-Ah, İrma, bu sənsən?

-Mənəm, mənim əsgərim.

-Səsini eşitdiyimə görə necə sevindiyimi təsəvvür edə bilməzsən.

-Elə mən də çox sevinirəm, mənim əsgərim.

-İrma, bəlkə, təyyarəyə minib gələsən Bakıya?!

-Mən?

Rəhmanın gülüşü eşidildi.

-Əlbəttə, sən, İrma. Niyə təəccüb edirsən ki?

-Rəhman, ta mən qocalmışam.

-Elə mən də... Amma ürək qocalıqla heç cürə barışmaq istəmir. O, yenə əvvəlki hisslərlə döyünür.

-Hə, doğrudur. Ürək yaşa baxmır ki...

-Eh, İrma, İrmacan... Biz od-alovun içindən sağ-salamat çıxdıq, amma illərin qarşısında əl qaldırıb təslim oluruq... Ürəyimizsə yenə gəncdir. Qəribədir...

-Elədir, Rəhman. Qocalıq müharibədən də betərmiş.

Pauza.

-İrma, məni ən çox yandıran bizim Sabinamızın itkisidir.

-Ta demə. Ah, Sabina, Sabina...

-Mən bu son günlərdə sarsılmışam.

-Bəs, sənin qızın necədir, Rəhman?

-Yaxşıdır.

-Şükür... Deyirsən, fransız dili müəllimidir, hə? Bir onun da səsini eşitsəydim...

-Evdə yoxdur indi. Bir dəfə calaşdıraram sizi, söhbət edərsiz.

-Bəs, görəsən, Jüsten nə vaxt qayıdacaq Parisə?

-Bax, bunu dəqiq bilmirəm.

Qadın maraqla soruşdu:

-Yəqin, Fransuaza ilə birlikdədir.

-Yox, mənə Jüstenin müşaiyətcisi. O, həm də əla maşın sürür.

İrma nədənsə tutuldu.

Araya ani sükut çökdü.

Qadın özünü ələ alıb:

-Oldu, mənim əsgərim, hələlik,-deyə, Rəhmanla xudahafizləşdi.

-Hələlik, İrma.

* * *

Bu dəfə Jüstenlə Səbinə sahilə görüşdülər. Funikulyorla Bakının Dağüstü parkına qalxdılar. Amfiteatrı xatırladan meydançadan keçərək ikimərtəbəli tikilinin qarşısına gəldilər. Bu nöqtədən bütün şəhər apaydın görünürdü. Onlar buradan dənizi, sahili, uzaq üfüqləri seyr edib yaxınlıqdakı çayxanaya getdlər. Bu nəhəng, geniş salonlu çayxanada adam az idi.

Onlar ordan-burdan söhbət edirdilər.

Səbinə bu gün həmişəkindən daha şən görünürdü.

Jüsten isə, əksinə, bikef və fikirli idi.

Həzin, qüssəli bir melodiya eşidilirdi.

Qadın qonağı iti nəzərlərlə süzərək dedi:

-Müsyö, nəyə çox qayğılı görünürsüz.

-Elədir, -deyə, Jüsten qısaca cavab verdi.

Sonra onlar pəncərədən bayıra, sanki eyni bir nöqtəyə baxmağa başladılar.

Bayırda payız küləyi əsirdi. Yaxınlıqdakı ağacın başında boş bir yuva görünürdü.

Sonra onların baxışları bayırdan "yığıldı", bir-birinin üzünə dikildi.

Səbinə dedi:

-Payızı çox sevirəm. Çox...

Jüsten könlüsüz halda dilləndi:

-Payız gözəldir. Amma bir az kədər doğuran fəsildir. Pis olan budur ki, bəzən bu fəslin ovqatı insanın ruhuna da təsir edir.

-Bu, necə olur ki?

-Çox sadə... Sanki fəsil bütün çalarları ilə insanın içinə çökür.

-Payız mənim uşaqlıq xatirələrimi yada salır. Xəzəl toplamağımız, tonqal çatmağımız düşür yadıma.

-Amma bu son illərdə payız mənə öz yaşımı daha tez-tez xatırladır.

-Nə mənada, müsyö?

-O, sanki mənim qulağıma pıçıldayır ki, sən də bu yerə tökülən yarpaqlara bənzəyirsən. Külək səni qabağına qatıb qovmaqdadır. Sən tezliklə qışa çatacaqsan, qarın altında qalıb torpağa qarışacaqsan. Mən bütün bunları düşünəndə dəli olmaq dərəcəsinə gəlirəm.

-Bu, hər kəsin yaşadığı bir ömürdür, müsyö. Bizdən asılı olmayan şeylərə biz müqavimət göstərə bilmərik.

-Bilirəm, Səbinə xanım. Amma bildiklərimlə daxilən razılığa bilmirəm... Bir yandan da tənhalıq.

-Tənha niyə? Sizin qızınız var yanınızda.

-Tezliklə o da uçub başqa bir yuvaya gedəcək. Mən yenə tək qalacam.

-Bu, hər kəsin alın yazısıdır. Necə deyərlər, nəsilər bir-birini əvəz edir...

-Fəsillər kimi...

-Elədir.

Araya yenə sakitlik çökdü.

İndi bayaqkı həzin musiqini ritmik melodiya əvəz etmişdi.

* * *

Fransuaza ilə tanış olduqdan sonra Ceyhunun qəlbində yeni hisslər, yeni duyğular baş qaldırmışdı. Daxili bir istək oğlanı bu şiltaq, yaraşlıq fransız qızına sarı çəkirdi. Sanki Fransuazada gizli bir cazibə vardı. Onlar bir-birlərinə yalnız son günlər mehr salsalar da, uzun illərin tanışları kimi mehriban idilər.

Oğlunda baş verən dəyişikliyi Səbinə də hiss edirdi. Amma qadın bunu onun üzünə vurmurdu.

Səbinə oğlu ilə qonaq qızın görüşdüyünü də eşitmişdi. Və təbii ki, bütün bunların adı, keçəri gənclik duyğuları ilə bağlı olduğunu zənn edirdi.

Ceyhun yenə narahat idi.

Ana arada oğluna zarafatla sataşmağı da unutmamışdı:

-Son günlər yaman səliqəli geyinib-kecinirsən. Yosa vurulduğun qız-zad var?

Oğlu azacıq pörtüb qızarsa da susmuşdu.

Ceyhun çıxıb gedəndən sonra Səbinə özü özünü ittiham etməyə başlamışdı: "Ceyhun cavandır, onu başa düşmək olar. O, bu yaşda sevə də bilər, vurula da bilər. Bəs, mən özüm? Mənim hərəkətlərimə kim bəraət verə bilər? Bu yaşda mən nə edirəm?"

Sonra qadın özü-özünə bəraət verməli olurdu: yad qonaqdır, şəhərlə tanış olmaq istəyir. Mən onunla kobud davrana bilmərəm ki..."

Amma qadın yaxşı anlayırdı ki, Jüsten münasibətini bir az başqa səmtdən qurmaq istəyir. Necə? Nə cür? Bunu anlamaq elə də çətin deyildi. Fransız qonaq bəzən öz Sabinasına bənzəyən Səbinəni uzun, sınaıçı baxışlarla süzür, aşkar-gizli ah çəkirdi.

Artıq Jüsten vətənə dönməyə hazırlaşdı. Bunu qonaq səhər-səhər zəng edərək bildirmişdi. Jüsten qadınla görüşmək istəyirdi. Səbinə görüşə razılıq vermişdi. Axı o, bu yad qonağın ürəyini nə üçün qırmalıydı ki?

Bu, bəlkə də onların son görüşü olacaqdı. Amma bu dünyanın işlərini nə bilmək olar, bəlkə qarşıda yeni görüşlər də olacaqdı?

Səbinə fransız qonaqla bulvarda görüşdü.

Külək yerə tökülən sarı-qızılı yarpaqları dənizə sarı qovurdu.

Jüsten nəse tərəddüd edir, qırıq-qırıq ifadələrlə danışırdı. Bu, Səidənin nəzərindən qaçmadı.

Qadın müsahibinin üzünə baxıb gülümsədi.

-Deyəsən, darıxırsız getməyə...

-Hara? Hotele?

Qadın güldü:

-Yox, vətənə.

- Məsələ darıxmaqda deyil... Mən bir söz demək istəyirəm sizə, Səbinə xanım...

-Buyurun. Eşdirəm...

-Məni qınamayın, cəsərim çatmır. Üstəlik aqlım da mənə deyir ki, demə sus... Amma ürəyim... Ürəyim israr edir ki, susma, de.

Səbinə güldü:

-Siz seçim edin. Görün onlardan hansı rasionaldır...

-Bəzin ikisi də səhv edir.

-Amma ikisi də eyni şey desə daha yaxşı olar.

-Təəssüf ki, bu, nadir hallarda baş verir.

-Onda bir az səbr edin. Bəlkə ürəyiniz də aqlınızın dediklərini qəbul etdi.

-Oldu... Dostlarımin dediyinə görə, mən səbr etməkdə şərqilərə oxşayıram. Görünür, bu, ondan irəli gəlir ki, şərqli dostlarım çoxdur.

* * *

Jüsten hotele gəlib kresloya çökdü.

Fransuza ilə İbrahim bəy hələ gəlib çıxmamışdılar.

Jüsten dəstəyi qaldırıb qayınanasının nömrəsini yığdı.

Qadının səsi titrəyirdi. "Bəlkə, xəstələndi"-deyə, Jüsten ürəyindən keçirdi.

-Salam, İrma xala. Necəssiz? Yaxşısızımı?

-Salam, Jüsten. Yox, yaxşı deyiləm.

-Bəlkə, təzyiqiniz var. Həkimə müraciət edin.

-Mənimki həkimlik deyil.

Jüsten vahimələndi:

-İrma xala, bədbinliyə qapılmayın. Xəstəlik ötüb keçən şeydir.

-Mən xəstə deyiləm.

-Şükür Allaha... Yoxsa qorxutmuşdunuz məni...

-Məsələ başqa cürdür.

-Hansı məsələ?

-Mən deməyə də çətinlik çəkirəm.

-Nəyi?

-Bu gün eşitdiklərimi. Yaxşı ki, özün zəng vurdun, Jüsten. Bayaقدan fikir içində qovruluram.

-Axı, nə olub?

Dəstəkdə sükut. Jüsten ucadan qışqırdı:

-Sizə nə oldu, İrma xala?

Qadının xırıltılı səsi eşidildi:

-Bura bax, Jüsten, gələndə deyərəm...

-Yox, indi deyin. Xahiş edirəm. Nə olub, nə baş verib?

-Sabinadan yeni xəbər var.

Sanki Jüstəni elektrik cərəyanına qoşdular.

-Nə? Sabina? Necə yeni? Heç nə anlamıram. O nə xəbərdir elə?

-Onun boyunbağısı tapılıb.

-Kimin?

-Necə yeni kimin? Sabinanın.

-Harda tapılıb?

-Təyyarə qəzaya düşən yerdən.

Jüstənin nəfəsi tənqididi. Az qala boğulacaqdı. Elə boğula-boğula soruşdu:

-Bəs, Sabina?..

-Sabina göyərçinə çevrilib yəqin.

"Yəqin, bu qadının başına hava gəlib"-deyə, Jüstənin ağılından keçdi.

-İrma xala...

-Yox, mən dəli-zad olmamışam, Jüsten. Məsələ burasındadır ki, Sabinanın boyunbağısı bir dağılmış göyərçin yuvasından tapılıb. Yadımdadırmı, Sabina uçan təyyarə Monblan dağındakı yüksəkliyə çırpılmışdı. Geoloqlar bu yaxınlarda oraya qalxıbmiş. Təyyarənin qırıntılarının bir az yuxarıda dağ göyərçininin yuvasında bir boyunbağı tapıblar. Boyunbağının üstündə də belə bir yazı: "Sabina Satiyə Jüsten Bursədən". Bu, sənəin ona verdiyin hədiyyədir, Jüsten.

Jüstənin canından soyuq bir dalğa keçdi.

-Siz bunları haradan eşitdiniz, İrma xala?

-Qəzətdə oxudum. Televiziyada da bu barədə məlumat verdilər. Bir də ki, dünən baş kəşfiyyat idarəsindən zəng vurmuşdular. Sən demə, o vaxt qəzaya düşən təyyarədəki sənişinlərin siyahısı "Fransa Hava Yolları"nda qalırmış. Oradan da zəng etdilər. Əvvəlcə səni arayıblar. Sənəin burada olmadığını öyrənəndən sonra məni tapıblar. Soruşdular ki, Sabina Sati sənəin nəyindir? Dedim ki, qızım idi. Əhvaları danışdım. Dedilər ki, Jüsten Bursə ilə səfərdən qayıdanda əlaqə saxlayırıq. Yəqin ki, boyunbağını sənə vermək istəyirlər, Jüsten.

Jüsten inildədi:

-Aman Allah...

-Hə, Jüsten, Sabinamız göyərçinə dönüb... Onun yuvası uçubmuş, Jüsten...

Qadın hıçqırdı.

Jüstənin gözündən diyirlənən yaş telefon dəstəyinin üstünə düşdü.

O, qayınanasından eşitdiyi məlumatı nə İbrahim bəyə, nə də Eransuazaya bildirdi.

* * *

Müsafrilər həmin gün yır-yığışla məşğul oldular.

İbrahim bəy ayaqqabı mağazası üçün gözəlti etdiyi yerin sahibləri ilə danışmışdı. İmran tezliklə işə başlayacaqdı.

Fransuaza nəsə fikirli, qüssəli idi.

Jüsten axşamüstü Səbinə ilə görüşdü.

Qadın bu gün həmişəkəndən daha şux və gözəl görünürdü.

-Çox cazibədarsız.
 Bu sözləri Jüsten dedi.
 Səbinə gülümsədi:
 -Təşəkkür edirəm, müsyö. Amma siz nədənsə qayğılı görünürsüz.
 -Yəqin, payızdandır. Axı, siz payızı sevirsiniz, Sabina xanım.
 -Elədir. Amma bu fəslin bəzi rənglərində qüسسə çaları da var.
 -Ola bilər. Bunu payızı sevənlər bilər.
 -Bütün günü ağılımla ürəyim arasında dialoq gedib.
 -O nə dialoqdur elə?
 -Dünənki söhbətə illüstrasiya kimi deyirəm bu sözləri.
 Qadın ciddiləşdi.
 -Hə, dünün ağılımla ürəyiniz arasında nəsə bir anlaşılmazlıq olduğunu demişdiniz.
 Jüsten üstündən ağır yük götürülmüş adamlarsayaq dərindən nəfəs aldı:
 -Axır ki, onlar eyni fikrə gəldilər.
 -Kim?
 Jüsten güldü:
 -Ağlım və ürəyim.
 Qadın susdu.

* * *

Dörd nəfər şəhərin mərkəzi küçələrindən biri ilə asta-asta üzüyuxarı qalxırdı. Ağacdan qopan yarpaqlar havada yellənə-yellənə yerə düşürdü. Hava əvvəlcə günəşli idi, sonra narın bir yağış başladı. Onlar islanacaqlarından ehtiyat edərək yaxınlıqdakı iri eyvanın altına getdilər. Buranı yağış tutmurdu. Bu dörd nəfər -Səbinə, Jüsten, Ceyhun və Fransuaza göy üzünə tamaşa edirdilər. Yağış get-gedə gurlaşırdı. Qəfildən yaxınlıqdan əzan səsi eşidildi. Sonra bu səsə kilsə zənginin səsi qarışdı. Məlum oldu ki, başdan-başa daş döşənmiş küçənin o üzündə məscid, bu biri üzündə isə kilsə binası var. Əzan və zəng səsləri bu adi payız gününə nəsə gözlə görünməsi mümkün olmayan, yalnız qəlbin duya biləcəyi yeni, qeyri-adi bir rəng əlavə etməkdə idi. Sən demə, onları, bəlkə də, onların hamısını yox, təkə Jüsten Burseni möcüzə gözləyirmiş. Qəfildən gur yağış selinin içindən, sanki tutqun-boz tül arxasından bir ağ at peyda oldu. Jüsten çaşıb qaldı. Nəsə demək istəsə də səsi çıxmadı. Fransız qonaq bu ağ atı anındaca tanıdı: bir neçə gün öncə hava limanında "gördüyü" at idi. Daha doğrusu, həmin gün Jüsten yuxuda ikən bu atı uçuş meydançasında görmüşdü. Budur, indi, o, yuxuda deyil, ayıqdır, at isə düz şəhərin mərkəzinə, çox güman ki, məxsusi olaraq məhz onun pişvazına gəlib çıxıb. Möcüzə davam etməkdə idi; sən demə, çılpaq atın üstündə ağ geyimli bir adam da varmış. Gur, şıdırğı yağış bir anlığa səngidi, sanki görünməz bir əl sıx-sıx sıralanmış damlaları tül teatr pərdəsi kimi dartıb yana "çəkdi". Və bir anlığa atlının ağ yaylıq altından sifətinə tökülmüş xurmayı saçları, iri-parlaq gözləri göründü. Bu sifət necə də tanış və doğma idi... Bu, elə həmin atlı idi: hava limanında gördüyü süvari xanım. Xeyir ola, görəsən bu atlı qadın onu qarabaqara nə üçün izləyirdi? Məqsədi, istəyi nə idi bu qəfil atlının? Jüstənə elə gəldi ki, eyvanın altında dayananlardan heç biri onun seyr etdiyi mənzərəni görmür. Çünki indi Səbinə, Ceyhun və Fransuaza nə barədəsə söhbət edir, xısın-xısın gülürdülər. Jüsten gözünü bu ağ geyimli süvaridən çəkə bilmirdi. At sanki yerlə

yerimir, boşluqda uçurdu. At az qala düz Jüstenin burnunun ucundan dövrə vurub ani ayaq saxladı. Aman Allah, qadının sifəti necə gözəl, necə doğma idi. Bu, kim idi görəsən? Günün günortaçağı bu nə zarafatdı belə? Yox, bu, heç də zarafata oxşamırdı. Sonra qadın atı dördnala, küçə ilə üzüyuxarı çapdı. Əvvəlcə heç bir tappıltı eşidilmirdi. Yalnız ağ geyimli süvari qadın gözdən itəndən sonra uzaqlardan at ayağının tappıltısı eşidildi. Daş döşəməyə çırpılan nal səsləri bir müddət Jüstenin qulağında əks-səda verdi.

Daha sonra göy guruldadı, şimşək çaxdı.

Yaxınlıqdan keçən maşınların uğultusu, göy gurultusu, uzaqdan eşidilən at ayağının tappıltısı əzan və zəng səslərinə qarışmışdı.

Payız yağışı indi təkə yaxınlıqdakı uca binaların damını deyil, elə səsləri də döyəcləyir və o səsləri də yuyub təmizləyirdi.

Görəsən, bu səsləri Jüstəndən savayı eşidən varmı?

Fransuza Ceyhunun əlindən yapışmışdı.

Səbinə əlini irəli uzatmışdı: iri yağış damlları onun ovcuna döyəcləyirdi.

Jüsten fikrə getmişdi. O, indi xəyalən özünü at belində görürdü. Mindiyi at qızılı-sarı xəzəl dənizini yararaq irəli şığıyırdı. Jüsten fikrən öz atını çaparaq süvari qadına çatmaq istəyirdi. Amma atlı qadın görünmürdü. Deyəsən, bu payız süvarisi payız yarpaqlarına qoşularaq gözdən itmişdi. Jüsten xəyalən öz atının ağzını yenə geri döndərdi və gəlib indi dayandığı yerə çıxdı.

Onu qərğ olduğu düşüncələrdən Səbinənin asta səsi ayırırdı:

-Müsyö, çox fikirlisiz, düşünürəm ki, bəlkə, sizin atınız çox uzaqlara çapıb gedib, hə?..

Qadın sakitcə güldü.

Jüsten heyrətləndi. Və inadla susdu.

"Görəsən, o atlı Səbinə də dörə bildimi?"

* * *

Hava limanı.

Günəşli bir payız günü.

İbrahim bəy, Jüsten və Fransuza trapla qalxaraq onları ötürməyə gələnlərə-Rəhman Əsgərov, Aydın Sağlam, Səbinə və Ceyhuna əl etməyə başladılar.

Jüsten təyyarədə yerini rahatlayandan sonra kiçik, dairəvi pəncərədən ətrafa boylandı. "Aman Allah, bu nədir?" Əvvəlcə elə bildi ki, onu qara basır. Bir neçə dəfə gözünü açıb-yumdu. Yox, o, ayıq idi. Budur, hava limanının düz ortasında dayanmış ağ at asta, yorğa addımlarla təyyarəyə yaxınlaşırdı. Yenə həmin at, yenə həmin atlı qadın. At irəliləyib düz təyyarənin yanında dayandı. Jüsten heyrət içində idi. Atlı qadının qolunun üstündə dağılmış bir göyərçin yuvası və o yuvanın içində zərif, parlaq lələkli bir göyərçin vardı.

Göyərçin qanad açıb havaya qalxdı, bir neçə dəfə dövrə vurdu.

Qadın Jüstənə əl etdi. Onun üzündə sirli bir təbəssüm vardı.

At dal ayaqları üstə şahə qalxıb ucadan kişnədi. Deyəsən, kişnərtini təyyarədəkilərin çoxu, bəlkə də, elə hamısı, eşitdi.

Jüstenin yanında əyləmiş Fransuza təəccüblə çiyini çəkib dilləndi:

-Ata, görəsən, o, nə səs idi elə? Eşidirsən, ata?

Jüsten susub çiyini çəkdi və qəmli-qəmli gülümsədi.

Bir azdan təyyarə uğultusu eşidildi.

SON

◆ P o e z i y a

Kəmaləddin QƏDİM

ÖLƏN, SAĞ ƏLİN BAŞIMA...

Özüm boyda bir daş olub,
Düşüb yığvalım başıma.
Kim deyirdi səni, dünya,
Sevim, çıxarım başıma?..

Halal loxmam, halal adım,
Haramına ulaşmadım.
Nə qapazın yaraşmadı,
Nə də sığalın başıma...

Mən ki, boyun burub durdum,
Bir ömür uydurub durdum.
Nə oyunlar qurub durdu,
Əyrin, cığalın başıma...

Kar oldummu, lal oldummu,
Ondan belə bal oldummu?..
Mən qal oğlu qal oldummu,
Ölən, sağ əlin başıma...

EVİM-EŞİYİM

**"Çıxmışam son nəfəs kimi,
Ölürsən, evim-eşiyim..."**

Sənsiz nələr çəkdiyimi,
Bilirdin, evim-eşiyim.

Gəlib tez-tez yuxuma da,
Girirdin, evim-eşiyim...

Qibləyəydi yönün mənsiz,
Səsin mənsiz, ünün mənsiz.
Bilirdim bir günün mənsiz,
Bir ildi, evim-eşiyim...

Yenə gülür üzün bol-bol,
Ağac-ağac, gül-gül, kol-kol.
Cığır-cığır, iz-iz, yol-yol,
İrildin, evim-eşiyim...

Qalmışdın boş qəfəs kimi,
Gəldim dəli həvəs kimi.
Çəkdin məni nəfəs kimi,
Dirildin, evim-eşiyim...

DÜŞMÜŞƏM

Dünya, bir vaxt xoş xəbərin olmuşam,
Bir vaxt sənin xoş vaxtına düşmüşəm.
Doğulmuşam, baş xəbərin olmuşam,
Lap yuxarı, baş vaxtına düşmüşəm...

Üç bacıya qardaş olub bir də bir,
Gəzməmişəm ürəkdə bir, dildə bir.
Orucunu qarşılıyıb ildə bir,
Namazının beş vaxtına düşmüşəm...

Göylərində qanad çalan quşam mən,
Öz könlümə ağam mənəm, paşam mən.
Sorma nədən faniyəm mən, boşam mən,
Yaradanın boş vaxtına düşmüşəm...

Sayıb adam, bəndə, məni sevərdin,
Lap salardın bəndə məni, sevərdin.
Bilirəm ki, sən də məni sevərdin,
Ürəyinin daş vaxtına düşmüşəm...

YOXMU?..

Keçən keçib, olan olub,
Heç mənimlə qalan yoxmu?
Tanrım, topla, yığ başıma,
Başqa yurdu talan yoxmu?..

Köhnə dərdlərnən qalmışam,
Saçlarına dən salmışam.

Qocaldıb, əldən salmışam,
Təzə dərdin, bəlan yoxmu?..

Yollaşmışam nə vermişən,
Demisən çəkər, vermişən.
Bu boyda şəkər vermişən,
Məndən şirin balan yoxmu?..

Nə tutandı, nə yeyilən,
Hələ çörək, duz deyilən.
Nə ac, nə susuz deyiləm,
Yalançında yalan yoxmu...

Nə qalıb ki, gör, adamlıq,
Deyilmiş ki, yer adamlıq...
Yan-yörəndə bir adamlıq,
Bir künc yoxmu, dalan yoxmu?..

YAMAN BƏNZƏYİRİK BİR-BİRİMİZƏ...

Yaman bənzəyirik bir-birimizə,
Eyniyik beləcə hamımız, eyni.
Həyat bal kimidi hər birimizə,
Dadımız eynidi, tamımız eyni...

Enəndə, düşəndə düşmənlərimiz,
Ucalıb, qalxanda dostlarımız bir.
Özümüz kimidi dərdi-sərimiz,
Üzümüz bir cürdü, astarımız bir...

Elə, tərs üzüyük bir-birimizin,
Doğruya yönəlib, düzə gəlmədik.
Oldu meydanımız daldalar bizim,
Gəlmədik, heç zaman üzə gəlmədik.

Hələ də gözümüz haqqa yumulu,
Gör nəyin ucundan ölürük elə...
Nəfsin nökeriyik, gödənin qulu,
Öləndə acından ölürük elə...

Yarış düzəldirik, bəhs çıxardırıq,
Yumruqdan eyniyik, təpikdən eyni.
Gör necə eyni cür səs çıxardırıq,
Elə, hər alqışdan, çəpikdən, eyni?..

Yaxşı ki, hərəni bir ölüm bəklər,
Gecəmiz son qoyar gündüzə bir gün.
Yaxşı ki, ayrıca dəfn edəcəklər,
Gələsi deyilik üz-üzə bir gün...

DAHA ÜRƏYİM DAMIR...

Mən özümü biləndən düz oğlu düz olmuşam,
Tutmur deyə bəla da, zaval da düz adamı...
Ən çox adam olmuşam, sonra da söz olmuşam,
Adam sözü qaldırır, sonra da söz adamı...

Kimsəyə züü tutmadım, xornan işim olmadı,
Nə tələynən, duzaqnan, tornan işim olmadı.
Mənim heç vaxt gücünən, zornan işim olmadı,
İstəsəydim başıma yığardım yüz adamı...

Hər şeyi dəyişəcək elə bircə kəlmədi,
Deyə bilmədim deyə qalxmadım, dikəlmədim.
Mən getmək istəsəm də, neynim, üzüm gəlmədi,
Hər ayaq gedən yerə aparmır üz adamı...

İçim yarı sevgidi, yarı həsrət, qubardı,
Qoymadım susuz qala, göz yaşım la suvardım.
Hər gün sonumu yazdım, hər gün sonuma vardım,
Hər gün məzarım kimi süslədim öz odamı...

Sağ imiş mənim kimi elə sağlar bir zaman,
Qalmayacaqmış demə qalacaqlar bir zaman.
Ürəyimə damardı olacaqlar bir zaman,
Elə sınıb ki, daha ürəyim özü damır...

ÇƏKMƏYƏ DƏRD OLACAQ...

Yaşamaq budu, canım,
Mın cürə şərt olacaq...
Hər gün yol gözləməkdən,
Gözlərin dörd olacaq.

Boğul suçda, günahda,
Ya "Allaha pənah"da.
Bu gün də var, sabah da
Beş-altı mərd olacaq...

Çıxammırsan, nə dikdi,
Ruhun canda bezikdi.
Bu yaz da çox gecikdi,
Bu qış da sərt olacaq...

Baxma aza, kasada,
Öl öldüyün masada.
Qorxma, nə olmasa da,
Çəkməyə dərd olacaq...

İSTƏYİR

Bu bağın-bağçanın bağbanısanmı,
Hardandı bu bağça, bu bağ istəyi?
İçində yamyaşıl ağac sevgisi,
Üstündə titrəyən yarpaq istəyi...

Dil tapıb, yol gedər baxma həyatla,
Döyənək etsə də dizini qatlar.
Bir gün bilmirsənmi başında çatlar,
Qorxaq adamların qorxaq istəyi...

Kimin ki çəkirsə qanı qanını,
Qurbanlıq istəyir canım, canını.
Millət öndə sevir qəhrəmanını,
Fərqi yox ya ölü, ya sağ istəyir...

Batdığı günaha, qüsula baxmaz,
Ədəbə, ərkana, üsula baxmaz.
Allaha üz tutmaz, Rəsula baxmaz,
Bitməz adamların yasaq istəyi...

Görünər atdığı qədəmnən belə,
Suçludu Həvvadan, Adəmdən belə.
Adamı ən doğma adamnan belə,
Ən çox torpaq sevir, torpaq istəyir...

GETMƏDİ

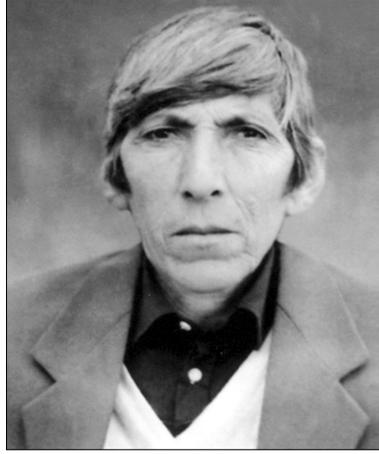
Sadiq dostum oldu necə,
Aha bax, aha, getmədi...
Fırlandı yan-yörəmdəcə,
Çəkilib dağa getmədi...

Heç bilməzdim çəmi belə,
Əzabmış kef-dəmi belə.
Getmədi dərd-qəmi belə,
Məndən uzağa getmədi...

Ayrılıq haqq kimi gəldi,
Lap elə vaxt kimi gəldi.
Gəldi, qonaq kimi gəldi,
Yurd saldı daha, getmədi...

Neynim, kaş ki yan ötəydi,
Keçib yanımdan ötəydi...
Bu eşq canımdan ötəydi,
Canımdan baha getmədi...

Zeynalabdin NOVRUZOĞLU

ŞAİRLƏR YARIMÇIQ ÖMÜR YAŞAYIR

Əcəllə ölməyi bacarmır nədi?
Şairlər yarımçıq ömür yaşayır.
Çoxu heç bilmir ki, qocalmaq nədi...
Şairlər yarımçıq ömür yaşayır.

Otuzu çox bilir, qırxa bəs deyir,
Şahların önündə sözü tərs deyir.
Sözünü qaytarmır, doğra, kəs, deyir.
Şairlər yarımçıq ömür yaşayır.

Dərisi soyulan özü diri var,
Çoxunun alnında güllə yeri var.
Şair doğulan da ölümdən qorxar?
Şairlər yarımçıq ömür yaşayır.

Lap uşaq ömrü də yaşaya bilər,
Ömrünü təzədən başlaya bilər.
Öləndən sonra da danışar, gülər...
Şairlər yarımçıq ömür yaşayır.

Yüz əsər yaradıb dastan qoşsa da,
Yaşı lap doxsanı, yüzü aşsa da,
Nə qədər, nə qədər çox yaşasa da,
Şairlər yarımçıq ömür yaşayır,
Şairlər yarımçıq ömür yaşayır.

HAQQI DANMAYIN

Anatək əyləşib əzəmətli dağ,
Başına hey yağır sapand daşları.

O daşları sanıb balaca uşaq -
Sıxır öz köksünə atılmışları.

Çınqıl da, qaya da ona doğmadı,
Qartal oylağıdı, aslan məskəni.
Analar ucadır, dağlar boydadı,
Diqqətlə seyr elə bu mənzərəni.

Onlar körpələrin qaravulları,
Səngərdə oyaqdı, qulağı səsdə.
Analar gecənin simaforları,
İşıq yanıb-sönər səssiz, ahəstə.

Gözləri tox olar, əlləri açıq,
Hər əziz tikəni yeməz analar.
Yeməyi, yatmağı olar yarımçıq,
Dərdini heç kimə deməz analar.

Əsl analardan söhbət açdım mən,
Fəqət hər qadına ana deyilməz.
Əxlaqı yüngüldən uzaq qaçdım mən,
Qələmim bu ada ləkə gətirməz.

...Analar dumduru ay işığıdı,
İşığın üstünə kölgə salmayın.
Analar dünyanın yaraşığıdı,
Övladlar, nə olar, haqqı danmayın!

BU TORPAQ...

Bu torpaq babamın sac əppəyidi,
Bu torpaq nənəmin şal-örpəyidi.
Şəhid qardaşımın al köynəyidi,
Bu torpaq düşmənə verilə bilməz.

Sac üstündən qəfil qapıla bilər,
Doğranıb itlərə atıla bilər.
Bir alçaq əlində satıla bilər,
Bu torpaq düşmənə verilə bilməz.

Yanar, yanğısını söndürəmməz qar,
Dumana bürünər, xəlvəti ağlar.
Həsərdən qovrular, ürəyi çatlar,
Bu torpaq düşmənə verilə bilməz.

Dağları günakar bilər özünü,
Doğma cığırlara dikər gözünü.
Bu el yaşadacaq şair sözünü:
Bu torpaq düşmənə verilə bilməz.

SALAM

Salam insan dilində
İlk sözdü, ilk kəlmədi.
İlk inam, ilk etibar
Salam-əleykümədi.
Salamlarla açılır
Hər gün, hər səhər.
Salamlarla dolanır
Hərə birtəhər.
Bəzisi onunla
Ticarət edir.
Bəzisi salama
Qənaət edir.
Onu saman kimi
Sovuran da var.
Salamlarla bir qəlbi
Ovudan da var.
Qədrini uca tutan
Salama and içəmmir.
Bəzən canından keçən
Salamdan keçəmmir.
Alınmayan bir salam
Əsrlərə yükü, yük.
Füzuli salamını
Almaq özü böyüklük.
Beş yüz ildi bu salam
Cavabını gözləyir.
Beş yüz ildi bu salam
Rüşvətçoru izləyir.
Rüşvətin yolu ayrı,
Salamın yolu ayrı.
Salam ki, rüşvət deyil,
Bunu anlaya bəri.
Salam imza kimidi,
Hər kəsin öz salamı.
Salam çörək kimidi,
Var halalı, haramı.
...Halalı harama
Qatmasan, salam!
Çörəyi bərk tutub
Atmasan, salam!

Naxçıvan

Pərviz SEYİDLİ

ŞOKOLAD PAYLAYAN

◆ *Povest*

Dünən bir dostum məni tamaşaya dəvət elədi. Neçə ildi ki, onu görmürdüm. Dedi ki, nömrəni çətinliklə tapmışam. İstədim, bu tamaşaya gəlib baxasan.

Yadıma gəlir, teatrda olduğum axırıncı gün - yeni, elə beş il bundan əvvəl görmüşdüm onu. Əvvəlcə istədim etiraz edim, sonra yadıma düşdü ki, düz beş il əvvəl axşamçağı onun kirayə qaldığı evdə söz vermişdim ki, nə vaxtsa sənəin pyesin səhnələşdirilsə, mütləq teatra gəlib tamaşana baxacam. Həm də köhnə dostum əlavə elədi ki, uşaqların varsa, onları da gətir, çünki uşaq tamaşasıdır. Bu, lap ürəyimcə oldu. Onsuz da, çoxdandır uşağı heç hara aparmırdım, dedim, qızımı da götürüb mütləq gələcəm.

İşdən qayıdandan sonra dörd yaşlı qızıma və anasına dedim ki, sabah sizi tamaşaya aparacağam.

Səhəri gün işdən tez çıxıb evə getdim. Yoldaşım da, qızım da hazır idilər. Mən də paltarımı dəyişdim və evdən çıxdım.

Teatrın binasına çatana yaxın ona zəng elədim. Beş dəqiqə sonra Fərhad bizi qarşıladı. Onunla köhnə dostlar kimi qucaqlaşdıq. Bir az dəyişmişdi, saçları tökülmüş, sifətinin dərisi codlaşmışdı. O, balaca Nərgizi bir az oynadandan sonra bizi içəri dəvət elədi. Mən ondan ailəli olub-olmadığını soruşanda o, evlənmədiyini söylədi. Tamaşa haqqında suallar verəndə dedi ki, tamaşanın adı "Tıq-tıq xanımın macərələri"dır.

Məni qəflətən gülmək tutdu. Hiss elədim ki, Fərhad bir az pərt oldu. Əlimi çiyinə qoyub dedim ki, bəs, sən o vaxt teatrda mənə deyirdin ki, bizimkilər heç bir şey edə bilmirlər. Yüz ildir eyni - naftalin iyi verən tamaşaları göstərirlər. Mənə meydan verələr, elə pyeslər yazaram ki... İndi özün də Tıq-tıq xanımı yazmısan?

Fərhad bir az incik halda dedi ki, bu həmin nağilin motivləri əsasında postmodern yanaşmayla yazılıb, daha doğrusu, yazmışam. Neyləyim, teatr sifariş verdi ki, bunu yaz, mən də yazdım.

Hiss elədim ki, nəisə düz deməmişəm. Amma hər nə idisə, artıq, demişdim, həm də bildirdim ki, aradan neçə il də keçsə, xasiyyətimi bilir, inciməz.

Tamaşa uşaqların beynəlxalq müdafiəsi gününə həsr olunmuşdu. Zal, demək olar ki, dolu idi.

Tamaşanın başlamasını bildiren zəng çalınanda özümdən asılı olmadan elə bildim, kimsə məni arxadan çağırdı, hətta çevrilib arxaya da baxdım, ancaq arxamda hansısa uşağın bir valideyni oturmuşdu və məlum məsələ idi ki, məni

çağırın o deyildi. Tamaşanın hazırlıq zəngi ikinci dəfə çalınanda məni çağırının elə bu zəng səsi olduğunu xatırladım.

Bu zəng məni yeddi il əvvələ aparırdı. Zəng üçüncü dəfə çalınanda sanki məni bu gündü gündən keçmişə tulladılar. Pərdə açılıb aktyorlar səhnəyə çıxanda tamaşaçılar əl çalmağa başladılar. Mənə elə gəldi ki, onlar mənim ayağımın ilişib keçmişə düşməyimi alqışlayırlar, hətta alqışlayanların arasında mənim həyat yoldaşım və balaca qızım da var idi.

Özümü birtəhər ələ alaraq fikrimi səhnədə cəmləşdirmək istəsəm də, alınmırdı. Səhnədəki Tıq-tıq xanım və digərləri gözlərimə dumanlı görünürdü, sanki onları tərlə şüşə arxasından izləyirdim.

Bu teatr zəngi məni beş il əvvələ - teatrda işlədiyim o vaxtkı günlərə apardı.

O vaxt teatrda səs və işıq qurğuları üzrə mütəxəssis işləyirdim. Oynanılan tamaşaların səs və işıq həlli məndən asılı idi.

Atamın bir dükanı var idi. Yay tətildə mən də dükanə gedər, satıcı gəndən sonra atama kömək edərdim. Elə Nərməni də orada tanıyırdım. Eyni yaşdaydıq.

Mənim ondan xoşum gəlirdi və hiss edirdim ki, onun da məndən xoşu gəlir. Çünki hər axşam dükanə hansısa bir bəhanəylə gəlir, bir gün saqqız, bir gün şokolad, bir gün də başqa şeylər alırdı.

Dəqiq yadımda deyil, bir dəfə, deyəsən, yumurta alırdı, bir kağıza nömrəni yazaraq kağızı şokolada büküb yumurtayla dolu paketə atdım.

Gecə mənə mesaj gəldi: “Şokolada görə çox sağ ol.”

On beş yaşlı oğlan üçün bundan böyük xoşbəxtlik ola bilərdimi?!

Ondan sonra hər gün Nərməniyə bir şokolad hədiyyə verirdim.

Bizim böyük sevgimiz bundan ibarət idi; O, hər axşam dükanə gəlib çörək alır, mən ona şokolad verirəm və o, axşam mənə mesaj yazır: “Şokolada görə çox sağ ol”.

Dərs başlayandan sonra da, dükanə gəlməyə başlamışdım. Bizim şokolad oyunumuz bir il idi davam ələyirdi. Artıq əməlli-başlı mesajlaşır, arada telefonla da danışırıdık. Deyirdi ki, sənədlərini incəsənət universitetinə vermək istəyir. Aktrisa olmaq istəyirdi. Mən də demişdim ki, yəqin ki sənədlərimi nəse iqtisadiyyatla bağlı bir yerə verəcəm.

Onunla cəmi iki-üç dəfə, onun oxuduğu məktəbin yuxarısındakı parkda görüşmüşdük. Az-az görüşməyimizi problem eləmədik, çünki onsuz da hər axşam dükanə gələndə onu görürdüm.

İkimiz də on birinci sinifdə oxuyurduq. Bir gün qərar çıxdı ki, yol qırağında olan bütün obyektlər sökülməlidir. Bizim dükanəda yol qırağında olduğu üçün söküləsi obyektlərin sırasında idi. Bütün günü fikir çəkirdim ki, Nərməniyə əvvəlki kimi görə bilməyəcəm, ona hər gün əbədi sevgimizin nişanı olan “Alpen Gold” verə bilməyəcəm.

İkimiz də məyus olmuşduq. O dəhşətli gün gəldi. Traktorlar dükanımızı sökməyə başladı. Yoldan bir az aralıda yerləşən məhəllənin camaatı çölə çıxıb dükanımızın sökülməsinə tamaşa edirdilər. Onların arasında Nərməniyə də var idi. Sökülən, uçulan dükanımıza baxanda mənə elə gəldi ki, dükanımızı hər gün atamdan gizlin götürdüyüm şokoladlara görə sökülür.

Həmin gün dükanımız yox oldu. Onun yerində elə bir boşluq yarandı ki, sanki burda heç vaxt dükan olmamışdı. Düzdür, dükanın sahəsini hesablayıb əvəzində pul vermişdilər. Amma verilən pul atamı qane eləməmişdi. Bunu onun əsəbi sifətindən, dodağının altında əli qovluqlu yekə qarın icra hakimiyyətinin işçilərini söyməsindən başa düşürdüm.

Dükandakı malların yarısını firmalara qaytarsaq da, topdan satış mərkəzlərindən aldığımız mal üstümüzdə qalmışdı. O malları da evə aparmışdıq.

Mən bütün günü Nərməniyə fikirləşirdim. Soyuducunu açıb, dükandan gətirdiyimiz meyvə suyunu götürmək istəyəndə sol tərəfdə səliqəylə düzülmüş

şokoladları gördüm. Sanki, ilahi bir qüvvə bu sevginin köhnə qaydada davam eləməsini istəyirdi. Mən şokoladların bir neçəsini öz otağımda gizlətdim...

Yenə hər gün Nərminə şokolad verirdim. Bunun yolunu bir az fikirləşəndən sonra tapdım. Nərmingil həyət evində qalırdı. Onların həyətinin həmişə sakit, kimsəsiz olan arxa tərəfinə keçərək evin damına qalxandan sonra Nərminə mesaj yazırdım ki, beş dəqiqəyə çölə çıxsın. Onların qapısı açılanda mən şokoladı damdan aşağı tullayırdım.

Artıq iki ay idi ki, hər şey öz axarına düşmüşdü. Hər gün damdan şokolad tullayırdım. O, şokoladı götürüb gecə mənə mesaj yazırdı: "Şokolada görə çox sağ ol".

Bir dəfə yenə damda mesaj yazıb qapının açılmasını gözlədim. İki dəqiqədən sonra qapı açıldı, mən şokoladı tullayanda kişi səsi eşitdim. Qapını açan, sən demə, atası imiş. Tez arxaya çəkildim, Nərminin səsini eşitdim.

-Ata, nə olub?-səsi həyəcanlı idi.

Hiss elədim ki, atası təəcüblə yuxarı boylanır:

-Heç bala, göydən tərəmizə şokolad yağır.

Sonralar fikirləşirdim ki, mən min bir əziyyətlə niyə hər gün ona şokolad verirdim? Cavabını da bu cür tapırdım ki, mən onun "Şokolada görə çox sağ ol" mesajından zövq alırdım.

Nərmin İncəsənətə, mən isə özəl universitetə daxil oldum.

Yadıma gəlir, qabiliyyət imtahanından keçəndə elə sevinirdi ki, onu o cür sevincli görəndə mən də xoşbəxt olurdum.

Biz artıq hər gün görüşürdük. Sözsüz ki, hər görüşəndə onun "Alpen Gold"unu mütləq verirdim. Demək olar ki, öz universitetimə getmirdim. Bütün günü incəsənətin qabağında onu gözləyirdim. Bir müddət sonra qapıda dayanan polisə çay içmək üçün şokolad verəndən sonra onunla da dostlaşdım.

Həmin gündən etibarən universitetin həyətinə rahatlıqla keçirdim.

Nərmin getdikcə öz sənətinə daha çox bağlanırdı. Deyirdi ki, müəllimimizin balaca teatrı var, mənə ora aparmaq istəyir. Əvvəl bir az istəməsəm də, sonra fikirləşdim ki, burda pis nə var ki?!

Qayıblarım çox olduğundan məcburən öz universitetimə də getməli olurdum. Ancaq bütün fikrim Nərminin yanında qalırdı. Elə bilirdim ki, onun yanında olmasam, o dəqiqə başına nəsə bir iş gələcək, kimsə onu qaçırdacaq, kimsə söz atacaq. Arada hiss edirdim ki, onun özü də mənim ona bu qədər yaxın olmağımdan narahatlıq keçirir. Onu da başa düşürdüm, utanırdı, sıxılırdı, özünü sərbəst hiss edə bilmirdi.

Bütün bunları nəzərə alaraq, incəsənətdə mənə işləyən, mənim gözüm qulağım ola biləcək birini tapmalıydım. Bu qərara gələn kimi bufetdəki tələbələrə göz qoymağa başladım. Bir həftə sonra öz "işçi"mi tapdım.

Həmişə əlində kitabla gəzən, gombul, üst-başından kasıb olduğu hiss olunan bir oğlan neçə gün idi ki, diqqətimi çəkirdi. Bundan yaxşısı ola bilməzdi. Çünki kitab oxuyan biri idi, mənə də həmişə elə gəlib ki, kitab oxuyanlar başı aşağı olurlar və onlarla razılaşmaq asan olur. Üstəlik gombuldu, deməli, yeməyə meyillidir, amma üst-başına baxanda o dəqiqə görmək olurdu ki, hər istədiyini yeyə bilən deyil.

Bir gün səhər bufetə girəndə gördüm ki, qarşısında içilmiş boş stəkan və kitab var və diqqətlə qarşısındakı kitabı oxuyur. Səhər olduğundan bufetdə tələbə az idi. Tez bir çaydan çay alıb onun yanında oturdum.

-Olar, burda oturum? - başını kitabdan qaldırıb mənə, sonra bufetdəki boş yerlərə təəcüblə baxdı.

-Hə, əlbəttə.

Mən özümə və ona çay süzdüm. O, bunu görəndə kimi yenidən başını zəhrimara qalmış kitabın içinə soxdu.

-Çox sağ ol, içmirəm.

-Mən də gərək sən kimi çayı stəkanla alaydım, daha keçdi, tək də bir çaydanı içə bilmərəm. Kömək eləyərsən mənə, heç nə olmaz.

-Onda heç olmasa çayla içmək üçün şokoladı mən alım - oğlan ayağa qalxmaq istəyəndə qoymadım. Bir il idi vərdiş eləmişdim; cibimdə ən azı beş şokolad olurdu. Mən cibimdən iki şokolad çıxarıb masanın üstünə atdım.

-Ehtiyac yoxdur, mənim üstümdə həmişə şokolad olur.

Biz çay içdiyimiz müddətdə artıq onunla dostlaşmışdıq. Adı Faiq idi, birinci kursda, rejissorluqda oxuyurdu. Deyirdi rejissor olmaq istəyir.

Əvvəlcə sevgilisinin olub-olmadığını soruşdum. O, bir qızdan xoşu gəldiyini, amma qızın ondan xoşu gəlmədiyini dedi.

Düzü, bu cür səmimi bir oğlanın yox cavabı almağı məni məyus elədi, amma sonra öyrəndim ki, heç qıza yaxınlaşmayıb. Fikirləşib ki, o cür gözəl qız heç buna baxmaz da...

Mən ona ürək-dirək verdim. Dedim ki, cəhd eləsin, mütləq yaxşı olacaq.

Onun saf, insanlara kömək etmək istəyən uşaq xarakterindən istifadə edərək, ona öz həyatımı danışdım. Bir az da qəmli əhvalatlar uydurdum. Məsəlçün, dedim ki, məni maşın vurmuşdu, yeriye bilmirdim, buna baxmayaraq, yenə hər gün əlil arabısıyla qızın məhəlləsinə gedirdim.

Gələcəyin böyük rejissoru bu əhvalata gözləri dolmuş halda qulaq asırdı.

Mən bundan istifadə edərək öz niyyətimi ona danışdım. Hər gün incəsənətə gələ bilmədiyimi, qızdan nigaran qaldığımı dedim.

Faiq - qəmli sevgilərin keşiş Valentini - elə o anda mənə söz verdi ki, gözü Nərminin üstündə olacaq.

O gündən etibarən Faiq hər gün mənə zəng eləyib Nərmin haqda izahat verirdi. Bu gün kiminlə idi, bufetə neçə dəfə düşüb, hansı dərslərə girməyib, hansı teatra gedib - hamısını bir-bir deyirdi. Sonra mən onun dediklərini Nərminin mənə dedikləriylə tutuşduranda heç bir uyğunsuzluq görmürdüm.

Həftədə bir-iki dəfə universitetə gəlir, Nərminlə bufetdə çay içir, Faiqlə görüşürdüm. Faiqlə ancaq Nərmin dərstdə olanda görüşürdüm ki, münasibətimizdən xəbər tutmasın.

Faiqin də həyatında inkişaf hiss olunurdu. Sevdiyi qıza axır ki yaxınlaşmışdı. Qız Faiqə hə deməsə də, demişdi ki, gəl dost qalaq.

Bundan sonra Faiqə hər gələndə bir yox, iki şokolad gətirirdim. Biri özü, biri də dostu üçün.

İki il bu minvalla keçdi. Atamın dövlətin verdiyi kompensasiyayla şəhərdən xeyli aralıda aldığı balaca dükanın hesabat işlərinə-filan kömək edirdim. Bundan başqa işim yox idi. Hesabat işlərinə görə atamın verdiyi xırda-para pulla şokoladlar alırdım. Çox şeyə pul xərcləmirdim, pul xərclədiyim yeganə şey - elə şokoladlar idi. Mənə elə gəlirdi ki, üstümdə şokolad olanda özümə inamım artır. Elə bil ki, üstümdə odlu silah gəzdirirəm. Hərdən məndə belə hiss yaranırdı ki, şokoladlar istənilən qapını açmağa qadirdir.

Görüşlərin birində Nərmin mənə dedi ki, yadına gəlir, demişdim, müəllim məni öz teatrına aktrisa götürmək istəyir. Bu gün də gəlib dedi ki, bir tamaşa var, istəyirəm sən oynayasan. Mən də razılaşdım.

Onun teatrda işləməsinə heç cür istəmirdim. Ancaq onun bu xəbərə necə sevindiyini görəndə heç nə deyə bilmədim.

Həmin teatrın necə bir yer olduğunu Faiqdən öyrəndim. Faiq bildirdi ki, balaca bir teatrdı. Adı “Akvarium”dur. Rejissorlar orda öz tamaşalarını səhnələşdirir, ya da başqa teatrda oynanılacaq tamaşaların məşqini o balaca teatrda edirlər.

Nərmin neçə ay idi ki, teatrda işləyirdi. Görüşəndə hiss edirdim ki, bərk yorğun olur. Ona görə çalışırdım, bacardıqca az-az görüşüm. Amma Faiqlə olan məsələ öz qüvvəsində qalırdı.

Nərmin gününün çoxunu teatrda keçirsə də, hələ də ciddi bir rol verməmişdilər. Bir neçə aydan sonra tamaşaların birində epizodik bir rol oynamışdı, vəssalam.

Dördüncü kursun sonlarıydı. Nərmin hələ də "Akvarium"da işləyirdi. Mən də arada atama kömək eləyir, arada Faiqin yanına gedirdim. Faiq bu il əsgərliyə gedəcəkdi. Yeri gəlmişkən, o, öz sevdiyi qızla dost idi. Ancaq buna da razıydı. Bircə heyifsiləndiyi əsgər getməyi idi. Deyirdi, onun üçün çox darıxacam. Mənə həsəd aparırdı; bəxtəvərsən, ayağının altı düzdü deyə səni aparmırlar, sonra da zarafatla əlavə eləyirdi, əsas odur ki, ürəyin düz olsun.

Faiq əsgər gedəcəyi axşam zəng eləyib mənimlə sağollaşdı. Dedi, səninçün darıxacam. Özünə yaxşı bax, şokolad paylayan.

Mən özümə iş axtarırdım. Nə qədər axtarsam da heç cür iş tapa bilmirdim. Bir dəfə "Akvarium"a - Nərminin yanına getmişdim. Həmişəki kimi teatrın balaca binasının girişində dayanan mühafizəçi Kərim dayıya şokolad verib, hal-əhval tutandan sonra yuxarı qalxdım. Hansısa tamaşanın məşqi idi. Nərmin yenə kiçik, epizodik bir rol oynayırdı. Bu dəfə bəxti gətirmişdi. Tamaşada tərəf müqabili, tamaşanın baş rol ifaçısı əməkdar artist Zülfüyə Mehdiyeva idi. Bir xeyli yaşı olsa da, hələ də öz cazibədarlığını saxlamışdı. Bədən quruluşu, yerışı, baxışı istənilən kişini özünə bağlaya bilərdi.

Keçən dəfə teatrda görəndə çox təəccüblənmişdim. Kərim dayıdan soruşanda demişdi ki, Zülfüyə xanım başqa teatrda çalışsa da, bizim teatrın tamaşalarında həmişə oynayır. Mən niyəsini soruşanda Kərim dayı biğının altından gülüm-səyərək söylədi ki, buranın rejissoru Rasim müəllimlə gənclik dostudurlar.

Tamaşanın məşqində teatrın müdiri Sahib müəllim də iştirak edirdi.

Mən arxa oturmaqların birində oturub məşqin qurtarmasını gözləyirdim. Məşqdən sonra rejissor tamaşa haqda fikirlərini bildirməsi üçün Sahib müəllimə söz verdi. Sahib müəllim rejissoru və tamaşada iştirak edən aktyor heyətini təbrik eləyərək tamaşanı bəyəndiyini bildirdi. Tamaşanın nə vaxt təhvil veriləcəyi haqda söz düşəndə rejissor dedi ki, istəyərək gələn həftə təhvil verək. Sonrakı həftələrdə alınmayacaq, çünki səs və işıq rejissorumuz Kamilə xanım işdən çıxmaq istəyir. Sahib müəllim səbəbini soruşanda, Kamilə xanım yuxardan - öz otağından cavab verdi ki, ərimlə Rusiyaya köçürük. Bu tamaşanı gözləyirəm, təhvil verib çıxım. Sahib müəllim bir az fikirləşəndən sonra bildirdi ki, heç olmasa gözləyəydin, yerinə adam tapardın, sonra çıxardın.

Hamı dağılışsa da, mən oturduğum yerdən durmadan Nərmini gözləyirdim. Pərdənin arxasından rejissorun səsinə eşitdim. O, aktyorlarla sağollaşdı Zülfüyə xanımla birgə zala düşüb gedəndə məni gördü.

-Sən kimsən, a bala? - Bəlkə də, gözlərimi Zülfüyə xanımın çılpaq ayaqlarına zilləməyimi görüb soruşdu.

-Mən Nərmini gözləyirəm - özümü yığışdırıb cavab verdim.

-Hə, lap yaxşı. Tez-tez görürəm səni burda. Deməli, Nərminin sevgilisisən?- Rasim müəllim Zülfüyə xanıma göz vuraraq dedi.

-Hə, - yüngülvari utancaqlıq hissiylə cavab verdim.

Onlar gülüşdülər. Zülfüyə xanım mənə (hər halda mənə elə gəldi) oğrun-oğrun baxıb soruşdu.

-Özün nə işlə məşğulsan?

-Universiteti bu il bitirmişəm. Hələ ki işləmirəm, - mənə elə gəldi ki, cavabımdan bir az utandım.

-Əsgərliyə getməmişən?

-Yox, ayağımın altı düz idi deyə aparmadılar, - hiss elədim ki, öz cavabımdan ikinci dəfə utandım.

-Əşi, ayaq boş şeydi, əsas odur ürəyin düz olsun, - Faiqin zarafatını Rasim müəllim də edərək Zülfüyə xanıma göz vurub güldü.

Ürəyimdə fikirləşdim ki, lənətə gəlmiş rejissorların şit yumorları bir-birinə çox oxşayır.

Zülfyyə xanım (məndə yenə belə hiss yarandı ki, altdan-altdan mənə baxır) maraqla üzünü Rasim müəllimə çevirdi.

-Rasimçik, bəlkə, elə gənc dostumuzu işə götürəsən? Məncə, ondan yaxşı radist çıxar.

Zülfyyə xanım üzünü mənə çevirib göz vurdu. Rasim müəllim də mənə baxdı.

-Doğrudan, bizə səs və işıq rejissoru lazımdı, bacararsan?

Ani olaraq fikirləşdim, həm az-maz pul qazanaram, həm də bütün günü Nərminin yanında olaram. Nəyi pisdı ki?!

-Hə, bir az baxsam öyrənərəm, - deyib Zülfyyə xanıma baxdım.

-Niyə öyrənmirsən ki?! Öyrənərsən, - Zülfyyə xanım yenə Rasimə baxdı.

-Zülfyyə xanım kimi sənətkarımız deyirsə, deməli, işləyə bilərsən. Mən Sahib müəllimlə də danışaram. Gələn həftədən işə başlaya bilərsən. Sən istəyirsən günü sabahdan gəl, Kamilə sənə bəzi şeyləri başa salsın, işləyəndən sonra da yavaş-yavaş öyrənərsən.

Razılaşdım. Onlar qapıdan çıxanda Rasim müəllim arxaya çevrildi.

-Cavan oğlan, adını demədin heç.

-Zamin...

-Əla, görüşərik -Rasim müəllimlə Zülfyyə xanım bir-biriylə nəsə danışaraq getdilər.

Nərminlə teatrın yanındakı kafedə oturmuşduq. O, mənə təklif olunan işi qəbul elədiyimə görə, deyəsən, narahat olmuşdu. Mən ona sevinmək yerinə niyə narahat olduğunu soruşanda dedi ki, narahat deyiləm, ancaq iş çətindi, qorxuram bacarmazsan. Əllərindən tutaraq onu necə sevdiyimi, onun yanında işləməyin mənə necə xoşbəxt elədiyini və onun yanında bütün işlərin öhdəsindən gələ biləcəyimi dedim.

Kamilə xanım çox əsəbi qadın idi. Başa saldığı bir şeyi ikinci dəfə izah eləməyə səbri çatmırdı. Arada hiss edirdim ki, məsələ təkcə səbrlə bağlı deyil. Elə şeylər var, onları mənə izah eləmək istəmirdi. Səbəbini isə heç cür anlamırdım. Onsuz da teatrdan öz xoşuyla gedirdi. Kərim dayı radist işləyəcəyimi biləndə çox sevindi, ancaq bir şeyə zarafatyana kədərləndiyini bildirdi. Dedi ki, sən artıq Kərim dayına şokolad gətirməzsən. Dedim, narahat olma, Kərim dayı, sənə şokoladın hər səhər stolunun üstündə olacaq. Elə Kərim dayı Kamilə haqda mənə xəbərdarlıq eləyib demişdi ki, bala, bir həftə Kamiləylə yaxşı yola get. Qadın deyil, “yazva”dır.

Kərim dayının Kamilə haqda metaforasını yadıma salanda (metafora sözünü teatrdə işləyəndən sonra öyrənmişdim) Kamilənin pulda bəzi şeyləri niyə öyrətmədiyini başa düşürdüm.

Nərmingilin tamaşasından sonra Kamilə otağı mənə təhvil verərək işdən ayrıldı.

Balaca iş otağında səsi və işığı tənzimləyən iki pult var idi. Teatr özü kiçik olduğundan səhnəmiz də balaca idi. İşığı da, səsi də mən idarə edirdim.

Kamilə gedəndən sonra otağı səliqəyə saldım. “Yazva” olduğu qədər iyrenc və pinti olan Kamiləni söyə-söyə otaqdakıları barmağımın ucunda zibil yeşiyinə tulladım.

İşi tez mənimsədim. Elə də çətin deyildi. Soyuq işıq, isti işıq, puşka, visoki, bas, sredni və başqa şeylər də var idi ki, bir az əlləşəndən sonra hamısını öyrəndim. Teatrdə çalışan işçilərlə də çox yaxşı ünsiyyət qurmuşdum. Bu işdə mənə sadıq “dostum” olan şokolad da kömək edirdi. Faiqin mənə qoyduğu adı burda da mənə deyirdilər - “Şokolad paylayan”.

Rasim müəllim deyirdi, işlədikcə teatr sənə də ləzzət verəcək, sənətin sehrinə düşəcəksən. Ancaq mən öz işimdən, Nərminin yanında işlədiyim üçün zövq alırdım. Teatr vecimə də deyildi.

Nərmin məşqlərdən vaxt edən kimi yuxarı yanıma qalxırdı. Elə olurdu ki, saatlarla otaqda oturub söhbət edirdik (bir dəfə öpüşmüşdük də).

Bəzən mən işdən tez çıxıb atamın dükanına gedir, ona da kömək edirdim. Valideynlərim də iş tapdığıma sevinirdilər.

Səhər işə gələndə Kərim dayıyla və yanında birinci dəfə gördüyüm oğlanla salamlayıb şokoladını stolunun üstünə qoydum. Kərim dayı məni yanındakı oğlanla tanış elədi.

-Zamin, tanış ol, gənc dramaturq Fərhad, - məni də onunla tanış elədi, - bu da, bizim yeni radistimiz Zamindir. Hər gün Kərim dayısına şokolad gətirməsə, yuxarı qalxmır.

Biz bir az hal-əhval tutandan sonra yuxarı-öz otağıma qalxdım. Bir azdan məşq başladı. Həmin gün iş mənimçün maraqsız idi. Çünki Nərmin bu tamaşada oynayırdı deyə teatra gəlməmişdi.

Məşq bitəndən sonra səhnəyə çıxıb səhnənin tavanından asılmış mikrafonu bərkitməklə məşğul idim. Aktyorlar qarderobda əyinlərini dəyişirdilər, bəziləri artıq gedirdilər.

Fərhad zalda oturmuşdu. Bir müddət sonra Rasim müəllim gəldi. Fərhad Rasim müəllimi görəndə kimi ayağa qalxıb onun yanına gələrək salamladı. Rasim müəllim Fərhadla görüşəndən sonra dedi ki, verdiyin hər iki pyesi oxudum. İstedadlı oğlansan, amma sənə istedadın hələ ki kaldır. Sən hələ ki çoxlu-çoxlu yaz, yazdıqlarının üzünü bir də köçürt, dəfələrlə redaktə elə, bir az təcrübə topla. Gələcəkdə sənə də pyeslərin, inşallah, səhnələşdirilər.

Mən hiss edirdim ki, Fərhad bir az pərt olub, lakin özünü o yerə qoymurdu. Rasim müəllimə deyirdi ki, yazdığım başqa hekayələr də var. İstəsəz onları da gətirərəm, oxuyarsız. Rasim müəllim bildirdi ki, sən yazdıqlarını gətir Rəşada ver. O da bizim teatrda çalışır və sənə kimi gəncdir. Bəlkə bir yerdə nəse edə bildiz. Bir də məsləhətim; çoxlu tamaşalara bax. Sənə yazdıqların pyesdən çox, nəsrə xatırladır. Elə bil, pyes formasında hekayə oxuyursan. Mən Rəşada tapşırıram, yazdıqlarına bir də o baxar.

Rasim müəllim gedəndən sonra Fərhad yenə qabaq cərgələrin birində oturdu. Hiss olunurdu ki, kefi yoxdur.

Mən mikrafonu çoxdan bərkidib yuxarı qalxmışdım. Aktyorların hamısı getmişdi. Mən səhnənin işığını söndürəndə Fərhad fikirdən ayrıldı. Səhnənin işıqları sönsə də, zəlin öz işıqları yanırdı. Fərhad ayağa qalxıb mənim otağıma baxdı. Mən özümdən aslı olmadan onu otağıma çağırdım.

Bir xeyli söhbət elədik. Danışdı ki, yazdıqlarımı neçə teatra aparmışam, amma heç kim ciddi fikir verməyib. İndi də bu balaca teatra gətirdim ki, bəlkə, rejissor bəyəner. O da bəyənmədi.

Bir az ağızdan köntöy olduğum üçün dedim ki, yəqin, yaxşı yaza bilmirsən, ona görə bəyənmirlər. Sözlərim Fərhad od qoydu. Dedi, nə danışsən, mən lap yaxşı yazıram. Sadəcə olaraq, rejissorlarımızdan naftalin iyi gəlir. Müasir ədəbi cərəyanlardan, ədəbi yeniliklərdən başları çıxmır. Çünki öz üzərlərində işləmirlər, axtarışda deyillər.

Gördüm ki, getdikcə daha çox danışır, danışdıqca da daha çox əsəbiləşir. Onu bir az sakitləşdirmək üçün dedim ki, sənə də qədrini biləcəklər. Mən inanıram ki, sən böyük dramaturq olacaqsan. Hiss elədim, sözlərim Fərhadı sakitləşdirdi. Dedi, görək bu Rəşad necə adamdır. O da oxusun, baxma, yenə gəncdir, bəlkə o, yazdıqlarıma fikir verdi.

Masanın üstündəki şokoladı görüb Fərhad dedim ki, üzrlü say, şokoladım var, amma çaydanım yoxdur deyə, sənə çay verə bilməyəcəm. Fərhad maraqla soruşdu ki, doğrudan sən həmişə üstündə şokolad gəzdirirsən? Dedim ki, hə, həmişə üstümdə iki-üç şokolad olur. Fərhad nəyə görə üstümdə şokolad gəzdirdiyimi soruşanda, cavab verdim ki, insanlara şokolad verəndə özümü

xoşbəxt hiss edirəm. Fərhad yenə maraqla soruşdu ki, teatrda hamıya şokolad vermişən?

Bir az fikirləşəndən sonra dedim ki, hə, bir nəfərdən başqa hamıya şokolad vermişəm. Gözlərindəki maraqlı başa düşdüm ki, o, bir nəfərin kim olduğunu soruşacaq. Ona görə də özüm ondan əvvəl danışmağa başladım ki, bir səhnə məşinistimiz var, adı Nəsirdi. Bircə ona şokolad verməmişəm. Çünki çox misgin, qaş-qabaqlı, acı adamdır. Hardasa qırx beş yaşı olar. Heç kimlə dostluq eləməz, deyib-gülməz, həmişə öz işini görüb sifətindəki zəhrimərlə yaşayan biridir. Ona görə də, ona şokolad düşmür.

Biz teatrdan çıxanda, yağış kəsməsə də, səngimişdi. Fərhadla sağollaşmışdan əvvəl soruşdu ki, Zülfüyə Mehdiyevaya da şokolad vermişən? Mən gülümsəyib cavab verdim ki, yox, bir də ona verməmişəm. Onun şokoladını Rasim müəllim verir...

İki ay idi ki, Fərhad teatra gəlib-gedirdi. Boş vaxtlarda yanıma da qalxırdı. Hələ də əsərlərinə ciddi fikir bildiren olmamışdı. Gənc rejissor Rəşad da Fərhadın yazdıqlarını oxuyub demişdi ki, pyesində görüntüdən çox təhkiyə var. Onları yığışdırmağa çalış.

Fərhad da mənim otağıma qalxıb özünü elə hey mən yazığa təsdiqləməyə çalışırdı: gənc olmaqla deyil, heç nədən başı çıxmır, postmodernist ədəbiyyat nə olan şeydi, bilmirlər. Adlarını rejissor qoyublar.

Fərhad bunları mənə elə şövqlə danışdı ki, guya postmodernizmin nə olduğunu mən bilirdim və yaxud çox veciməydi mənim bu postmodernizm.

Fərhadın fərqli olaraq, mən çox xoşbəxt idim. Nərinlə bütün günü bir yerdəydim. Bu yaxınlarda gənc rejissor Rəşadın quruluş verdiyi tamaşada əsas rollardan birinə seçilmişdi. Nərimni hələ bu cür sevincli görməmişdim. Onu bu cür sevincli görəndə mən də sevinir, özümü xoşbəxt sayırdım.

Zülfüyə xanımın tamaşasının məşq günlərindən biriydi. O, məşqdən sonra yuxarı - yanıma qalxdı. Əslində, bu cür sevilən, hörmətli aktrisanın mənim otağıma qalxması məni sevindirdi, təəccübləndirdi və ən əsası, həyəcanlandırdı...

O, məşqlərə gec-gec gəldiyi üçün məni səs rejissoru kimi birinci dəfəydi görürdü. Məni yeni iş münasibətilə təbrik edəndən sonra işimin yüngül, yoxsa ağır olduğunu soruşdu. Mən hər şeyin qaydasında olduğunu, işi tez bir vaxtda öyrəndiyimi dedim. Nə qədər eləsəm də, gözlərimi onun yaxası açıq koftasından görsənən sinəsindən çəkə bilmirdim. Onun bunu hiss edib-etməməsini anlama bilmirdim. Dedi ki, yaxşı işdi, işini görəndən sonra otur, çaydan iç, kitab-filan oxu, kinoya bax özünçün. Mən hələ ki çaydan almadığımı, tezliklə alacağımı söylədim. O, mənə sağollaşib gedəndə, ona bir ədəd şokolad verdim.

Səhər bir nəfər oğlan mənim otağıma qalxaraq əlindəki paketi mənə verərək dedi ki, bunu Sevda xanım yollayıb. Paketi açıb içindəki tefal çaydanı çıxardandan sonra hədiyyəni gətirən oğlana təşəkkür elədim. Sevda xanımın bu jesti mənə çox ləzzət eləməklə yanaşı, özümü özümə çox dəyərli hiss elətdirdi.

Bu qərara gəlmişdim ki, Nərimnin tamaşası olandan sonra özümü danışib elçilərimi yollayım. Hiss edirdim ki, artıq evlənmək vaxtıdır. Onsuz bir gün belə keçirə bilmirdim. Qərarım qəti idi. Onunla evlənəcəkdim.

Fərhad bir gün məndən xahiş elədi ki, yeni yazıya başlamaq istəyirəm. Kirayə qaldığım evdə üç nəfər yaşayırıq, onlar da adam deyillər. Televizorun səsini elə qaldırırlar ki, heç cür yaza bilmirəm. Arada istəyirəm, gedim oturma rayonumuzda yazım-yaradım. Amma burdan da uzaq qalmaq istəmirəm. Olar, teatrın işləmədiyini birinci gün gələn sənə otağında yazım?

Mənim üçün heç bir problem olmadığını, Kərim dayıdan açarı götürə bilsə, gəlib nə qədər istəsə yaza biləcəyini dedim. Fərhad bildirdi ki, onu mən həll edərdəm.

Doğrudan da, Kərim dayıya məsələni deyən kimi razılaşdı.

Bazar günü axşam Fərhad mənə zəng vurub sabah teatra gedəcəyini, vaxtım olsa mənim də gəlməyimi istədi. Dedim, mən sənə mane olaram. Yazı yazırsan axı. Məni razı saldı ki, arabil dincələndə ordan-burdan danışarıq. Razılaşdıq.

Mən boş səhnəyə baxaraq çay içir, Fərhadsa öz notbukunda yazırdı. Ondan mənim komputerimdə niyə yazmadığını soruşanda, öz noutbukunda yazmağa öyrəşdiyini söylədi.

Bir azdan teatr zalının arxasından səs gəldi. Mən tez qaçıb otağın işığını söndürdüm. Fərhad məndən çox həyəcanlıydı. Biz ikimiz də aşağı əyilib gələnin kim ola biləcəyini fikirləşirdik. Ayaq səslərindən bildim ki, kim isə səhnəyə çıxıb o baş-bu başa gəzir. Bir azdan ayaq səsləri kəsildi, bir neçə saniyədən sonra alışqanın səsi eşidildi. Kim isə səhnədə siqaret çəkirdi. Ayaq səsləri yenidən eşidildi. Bir neçə dəqiqədən sonra zalın işıqları yandı. Yenidən ayaq səsləri və yenidən sükut...

Mən boylanıb səhnəyə baxanda bizim səhnə maşinisti Nəsiri gördüm.

Öz-özümə fikirləşdim ki, görəsən, birinci gün o burda neyləyir?! Saata baxmağından, hiss olunurdu, kimisə gözləyir. Bir azdan teatrın arxa qapısı yenidən açılıb bir neçə saniyədən sonra örtüldü. Mən başımı aşağı əydim. Bir azdan səhnədən yenə addım səsləri gəldi.

-Nə var, niyə çağırırsan məni? - Bu səsi eşidən kimi Fərhadla mən heyretlə bir-birimizə baxdıq.

Bu, Zülfüyə Mehdiyevanın səsiydi. Mən pultun arxasından boylanıb səhnəyə baxırdım. Zülfüyə xanım səhnə maşinistimiz Nəsirə əsəblə baxırdı.

-Sənlə deyiləm, niyə çağırırsan məni bura? Hər gün adama zəng eləmək olar? Nə istəyirsən məndən? İyirmi ildi nə sallaşmısan yaxamdan?

Nəsir heç bir söz demədən siqaret çəkirdi.

-Sən xəstəsən, sənin başın çatmır. Əl çək də məndən. Sən manyaksan, sənin başın xarabdır, Zülfüyə danışdıqca əsəbiləşirdi.

Nəsir ayağa qalxaraq Zülfüyə xanımla üz bəüz dayanıb onun gözlərinin içinə baxandan sonra dərin bir ah çəkdi.

-Hə, mənim başım çatmır, mən manyakam, gicəm, dəliyəm, amma məni dəli sən eləmişən. Düz iyirmi ildi mən adam kimi yaşamıram. Hamısı da sənə görədi. - Nəsir qutudan bir dənə də siqaret götürüb alışırdı.

-Hamısı mənə görədi? Mən neyləmişdim sənə? Sən sallaşmışdın da yaxamdan, əl çəkmirdin məndən, - Zülfüyə Mehdiyeva bir az da əsəbiləşdi

-Hə, çünki sevirdim səni. Elə indi də sevirəm. Amma sən neylədin? Məni oyuncaq kimi oynatdın. Yadındadır, düz iyirmi il əvvəl "Sahil" metrosunun yanında tanış olmuşduq. Səni gördüyüm ilk dəqiqədən vurulmuşdum sənə. Öyrənəndə ki, İncəsənət institutunda oxuyursan, hər gün Malakan tərəfdə - sizin institutun qabağında səni gözləyirdim. Özünü elə aparırdın, guya məni sevirsen. Mən də bütün qəlbimlə sənə inanırdım. Müharibə başlayanda da, getmədim. Sırf sənə görə, səni itirməkdən çox qorxurdum. Elə bilirdim, bir gün səni görməsəm, ürəyim partlayar. Nə istəyirdin eləyirdim. Öz oxuduğum instituta da getmirdim. Hər səhər dərs adıyla evdən çıxıb gəlirdim sizin incəsənətin qabağına. Dərslərə girmədiyim üçün institutdan da qovdular. Amma mənim vecimə də deyildi. Sənin sevgin mənim gözlərimi kor eləmişdi.

İnstitutdan sonra teatrda akrtisa işləməyə başladın. Artıq səni tez-tez görə bilmirdim. Ali məktəbdən qovulmağım onsuz da məni evdə hörmətdən salmışdı, bir yandan da işsiz gəzməyim alınmırdı. İş tapmalıydım. İşləyəndə də səni görə bilmirdim.

Məni yandıran isə bu idi ki, sən mənə qarşı getdikcə soyumağa başlamışdın. İşlədiyin teatrda iş tapdım. Səhnə maşinisti işləməyə başladım.

Yadındadır, bir dəfə teatrda öz dilinlə mənə dedin ki, bir də mənə yaxınlaşma. İstəmirəm kimsə bilsin ki, mən səhnə maşinistiylə sevgiliyəm.

Mən qulaqlarıma inana bilmirdim. Bu sözləri sən mənə deyirdin. Ancaq mən yenə də teatrda işlədim. Sırf sənə yaxın ola bilmək üçün. Sonra Rasim çıxdı ortaya, teatrın gənc rejissoru. Onunla elə mehriban idin ki, az qalırdı qısqanclıqdan dəli olam. Bir dəfə az qala bıçaqlayacaqdım onu. Axşam idi, teatrda heç kim qalmamışdı. Mən tamaşadan sonra səhnədəki dekorasiyaları yığışdırırdım. Qrim otağının yanından keçəndə nəsə səslər eşitdim. Qapı tam örtülmədiyindən hər şeyi rahatlıqla gördüm. Rasim səni təmiz soyundurub duz kimi yalamaqla məşğul idi. Sən onun başını öz sinənə sıxaraq elə “Rasimçik” deyib inildiyirdin ki, mən neyləməyimi bilmirdim. Qanım damarımda donmuşdu.

Dekorasiyanı yığışdırdandan sonra üst-başımı dəyişib qrim otağının qabağından keçəndə yenə də inilti səslərini eşidirdim. Özümə söz vermişdim, onu öldürəcəm, hətta səhəri gün teatra gələndə üstümdə bıçaq da gətirmişdim.

Məni görəni kimi yanına çağırıb bir də sənə salam verməməyimi, ümumiyyətlə, işdən ayrılmağımı, bir də qabağına çıxmamağımı tələb elədin. Mən də razılaşdım.

Çox götür-qoy edəndən sonra başa düşdüm ki, Rasimi bıçaqlamağın bir önəmi yoxdur. Məsələ sənə özündədir. Bir neçə ay teatra gəlmədim. Amma sənə də qala bilmirdim. Səni heç cür ürəyimdən çıxara bilmirdim. Axırda yenə teatra qayıtdım. Özümə söz verdim, sənə yaxınlaşmayacam. Gözümün qabağında min hoqqadan çıxırdın, heç nə deyə bilmirdim. Düz iyirmi ildi sənə arxanca it kimi sülənirəm. Ailə qurmadım, təkliyi seçdim. Ürəyim partlayır, başa düşürsən? Sənə qala bilmirəm... - Nəsinin gözləri dolmuşdu. Ancaq danışmaq qurtarandan sonra elə bil üstündən böyük yük götürülmüşdü.

Heç biri bir neçə dəqiqə danışmadı. Zülfyyə əllərini teatrın pərdələrində gəzdirərək Nəsinin üzünə baxmadan sükutu pozdu.

-Bilirdin ki, biz bir daha bir yerdə ola bilmərik, niyə evlənmədin? Niyə özünə başqa bir həyat qurmadın? Axı, mən sənə demişdim, bizim ki gənclik sevgisiydi və çoxdan bitmişdi... - Nəsir şəhadət barmağını Zülfyyənin dodaqlarına yaxınlaşdırdı: - Susss... mən bunu edə bilmədim. Ömür boyu son ümidin yaxasından yapışib iyirmi il səni gözlədim. Çox əlləşdim, alınmadı... Çoxlarından eşitmişəm ki, bir qadına görə həyatını qurban verməyə dəyməz-filan? Amma inan, dəyər. Hə, mənim ailəm, uşağım, isti bir yuvam yoxdur. Ancaq yenə səni görə bilərəm, səsinə eşidə bilərəm. Düzdür, bədbəxtəm, səfilin biriyəm. Bunu da bilərəm ki, başqa həyatı seçsəydim, bundan da pis günə düşərdim. Səni görə bilməmək zülümdü, başa düşürsən? Səni ona görə çağırırdım ki, təklikdə sənənlə söhbət eləyim. Biləsən, iyirmi ildi mən ancaq səni sevmişəm. İyirmi illik it əzabından sonra anlamışam, sənəni mənə sevməyin mənə lazım deyil. Mən səni qarşılıqsız, heç nə gözləmədən sevirəm. - Nəsinin gözlərindən axan yaşı Zülfyyə barmaqlarıyla sildi.

Yenə arada sükut yarandı. Zülfyyə ağlamsınaraq:

-Məni bağışla, - pıçiltıyla dedi.

-Sənlik bir şey yoxdur, mən səni sevirəm. Bütün günahlar mənədir. Amma bu elə bir günahdır ki, mən bu günahı min bir savaba dəyişmirəm, Zülfyyə. - Bu dəfə Nəsir Zülfyyənin göz yaşlarını silib pıçıldadı. - Tənhalıq qoynunda daha gözəlsən, daha sevimlisən nifrət içində. - Zülfyyə təəccüblə Nəsirə baxdı.

-Sənənin böyük səhnədə ilk tamaşan idi. İyirmi il bundan əvvəl “Kral Lir”dən fransız hersoqunun Kordeliyaya dediyi sözlərdi. - Nəsir Zülfyyəyə baxıb gülümsədi.

Zülfyyə üzünü çevirib, gəlidiyi kimi səhnədən düşüb getdi.

O, gedəndən sonra Nəsir yenə səhnədə oturub bir siqaret də yandırdı. Siqareti çəkib bitirənə qədər üzündə təbəssüm var idi. Elə bil dünyanın ondan xoşbəxt, ondan azad insanı yox idi. Siqaretin kötüyünü əlində sıxaraq zəlin işıqlarını söndürüb arxa qapıdan çıxıb getdi.

Biz Fərhadla bir neçə dəqiqə danışmadıq. Elə bil baxdığımız tamaşanın təsirində qalmışdıq. Heç mən də otağımın işığını yandırmamışdım. Mənə elə gəlirdi, öz otağımın işığını yandırsam, gördüklərimizin hamısı yaddaşımızdan silinəcək. Hətta bu haqda danışmağa da ürək eləmirdik. Bir neçə dəqiqə səssizcə dayanandan sonra Fərhad dilləndi.

-Yəqin, sabahdan Nəsirə də şokolad verərsən...

-Mütləq, özü də hər gün iki dənə, - sakitcə dedim.

Fərhad, hiss edirdim, mənə nəse demək istəyir, amma çəkinir. Bunu onun yarıqaranlıq otaqda parıldayan gözlərindən sezə bildirdim. Nəhayət ki, dedi.

-Zamin, sənə bir sual vermək istəyirəm, amma bilmirəm necə qarşılayarsan? Yeni, qorxuram xətrinə deyər.

-Narahat olma, ver gəlsin, - çox rahat şəkildə dedim.

-Sənin də sevgilin aktrisasi. Sənin başına belə bir şey gəlsə, özünü necə apararsan? Nə edərsən?-Fərhadın sözləri məni diksindirdi. Əvvəlki rahatlığım pozuldu. Əsəbiləşmişdim. Hətta bir anlıq istədim, Fərhadın üstünə tullanıb onu yumruqlayım, amma bunu eləmədim. Ani olaraq düşündüm ki, bu, sadəcə, mümkünsüz şeydi. Nəmin ömür boyu mənə xəyanət eləməz. Ona görə də bir neçə saniyə əvvəlki halım qərribə bir laqeydliklə əvəz olundu.

-Fərhad, belə bir şeyi heç vaxt fikirləşməmişəm. Çünki elə bir şey ömür boyu baş verə bilməz, - son cümləni bir az kəskin dedim.

Fərhad heç bir söz demədən üzünü bağladığı notbukuna çevirdi. Otağın işığını yandırmaq üçün ayağa qalxırdım ki, pərdələrin arxasından yenidən addım səsləri eşitdik. Fərhad notbuku bağlayıb üzümə baxdı, mən də tez əyilib əvvəlki yerimə qayıtdım. İkimiz də yeni tamaşanın primyerasını gözləyən səbirsiz tamaşaçı kimi səhnəyə boylanırdıq.

Deyəsən, əsərin qəhrəmanları səhnəyə çıxmaq istəmirdilər. Çünki səhnənin arxasından inilti səsləri gəlirdi. İlk ağılıma gələn bu oldu ki, Nəsirə Zülfiyyə teatra qayıdıb sevişirlər. Amma nəse bu, mənə inandırıcı görsənmədi. Bir azdan pərdə aralandı və səhnəyə bizim teatrın gənc rejissoru Rəşad çıxdı. Şalvarının kəməri açılmış, köynəyinin düymələri sökülmüşdü.

-Gəl səhnəyə, qorxma. Burda daha poetik olacaq. Gəl, tez ol, - Rəşad ehtiraslı bir səslə öz Culyettasını səhnəyə çağırırdı.

Budur, pərdə aralanır, Culyetta səhnəyə çıxır.

Nəminin büstqalterdə, əynindəki yubkası səliqəsiz vəziyyətdə səhnədə görəndə elə bildim, boğazıma əridilmiş qurğuşun tökdülər. O, səhnəyə çıxanda birinci yuxarı, mənim otağıma baxdı. Ancaq otağım qaranlıq olduğundan, aşağıdan heç nə görsənmirdi, əksinə, yuxarıdansa hər şey çox aydın görsənirdi.

Rəşad da Nəminin birinci mənim otağıma baxdığını görən kimi, onu inandırmağa çalışdı ki, teatrda heç kim yoxdur. Ona deyirdi ki, teatrın üç açarı var. Biri əsas qapının açarıdır, Kərim kişidə olur. Birinci gün teatra gəlir. Qalan iki açar teatrın işçisi Nəsirdə olur, bəzən gəlib dekorasiyaya-filan əl gəzdirir. Açaran biri də, teatrın müdiri Sahib müəllimdə olur. Keçən dəfə katibəsindən xahiş eləyib götürmüşəm ki, məşqimiz var.

Rəşad Nəminin boynunu, boğazını öpür, büstqalterini açmağa çalışırdı.

Mən sakitcə bu səhnəni seyr eləyirdim. Birdən yadıma düşdü ki, Fərhad da mənim yanımdadır. Ona tərəf çevrilib başını aşağı salıb erotik tamaşaya mənə xatir baxmayan Fərhadın içində utanc olan bir pıçiltıyla soruşdum ki, sən bilirdin? Çünki onun bayaq verdiyi sualla indiki vəziyyət bir-birinə yaman oxşayırdı. Fərhad and-aman elədi ki, bu məsələdən qətiyyətlə xəbəri yoxdur. İnanırdım.

Tamaşa öz kulminasiya nöqtəsindəydi. Rəşad Nəminin büstqalterini açmağa bilmirdi. Axırda əsəbiləşib büstqalterin iplərini əliylə dartıb qopardı.

Səhnədə gördüklərim məni o qədər heyretləndirmişdi ki, həmin an anladım. Anladım ki, insanın ən böyük təəccübləndiyi şey axırda çox qərribə, süst bir laqeydliklə əvəz olunur. Əgər sən öz təəccübünün içində ilişib qalsan, bu zibil həyatı ömür boyu yaşaya bilməyəcəksən. Ya da yaşayacaqsan, - Nəsir kimi...

Mən üzümü Fərhadə çevirdim.

-Bayaqkı sualının cavabını bilmək istəyirsən?

-Hansı sualın? - gördüklərinin təsirindən özünə gələ bilməyən gənc dramaturq gözlərini döydü.

-Dedin e, Nəsinin başına gələnlər sənə başına gəlsəydi nə edərdin? Cavabını bilmək istəyirsən? - Çox iddialı şəkildə dedim.

-Qurban olum, Zamin, heç nə eləmə, lazım deyil, cəhənnəm olsunlar - onları öldürəcəyimi fikirləşən mənim rayonlu postmodernist dostum yalvarışlı səsle dedi.

Onlar səhnədə sevişirdilər. Mən səhnənin işıqlarını qəfildən yandırdım. Hər ikisi nə olduğunu anlamadılar. İkisi də - Rəşadın altında olan Nərmin də, Nərminin üstündə olan Rəşad da mənim otağıma baxdılar. Eləcə donub qalmışdılar.

Pultun yanındakı mikrafonu götürüb pafosla dedim:

-Tənhalıq qoynunda daha gözəlsən,

Daha sevimlisən nifrət içində...

Nəsinin Zülfüyyəyə dediyi bu sözlər hardan ağılıma gəldi, heç özüm də bilmədim.

Rəşad ayağa qalxaraq tələsik şalvarını geyinib, köynəyini əyninə keçirərək bir anlıq mənə baxdı. Nəse fikirləşib - çox güman ki, onu öldürəcəyimi - qaçaraq səhnədən çıxdı. Nərmin ağlaya-ağlaya sinəsini əlləriylə tutub, mənə baxmadan səhnədən düşdü.

Tamaşadan sonra təxminən bir saata yaxın Fərhad mənimlə qaldı. Sonra mənə nəse bir kömək lazım olub-olmadığını soruşdu. Mən, üzümdə təbəssüm - təbii ki, bu təbəssüm xəcalət hissinin önünə çəkilmiş tül pərdəydi - hər şeyin qaydasında olduğunu dedim.

O gedəndən sonra hər şeyi başdan götür-qoy elədim. Telefonu götürüb heç vaxt zəng eləmədiyim bir nömrəyə zəng elədim...

Üç saat olardı ki, teatrdan çıxıb şəhərdə gəzişərək üstümdəki mənfi emosiyaları küçələrə dağıtmaq istəyirdim. Telefonuma zəng gəldi. Zəng eləyən Fərhad idi. Dedi ki, evdə onunla bir qalan kirayənişinlər rayona gediblər, evdə təkamül. İstəyirsən dur gəl bizə. Mən ünvanı dəqiq öyrənib Fərhadın qaldığı evə getdim.

Fərhad məni çox yaxşı qarşıladı. Əlimdə içi pivə şüşələriylə dolu paketi alıb mətbəxə apardı. Balaca bir ev idi.

Aldığım pivələrin yarısından çoxunu içib axırına çıxmışdıq. Fərhad mənə sevginin puçluğundan, romantik dünyanın yıxılmasından uzun-uzadı danışdı. Nitqinin sonunu yenə mənim zəhləmədən, özünə isə ləzzət eləyən cümləylə yekunlaşdırdı:

-Zamin, bu zamanda bütöv heç nə tapmaq olmur. Əgər bütöv nəse görürsənsə, bil ki, bu ya illüziyadır, ya da səni aldadırlar. Bax, postmodernizmin də mahiyyəti budur. Bütöv olanı inkar edib, qırıntılardan yapışmaq. Qırıntıların şərəfinə, - Fərhad öz pafoslu nitqini bitirən kimi stəkanları bir-birinə vurduq.

Ya içkinin təsirindən, ya Fərhadın teatral çıxışından, ya da başıma gələnlərdən dolayı mən də təsirlənmiş halda pivədən stəkanlara süzərək danışmağa başladım:

-Fərhad, bütöv, qırıntı bunlar sənə sahəndi. Mən öz həyatımı sevdiyim qıza görə dəyişə bilən sadə “şokolad paylayanam”. Hə, mən radist deyiləm. Teatr zərrə qədər də olsun mənə maraqlı deyil. Mən teatrdan onunla bir yerdə olmaq üçün işləyirdim. Heç səhərdən teatra da getməyəcəm. Cəhənnəm olsun hamısı.

Mənim yazıçı dostum, sən bu savadsız tanışın bir şeyi dəqiq bilir. Əgər insanlara şokolad verəndə özünü xoşbəxt hiss edən birinə xəyanət edirlərsə, həmin adamın sonrakı taleyi iki cür olur. Ya Nəsir kimi ömrü boyu ağrının köləsinə çevrilir, ya da ağrı onu daha da möhkəmləndirir. İnan mənə, Fərhad, ağrı mənə daha qüvvətli elədi. Mən bir də ömür boyu teatra getməyəcəm. Ancaq ordakıların da sonrakı taleyi çox da dəyişməyəcək. Gəl bunu da içək, öz xarakterinin gücü sayəsində ayaqda qala bilənlərin şərəfinə. - Biz stəkanları başımıza çəkəndən sonra Fərhad soruşdu ki, bəs, mənim pyesim səhnələşdiriləndə də tamaşaya baxmağa gəlməyəcəksən? Mən də cavab verdim ki, nə vaxtsa sən pyesin səhnəyə qoyulsa, ancaq o vaxt teatra ayağımı basacam.

Mən Fərhadın yanından çıxanda artıq gecəydi. Fərhad nə qədər təkid elədi ki, onun evində qalım, razılaşmadım. Çünki, sabah gedəcəyim yer var idi. Hazırlaşmalıydım...

Alqış səsləri mənə keçmişdən ayıraraq, bu günə - teatr zalına, teatrdakı tamaşaya qayırdı. Artıq tamaşa qurtarmışdı, aktyorlar bir-bir səhnənin qabağına gələrək tamaşaçılara baş əyirdilər. Balaca qızım Nərgiz də səhnədəki canavarı, atı, dovşanı, tülkünü alqışlayırdı. Tülkünü... Tülkü rolunun ifaçısı mənə yaman tanış gəlirdi. Diqqətlə baxanda dəqiqləşdirdim; bu, Nərmin idi. Mən də əl çalmağa başladım. Qızım da mənim əl çalmağımı görəni kimi balaca əllərini gülərək bir-birinə vurmağa başladı. Biz ata-bala "Tülkü"nü alqışladıq.

Bir azdan səhnəyə tamaşanın rejissoruyla əsərin müəllifi çıxdı. Fərhadın yanında dayanmış, saçının ortası tökülmiş rejissoru da tanıdım. Rejissor mənim keçmiş "dost"um Faiq idi. Mənim tamaşanı bu cür alqışlamağım, "bravo" qişqırmağım uşağıma və onun anasına qəribə gəlirdi.

Tamaşadan iki gün sonra Fərhadla görüşdük. Oturduğumuz kafenin ofisiyanti sifariş verdiyimiz çayı və yanındakı şokoladla şirniyyatı masaya düzəndən sonra mən cibimdən iki şokolad çıxarıb masanın üstünə qoydum.

-Bu şokoladlar dadlıdı, bunlarla içərik, - gülərək dedim.

-Hələ də öz vərdişini tərgitməmişən? - Fərhad da güldü.

-Yox, hələ daha da artırmışam, - dedim.

-Necə yəni? - Fərhad maraqla soruşdu.

-Uzun söhbətədi. Sən mənə de görüm, Faiqi hardan tapmışan?

- Mən tapmamışam. Teatrın gənc rejissorudur. Mənə dedilər ki, uşaqlar üçün tamaşa yaz, mən də yazdım. Rejissor da bunu seçdilər.

-Hm, çoxdan tanıyıram onu...

-Bilirəm, - sakitcə dedi.

-Hardan bilirsən? Özü danışdı? - soruşdum.

Fərhad bir az ciddiləşdi. Çaydan bir qurtum içib böyük bir söhbətə başlayacaq kimi boğazını yaşladı.

-Tamaşanın məşq prosesində mən də iştirak edirdim. Ona görə də bir az yaxınlaşmışdıq. Düzdü, əvvəldən xoşum gəlməsə də, işimə görə yola gedirdim. Bir dəfə məşqdən tamaşa haqda ikilikdə söhbət edirdik. Söhbət aktrisalardan düşəndə dedi ki, tülkünü oynayan qız beş ildən çoxdu teatrdadı, hələ də uşaq tamaşalarında meymunluq eləyir. Dedim ki, sən hardan tanıyırsan? Gülə-gülə dedi ki, qardaşın hələ universitet vaxtı onun işini görüb, - Fərhad mənim reaksiyama baxmaq üçün ani pauza verdib üzümə baxdı. Mənə elə gəlirdi ki, beş ildi mən heç bir şey təəccüblənmərəm. Amma gözlərim bərəlməmişdi. Necə yəni işini görüb? Tələbək illərini yadıma salanda ürəyimdə dedim ki, yüz faiz gopa basıb. Həm də o, ayrı bir qızın dərdindən ölürdü, axı! Heç sevgili də ola bilməmişdi. Qızla dost olmuşdu kişinin oğlu. Mən sakitcə Fərhadın davam eləməsini gözlədim.

-Onu bir az danışdırandan sonra dedi ki, universitet başlayandan kəsirdim ondan. Amma geyimim it günündə, cibdə bir manat yox, özüm də, düzdür, şirin

olsam da, bir az gombul idim. O, mənə ömür boyu baxmazdı. Ona görə də ona yaxınlaşa bilmirdim. Sonra bir oğlanla dost oldum. Bunun sevgilisiydi. Xahiş elədi ki, mən olmayanda qıza göz-qulaq olum. Hər gün qızın hara gedib, hardan gəldiyini buna hər axşam ətraflı danışım. Mən də ona deyə bilmədim ki, sən sevgilindən xoşum gəlir. Amma ürəyimə dammışdı ki, nəşə olacaq. Ona görə də razılaşdım. Hər gün oğlana zəng eləyir, qız haqda nə görürdümşə, danışırıdım.

Bir gün qız məni bufetdə görüb dedi ki, yüz yeddinci otağa qalxım. Özü də çıxıb getdi. Mən qorxmışdım.

Otağa girəndə gördüm pəncərənin yanında dayanıb mənə baxır. Sonra yaxınlaşıb əlindəki açarla otağın qapısını bağladı. Soruşdu, məni izləyirsən? Mən özümü itirdim, ancaq tez də özümü ələ alaraq izləmədiyimi dedim. Üstümə qışqırdı ki, yalan deyirsən. Söhbəti dəyişmək üçün dedim, mənim səndən xoşum gəlir, ona görə tez-tez sənə baxıram, vəssalam. Mənimlə üz bəüz dayanıb dedi ki, bilirəm ki, xoşuna gəlirəm. Lap əvvəldən mənə baxırdın. Ancaq indi əməlli-başlı izləyirsən. Keçən dəfə də səni bufetdə Zaminlə gördüm. O, tapşırıb, hə? Mən çarəsiz qalıb hər şeyi ona danışdım. O, diqqətlə qulaq asandan sonra bildirdi ki, indidən sonra belə edəcəksən. Hər gün gələcəksən mənim yanıma, gördüklərini yox, mən dediklərimi deyəcəksən ona. Mən razılaşdım. Otaqdan çıxanda, birdən elə bil yuxudan ayıldım. Axı, mənim ona yox, onun mənə işi düşmüşdü.

Qapını örtüb açarla yenidən bağladım. Onun yanına gələrək dedim ki, bu yaxşılığı sənə niyə eləyirəm?! O, mənalı-mənalı gözlərimin içinə baxıb soruşdu ki, əvəzində nə istəyirsən? Bir az fikirləşəndən sonra dedim ki, səni öpmək istəyirəm. Təbii ki, mən o vaxt uşaq idim və elə düşünürdüm ki, öpmək artıq böyük bir şeydi. O, razılaşdı. Mən ona yaxınlaşıb öpmək istəyəndə üzünü çevirdi. Dedi ki, əvvəlcə bu gün Zaminə nə deyəcəyini öyrən, sonra. O, nə deyəcəyimi mənə bildirəndən sonra onu öpməyimə icazə verdi.

Axşam Zaminə zəng eləyib hər şeyin qaydasında olduğunu, dərstdən çıxıb bufetdə çay içəndən sonra yenidən yuxarı qalxdığını deyirdim. Ancaq belə deyildi. Nərmin hər gün bufetdəydi. Hələ bir dənə maşını olan tələbə oğlan var idi, onunla dərstdən çıxıb harasa gedirdilər. Vaxt keçdikcə oğlanları əlcək kimi dəyişməyə başlamışdı. Ancaq Zamin gələndə özünü abırlı, tərbiyəli göstərirdi. Mən də hər gün Zaminə zəng edib eyni şeyləri danışırıdım. İşimin haqqını da yaxşı alırdım. Nərmin hər gün otağın qapısını bağlayıb koftasını çıxarıb, mən öz işimi görürdüm. Belə universiteti bitirdik. İndi də teatrda qabağıma çıxıb. Mənə maraqlıdı, neçə ildi teatrda işləyir, nəyə görə fərli-başlı tamaşası yoxdur bunun?! Bir də, görən o oğlan necə oldu? Yazıq dəhşət sevirdi bu qəhbəni, - Fərhad Faiqin dediklərini danışib çaydan bir qurtum içdi. Faiqin hərəkəti mənə pis təsir eləmişdi. Görünür, elə mənə dost olduğum dediyi qız da Nərmin imiş. Mən də elə bilirdim, başını kitabdan qaldırmayan bu mama uşağı dünyanın ən təmiz uşağıdı. Bicbala!

Ancaq beş il əvvəl olsaydı, hadisələrə tamamilə başqa cür yanaşardım. Düzdü, indi də təəccüblənmişdim, amma məni o qədər də ağrıtmadı. Nəzərə alsaq ki, evlənmək istədiyini qızın büstqalterinin iplərini gözünün qabağında qopardırlar, məni başa düşmək olar.

Fərhad da bu xəbərə çox pis olmadığını görüb hiss elədim ki, rahatlaşdı. Şokoladdan bir dilim yedi.

-Doğrudan, Nərmin sən gedəndən teatrda işləyir, amma hələ də fərli bir rol verməyiblər. O Rəşad da teatrdan çıxdı. Gördü ki, hara gedirsə, əməlli bir tamaşa vermirlər. Elə bil kimşə onların ikisinin də yolunu bağladı, - Fərhad bir susub üzümə baxdı. - Səni tanımasam deyərəm sən eləmişən, - deyib gülümsədi.

-Niyə elə fikirləşirsən ki, mən eləyə bilmərəm, - mən də gülümsəyərək soruşdum.

-Nə bilim, sənin teatr aləmində elə bir güclü əlaqən-filan olmayıb, axı, heç vaxt? - dedi.

-Olub, - sakit şəkildə cavab verdim.

Fərhadın gözlərində getdikcə dərinləşən marağı görüb bir az da susdum. Çaydan içib şokoladdan yeyərək ona baxırdım. Nəhayət, danışmaq qərarına gəldim.

-Sənin evindən çıxdığım gün yadına gəlir, dedin, gecəni sənin evində qalım səhər gedərəm. Mən də dedim ki, yox, qala bilmərəm, səhər işim var, - Fərhadın yadına, bəlkə də, heç düşmədi, amma başını tərpətdi. - Bax, mən həmin gün Zülfüyə Mehdiyevaya zəng eləmişdim. Aldığı çaydana görə bir daha təşəkkür elədim. Əvvəllər Nəminə görə çalışırdım ki, fikir verməyim, amma indi intiqam almağın əsl məqamıydı. Bir az söhbət edəndən sonra dedi ki, vaxt edəndə görüşüb söhbət edərik, sən də təşəkkür edərsən. Mən də o dəqiqə dedim ki, istəyirsiz, günü sabah təşəkkür edərəm.

Beləliklə, səhəri gün onun evinə getdim. Ona öz "təşəkkürümü" birlikdə iki çaxır şüşəsinin axırına çıxandan sonra yataq otağında bildirdim. O, mənə teatr aləmində çox yaxşı nüfuzu olduğunu, nazirlikdə çox yaxşı tanışları olduğunu dedi. Dedi ki, hansı teatra istəyirsən, ora düzəldim səni. Sevdaya teatrdan çıxdığımı dedim. Niyəsini soruşanda başıma gələnəri yüngülvari danışdım. O da əsəbiləşmişdi. Dedi istəyirsən onların ikinisini də teatrdan qovdurum. Mən bir az fikirləşdim. Xahiş elədim ki, qovmaq lazım deyil, ancaq heç vaxt yaxşı, uğurlu, böyük tamaşalara əlləri çatmasın. O, narahat olma, deyib qollarını boynuma doladı...

Fərhad bütün eşitdiklərindən şokdaydı.

-Deməli, indiyə qədər ona görə uşaq tamaşalarında oynayırsınız...

-Hə, indiyə qədər və indidən sonra da elə olacaq, - dedim.

-Onda Sevdaya indi də görüşürsən? - maraqla soruşdu.

-Aradadır. Həmişə yox, - cavab verdim.

-Halaldı, - Fərhad elə bil öz intiqamı alınmış kimi dedi.

-Hə, bir şokolad firmasına işə düzəldim, ailə qurdum, indi də balaca bir şokolad sexim var. Öz şokoladlarımızı istehsal edirəm. Şükür, pis qazanmıram. Yəni, axırda hərlənib-fırlanıb yenə şokolad paylayan oldum, - gülə-gülə dedim.

-Sevda xanımın yanına gedəcəysən bu yaxınlarda? - Fərhad soruşdu.

Bir az fikirləşib: - Hə, yəqin, Faiqin məsələsi üçün gedəcəm, - dedim.

Fərhad elə bil nəşə istəyəcəkmiş kimi üzümə baxırdı.

-Bəlkə, mənimçün də ağız açasan? Pyeslərimi teatrlar götürsünlər? - bir az çəkinərək dedi.

-Yox, olmaz. Səni elə o vaxt tapşırıdım ki, qıraqda saxlamasınlar, amma qabağa da çəkməsinlər. Öz istedadınla qalxasan...

-Hə, düz eləmişən, çox sağ ol. Amma yenə deyirəm, bir də sənə halal olsun.

Biz ayağa qalxanda, Fərhad öz kitabını mənə hədiyyə verdi. Mən, maşınla onu evinə apardım. Bu dəfə başqa yerdə kirayə yaşayırdı.

Öz evimə çatanda, maşının bardaçokundan qızıma iki ədəd şokolad götürdüm.

Pilləkənləri qalxanda hələ teatrdə işlədiyim vaxtda eşitdiyim hansısa şeirin bir misrası yadıma düşdü. "Özünə qayıdır hər şey, özünə".

◆ Qərib Mehdinin 80 yaşı

QƏRİB HEY!...

"Qədim Gəncə - bu dahilər və çinarlar şəhərində bir yazıçı yaşayır. O torpaqda boz toxumun, çəlimsiz çiliyin, cansız tingin əlindən torpağa düşən kimi yaşıl fəvvarəyə çevrildiyi kimə məlum deyil? O yazıçı dostumuz ömrünün 60-cı baharına qədəm qoyur. Və əgər torpağın, ağacın, axar suyun insana bənzədiyini qəbul eləsək, Gəncənin göylərə baş alan hansısa bir çinarının o yazıçıya oxşarlığını görürük. Ömrü boyu öz əlinin-qələminin zəhməti ilə yaşamış, Gəncədən çox-çox uzaqlarda tanınmış Qərib Mehdi yaradıcılığı ilə o çinarlar arasında bir qəribə oxşarlığı hələ neçə il əvvəl sezmə bilməmişəm".

Görkəmli nasirimiz Qərib Mehdiyə həsr olunan bu yazını iyirmi il əvvəl qələmə almışdım. İndi Qərib Mehdi 80 yaşındadır və o çinar -insan bir az da ucalıb, kökü bir az da dərinliklərə gedib. Qərib Mehdi bu iyirmi il ərzində yaradıcılıqdan, ona ömrü boyu baş ucalığı gətirən, oxucuların sevimlisinə çevrilən sənət dünyasından ayrılmayıb.

Qərib Mehdi 60 ildir ədəbiyyatın içindədir. Yazdıqları göz qabağındadır: lirik və satirik hekayələr, mənsur şeirlər, povestlər, publisistik məqalələr...Bəlkə, yaza bilmədikləri yazdıqlarından artıqdı. Qəribin bu dünyada heç bir vəzifəsi olmayıb. Təhsili belədir ki, 19 yaşında Gəncədə fəhlə-gənclər axşam məktəbini, 35 yaşında Gəncə Dövlət Pedaqoji institutunun ibtidai təhsil pedaqogikası və metodikası fakültəsini bitirib. Əmək fəaliyyətinə poçtalyonluqla başlayıb, sonralar teatrda aktyor, dəmir-beton məmulatı zavodunda bəna, suvaqçı, betonçu, armaturçu, qaynaqçı işləyib. İnstitutu bitirəndən sonra Qərib 5-6 il orta məktəbdə müəllim də işləyib. Və nəhayət, 1971-ci ildə Gəncə Pedaqoji institutunda çoxtirajlı "Yüksəliş" qəzetinin redaktoru olub, bir xeyli müddət də Gəncə Alimlər evi nəzdində "İlham" ədəbi birliyinə rəhbərlik edib. Bir sözlə, Qərib Mehdiyə bir neçə mənada "zəhmətkeş yazıçı" titulu bəxş etmək olar. Birinci halda: Qərib müəllim böyük bir ailə sahibidi, oğul-uşaq sarıdan özünə əziyyət verməyib (hamısını da yerləşdirib, ata kimi hamı ona həsəd çəkə bilər) və Qərib müəllim o boyda ailəni maaşı və qonorarı ilə dolandırıb. Otuz dörd il əvvəl Qərib müəllimin Gəncədəki o kasıb evində qonaq olanda Çexovun bu sözlərini xatırlayırdım: "Ədəbiyyatçı olmaq - rahatlıq bilməmək, dadlı yeməklərdən məhrum olmaq, həmişə qonorar gözləmək və heç bir zaman

cibdə bir quruş belə pul görməmək deməkdir. Həqiqətən də çətin, əzablı, tikanlı bir yoldur". Qərib müəllim bu əzablı, tikanlı yolu şərəflə keçib və əsl ata, ailə başçısı vəzifəsini şərəflə yerinə yetirib. İkinci halda: Qərib Mehdi həqiqətən zəhmətkeş yazıçıdır. 1967-ci ildə, "İşıq" adlı ilk kitabından üzə bu illərə iyirmi beşdən artıq kitabı çıxıb.

Həmişə onu düşünəndə vaxtilə anasına həsr etdiyi "Qərib hey" hekayəsindəki o harayı xatırlayıram. **"Bəzən bir könül sındırmaq istəyirəm, bəzən birisinə yuxarıdan baxmaq istəyirəm; bəzən birisinin vəzifəsində gözüm olur, ona quyu qazmaq istəyirəm, anamın səsi gəlir; "Qərib hey!. Bəzən paxıllıq hissi qəlbimi didir, dostlarımın, yoldaşlarımın yüksəlişinə, şöhrətinə darılıram, bəzən haqqı nahaqqın pəncəsinə vermək istəyirəm, anamın səsi gəlir: "Qərib hey!".** Bu ana səsi Qəribin bütün həyat yoluna işıq saçdı və Qərib o mənəvi təmizliyi əsərlərində də obrazlarının həyat tərzinə "köçürə" bildi. Burada bir haşiyə çıxmaq istəyirəm. Görkəmli yazıçı-ədəbiyyatşünas Mir Cəlal Paşayev Qərib Mehdiyevin "Qərib hey!.." hekayəsini oxumuş, o əsəri "kövrək hisslərin poetikası" adlandırmışdı və "Gənclik" nəşriyyatının direktoru Əzizə Əhmədovadan xahiş etmişdi ki, 10 çap vərəqi həcmində olan kitabından 2 çap vərəqini gələcəyinə ümid bəslədiyi Qərib Mehdiyevə versin.

Qərib Mehdi bütün ömrü boyu həqiqəti, həyatda gördüklərini qələmə alıb, yalan danışmayıb. Bu həqiqət hissi onun bədii təxəyyülünə də təsirsiz qalmayıb. Onlarla obrazları həyatdan, gerçəklikdən yaranan obrazlardır. Biz onları tanıyıırıq. Qərib bu obrazları həm də ustalıqla ümumiləşdirə də bilib.

Qərib Mehдинin 70-ci illərdə yazdığı "Rast" povesti onu bir yazıçı kimi ədəbi ictimaiyyətə, oxuculara tanıtdı. "Rast"ın ayağı sayalı imiş; o povest Qəribin bütün sonrakı ədəbi uğurları üçün bir başlanğıc oldu. Qərib "Rast" yolunu tutub lirik nəsrin maraqlı nümunələrini yaratdı. Rast - doğru, düz deməkdir, həm də ən qədim, əsrlər keçdikcə təhrifə uğramayan muğamımızdır. Qəribin bu povestdə təsvir etdiyi hadisələr də uydurulmamışdı, həyatın özündən gəlirdi. Əsərdə iki insanın - cəmiyyətdəki hər dəyişikliyə uyğun sifətini, xarakterini dəyişən Ağabəyli ilə istedadlı bir musiqiçinin -Cəmilin mübarizəsini əks etdirir. Cəmilin əzablı həyat yolu bütün dramatik məqamları ilə gözlərimiz qarşısında canlanır. "Rast" zirvəsinə ucalana qədər Cəmil daxilən saflaşır, kamilləşir, Ağabəyli isə kiçilir, cılızlaşır. **"Ağabəyli də özünü unudub gözlərini Cəmilə dikmişdi. "Rast"ın "Rak" şöbələrində gəzişən səs Səməndər quşu kimi od saça-saça göylərin dərinliyində doğru uçurdu. O, göyün Segah qatını keçdi, Şüştər qatını keçdi, Şur qatını keçdi, Rast qatına çatdı. Lakin səs dayanmadı. Bütün qatlardan yüksəkdə göyün yeni səs qatını yaratmağa başladı".**

Qərib Mehдинin istər lirik, istərsə də satirik-yumoristik planda yazdığı əsərlərində əsas mövzu mənəviyyat məsələləridir. O, təsvir etdiyi hadisələrə, insan obrazlarına da bu aspektdən yanaşır, təmiz, mənən saf insanların düşdüyü sarsıntıları qələmə alır, onları çətinliklərdən keçirir, həyatda uğur qazanmağın yollarını göstərir. Son illərdə yazdığı "Skripka üçün mi simi" povesti, zənnimcə, Qərib Mehдинin "Rast" yoluna - mənəvi saflıq platformasına sadıq qaldığını sübut edir. Bu əsəri oxuyub qurtarandan sonra bir daha "Rast" povestini xatırladım. Bu əsərlərin biri sovet dönməndə, biri isə müstəqillik illərində yazılıb. Amma ictimai quruluşlar, sistemlər dəyişilsə də, insanların xasiyyət və xarakterlərində, əməl və hərəkətlərində oxşarlıqlar qalmaqdadır. İnsan öz keçmişindən

necə ayrılabilir, xasiyyət də, xarakter də bəzən əsrlər boyu dəyişir. Əgər cəmiyyətdə, yaşadığımız mühitdə mənəvi iqlim korlanırsa, ilk növbədə, yazıçılar bu mühiti dəyişmək barədə fikirləşirlər. Təbii ki, onlar inqilabçı deyillər, amma bədii sözün qüdrəti hər şeyə qadirdir.

"Rast" povestində Cəmil və Sərdar Ağabəyli konfliktini ilə şərtlənən həyat materialı tək o uzaq illəri bizə xatırlatmır. O tipli konfliktlər indi də mövcuddur. Bəli, quruluş dəyişib, insanların içindən ki o pislik, yamanlıq, Şərin kökləri qeybə çəkilməyib. "Skripka üçün mi simi"ndə də Sərdar Ağabəyli tipini əvəz edən qüvvətli bir obraz nəzərə çarpmasa da, sanki onun "törəmələri" saflığın qarşısında bir sədd kimi ucalırlar. Doğrudur, dövrən dəyişib, artıq müstəqillik illərində yaşayırdıq. Amma millətin kor bağırıqları hələ də irin verməkdə davam edir. İndi pullu Faiqlər meydan sulayırlar. Vaxtilə sevdiyi qadına indi o, evinin bəzəkli bir əşyası kimi baxır. Namuslu insanlar - Əhliman kişilər isə əzab çəkirlər. 400 dolları çatmır ki, musiqi istedadı olan sevimli nəvəsi üçün skripka alsın. Axır ki, dövrəsində olan adamların köməyi ilə skripka alınır. Amma uşağın ad günündə skripkanın mi simi qırılır. "Skripka üçün mi simi" povestində Əhliman kişi öz təmizliyi və mənəvi bərkəməliyi bizə keçmiş illərin nəsr əsərlərindəki kommunist obrazlarını xatırladır. Amma fərqi budur ki, onun mübarizə üsulu dağıdıcı xarakter daşmır, o, inqilabçı deyil. Dərdlər və xəstəliklər içində çabalayırlar. Amma sonadək kişi qürurunu hişf edir, bir kimsənin qarşısında əyilmir. Təbii ki, povestdə Qərib məxsus şirin təhkiyə tərzini, hər bir hadisənin mahiyyətinə varmaq cəhdi və ən əsası, lirik-psixoloji incələmələr, ana dilimizin şəhdi-şəkəri povestlərinin məziyyətləri sayılmalıdır. Özü də maraqlıdır ki, müqayisə etdiyim bu iki povestdə Qərib Mehdi'nin qəhrəmanları musiqi ilə nəfəs alan insanlardır. Ancaq deyim ki, birinci povestdə - sonda RASTın qalibiyətli sədalarını eşidiriksə, ikinci povestdə - sonda BAYATI ŞİRAZ üstə köklənib, qəmlidir, amma sonu nikbinlik doğurur.

Qərib Mehdi'nin son illərdəki yaradıcılığını əks etdirən "İç-içə üç povest" və "Evin küçəyə baxan üzünü" kitablarındakı povestləri ilə də tanış oldum. Son zamanlar Qərib yumora, ondan daha kəskin satiraya tez-tez müraciət edir. Doğrudan da, bu gün satiranı elə bil dincə qoyublar. Mirzə Cəlil, Sabir, Haqverdiyev, Sabit Rəhman, Mir Cəlal qələminə məxsus tənqid pafosunu davam etdirənlərin sayı çox azdır. Qərib Mehdi'nin "Xəstə", "Prezentasiya", "Qarğa", "Eşat", "Seçim" povestləri Azərbaycan gülüşünün yeni nümunələrini bizə təqdim edir. Bu povestlər həm gülüş mədəniyyətinin indiki səviyyəsi, həm də Qərib Mehdi'nin satirik-yumoristik istedadı haqda müəyyən təsəvvür yaradır.

Qərib Mehdi həyatın neqativ cəhətlərini, cəmiyyətdə, yaşadığı mühitdə baş verən mənfi halları ümumiləşdirib qamçılıyır. Onun təsvir etdiyi neqativ aləmə daxil olarkən sanki Haqverdiyevin vaxtilə ifşa hədəfinə çevirdiyi "marallar"ın yeni, müasir tipləri ilə qarşılaşırsan. Təbii ki, zaman dəyişib, indi mollaları, baqqalları, tacirləri, qoçuları deyil, alim olmaq xəyalına düşən bisavdları, istedadsız jurnalistləri, bacarıqsız müğənniləri, harın biznesmenləri, bir sözlə, mənəviyyatsız adamları tənqid hədəfinə tuş etmək, onların böyük iddiaları ilə cılız varlıqları arasındakı təzadları canlandırmaq vacibdir. Qərib Mehdi'nin müşahidə "teleskopu" əsasən daha çox bələd olduğu jurnalistika və elm aləminin, evlər idarəsinin, redaksiyaların üzərinə tuşlanır və yazıçı öz "marallar"ının qolundan tutub birgə-bircə onları bizə tanıdır. Kimdir bunlar? Məsələn, istedadsız bir insan olan - Çıraq müəllim. Özünü hamıdan yuxarıda görmək arzusu ilə yaşayan bu adam "Mix-mismar müəssisəsinin tarixi" haqqında "əsər" yazır.

Göründüyündən ifrat dərəcədə artıq görünmək arzuları puça çıxır, çünki içində onu böyüdəcək mənəvi bir təpər yoxdur. O, hətta yaxşı baxmadığı anasının vəfatından da öz cılız məqsədi üçün yararlanmağa çalışır. Burda da uğursuzluğa düşər olur. Fikrimizcə, Qərib müəllim bu obrazı həddindən artıq karikaturaya çevirib. Onsuz da bu tipli mənfilər ruhən də, daxilən də, hərəkət və əməl baxımından da eybəcərdirilər, onları daha da eybəcərləşdirmək, ifşanı ifrat qrotesk səviyyəsinə çatdırmaq o qədər də effektiv görünür. Amma bu da Qərib Mehdinin priyomudur. Eyni priyomu biz "Prezentasiya" povestində də görürük. "Mən!..." kitabını özünə həsr edən Samur Salamat da Çıraq müəllimin başqa bir tayıdır. Amma həqiqətən də bu tipli "xəstələr" ədəbiyyat və elm aləmində az deyillər. Və özü də onların mühiti də var- iddialı "Mən"lərin öz tərifçiləri və havadarları da var. Bəli, müstəqillik insanlara söz azadlığı verdi və bundan xeyli feyziyab olan bir qrup ədəbiyyat xəstəsi - qrafomanlar cild-cild "əsərlər" yazmağa başladılar. "Prezentasiyalar"ın sayı günbəgün artdı. Məncə, "Qarğa" povestində - Səftər Sinədəftərin kimliylə bağlı bu "xasiyyətnamə" Qərib Mehdinin hər üç povestindəki tiplərini və onları ruhlandırın bazar iqtisadiyyatını səciyyələndirə bilər: "Səftər Sinədəftər işini bilən, ayıq adam idi. Bu adamın iş başlaması üçün nə günəşin xəbərdarlığına, nə saatın zınqırovuna, nə də ilham pərisinin nəvazişli çağırışına ehtiyacı vardı. O, çoxdan, hələ günəş qaranlığı əyməzdən əvvəl yazı masasının arxasına keçmişdi. Səftərin vaxt öldürməyə, bəhanə tapsa belə ixtiyarı yoxuydu. ...Bazar iqtisadiyyatı bütün sahələri qanadı altına almışdı. Hətta sənəti də. Səftər Sinədəftər mövqe seçmək ustalığına yiyələnmişdi. ...Pul qazanmaq, ad-san sahibi olmaq üçün ancaq işləmək, işləmək lazımdı".

Qərib Mehdi dəyişilən dövrənin havasını, mənəvi iqlimini yazıçı gözü ilə dəqiq müşahidə edə bilir. "Humanist" povestində belə bir cümlə var: "Bir həyətdə dörd ailə yaşayırdı. Dolanışqlarının maddi çəkisinə, nüfuzlarının əhatə dairəsinə görə bir-birindən fərqlənirdilər. Yeni, qapıları bir həyətdə açılan bu dörd ailə dördmərtəbəli evə bənzəyirdi". Qərib Mehdi dövrün bu təzadlarını ustalıqla təsvir etməyə çalışır və əksər hallarda buna nail də olur. Lirik ruhlu Qərib Mehdini satiraya sövq edən də elə bu fərqli "mərtəbələrdir".

Yazmamaq olmur, Qərib müəllim! Yazın! Yazıçı onu dindirən, tərpedən, narahat edən mətləblərdən yazmalıdır, Siz də yazın...

Vaqif YUSİFLİ

◆ P o e z i y a

İslam SADIQ

SUSUR

Mışıl-mışıl yuxu tökür yarpağım,
Yaşıl-yaşıl qoxu tökür budağım.
Xaşıl-xaşıl qorxu tökür torpağım,
Dəniz susur, bulaq susur, göl susur!

Daş atılır, köz oynayır yavada,
Qaş çatılır, göz oynayır yuvada,
Baş qatılır, söz oynayır havada,
Ürək susur, dodaq susur, dil susur!

Yellərimin sınağından can sızır,
Ellərimin qınağından xan sızır,
Güllərimin yanağından qan sızır,
Qeyrət susur, yaraq susur, əl susur!

Ağdan dönən bezə batmır, neyləyim,
Haqdan dinən sözə yatmır, neyləyim,
Dağdan enən düzə çatmır, neyləyim,
Aran susur, yaylaq susur, yol susur!

Duru qalib bir bulaqda, yaş yanır,
Nuru qalib bir yanaqda, yaş yanır,
Quru qalib bir qıraqda, yaş yanır,
Odun susur, ocaq susur, kül susur!

Bal tutanın əli bala batmır ha,
Yal tutanın dili yala çatmır ha,

Gül tutanın əli gülə yatmır ha,
Bilək susur, barmaq susur, gül susur!

Qulaq səsdə, bir ud bizi səsləyir,
Qucaq isti, bir od bizi səsləyir,
Ocaq üstə Qorqud bizi səsləyir,
Oba susur, oymaq susur, el susur!

KƏND OYANAR SƏRÇƏ-SƏRÇƏ

Çöldə otlar pıçıl-daşar qönçə-qönçə,
Biçənəklər xışıl-daşar yarpaq-yarpaq.
Göbələklər yallı gedər incə-incə,
Başlarında özlərindən yekə papaq.

Nə vaxt gəlir, nə vaxt gedir, sudan soruş,
Qız dilini, qız sirrini bulaq bilir.
Bu nəğməni kim oxuyur, qudan soruş,
Səs gələni, ün gələni qulaq bilir.

Kol dibindən kəklik qalxar pırıl-pırıl,
Uçub qonar yastı-yastı qayalara.
Çay qırağı, sular axar şırıl-şırıl,
Süd içirdər çəpərdəki payalara.

Buxarısı burum-burum tüstülənər,
Ətəyiylə yelpikləyər Navat qarı.
Hava yenə yavaş-yavaş istilənər,
Otlar tökər damcı-damcı sırğaları.

Sazına bax, sözünə bax, özünə bax,
Gözəlləmə deyər güllər çiçək-çiçək.
Nazına bax, gözünə bax, üzünə bax,
Bəzəniblər bir-birindən gözəl, göyçək.

Yaşmağını yavaş-yavaş açar yenə,
Çadırını bulud-bulud sökər göylər.
Günəş doğar, yelimizə uçar yenə,
Öz nurunu üstümüzə tökər göylər.

Tütək səsi-bir gözəlin nazik əli,
Düymə düzər bulaqların yaxasına.
Üz-gözündən öpüb keçər səhər yeli,
Haram qatıb bu güllərin yuxusuna.

Axşam düşər, sərinləşər havalar da,
Səslər itər qulağımda bircə-bircə.
Boz sərçələr civildəşər yuvalarda,
Gün doğmamış kənd oyanar sərçə-sərçə.

**AYAĞIM BÜDRƏYİR,
İZİM SƏYRİYİR**

Nə adımın üstə ad gəlir bir az,
Nə odumun üstə od gəlir bir az.
Öz səsim özümə yad gəlir bir az,
Dodağım büdrəyir,
Sözüm səyriyir!

Əlimi, üzümü yudum, o deyil,
Havanı uduram, udum o deyil.
Alovum o deyil, odum o deyil,
Ocağım büdrəyir,
Közüm səyriyir!

Bu çölü bürüyüb lələmi yoxsa,
Çöllər dönüb qanlı göləmi yoxsa?!
Əlim saxlayammır qələmi, yoxsa
Barmağım büdrəyir,
Gözüm səyriyir!

İslam ögeydimi, yoxsa yaddımı,
İslamı azdıran duman şaddımı?!
Daha izləyəmmir addım addımı,
Ayağım büdrəyir, izim səyriyir!

QAÇMA

Bir vaxt xumar-xumar girib yatdığıın,
Şəkərə, noğula, bala batdığıın,
Arzuya, murada, kama çatdığıın
Qucaq qənim olar, qucaqdan qaçma!

Tüstüsü burulub gözünə dolan,
İstisi hələ də canında qalan.
Sinənə od salan, sinən od alan
Ocaq qənim olar, ocaqdan qaçma!

Bu İslam Sadığa bir qucaq açan,
Min qucaq istisi duymayıb haçan.
Səni doğma bilib üstünə qaçan
Uşaq qənim olar, uşaqdan qaçma!

PAXILLIQ

Neçə gözü kor elədi,
Yağı, balı şor elədi.
Bu dünyanı gor elədi

Bu paxıllıq!
Bu paxıllıq!

Baş qoyduğu yer buzxana,
Daş qoyduğu yer duzxana,
Yaş qoyduğu yer yaxxana,
Bu paxıllıq!
Bu paxıllıq!

Daş yuvası quş göyərti,
Quş yuvası daş göyərti,
Yay içində qış göyərti,
Bu paxıllıq!
Bu paxıllıq!

Çiçək-çiçək tökdü bizi,
İşıq-ışığı sökdü bizi.
Qaranlığa bükdü bizi
Bu paxıllıq!
Bu paxıllıq!

Gözümüzdə bir tüstüdü,
Bir umudu, bir küsdüdü.
İçimizdə dərd büstüdü
Bu paxıllıq!
Bu paxıllıq!

İmansızdı iman altda,
Amansızdı aman altda.
Dağı qoyub duman altda
Bu paxıllıq!
Bu paxıllıq!

İçimizdə nur çoxuydu,
Dilimizdə çor yoxuydu.
Gözümüzdə tor toxudu
Bu paxıllıq!
Bu paxıllıq!

EVİMİZLƏ ÜZ-ÜZƏ

Salam, a soyuq daş, buz tökən divar,
Başını qaldırıb üzümə baxsan.
Adamı bu qədər saymamaq olar,
Qarşında durmuşam, elə bil yoxsan.

Başını qaldırmır, qınına girib,
Divardan asılan xəncərə nolub?!
Bəri bax, bəri bax a məni görüb,
Gözlərini yuman pəncərə, nolub?!

Necəsən əlimi üşüdən dəstək,
Səni görməmişdim mən belə soyuq.
Öldü içimdəki ən böyük istək,
Günahkar gəzmirəm, biz elə buyuq.

Seyrək buludları süzürəm burda,
Gün batıb, çəkilib kölgə də çoxdan.
Ayaq izlərimi gəzirəm burda,
Süpürüb atıblar bəlkə də çoxdan.

Bir vaxt gizlətməzdin sözünü məndən,
Bir zaman məniydin başının tacı.
Niyə yana tutdun üzünü məndən,
Sən kimdən qorxursan, cökə ağacı?!

Bir-bir daşa dəyir şirin umudlar,
Sağım üz döndərir, sol dingildəyir.
Başımın üstündən qaçır buludlar,
Ayağımın altı yer dingildəyir.

Fələk daş qoymadı daşımın üstə,
Ürəyim qınına girib ağladı.
Hərlənə-hərlənə başımın üstə,
Durnalar halımı görüb ağladı.

Gəlmişəm, duymadı quşlar deyəsən,
Bu xəbər doğmaya, yada çatmadı.
Həmişə başımın üstündə gəzən
Atamın ruhu da dada çatmadı.

Bu nə quru çöldü, çəməndi, bildim,
Tanrı ruzunu da kəsib bu evdən.
Mən indi anladım, mən indi bildim,
Atamın ruhu da kəsib bu evdən.

O kimdi, köç salıb yurd yerimizə,
Köçünü burdan çək,- deyə bilmirəm.
Bu qədər doğmaykan bir-birimizə,
Bu qədər yad olduq niyə, bilmirəm.

Nədən ilham alaq, kimə söz qoşaq,
Gəlməyin, getməyin yox dadı, duzu.
Bu ev ögey ana, mən ögey uşaq,
Dolub içimizə ögeylik buzu.

Nəyə baxıramsa, mən görən deyil,
Nə könül oxşayır, nə ürək açır.
Məni cin gözündə görür elə bil,
Mən evə qaçıram, ev məndən qaçır.

Bu atam, bu anam, yatır yan-yana,
Ruhları gəldimi başım üstünə?!
Baxıram, gözündən indicə anam
Bir damcı yaş salıb daşın üstünə!

SALAM OLSUN

*Ustad Yunus Əmrə
havası üstündə*

Salam verdim, salamımı
Alanlara salam olsun!
Bir dərdimi bilib halı
Olanlara salam olsun!

Dinlə şirin avazını,
Həm çoxunu, həm azını.
Gündə beş yol namazını
Qılanlara salam olsun!

Məni dərdə salan oldu,
Ömrüm-günüm talan oldu.
Gerçəklərim yalan oldu,
Yalanlara salam olsun!

Ürək coşdu, sinə doldu,
Sünbüllərim dənə doldu.
Boşalanlar yenə doldu,
Dolanlara salam olsun!

Ürək var ki, şərlə dolub,
Ürək var ki, kirlə dolub.
Löyün-löyün sirlə dolu
Palanlara salam olsun!

Hər sözümü əziz bilib,
Nə bilibsə, təmiz bilib.
İslamı bir dəniz bilib
Dalanlara salam olsun!

QALMIŞIQ

Koroğlu havası üstündə

Həmzə atın açarını alandan
Xəbərsizik olacaqdan, olandan.
Ağzı boza at çapırıq yalandan,
Köhlənləri yora-yora qalmışıq.

Sazla qoşa Misri qılınc dinəndə...
Elə bilmə hər şey qaldı dünəndə.
Bizə boyun əyənlərin önündə
Boynumuzu bura-bura qalmışıq.

Sağ uçurum, sol uçurum, yola bax,
Düşmən gəlib çathaçatdı, dala bax.
Geri boylan, bir düşdüyün hala bax,
Umudları qıra-qıra qalmışıq.

Ocaqlardan kösöy-kösöy köz itib,
Dodaqlardan şirin-şirin söz itib.
Tufan qopub, çovğun olub, iz itib,
Yolu çaşib sora-sora qalmışıq.

Bir ocaqda biz baş-başa çatıldıq,
Göyə qalxdı onda bizim çatıldı.
Sən o küncə, mən bu küncə atıldıq,
Döyükürük ora-bura, qalmışıq.

Bel bağlama nə zamana, nə vaxta,
Mən nə deyim mənə olan bu baxta.
Gəmi batıb, umudumuz bir taxta,
Dəryaları yara-yara qalmışıq.

Hiylə qurub aramızı pozdular,
Papaq atıb sıramızı pozdular.
Heca-heca misramızı pozdular,
Bölük-bölük, para-para qalmışıq.

Yoxsa düşmən Koroğlunu tək görüb,
Qıratımı bu meydana çək görüm.
Dəliləri Çənlibelə tök görüm,
Düzülsünlər sıra-sıra, qalmışıq.

Əlirza HƏSRƏT

BÜLBÜL NƏZMƏ ÇƏKƏR QƏFƏSDƏ MƏNİ

Əcəb şəklin çıxar bu qarda sənin,
Ayrılıq da sənin, qübar da sənin.
Arxanca düşmüşəm dağlarda sənin,-
Məni bu çöllükdə yalquzaq eylə.

Zirvə sevdalıdır bu yoxuş, bu dik,
Gəl, duman yerində bir qalacıq tik.
İkimiz bir eşqin nişanəsiyik,
Mən ocaq qalayım, sən sazaq eylə.

Bülbül nəzmə çəkər qəfəsdə məni,
Sevərsən belə hər həvəsdə məni.
Öldürür bu qərib "şikəstə" məni,
Gözünü üstümdən çək uzaq eylə.

SƏNƏ HARDAN BAXSAM...

İnandım dağların etibarına,
Sənə hardan baxsam, dağ şəklindəsən.
Gəl şəkil çəkdirək quzey qarına,
Görsünlər bu eşqin ağ şəklindəsən.

Bəzəksən ən gözəl şeir sətrinə,
Sevməyi öyrəndim sənin xətrinə.
Hamı bihuş olub çiçək ətrinə,-
Bağbanı divanə bağ şəklindəsən.

Gəlsə adım sənin dilinə ağır,
Məni baxışınla, gözünlə çağır.

Çöhrəndən sevdalı qərıblık yağır,
Əlırza Həsərətın sađ şəkındəsən.

QİSAS SEVDASI

Şuşa torpağına hər gün dađ basıb,-
Zalımlar gözümdə yaş oynatdılar.
Açdım qucağımlı vətənsızlərə,
Qərıb beşiyitək boş oynatdılar.

Döyüş meydanında qada var, qan var,
Tərsinə ötüşür vədələr, anlar.
Başsız bədənlərə bu toy tutanlar,-
Gör neçə bədənsız baş oynatdılar.

Nışan al, qurşun sıx, yerə oturt da,
Qısas sevdası var ulayan qurdda.
Qartalı çarmıxa çəkılən yurdda,-
Yuvası dađılmış quş oynatdılar.

AYRILIQ YERİNDƏN QIRILDI BU EŞQ

Sənin dodağında çiçəkləmişdi,
Bir zalım əliylə dərıldı bu eşq.
Gözlərim yolunu elə çəkdi ki,-
Ayrılıq yerindən qırıldı bu eşq.

Qərıb fəryadıydı, aşiq halıydı,
Divanə ruhların qeylü-qalıydı.
Bağrımın başında lalə xalıydı,
Keçib göz yaşından duruldu bu eşq.

Yenə pəncərəndə yellənir pərdən,
Xatirən şam tutub ən xoş xəbərdən.
Hər gün mən ölmüşü qaldırıb yerdən,-
Sənin ayağına sərıldı bu eşq.

İLƏHİ, DAĞLARIN KEÇ GÜNAHINDAN

Çəşmələr o qədər gözəlləşib ki,
Qızlarla dolubdur bulaqlar, əla!
Deyərsən, açılmış nar çiçəyidir,-
Adımı o çəkən dodaqlar, əla!

Günəşin şəfəqi, çəmənın təri,
Ruhuma tutduğum aynadır, pəri.
Yaşıl ağacların gülür gözləri,
Quşlar yuva quran budaqlar əla!

İnciyib qulundan, küsüb şahından,
İlahi, dağların keç günahından.
Çarmıxa çəkilən qərib ahından,-
Dumana bürünən o dağlar əla.

DAĞ KÖNLÜ ALINCADIR DUMANIN ETİBARI

Hələ kəsmək istəmir bu divanə yağış da,
Sənə necə yer verim bu islanmış ağuşda?
Bir eşq karvanı keçir hər gün eyni naxışda,
Ayrılıq aramıza məhr saldığı yerdən.

Dağ könlü alıncadır dumanın etibarı,
Duman çəkilib deyə,dağ ayna tutub qarı.
Yığıb muncuq düzəldək gəl bu tumurcuqları,
Hərə bir bulaq çəksin gözüm dolduğu yerdən.

Bağban gülə oxşadıb səni də dərib elə,
Bundan belə bu yurdda özüməm qərib elə.
Hər gün Vətən şəklində yuxuma girib elə,-
Gəl təzədən başlayaq eşqi qaldığı yerdən.

SEVGİDƏN SƏRXOŞ QALIBMI

Sarılıbdır duman dağa,
Bəlkə, dağlara qar yağa.
Süzüb könül oynatmağa,-
Səndə o göz-qaş qalıbmi?

Pətək aşiq, şən divanə,
Sən də alış, yan divanə.
Gör ayrılıqdan divanə,
Sevgidən sərxoş qalıbmi?

Qalxıb çıxdı su qəfəsə,
Günahını yu qəfəsə.
Bundan belə bu qəfəsə,-
Qayıtmağa quş qalıbmi?

Üzünə çəkildi pərdən,
Bu şairi qurtar şərdən.
Ağlamağa hərdən-hərdən,
Gözlərində yaş qalıbmi?

Natiq MƏMMƏDLİ

BAKI - TİFLİS QATARI...

◆ *Hekayə*

«Məni Gürcüstana əcəl aparır...» - qoca bu sözləri deyəndə hamının loxması boğazında düyünləndi, elə bil qəfildən qulağımızın dibindən şapalaq vurdular. Yazıçının gözləri heyrətdən necə bərəldisə, arağı qədəhinə yox, xiyar bankasına süzdü...

* * *

Mən çox az şey istəyirdim, çox az...

Hər dəfə mədəmin ortasından qığılcım kimi qalxıb bütün bədənimi titrədən bu hissini öhdəsindən iyirmi yaşına kimi birtəhər gəlirdim. Həmişə içimdə şimşək çaxanda özümü ələ almaq üçün abırlı şeylər haqqında düşünür, nəse xalq mahnısı zümzümə edir, ya da pərəstiş elədiyim xalq qəhrəmanlarının əfsanəvi döyüşlərini xatırlayırdım. Etiraf edirəm ki, əvvəllər bunun köməyi olurdu. Amma gecənin bir aləmində televizorda nəse ayıb bir şey göstərsəydilər, ya da küçədə açıq-saçıq geyinmiş zənən xeylağı yanımdan keçəndə, qeyri-ixtiyari baxışlarım ona zillənsəydi, vəssalam, həmin günü qanım gedirdi. Təbiəti ağırdı, həm çox həssas, həm də amansız idi o. Onun ucbatından fəsillərin içində ən zəhləm gedəni vardısa, o da yay idi; parklarda, bulvarda, nə bilim, şəhərimizin kolluqlarının dibində qolboyun oturanların əlindən elə yerlərlə gedirdim ki, gözüm onları görməsin. Bir balaca səhv içimi yandırır-yaxan ildırımın düşməsinə bənd idi. Bu cavan yaşım da belə amansız ağırlara, ağırsı cəhənnəm, onun dalınca gələn qanqaraçılığa, dilxorçuluğa tablaşmağa ürəyimin gücü çatmazdı. Axır vaxtlar özünü lap narkomanlar kimi aparırdı, aylar-illər dolandıqca, o da sərtləşir və aşağı dozaya reaksiya vermir - xalq mahnıları və xalq qəhrəmanlarını vecinə almırdı. Mən də məcbur qalıb dozanı artırmalı olurdum - bu dəfə maarifçi ziyalılar, islahatçı şəxsiyyətlər, hətta inkvizisiyada yanan parlaq beyinlər haqqında düşünürdüm. Amma... hiss edirdim ki, yoruluram, bundan artığına gücüm çatmır, yavaş-yavaş təslim olurdum. O isə, məni amansızcasına öz bildiyi səmtə, pis yola çəkirdi... Ömrümə qənim kəsilən o zülmkarın adı Əbu Tufan idi. Mən, zavallı mən isə, çox az şey istəyirdim, çox az.

* * *

- Xətrinə dəyməsin, sən millətin düşmənisən! Vaxt gələcək, millət sənə üzünə tüpürəcək! İncimirsən ki?..

- Qətiyyəni incimirəm, elə 37-ci ildə də belə edirdilər. Əsl yazıçı, lazım gələrsə, öz xalqına qarşı da müxalifətdə dayanmağı bacarmalıdır. Axundov da belə edib, Mirzə Cəlil də. Mən də belə edəcəm.

- Vallah, sənin başın xarabdı! At təpib sənin başına! Ə, sən əməlli-başlı satqınsan e... Çörəyini yeyib, havasını udduğun bu torpağın üstündə gəzirsən, hələ, üstəlik, rişxənd də edəsən, öz millətinə qara yaxasan. Sən Allah, bağışla, amma bunun adına zatıqırıqlıq deyirlər.

- İncimirəm, əsla. Kəfin istəyən qədər söyə və təhqir edə bilərsən. Yadından çıxarma ki, polemika vaxtı söyüşə yalnız deməyə söz tapmayan dayaz düşüncəli adamlar əl atırlar. Mən öz gücümə bələdəm. Bilirəm, mənim sözüm yaşayacaq. İndiki zamanda axırıma çıxma bilərlər, gələcək zaman isə, mənimdir.

- Axı, sənin yazmaq istədiyən ağ yalandı! Əşi, vallah, belə hoqqa olmayıb. Hələ milləti borclu çıxardırsan? Elə bilirsən sənə Mirzə Cəlil deyəcəklər. Ay dedilər ha! Hər dədəsi kor olana Koroğlu deməzlər.

- Heç dәмəsinlər də. Mənim öz həqiqətim var. Dünyanın nəbzini tutmağı bacarmaq lazımdı. Onun üçün bu günə qalmışığı ki, dünya bir tərəfə gedir, biz başqa tərəfə. Kələfin ucunu itirmişik, xəbərin olsun, özü də günaha ellikcə batmışığı, ellikcə də altını çəkəcəyik.

- Dünya? Hansı dünyadan danışırısan? Haqsız dünyadı o, şərəfsizdi! Neçə sifəti var, bilinmir. BMT-nin 4 dənə Qətnaməsi qalib havada, baxan yoxdu. Bəs, hanı bu dünyanın ədaləti? Hardadı? Bu dünyanın ədaləti harın pişikdi, kim yalını artıq eləsə, onun da ayağının altında miyoldayacaq.

- İkimiz də eyni şeydən danışırıq - ədalətdən! Bəs, bizim özümüzün dünyası necə, ədalətdirmi? Doğrudanmı biz bir ananın övladlarıyıq? Bəs, onda niyə bekara qabağa çıxanımızın arxasınca vedrə bağlayırıq? Barmağını qatlayıb sovet hökuməti dağılından üzü bəri təzə yetişmiş heç olmasa on nəfər fikir adamının adını saya bilərsənmi? Saya bilmərsən, axı. Çünki şəxsiyyət mal deyil ki, idxal olunsun, o, gərək millətin öz materialından düzələ.

- Əşi, sən Allah, uzaq yola çıxmışığı, başımızı dumanlandırma. Kor-kor, gör-gör, sənin fikirlərin xatalıdı. Sən anti-millisen! Mən də deyirəm düz yola gəl. Yazığım gəlir sənə, ürəyim yanır, hər nə də olsa, eloğluyuq. Ətini yesəm, sümüyünü atmaram. Bir suyumu da rəhmətlik qağama çəkmişən. De görüm, xalqa qarşı müxalifətdə durub nə qazanacaqsan? De də, nədi qarnının dərdi?

- Dəyişilmək, dəyişdirmək, daha yaxşı eləmək...

- Ə, elə mən də onu istəyirəm də. Lap dəyişilməyəne söyüş qoyuram. Amma, ay rəhmətliyin oğlu, olmaz ki sən xalqını söyə-söyə yox, sevə-sevə dəyişdirəsən?

- Qanmaz adamlara sevgi çatmır, onu yaltaqlıq, qorxaqlıq kimi başa düşürlər. Hər şeyi öz arşınları ilə ölçürlər axı. Elə zənn edəcəklər ki, kimdənsə nəse təmənna umuram. Sevgidən qabaq qamçı vurmaq lazımdı, adamı yandırır-yaxan, qançır edən tövbə qamçısı.

- Əşi, bu qamçı nə olan şeydi ondan ötrü basa-basa Tiflisenə gedirsən?

- Mən əsərimi orada yazacam. Axundov kimi, Mirzə Cəlil kimi. Bəli, bu mütləqdi. Bizi dəyişdirəcək qamçı gərəkdir ki, Tiflisdə şaqıldasın.

- Deməli, Tiflisenə qamçı düzəldirməyə gedirsən. Düz tapmışam də, sən anti-millisen.

- Bəs, sən nəyə gedirsən?

- Gedirəm özümə təzə maşın gətirim.

- Bir maşın nədi ki, özümüzədən almayıb basa-basa Tiflisenə gedirsən. İndi guya sən millisen?

Mən içəri keçəndə qabaq-qənşər oturmuş kişilərin qəhqəhəsi yarıqaranlıq kupeni lərzəyə salmışdı. İkisi də gözləri yaşarana qədər güldülər, hətta çal saçlı, ahıl, balacaboy, cuqquşgöz kişini - yazıçını öskürək tutdu, ondan azacıq cavan görünən dolu bədənli kişi - Alpər müəllim isə, gülə-gülə onun kürəyinə bir-iki yumruq vurdu. Biletə baxıb yerimi tapana kimi vaqonun dəhlizində xeyli yubandı-ğımdan, onların şıdırğı söhbətinə qeyri-ixtiyari qulaq yoldaşı olmuşdum. Məsələnin nə yerdə olduğunu başa düşə bilmədim. Amma əsəbi tonlarından, çığır-bağır-

larından belə başa düşdüm ki, heç cür ortağ nöqtəyə gələ bilmirlər. Yaxşı ki, yanlarında hansısa birinin tərəfini saxlayan üçüncü həmsöhbət yox idi, yoxsa mübahisə dərinləşib əlbəyaxa davaya çıxıb bilərdi. İndi onların qəflətən uğunub getmələrinə heyrtləndim. O biri tərəfdən, qaranlıq kupədə tək-tənha oturub, Tiflisdəki sərgüzəştlərim haqqında uzun-uzadı şirin xəyallar qurmaq planımın üstündən yekə bir xətt çəkildi. Görünür, taleyimdə uzun gecələrimin birini Tiflis qatarında tanımadığım höcət kişilərin arasında keçirmək də varmış. Şükür məsləhətinə!

- Bacioğlu, yerin buradı? - Alpər müəllim qımışa-qımışa bir az pəncərəyə tərəf çəkildi. - Yükün elə bu sumkadı? - soruşdu.

- Hə, bircə budu, - çantamı rahatlayıb, dodağımın altında mızıldandım. Ha istəsəm də, narazılığımı gizlədə bilmədim. Qabaqda dəhşətli yolun üzüntülü iztirablarına dözmək var idi: iki vaxtı keçmiş qoca əbləh başlayacaq laqırtı vurmağa, hələ aradabir mənə də ilişəcəklər, yaşıma azlığını başıma qaxınc edib, öz duzsuz həyatlarından çıxardıqları dəyərsiz nəticələri mənə məsləhət kimi dürtüşdürməyə çalışacaqlar, ay nə bilim, ailə səadəti, nə bilim, «bizim vaxtımızda beləydi», internet uşaqları korlayıb və sairə və ilaxır... yazılsa, yüz faiz maklaturaya çevriləcək Tiflis vaqonu boyda söz yığını. Bütün deyəcəkləri qurtarandan sonra axırda əsnəyə-əsnəyə qayıdacaqlar ki, «a bala, sən zəmanə uşağısan, bilmirsən bu işlərin axırı nə olacaq?». Tfu! Qərribə heç nə baş vermədi, elə hər şey düşündüyüm kimi oldu. Onlar milli və anti-milli söhbətlərini yarıda saxlayıb, indiki gənclərin ədəb-ərkan qaydaları barədə nəsə mızıldandılar. Handan-hana başa düşdüm ki, qoca həriflər sözü mənə atırlar, içəri keçəndə salam verməyi unutmuşdum, axı. Yenə də tfu! Yaman yerdə axşamladıq buna deyirlərmiş.

Onların nə çərənləməsi eynimə də deyildi, qatarın taqiltisini də eşitməz olmuşdum. Ürəyim Tiflisə tələsirdi, xəyalımsa Bakıda ilişib qalmışdı - «Bakı» mehmanxanasında.

* * *

Nə orta, nə də aşağı təbəqəyə aid olmayan, hardasa aralıqda ilişib qalmış mənim kimi mağmun gənclərin "cavanlıq" eləməsi üçün bir məkan vardı - «Bakı» mehmanxanası. Onu da uşaqlardan eşitmişdim. Tərəddüd içində çabalayırdım. Qərribə gələn o idi ki, hələ batmadığım günahın peşmanlığını çəkirdim. Başaşağı, gözüaçıq, bilə-bilə yarığa tərəf gedirdim. Hər şey kinolardakı kimi romantik olmayacaqdı, aydın məsələdir, nəyin necə baş verəcəyini, məni hansı sürprizlərin gözlədiyini təsəvvür etmək imkanım belə yox idi. İçimdə od tutub yanan qığılcımın əsirinə çevrilmişdim, o, nə diktə edirdisə, tabe olmalı idim. Fikrimi azdırmaq üçün bütün mövzuları işlədib qurtarmışdım. Tükənmişdim artıq. Axırda qərarım belə oldu: qarşıda dayanan günahdırsa, mütləq ona batmalıyam, həzzdirsə, mütləq həzzətini almalıyam, yox, günah-qarısq həzzdirsə, yenə də qəbulumdu. Artıq öz-özümün əsirinə çevrilməkdən bezmişdim. Alovu söndürmək, ulartını batırmaq vaxtı yetişmişdi. Bu fani dünyaya kişi gəlməyimdə heç kimin təqsiri yox idi, üsyan eləmək axmaqlıq olardı. Hələ də mənə elə gəlirdi ki, çox az şey istəyirəm, çox az. O, yalnız bizdə belə mataha çevrilib, dünyanın çox yerlərində o qədər əhəmiyyətsizdir ki, ona görə sarsıntılara, iztirablara, təlatümlərə ehtiyac belə yoxdu. O şey ki, bizdə matahdı, deməli, dünya üçün heç bir anlamı yoxmuş və yaxud da tərsinə.

Hürkək qədəmlərimi mehmanxananın qapısından içəri atanda kənarda dayanmış nimdaş uniformalı kişi qızıl dişlərini ağardaraq sınaqçı nəzərlərlə tēpədən-dırnağa məni süzdü. Yaxınlaşıb əllə salam verəndə az qalmışdı özümü itirim, yadımdadı, hətta hal-əhval da tutdum. O, qızıl dişlərini bir az da ağardanda gözlərindəki sualın yerində nida işarəsi peyda oldu. Görünür, naşılığımı baxan kimi sezmışdi, qulağıma yaxınlaşıb «ver də» dedi, duruxduğumu görüb «adə, 10 manatın var?» - soruşdu. Pulu cibinə qoyub «bilmirəm siz kənd uşaqlarının əlindən neyləyəcəm. Adə, bunu salamlaşanda bas də ovcuma. Üçüncüdən yeddinci mərtəbəyə kimi qalxa bilərsən, başqa yerlərə dönmə» - dedi. Açığı, hər

şeyin bu qədər asan olduğundan, duruxub qalmışdım. Ətrafında dəfələrlə dövrə vurub içinə girməyə cürət etmədiyim, özlüyümdə alınmaz qala bildiyim mehmanxananın cəmi onca manatlıq canı varmış ki... Kişi yüngülcə çiyinə toxunub «adə, tərən də. Nə mıxlanmısan? Yaxşılarını seçəcəylər, qalaceysən sulana-sulana. Cəld ol!» - dedi.

Elə bil himə bənd idim. Tərən nədi, şığıdım e. Necə yəni yaxşılarını seçəcəklər, mən ölmüşəm məgər! Yaşa səni, Əbu Tufan! Sənsiz mən kimə lazımam ki!

Üçüncü mərtəbənin dəhlizi mehmanxananın iki addımlığında yerləşən dəmiryolu vağzalını xatırladırdı, it yiyəsini tanımırdı desəm, daha yaxşı olardı. Dəqiq yadımdadı, mən ora gedəndə günorta saatları olardı, hələ havanın qaralmağına xeyli vardı. Qaynayan dəhlizi görəndə bir tərəfdən, dilxor olsam da, o biri tərəfdən, sevindim ki, nə yaxşı, mənim kimi umsuq adamlar az deyilmiş, şişirtmə olmasın, bütün şəhər burdaymış ki... Künclərin birində əl-qolunu ölçə-ölçə üç kişi şişman qadınla nəsə danışır, yola gətirməkdən ötrü üyüdüb tökürdülər. Bir az aralıda iki oğlan əlləri qoynunda pıçıl-daşır, arabir camaata baxıb hırıldaırdılar, onlardan sağ tərəfdə dayanmış daha iki nəfərsə dinməzəcə gözlərini dəhlizin solundakı qapıya dikib dayanmışdılar. Bir bölük adam da sağ yanı kəsdirmişdi, onların içindən kimsə qapılardan birinə qulağını dayayıb uğunub getmişdi, hərdən üzünü dəstəyə sarı çevirib baş barmağını havada yellədir. İki al yanaq, yoğun bilək, yoğun orta varlıq isə, dəhlizin düz ortasında qoyulmuş qırmızı divanda oturub iki ahıl əmiylə nəsə xosunlaşır, bic nəzərlərini yığılanların üzərində gəzdirdilər. Başa düşdüm ki, bu mərtəbənin «xozeyka»ları, belə desək, administratorları bunlardı. Ürəyimdən zay bir istək baş qaldırdı, sonralar yadıma düşəndə özümü gülməkdən zorla saxlayıram, istədim yaxınlaşıb soruşam «bağışlayın, axırncı kimdi?». Vağzal qaynayır, pıçhapıçlar, sövdələşmələr, hiçqırtılar aləmi başına götürmüşdü, heç mən tərəfə baxan da yox idi, ya da ki adam yerinə qoymurdular. Nə isə, cəld özümü verdim dördüncü mərtəbəyə.

Bura nisbətən seyreklik idi, dəmiryoluna yox, bir az avtovağzala oxşayırdı: bu dəfə ortadakı qırmızı divanda üç yoğun xala oturmuşdu, sağda-solda dayanmış dəstələrdən heç kim onlara sarı baxmırdı, irəli yeriyib dəhlizin axırına tərəf getmək istədim, arxadan kimsə «hara?» dedi. Bu həmin qadınlardan birinin səsi idi «Adə, bizi bəyənəmədün? Onda gözlə o biriləri gəlsün də». Başa düşdüm ki, bu dəstələrdən birinin yanında dayanıb gözləməkdən savayı çarə olmayacaq. «Qaqaş, gözləməyin adı yoxdu e, gəl çıxıb gedək. Bunların yaxşısının elə...» - küncdəki oğlanlar abır-həyə qanmadan ağızlarına gələni danışirdilər. «Hara gedək? Gözlə də, bəlkə, babatları tapıldı?!». «Babat sən nəyə deyirsən? Bir az da dursam, ürəyim bulanacaq». «Səni bilmirəm, mən ayağımı bayıra atsam, partlayaram. Gözlə!» «Qaqaş, bəlkə, yaxşı yerə gedək?». «Bunun yekə-yekə danışmağına bax də. Üstündə nə qədər pulun var? Ay sağ ol, onda qələtini elə, dur yerində!» Qəribəydi, bu uşaqlar niyə məhz bura mıxlanmışdılar, axı, hələ seçim imkanı vardı, niyə başqa mərtəbələrə qalxmırlar? Mənə nə? Götürüldüm beşinciyyə.

Dəhliz boş idi, otaqlardan ara-sıra qulağıma canavar ulartısına oxşar qəribə iniltilər dəyirdi. Belə səsləri televizorda eşidəndə tamam ayrı halətə düşərdim, indisə etim ürpəndi. Yan tərəfdə yaşlı iki xanım peyda oldu, onlardan biri alışqanımın olub-olmadığını soruşdu, başımla işarə elədim ki, çəkən deyiləm. Sonra saati soruşdu, yenə başımı buladım. İkisi də sözləşibləmiş kimi uzun kipikləri arasında parlayan linzalı gözlərini üzümə zillədilər, çiyinlərini əsdirə - əsdirə qımışdılar. Handan-hana mənə çatdı ki, seçim onların arasında olmalıdı, iki pisdən birini seçmək şansım yaranmışdı. Mən heç birini seçmədim, dırmaşdım altıncıya.

«Gözəlim, bir az aşağı düş də»

«Adə, bazara gəlmisən? Necə aşağı düşüm? Camaatın zayı çıxıb, vallah!»

«Bu yetimin iki gündən sonra toyudu. Bir ətək xərc-xəsələri var. Bir az aşağı düş, razılaşa q də»

«Toyudu, Allah xoşbəxt eləsin! Balam, gerek dəlləkliyi mənim üstümdə öyrənə! Düşmürəm, vəssalam»

«Az, sən nə tərs adamsan...»

«Mənim yerimə sən olsan düşsən?!»

«Ağzının danışığı bil, aaz!»

Dəhlizin düz ortasında dayanmış orta yaşlı kişi gözəgəlimli birisiylə bərkdən danışdı. Onların səsini mərtəbəyə qalxanda, pilləkənlərdə eşidirdim. Bu dünyanın adidən adi bazarlığı gedirdi, alan özünü mağmun göstərirdi, satan özünü mazata mindirirdi. Liftin qabağında, burda, sən demə, lift də varmış, üfürsən canı çıxan uzundraz oğlan uşağı qamış kimi əyilib hürkə-hürkə gözlərini alverçilərə zilləmişdi. Dərhal başa düşdüm ki, kişi arvadla bazarlığı özünə görə yox, onun üçün edir. Onun isə elə bil canında üşütmə vardı, yəqin, bura zorla gətirildiyindən nə edəcəyini bilmirdi, bazarlıq baş tutardısı, hansı məşəqqətlərdən keçməli olacaqdı yazıq. Heç şübhəsiz o, bu zalım dünyaya kişi gəlməyin fəxarətini yox, iztirabını yaşayanlardan idi. Elə bir iztirab ki, iliyinə işləmiş vəlvələ kimi ömrü boyu onunla yol gedəcəkdi. Qamış kimi əyilmiş oğlan birdən nəzərlərini bazar adamlardan ayıraraq mənə sarı zillədi: ilahi, o baxışlarda nələr yox idi? Mən orda süddən yanıq qalmış, özgə qapılarında sürünən anasız körpənin əzablarını, bir tikə çörək üçün saatlarca günün altında qaralmış, yaşlılarına qırıla-qırıla baxan oğlancığazın həsədini, balaca çiyinlərini batmanla gələn dərd-sərinin altına verdiyindən, qaməti qamıştək əyilən puç olmuş ümidləri, arzuları gördüm. Mən orda bu iyrenc, amansız, quldur dünyasının bütün bazarlarına, bütün alverçilərinə nifrəti gördüm. O, boğazına qəssab bıçağı dirənmiş başı xınalı qurbanlıq quzu kimi mənə baxır və sanki «qardaşımsan, apar məni burdan» deyirdi. Nə edə bilərdim ki? Yadıma məşhur romanın məşhur cümləsi düşdü «Dərd də, azar kimi, gələndə batmanla gəlir, bacım».

Yalnız bir mərtəbə, cəmi bir cə seçim imkanı qalmışdı. Üz tutdum yeddinciyyə. Baho, Xəzər də burdadı ki... Qəti o biri mərtəbələrə bənzəmədi: ortada qoyulmuş iri divanın rəngi qırmızı yox, sarı idi, onun arxasındasa divar yox, şəhərə açılan iri pəncərə var idi. Bax, həmin pəncərədən Maqomayevin ölümündən azca əvvəl Yesenin sözlərinə yazdığı qəmgin mahnıdakı Xəzər görünürdü. Ölümünü hiss eləyən ölməz baritonun xəfif pıçılısı bu torpağın üstündə gəzən adamların yaddaşını silməyən kövrək bir sual verirdi - «sən kiminsən, ey türk mirvarisi?». Bir ins-cins gözə dəymirdi, heç qapılardan ulartı səsi də eşidilmirdi. Ağıldın birinci keçən o oldu ki, bura, heç kimin qalxmadiğı göyün yeddinci qatı və «Bakı»nın seçimsiz məkanıdır. «Yaxşılarını seçəcəylər, qalaceysən sulana-sulana» - qızıldış qapıçı haqlı imiş, bəlkə də, mən içəri keçəndə o, bilirmiş ki, artıq yaxşılar qurtarıb. İstədim beşinci mərtəbəyə düşüb mənədən alışqan istəyən, saat soruşan iki gombuldan birini götürüm, deyim ki, siqaretim də var, saatım da, amma qalxaq yeddinciyyə. Çox səfeh qərar olardı - iki pisdən birini seçməkdənsə, geniş pəncərənin qarşısında səssizcə dayanıb «türk mirvarisi»nə baxmaq yaxşı deyildimi? Hələ xeyli müddət burada dayanıb, hətta gözəl mahnını zümzümə də edə bilərdim, lakin arxamda nəse addım səslərinə oxşayan xışıltı hiss etməyimlə burnuma tünd ətir qoxusunun dolması bir oldu. Mən iye qarşı çox həssasam, yasəmən ətrindən savayı heç bir qoxu canıma yatmır, məşhur brendlərin «kitayski» geydirmələri olandasa, qulağıma kimi qızarıram, qoltuğumun altı başlayır qaşınmağa. Elə indi də sağ qoltuğumun altını qaşıya-qaşıya geri qanrıldım. Və onu gördüm... O, qadın deyildi, əsl Herakl idi... Atasından xəbərsiz, xəlvətdə əyninə qadın paltarını geyinmiş Zevsin əzəmətli oğlu! Haqqında uydurulan bütün əfsanələri heç edərək, tarixlərdən gizli saxladığı əsl simasını göstərmək üçün düz qabağımda

dayanmışdı. Ölməz maestronun mahnısı dilimdə kilidləndiyindən, istər-istəməz rusca salam verdim.

«Zdravstvuyte».

«Rusca niyə, qadası? Sən elə bilirsen ki, burdakılar ancaq ruslardı? Səhvini var!»

Açıq söhbətin belə başlamasını gözləmədim, heç onunla danışmaq fikrim də yox idi. Qəzavü-qədər bizi aparıb dünyanın uzaq yaşıl bir adasına atsaydı və illərlə ərəl ağacın altında oturub qalsaydıq, heç ona sarı baxmazdım da. İlk baxışdan gözümü qırmışdı, çox yekəydi, birdən mənə elə gəldi ki, o, heç qadın da deyil. Amma yekəpərliyinə uyuşmayan səsle «qadası»nı elə dedi ki, bunu nəvaziş sevən xanımlardan başqa heç kim bacarmazdı. Qadın olmağına qadın idi, amma Herakl-qadın idi. Zövqümdə deyildi desəm, təkəbbürlü alınar, o, heç mənim yuxumda da deyildi.

- Göyün yeddinci qatına niyə dırmaşmısan? Aşağılarda bir şey tapmadın?

- Seçə bilmədim. Elə bildim burda...

- Ay yanıq, burda sənə nə təklif edirlər ki, nə də seçəsən! Özümü təklif edərdim, amma yox, zövqümdə deyilsən. Qılıçım boydasan. Həm də burada seçən nə sənsən, nə də mən.

- ...

- Yaxşı, mısırığı sallama, nə qədər pulun var?

- Sən hələ pul da istəyirsən?

- Yoxsa elə bilirsen xeyriyyəçilik aksiyası keçirirəm? Zövqümdə deyilsən, amma... pul versən. Təxminən yarım saat...

- İstəmirəm!

- Hələ ümid edirsən nəyisə seçə biləcəksən? Başa düş, burda bizim hamımız, əslində, bir adamıq... Bizi seçib bura yığıblar, biz heç kimi seçmirik.

Artıq heç nə danışmadım. Bütün pillələri bir göz qırpımında düşüb qaşıya sarı götürüldüm. Qızıldış kişi irişə-irishə yenə kiminləsə salamlayırdı. Yenə bu dünyada alver gedirdi. Səni lənətə gələsən, Əbu Tufan, məni haralara gətirib çıxardın! Hələ də mənə elə gəlirdi ki, çox az şey istəyirdim, çox az...

* * *

- Gəl mərc eləyək ki, mən onu elə bu gecə, bax elə bu qatardaca...

- Ə, uşaqdan ayıbdı.

- Uşaq niyə olur e. Guya bilmirəm ilin-günün bu vaxtında Tiflisə niyə gedir? Oxumağa? Hələ bu vaxta kimi Tiflisə oxumağa gedən görməmişəm. Mən ölüm, gəl mərc gələk?

- Özün də bayaqdan millilikdən danışırısan, bunun axırı nə təhər olacaq?

- Millətimə qurban olum, sənə deyirəm, o, yüz faiz rusdu. Belə götürəndə, həm də qabağa düşürəm də. Guya o, Gürcüstana niyə gedir? Oxumağa? Bəlkə, sənəni hələ yazmadığın əsərinin gələcək oxucusudu o? Özünü mənə güldürmə, gəl mərc edək!

- Bacarmarsan, axı?

- Sənə nə, bacardım, bacarmadım. Mən deyirəm ki, elə bu gecə o quşu tutacam.

Alpər müəllim yenə də yazıçıyla höcətləşmənin qızgın çağındaydı. Bu dəfə mövzu çox incə məsələ üstündə düşmüşdü, elə məsələ ki, orada milli mənsəbiyyət axtarmaq düşüklük olardı. Belə başa düşdüm ki, Tiflis yolçuluğuna çıxan dumanlı xəyalım «Bakı» mehmanxanasındaki məyusluğun ağrısını yaşamaqdaykən, onlar qatarın dəhlizində nəsə «quş» görüblər və Alpər də milli koloritini başına keçirib ki, bu gecə mütləq o «quş»u ovlayacaq, etindən də qara qovurma bişirib, hətta qonşu kupelərə də paylayacaq. Xəyal dumanım artıq çəkilməmişdi, ağılımdakıların hamısı daş dəymiş pəncərə şüşəsi kimi çiləklənib yerlə bir olmuşdu, amma yenə özümü o yerə qoymadım. Pis iş tutub başını qaldırmayan həyalı uşaqlartəki, gözlerimi yerə zilləyib işin axırını - qoca

əbləhlərin, nəhayət, mərcə girib ağsaqqal maskalarını yırtacaqları anı gözləyirdim. Bir tərəfdən də, həmin «quş»u görmək üçün nəsə səbirsizlənməyə başladım. Bəlkə, elə bu vaxta qədər axtardığım o imiş, lap nağıllardakı kimi, uzun yolun hansısa döngəsində qabağıma çıxıb?! Bəlkə, umsuq olduğum ləzzət nədirsə, məni Tiflis qatarında, gecənin məhz bu vədəsində haqlamalıymış? Hövsələm bir tikə olmuşdu, siqaret çəkmək bəhanəsiylə dəhlizə çıxma bilərdim, amma qocaların mübahisəsi qurtarmaq bilmirdi: əşi, nəhayət, bu quşu tutacaqsız yoxsa yox?

- Neçə dəfə sənə deyim, ay qamçı düzəltdirən kişi, gəl mərc edək! Elə-belə mırta.

- Mırta mərc olar?! Bayaقدan neçə dəfə «mən ölüm» demisən, heç olmasa, qonaqlıqdan.

- Mən razı. Əla! Özü də bilirsən nə təhər qonaqlıq olsun, gətir-götür!

- Heç elə şey yoxdu, uzuzan qonaqlığı elə indi verməli idi, bax, bu qatarda. Cığallıq lazım deyil.

- Ə, canın üçün, cığallıq-zad eləmirəm, elə mən də onu deyirəm.

- Onda, necə deyərlər, OK, - yazıçı dilləndi, - di dur ayağa, göstər məharətini. Bax ha, bu milli məsələ deyil, elə-belə, quş ovudu.

- Ayıb söhbətdi. Sən indi gör millətinin papaq altında nə təhər oğulları yatırmış, - Alpər müəllim dilləndi və yerindən dikəlib çıxmaq istəyirdi ki, kupenin qapısı açıldı, dördüncü boş yerin yiyəsi, nəhayət, peyda oldu. O, xırda alnı şoran torpağın üstündəki cadarlar kimi qırışmış, heydən düşmüş, girdəşifət qoca idi. Bir az tərərli görünsəydi, gözlərində şam işığı boyda ümidi xatırladan nəsə sezdirsəydi, heç olmasa, qoltuğunda qopuza oxşayan bir şey olsaydı, Dədə Qorqud deyərdim ona. Alaqaranlıq kupədə onun sifətində gördüklərim bu oldu, əlində, heç nə yox idi. «Sən hardan çıxdın, əşi?» - Alpər müəllim dilləndi. Məlum oldu ki, zavallı qoca bayaقدan bəri hərəkət edən qatarda öz yerini gəzə-gəzə, nəhayət, gəlib bura çıxma bilibmiş. «Hə, gəl-gəl ağsaqqal gəl, keç başa. Atalar da yaxşı deyib «Allahsız yerdə otur, böyüksüz yerdə oturma». Nə yaxşı gəldin, yoxsa qalmışdım bu anti-milli ünsürlərin əlində», - o, bunu deyib mənə sarı gülümsündü, yazıçıya isə göz vurub «ov»a getdi.

Onun arxasınca getmək istədim, amma ayaqlarım sözümə baxmadı. Qoca yanını yerə basan kimi hər şeyin altı üstünə çevrildi, az qala Tiflisə niyə getməyim də yadımdan çıxacaqdı, gecənin bu qərrib saatlarında qəflətən yadıma kəndimiz düşdü: yazağzı boy göstərən otun-ələfin, təzə çirtlənmiş tumurcuqların iyi burnuma dəydi, qırt toyuqların yanlarını basa-basa sarıbaş cücləriylə böyür-başında cükküldəşdiyi çiy kərpicdən hinimiz, qoz ağacının altına bağladığımız alabaş, onun milçəkli-miğmiğalı damı gəldi durdu gözümün qabağında. Qocanın gəlişiyə əyri-üyrü çəpərimizi, onun qırağından çəkdiyimiz içi alaqlı-ulaqlı dolu arxımızı xatırladım, qarğıdan at düzəldib Koroğlu kimi dördnala çapan tumançaq uşaq, elə bil, bu dəqiqə gəlib kupenin ortasından keçdi, hələ qımışa-qımışa mənə dilini də çıxardı. Sonra həmin uşağı sıx nar ağaclarının altında, alaqlı-ulaqlı arxın qırağında çöməlib ağzı-burnu qıpqırmızı şirənin içində, nar sortuqlayan gördüm. O, bura tək cə nar yeməyəmi gəlirdi? Qarnının dərdi başqaydı, amma həm də nar yeyirdi. Özünü xəlvətə verib, balaca əllərini böyürtkən tikanları deşə-deşə, sarmaşılıqlı çəpəri aralayıb qonşunun Moskvadakı oğlunun təzə gətirdiyi urus gəlininə baxmaqdan sarı ürəyi atlanırdı; gəlin çiyinə qədər açıq yüngül paltarda həyətdə görünən kimi, dünya dərhal gözəlləşir, hər yan bənövşəyi rəngə bürünür, burnuna isə, yalnız yasəmən ətri gəlirdi. Lap mahnıdakı «Sarı gəlin» kimiydi... O, bu torpağın cehiz yığan, yun darayan, yorğan sırayan, səhər o başdandan kətmən vuran, pambıq becərən, hinduşka saxlayan, quzu otaran qızlarının tayı deyildi, su pərisi idi, ayrı dünyadan gəlmişdi. Uşaq kirlənməmiş qəlbinin tər-təmiz, saf bir guşəsində o pərinin şəklini asmışdı və qumral saçlarını hörüb çiyinə sallamış pəri eləcə gülümsünürdü, vəssalam. Əlinə çıraq, ayağına

dəmir çırağ geyinib dünyanı ələk-vələk eləməyin adı yox idi, axtardığı, bütün ömrü boyu soraqlayacağı o idi - çəpərin o üzündə dayanmışdı. Çox yaxındaydı, amma əli çatmırdı... Sonralar görəcəyi, ürəyinə yaxın buraxmağa çalışacağı qızların hamısında ondan nəşə nişanə axtaracaqdı - gözlərinin maviliyindən, dərisinin parlaqlığından, saçının qumrallığından nəşə tapmaq istəyəcəkdi, amma bütün bunların hamısı bir yerdə heç vaxt olmayacaqdı. Lap sonralar anlayacaqdı ki, ömrünün ən yaxşı anları qarğıdan at çapdığı, əlini tikan, sarmaşiq didə-didə çəpərin yarığında ilişib qaldığı, ağzının sulandığı vaxtlar imiş.

Qocanın gəlişilə fikrim əməllicə dolaşmışdı, gözgöretmə, kələfin ucunu itirmişdim. Qəribəydi, gecənin bu vədəsində Tiflis qatarında nə işim vardı? Bəlkə, bu qatar heç Tiflisə getmir, kəndimizdən, kol-kos basmış həyətimizdən keçəcək və sarmaşıqlı çəpərimizin yanında dayanıb deyəcək ki, düş a bala, o çəpər, o nar ağacları, o da sənənin qarğı atın, min çap, amma pərin tay yoxdu...

Bu qoca yaman qocadı, heç o birilərinin tayı deyildi: adamın ürəyini bulandırmasa da, heç yanında oturmaq da istəmirsən, heç babama da oxşamır. Babam demişkən...

«Yaşı keçir, uşağı müsəlman eləməyin vaxtı çoxdan çatıb. Bu boyda da günü-günə calamaq olar? Papağını fırla, məktəb vaxtı yetişəcək. Sonra tutub saxlamaq da olmayacaq. Bir az əlli dərbən, a bala», - babamın bu sözləri təndir damının altında, atam olan oğluna xısın-xısın dediyini eşitmişdim. Doğrudan da, vaxt keçirdi, məhləmizdə müsəlman olmayan bir mən qalmışdım, bir də Lal Cümşüdün yetimləri. Aydın məsələdi, onların qabağa düşəni yox idi, heç kənd-kəsəkdən də bir başı papaqlı irəli çıxıb yetimlərin savabına batmağa tələsmirdi. Mənimsə, atam da vardı, babam da, üstəlik, nənələrimin də canıslu vaxtlarıydı. Tay-tuşlarımdan müsəlmançılıqla bağlı qara-qura şeylər eşitmişdim, hərə artırıb-azaldıb, birinin üstünə beşini də qoyub danışardı: ay nə bilim, kirvənin qucağında elə otuzdururlar, adamın ayağını belə aralayır, mili belə soxurlar, ülgücü elə çıxarırlar - bir sözlə, eşidəndə etim ürpəşirdi. Can şirin şeydi axı, qorxudan tir-tir titrəyirdim, əsə-əsə nənəmin tumanının böyrünə qısılib pıçıldadım: «Bəlkə, mən heç müsəlman olmayım?!». Arvad uğunub getdi: «Ay sənənin toyunu görüm, ə, heylə şey olar. Onda sənə kim qız verər?». «Heç verməsinlər, müsəlman olmaq bu kənddən qız almaqdısa, heç istəmirəm. Çəpərim o üzündə gözəl-göyçək pərim var, hər dəfə ona baxanda burnuma yasəmən ətri dəyir. Qoy bu elin qızları yorğan sırıslar, hinduşka saxlasınlar, heç birində gözüm yoxdu, anam-bacım olsunlar. Müsəlman olmaq toyuq başı kəsməkdisə, bəlkə, mən heç müsəlman olmayım?!» - bunları ürəyimdə pıçıldadım, özü də həmin vaxt - nənəmin tumanının böyründə yox, uzun illər üstündən ötəndən sonra. İndi belə başa düşürəm ki, həmin gün mən öz uşaq ağımla, əslində, ilk seçimimi eləməyə cəhd göstərmişəm, hələ o illərə çox vardı, lap çox. İlk seçim və ilk məyusluq... Dadi-duzu damağımda qalıb...

Həmin gün gəldi! Hər şey uşaqlardan eşitdiyim kimi oldu, sən demə, onlar hələ az deyiblərmiş... Nə məşəqqət imiş, ay Allah, getsin, gəlməsin! Zariya-zariya güllü döşəyin üstünə uzadılmışdım, dədəmin müdiri əlindəki araş qədəhini ağlamaqdan ucu qıpqırmızı qızarmış sulu burnuma toxundurdu, «gözün aydın, müsəlman oldun» -deyib, yastığının altına nəşə dürtdü, qədəhi başına çəkib fısıldadı, sonra elə bir qəhqəhə çəkdi ki, ağzındakı otuz iki dişinin hamısı göründü. Elə o biriləri də təxminən onun kimi elədilər, zavod arağının, çəkmə spirtin, kəməşirin çaxırın iyi otağımı elə doldurdu ki, müsəlmançılığın birinci günü içməmiş xumarlanmışdım. Babam, yenə də babam... Qaya kimi dikəltiyim ayaqlarımın üstünə sərilməmiş mələfəni götürüb yarama baxdı, alnımı sıgallayıb üzüməndən öpdü, sonra zarafata salıb «Əbu Tufan incitmir ki?» dedi. Sancılardan qovurulan qarnıma sərənlik hopdu, yaman gülməli alındı Əbu Tufan ayaması, dilimi dişimə tutub birtəhər kişinin üzünə qımışdım.

Əynimə qırmızı yubka geyinib addım atan kimi birinci işim özümü narlığa vurmaq oldu, çəpərin sarmaşığılı yerini aralayıb qonşu həyəətə boylandım. Gözüm pərinə axtarırdı. Yaman qəribsəmişdim ondan sarı. Güllü döşəyin üstündə yatdığım gecələrdə hər gün onun haqqında düşünürdüm, zalım qızı insaf edib, heç olmasa bircə gecə yuxularıma gəlmirdi. Çəpərin ayağında çox gözlədim, çox sızladım, pəri insafsız çıxdı, görünmədi ki, görünmədi. Kimdənsə xəbər almağa cürətim çatmırdı, deyəcəkdilər ki, buna bax, dünən müsəlman olub, bu gün qonşu arvadına tamah salıb. Dillənmədim, içimdən qovrula-qovrula susub qaldım. Bir gün çəpərin ayağında arvadların qeybətindən belə anladım ki, mənim sarı gəlinim buralarda bənd olmayıb öz elinə, obasına gedib, özü də həmişəlik. İtirdim onu... Elə bil mənim müsəlman olmağımı gözləyirmiş. Müsəlman kimi birinci qurbanım sarı gəlin oldu.

Bu nə yaman qocaymış, ay Allah! Niyə onun yeri məhz mən getdiyim kupədə olmalı idi? Hardan gəldi çıxdı bura? Səsini salıb içinə, amma elə bil adamın ağılına maqnit kimi dartıb aparır, özü də geriye, itirdiyin, həsrət və məyusluqla dolu illərə tərəf. Lap yadımdan çıxmışdı, Alpər müəllim harda qaldı? «Ov» da belə uzun çəkərmə? Yazıçıya bax sən hələ! Bayaqdan dil qəfəsə qoymurdu, millət belə, xalq belə, nə əcəb ağzına su alıb oturub? Bəlkə, o da qocanın tilsiminə düşüb? Kişinin üzünə elə baxır ki, elə bil rəssamdı şəklini çəkəcək.

* * *

«Qoca sirlə doludu» - yazıçı düşünürdü və itirdiyini axtaran adamlar kimi zəndlə onun üzünə baxır: girdə sifətinin bütün cizgilərini ən xırda detallarına qədər yaddaşına hopdururdu. Ədəbiyyat hardasa onun alnındakı qırışların arasındaydı. Hə, hardasa orda gizlənib, mən onu görürəm. Əsl roman tipajıdı: onu həyatın dibində sürünən, küncə sıxışdırılsa da, üzünə salıb həyat adlı zillətə dözən, abırına-həyasına qısılib qovrulan, təklənən, bir sözlə, öz torpağında qərib kimi gezib-dolaşan milyonlarla insanın prototipi kimi kəşf etmək lazım idi. Nələrə uydurmağa, ilham pərisinə-zada ehtiyac yox idi, bütün əsər qocanın sifətində yazılmışdı, sadəcə, köçürmək qalırdı. Yazıçının ürəyinə dammışdı ki, qocanın ağzından çıxacaq ilk kəlmə hər nədirsə, Tiflisdə yazacağı əsərin birinci cümləsi olacaqdı. Söhbətə başlamağa hazırlaşdı ki, Alpərin pörtümüş sifəti peyda oldu.

- Mərci uduzdum, qardaşlar, - deyib, əlindəki iri salafan torbanı pəncərəyə sarı masanın üstünə qoydu, - indi gör necə süfrə açacam, beləsin heç qardaş qardaşa açmaz. Bircə quş südü əskikdi...

- Dayan e, nə tez təslim oldun? - yazıçı gülə - gülə dilləndi, - quşu başqası vurdu, yoxsa, sən ürək eləyib yaxınlaşmadın?

- İndi deyirsən gecənin bu vədəsində «sən öl» vurum? Yaxınlaşdım deyəndə ki, xeyli söhbət də elədik. Zalımın balası birinci kəlmədən qayıtdı ki, «əmi». Dilxor oldum. «Əmi» deməsəydi, indi qonaqlığı sən verirdin!

- Əmisən də, pis söz deməyib ki?

- Bilmirəm tay pisdə, yaxşıdı, əlim-ayağım soyudu. Di qabağa durun görüm!

Doğurdan da əntiqə süfrə açıldı: Alpər salafan torbadakıları boşaltdı, kupenin balaca masasının üstündə barmaq basmağa yer qalmadı. Kişinin zövqü var də: dilimlənmiş iki-üç cürə kolbasa, İberya sosisləri, soyutma kartof, xiyar turşusu, pendir, limon dilimləri, doğranmış kivi, iki şüşə «Borjomi», litrlik rus arağı - gecənin bu vədəsində qatarda nə tapmaq mümkün idisə, hamısı.

- Ay Alpər, əhsən sənə! - yazıçı masaya baxıb dilləndi - süfrəyə söz ola bilməz, amma bunların heç biri milli deyil, axı. Bəs, necə olur, danışanda...

- Sən öl, xiyar özümüzünküdü!

İkisi də birdən necə qəhqəhə çəkdisə, qocayla mən də biganə qalmadıq, qonşu kupelərdə kim yatmışdısa, yüz faiz, dik atıldı.

Süfrə qiyamət idi, elə mədəm də bayaqdan quruldaya-quruldaya qalmışdı. O biri tərəfdənsə, fikrim Alpərə «əmi» deyənənin yanındaydı, bəlkə, o gözəlçəyə bir

özümü göstərdim?! Bəlkə, bundan ötrü Tiflisə getməyə dəyməzmiş heç. Ürəyimdən keçənləri göydə tutdular.

- Nədi, bacioğlu, özünü sınamaq istəyirsən? - Alpər irişə-irişə dilləndi, - Səbrini bas, Tiflis yaxşıdı.

- Ə, ağsaqqaldan ayıbdı, - yazıçı dedi.

- Boy, ağsaqqalın başına dönüm, nə dedim ki? Ağsaqqal, bir əlli süzümü mü? - Qoca yenə də dillənməyib, eləcə başını yellədi, - tay bağışla də, üzüm ayağının altına - Alpər dedi.

Belə məclislərin ayrı yeri var, qatar takka-tukla gedir, sən də oturmusan tanımadığın adamlarla «pəncə-pəncə» gillədirsən, heç danışmağa, uzun-uzadı sağlıqlar deməyə də ehtiyac qalmır, qocalar sənəin əvəzinə danışır, sənəin əvəzinə gülürlər. Hər dəfə rus arağından hortdatdıqca, Tiflis yolu bir az da gödəlirdi. Əşi, vallah, bu həyat çox asan şeydi, nə var onu yaşamağa?! Deyə-gülə, yeyə-içə əlini at qulağının dibinə, bir də gördün gəlib çıxmısan axırına. Onu zülmə çevirənə, ağızımızı dağa-daşa salana lənət!

- Ay qamçı düzəldən kişi, - Alpər müəllim əlini mənim çiyinə qoyub, növbəti sağlığını deyirdi, - bu dünyanın əclafı həmişə çox olub. Sən bizim bir çimdik yaxşımızı yamanımızın gözünə qatma. Bu cavan oğlana bax, əsərinə salacağın bütün mənfi qəhrəmanları bu cavana bağışla. Sən Allah, bizi çox pisləmə...

- Bu nə sözlərdi deyirsən? Elə bilirsən mənim ürəyim yanmır? Cızdağı çıxıb ürəyimin, içinə baxasan; çattaq-çattaqdı. Bir də çatlasa, çətin qalam bu dünyada. Bilirsən, qardaşım, yazıçını necə öldürmək olar? Onun kitabını oxuma, sözünü eşitmə, vəssalam, qurtardı getdi. Milçək öldürməkdən də asandı yazıçı öldürmək. Bu vaxta kimi görmüsənmi ölünün diriyə ziyanı dəysin? Bax, mən də ölü kimi bir şeyəm...

- Ə, sən Allah, heylə danışma!

- O ki qaldı bu cavana, içək cavanların sağlığına. A bala, bağışla bizi, çiyinizə yaman ağır yük qoyub gedirik.

Hamımız bir yerdə qədəhimizi başımıza çəkib duzlu xiyardan iylədik. Araya ağır sükut çökdü. Zalım qocasa hələ bu vaxta kimi kəlmə kəsməmişdi, arada ağına bir tikə pendir-çörək aparıb, kirimişcə dayanmışdı. O qəder səssiz oturmuşdu ki, hərdən onun varlığını unudurdum, mənə elə gəlirdi ki, bizim kupədə oturan qocanın bədənidi, ruhunu hardasa vağzalda unudub. Dünyagörmüş adam idi, gərək söz-söhbətə o başlayaydı, məzəli, dadlı-duzlu əhvalatlardan danışaydı, amma o... Alpər müəllim də kövrəlmişdi, yazıçının sözlərindən sonra hiss elədim ki, nəse himə bənddi. Mənə gəldikdə, dünya-ələm vecimə deyildi, başa düşmədim söhbət hansı yükəndə gedir. Əvvəlcə elə bildim lətifə danışılar, az qalmışdı uğunub gedəm, gördüm, yox, bu həna o hənadan deyil. Lənət sənə, Əbu Tufan, nə itim azmışdı Tiflis qatarında!

- İcazənilə, bu dəfə özüm süzəcəm, - yazıçı butulkanı götürüb Alpər müəllimin və mənim qədəhlərimi doldurdu, özünə növbə çatanda üzünü qocaya tutub, - başına dönüm, ay ağsaqqal, bizim tərəflərin ahıları sözlü-söhbətli olur, sən niyə dillənmirsən? Bu, sənəin sağlığın olacaq ha! Axırını böyüklərin sağlığına içəcəyik. Xeyirdimi, inşallah, özünü Tiflisə verməkdə...

- Məni Gürcüstana əcəl aparır... - qoca dilləndi.

- Ayə, saxla, hara süzürsən? Arağı tökdün xiyar bankasına! - Alpər yazıçının qolundan tutub qışqırdı.

Duruxub qalmışdıq. Hamıdan bəter yazıçının gözləri dörd olmuşdu - onu nə təhər dedin, ay kişi? - , dodağının altında pıçıldadı.

- Sözün təhərimi olur, başına dönüm, günümü görüb, köçümü sürmüşəm, ölməyə vətən yaxşı, eşitməmişənmi?

Araya yenə zəhləm gedən sükut çökdü. Başım elə dumanlanmışdı ki, çiyinin üstündə düz dayanmırdı, o yan - bu yana yellənirdi. Qıpqırmızı qulaqlarım heç nə eşitmək istəmirdi, vurandan sonra həmişə ürəyimdən tamam

ayrı şeylər keçir. Deyəsən, mədəmin ortasındakı köhnə qığılıcım da oyanmışdı, dünya gözümə ala-bula görünürdü. Yadıma Alpərə «əmi» deyən gözəlçə düşdü, bəlkə, hələ yatmayıb, dəhlizdə dayanıb təzə ovçu gözləyir?! Keşke qoca ağzını açmayaydı, danışmağa söz tapdı də! Bir yemirəm deyəndən qorx, bir də ölürəm deyəndən. Heyf, arada gül kimi araq qəhr oldu...

Yazıçı lal-dinməz baxışlarını kişinin girdə sifətinə zilləyib qalmışdı. Alpər müəllimin bu dəfə gözləri dolmamışdı, əməllicə ağlayırdı. Kişilər ağlayanda zülm olurmuş... Qoca əllərini ovuşdura-ovuşdura onlara təskinlik üçün nəse qırıq-qırıq sözlər deyirdi: Ahıska, türk elatı, müharibə, mal-heyvan vaqonu, Fərqañə, qaçqınlıq, Avropa Şurası, öhdəlik, Gürcüstan... nəse buna oxşayan sözlər. Kişinin ürəyi dolu idi, onun sağlığına qədəhlərimizi axırıncı dəfə qaldırıb endirəndən sonra da xeyli danışdı. Yazıçı baxır... Alpər ağlayır... Mənimse mədəmdə qığılıcılar oynayırdı... Çıxdım dəhlizə.

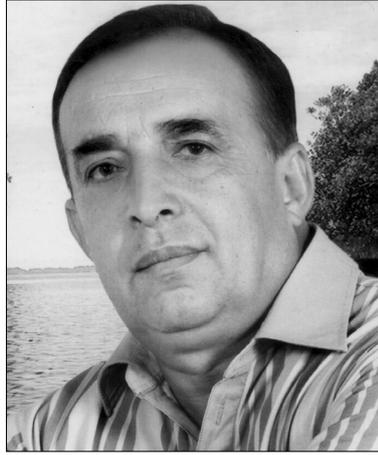
* * *

Onu görəndə gözlərimə inanmadım, yəqin, arağın təsirindən idi ki, qorxulu xəyalların qarabasına düşmüşdüm. Uzun dəhlizin tualet tərəfdəki ucunda dayanıb açıq pəncərənin qabağında siqaret çəkirdi. Əlimin içiyə alınıcı döyəclədim, gözlərimi ovxalayıb bir də baxdım. Yox, bu qarabasmaya oxşamırdı, heç yuxu da deyildi. Dəqiq o, idi - «Bakı»da, göyün yeddinci qatındakı Herakl-qadın! Alpər müəllim «quş» bunamı deyirmiş?! Ayaqlarım sözüme baxmayıb ona sarı cumdu. Qadın bir az təəccüb, bir az təbəssümlə üzümə baxsa da, nəse ağılı bir şey kəsdirmədi. Beynim dumanlı idi, amma toxtaqlıq üçün dərhal lazım olanı tapdı - axı, göyün yeddinci qatından o qədər adamlar gəlib-keçib ki, onun yadına hardan düşəcəksən? Bir az ürəkləndim. Elə bil siqaretimi damağıma qoymağıcı gözləyirdi, alışqanıcı cibimdən çıxarmağa macal tapmadım. İyirmi illik həyatımda ilk dəfəydi ki, siqaretimi qadın yandırırdı. Etiraf edim ki, heç də xoşuma gəlmədi. Gülə-gülə: «sizin kupenin hay-küyü vaqonu başına götürüb» - dedi, sonra da «deyəsen, dünyanın bütün yaxşı kişiləri ora yığışıb» - söylədi. Yüz faiz tanınamışdı və hələ gözgöretə mənə də ilişirdi. Amma Bakıdan Tiflisə qədər dayanmadan içsəm də, ona barmağıcı ucunun toxunacağıcı belə təsəvvür eləməzdim. Keşke Alpərə «əmi» dediği kimi, mənə də nəse ona oxşar söz deyirdi. Lənət şeytana lap «oğlum», ya da «qardaşım» deyəydi, bununla da içimdəki qığılıcımın üstünə elə bir su səpərdi ki, Tiflisə kimi fısıldaya-fısıldaya qalardı. Amma o, bu sözlərin heç birini dilinə gətirmədi, daha betərlərini dedi. Sən demə, xəstə uşağı varmış, bir də acizlikdə balasından geri qalmayan, heydən düşmüş anası... Onlara görə yaşayırmış, onlara görə işləyirmiş... Boğazından kəsdiklərini toparlayıb, azından ayda bir dəfə özünü vermiş Tiflisə - ağzımda su gətirmişəm, döşümdə süd gətirmişəm, açın qapını, mən gəlim... Herakl-qadının nağılı heç inandırıcı görünmədi, hətta mənə elə gəldi ki, bunu bir dəfə yox, min dəfə eşitmişəm. Adı oğru reaksiyasına oxşayırdı - iş başında yaxalananda dəsmal götürüb ağlayır ki, bəs, anam xəstədi, pul lazım idi. Qadın da gözüm su içmədiyini sezse də, özünü o yerə qoymadı. Qəfil iri barmaqlarını kəmərimə keçirib mənə özünə tərəf çəkdi: «Nə özünü dartırsan ə? Heç olmasa bircə dəfə oranla yox, başınla fikirləşsənə», - dedi. Çiynimin üstündə səndələyən başımı zorla saxladım, açığı, elə bildim ki, üzümə sillə vuracaq. Qadın kəmərimi buraxıb mənə kənara itələdi və gözləmədiyim halda gülməyə başladı: «Elə bilirsən, Tiflisdə seçmək imkanın olacaq?! Uşaqsan, bala, uşaq...» O, hər şeyi xatırlayırmış, bəlkə, mənə yazığı da gəlirmiş. Di get öl, Əbu Tufan! Kül olsun təpənə!

Mən kupeyə qayıdanda hamı yatmışdı: yazıçı o yan - bu yana çevrilir, qoca fısıldayır, Alpər xoruldayırdı. Yerimə girən kimi div yuxusuna getdim. Bir Allah şahiddi ki, mən az şey istəyirdim, çox az...

Apriel 2015

◆ P o e z i y a

Ramiz ORSƏR

QARABAĞIM - ƏSİR TORPAQ

Bir quruca, dosdoğmaca səs üçün,
Könülləri üşündürən ipisti nəfəs üçün,
Giley üçün, ərək üçün, həvəs üçün
Titim-titim titrəyir,
Yel kimi əsir torpaq.
Yağılar əlində Qarabağım -əsir torpaq.

Əkəni yox, biçəni yox,
Bulağından içəni yox.
Gələni yox, gedəni yox,
Tapdalayıb sinəsini
elədən belə, belədən elə keçəni yox.
Yetirmələrinə yetmək üçün tələsir torpaq,
Yağılar əlində Qarabağım -əsir torpaq.

Allahım verən ömrün sağını, solunu,
Dünyanın yumulu gözünü,
Haqqın, ədalətin bağlanmış qolunu
Uzadıb əlimi açə bilmirəm,
Öz əlimlə səbrimi
asıb dar ağacından
inamın yanına qaça bilmirəm.
Yeriyə bilmirəm, uça bilmirəm.
Dövrələyib
hər tərəfdən yolumu kəsir torpaq,
Yağılar əlində Qarabağım -əsir torpaq.

SÜD KİMİ BİR GÜN

Süd qoxulu, süd rəngində
süd kimi bir gün
asılıb göy üzündən,
İçində üzüboz külək,
həsrət, sən, bir də mən.
Günəşin istisindən
yorulmuş it kimi şöngüyərək
ağacların budaqları arasında inləyir külək,
Həsrət ortalıq xarabada
Yorulub,
Elə bil nə müddətdir
yol gəlib arabada.
Ayrılıq xəttinin bu başında sən,
o başında-qürbətində mən.
Süd rəngli , süd qoxulu
süd kimi bir gün
asılıb göy üzündən.
Mən ana südümdən yanıq,
Sən ruhu yetim, qəlbi qırıq, könlü sınıq.
Həsrət vüsəlin ürək yağıyla
əzizlənir, bəslənir,
Vüsəlin dodaqları nə dinir,
nə səslənir.
Nə isə danışmaq istəyir külək,
Gəl günün sevincləri növbəsinə yazılaq,
Başımıza nələr gəlir görək.
Süd qoxulu, süd rəngində
süd kimi bir gün
çoxdandır qarşıma çıxmır,
Ələ düşmür, əlimi sıxmır,
Üzümüzə açılan sıradan hər gün.

ŞƏKİLÇƏKƏN

Ay sənin kefin olsun, şəkilçəkən,
Başımın üstündəki bulud
hələ də dağılıb getməyib,
şəklimi necə çəkmisən?
Hara gedirəmsə
sürünür arxamca
o şəkildəki buludun kölgəsi,
Bilmirəm, bilmirəm varmı
Xəritələrdə kölgələr ölkəsi?

Ay sənin kefin olsun, şəkilçəkən,
Başımın üstündəki bulud
dağılıb getmir, getmir.

Arxamca düşən o buludun kölgəsi
 məni gözdən qoymur,
 məni tərək etmir.
 Hara baxıramsa
 bulud- bulud kölgələrdir
 gözlərimə çökən,
 Mənim gözlərim də nəm çəkən...
 Mən də incitmirəm
 mənə yazılan bu taleni, bu baxtı,
 Yəqin, çəkmisən şəklimi
 kölgəmin uzanan vaxtı.
 Ay sənin kefin olsun, şəkilçəkən.
 Bəlkə, çıxıb yadından
 Şəklimi kefli olanda çəkmisən?

ŞƏKLİMİ AZAD ÇƏK

Rənglərin azadlığında çək
 şəklimi.
 Dəli qırmızını sevir,
 mən də azadlığı.
 İstəyirsən balıq kimi çək.
 Ancaq akvarium balığı olmasın.
 Elə bu rəngdə, məni öz rəngimdə çək.
 Elə çək ki,
 gözlərimdə də azadlıq oxunsun.
 Arzularımı, düşüncələrimi
 ağ göyərçin kimi çək.
 Qara rənglə çək
 ağarmış saçlarımı.
 Rənglər də nə xətrə dəysin,
 nə bir qəlbə toxunsun.
 Bir rəngin əsarətində çəkmə məni,
 Bir rəngdə
 çox rəngli adamlar arasında
 adam kimi yaşamaq,
 insan kimi doğulub
 bir ömrü olumundan
 ölümünə daşımaq zor bir iş.
 Bəxtim də rənglər kimi.
 Azadlığın rəngində çək şəklimi,
 Elə çək ki, barı bircə dəfə
 mənə oxşasın azadlıq.
 Öz bəxtimlə azad olsam da,
 olmasam da.

SƏNDƏN ÖZGƏ KİMİM VAR?

Səndən özgə kimim var ki, ürəyim,
 Dərdlərimə gizli-gizli ağlasın.

Bu tünlүkdə nə gəlir ki əlimdən
Qəm-sevinci tərəzidə saxlasın.

Səndən özgə kimim var ki, ürəyim,
Mən yetimə dil yetirə, əl tuta.
Öz içimə güzgü tutur göz yaşım,
Həm də dönür yanağında yaquta.

Səndən özgə kimim var ki, ürəyim,
Kövrələndə qələm götür yaz deyə.
Mən də sənə qulluğunda durmuşam,
Qoymaram ki, kimsə sənə söz deyə.

Səndən özgə kimim var ki, ürəyim,
Qəmlərimi yola versin, ötürsün.
Qaranlıqlar kürəyimdən basanda,
Dərd yükümü öz çiycinə götürsün.

Səndən özgə kimim var ki, ürəyim,
Ümidimlə düz danışsın, düz desin.
Ruhumla bir için-için ağlayıb
Sonra çönüb, Ramiz Orsər, döz desin.

"MƏNZƏRƏ" SİLSİLƏSİNDƏN

- 1 -

Bu da qış...
Ev-ev boşalmış kəndlər
fikrə gedib yol qırağında.
Damından-bacasından
tüstü qalxan evlər kimi
Boyu balacalaşmış o yapalaq evlər də
yollara dikib gözünü
bu qışdan yaza
salamat çıxmaq marağında-
oğul sorağında.

- 2 -

Dil açan, dil açmayan hər nə ki var
-Qədəmin mübarək yaz, xoş gəldin, -deyir.
Qaranquş dimdiyində gələn bahar
-Sağ olun!-deyib
bənövşənin gözlərində gülümsəyir.

- 3 -

Dayanıb göyün ortasında
günəş öz odunu ələkləyirdi.
İstidən tıncıxan çinarlar
yarpaqlarıyla özünü yelpikləyirdi.

- 4 -

Boşalmış kənd evlərinin qapısından
özünü asmış hörümçək
torundan sallanırdı.
Qısır gözləri yol çəkən yollar
mışıltilar içində ağır-ağır nəfəs alırdı.

- 5 -

Örüşdən qayıdan inəyin yelni kimi
dolmuş buludlar
sürünürdü dizin-dizin,
Narın-narın yağış yağdı.
Şimşək çaxdıqca
bədəni ürpəşən təbiət
dəcəllik üstə küncə qoyulmuş
dəcəl uşaq kimi mizildanıb
elə bil anasını çağırırdı.

- 6 -

Həmişə çağlayıb
yazbaşı quruyan bulaq
indi damcı-damcı damcılayırdı.
Bulaq damcıladıqca sanki
içindəki ağrı-acını ağlayırdı.

- 7 -

Evlərin damından
qış əriyib gedirdi damcı-damcı.
Günəşin barmaqlarının ucunda
şaxtanın nəbzi döyünürdü acı-acı.
Torpağın canı uçunurdu, söyünürdü.
Günəşə sürtüb üzünü
ağlayırdı qış,
gözlərində yaş damcı-damcı.

Şəki

Şövkət HOROVLU

"KƏND UŞAQLARI"

(poemadan parçalar)

Sinəmi sızladır dağlarım yenə,
 Kövrəlib uşaqlıq çağlarım yenə.
 Xəyalım, havalan, ömür gözləmir,
 Atlan, o yerləri arayaq, bir-bir.
 Quş kimi qanad aç, qonaq o "Yal"a,
 Yas tutub bənövşə dərdiyim tala.
 Üşüdür könlümü zirvədəki qar,
 Aranda tələsib dərdiyim nübar.
 Əyri budağından yıxıldığım tut,
 Nənəm qovurğadan çəkdiyi qovut.
 Hanı ala Məstan, oyun oynardı,
 Mənim süd kəsəmdən pay da umardı?
 Nənəm əyirdiyi cəhrənin yeri,
 Kötükdə paslanan dəhrənin yeri.
 Ağız bağlı qalan o hin, o tövlə,
 Yüünsüz köhləni demirəm hələ.
 Yenə də bu gecə yuxuma gəlib,
 Qarımın ağzında durub, kövrəlib.
 Əlləri tozluydu, ayağı yalın,
 Sehrində qalmışam xoş xəyalların.
 Verin, uşaqlığım keçən yerləri,
 İndi yuxulara köçən yerləri!
 Al, məni özünlə apar, ey xəyal,
 Ayrılıqdan ürək olur halbahal.
 Sərgərdan ruhum da o yollardadı,
 Gözlərim yol çəkir intizardadı.
 Apar, uşaqlığım keçən düzlərə,
 Qürbətdən qovuşum al gündüzlərə.

Quştək qanadlanıb çöllərdə uçum,
 Sübhün dan yerini qucduqca, qucum.
 Sinəsini açsın "Muncuqlu zəmi",
 Qəlbimdən silinsin həsrətin qəmi.
 Qulağıma dəysin anamın səsi,
 Könlümü ovutsun isti nəfəsi.
 Ey nəğməli söyüd, qocaman pəlud,
 Həyata göz açıb, doğulduğum yurd.
 Sizinçün mən yaman qəribsəmişəm,
 Qürbətdə ağlamaq olubdur peşəm.
 Bu yolda, ey xəyal, gəl ol yoldaşım,
 Apar Xan Arazla mən qucaqlaşım.
 Qürbətin odunu birgə söndürək,
 Sinəmdə qalmasın bu arzu, dilək...
 ..."Arazdan gələn səs" gör nələr deyir,
 Bir elin qəmindən sular göynəyir.
 Gör neçə cinayət yatır sularda,
 Qızlar çələk-çələk batır sularda!
 Bunlar təzə deyil, uludu bu dərd,
 "Gülüstan", "Qarabağ" yoludu bu dərd.
 Yetər, sadaladım yatan dərdimi,
 "Ərkə", "Savalana" çatan dərdimi.
 Sinəmdə bir həsrət gəlibdir dilə,
 İndi də görüşək "Ziyarət" ilə.
 Deyirlər: o dağın qız isməti var,
 Başında bir eşqin hekayəti var.
 Belinə dolanan yolları bağlı,
 Gözləri yaşlıdı, sinəsi dağlı.
 Bir kimsə tapılmır dərdinə yana,
 Yolların üstündə olub divana.
 Ot basmış cığırla yenək aşağı,
 Bir salam göndərək "Xəftə bulağa".
 Köksümüzə sıxaq barlı bağları,
 Eşidib, yığışsın kənd uşaqları.

HƏYAT YOLLARDADIR...

Yenə xəyalımı töküm yollara,
 Ağrımı-acımı büküm yollara.
 Yollar bələdçidir, yollar iz salır,
 "Ev ölmək üçündür, həyat yoldadır"
 Bunu da ulular, ərənlər deyib,
 Yolların hikmətin bilənlər deyib.
 Ruhumun səsidir, yenə baş alıb,
 Karvan yollarımız karvansız qalıb.
 Xəyalım, gəl çıxmaq dərdin dağına,
 Bir çırpı tullayaq qəm ocağına.
 Xudafərin boyda həsrət alışınsın,
 Arazın qəminə sevinc qarışınsın.
 Xan Araz durulub çıxsın bu qəmdən,
 Öyilib üzünə, güzgülənim mən.

Bu dərd köhlənini minək tərsinə,
Ruhumuz oyansın karvan səsinə...

...Kənd yolu, ağrılar üstümü kəsdi,
Kağız da, qələm də titrədi, əsdi.
Yəqin, kənd yolunun gözləri dolub,
Yəqin, xatirəmin izləri solub.
Kəhrizdən dönürəm məktəbə sarı,
Gözümə görünmür kənd uşaqları.
İlahi, haradı gəldiyim bu kənd,
Tanış gəlmir mənə nə bərə, nə bənd?
Hanı, bəs, boyunu sevdiyim çinar,
Məclis-məclis şənin öydüyüm çinar?
Şah vüqarım itib bu necə dərdi,
Mən görən kənd deyil, bu özgə kənddi.
"Baş kəhriz"dən keçmir qızların səfi,
Qaraçuxası yatıb, dönübdür dəfi.
Xəzan yeli əsib, gözü bulanıb,
Ondan boz-bulanıq bir çuxur qalıb.
Bu da "Orba Kəhriz", bu Salxım söyüd,
Kölgəsində dinləyirdik min öyüd.
Növrağı dağılıb, nə pərişandı,
Yaram göyüm-göyüm, sinəm şan-şandı.
O qala evlərdə cah-calal hanı,
Sökülüb divarlar, uçub tavanı?
Gözümə görünmür yaxın qonşular,
Xarabalıq üstə qonub bayquşlar.
Burda fikrim donur, xəyalım çaşır,
Başımda qəm adlı fikir dolaşır.

BİR KƏNDİM VARDI

Dağın ətəyində bağlı, bağıtlı,
Yazı da, qışı da, toylu-büsatlı.
Hörövlü adlanan bir kəndim vardı,
Orda "ata-anam, elim yaşardı"
Günəş dağ adlayıb, itdiyi zaman,
Üstünü alardı qatı bir duman.
Göylər köynəyini yırtıb, sökərdi,
Buludlar gözünü sıxıb tökərdi.
Göz oxşardı qızıl zəmi otlaqlar,
Düzülərdi arx boyunca qovaqlar.
Hasartək durardı qoz ağacları,
Başını əyərdi yolları sarı.
Payızda qızılı donun geyərdi,
Barlı budaqları özün öyərdi.
Dodaqdan süzərdi bal əncir, üzüm,
Budaqda durardı nar düzüm-düzüm.
Gilanar barından xonça tutardı,
Qızıl gül budaqda qönçə tutardı.
Kəkotu döşlərə salardı xalı,
Ətri bürüyərdi yamacı, yalı.

Lalə də qızıldan bürünərdi şal,
Köz kimi yanardı üzündəki xal.
Bulaqlar sızardı qayadan-daşdan,
Göz ləzzət çəkərdi bu tamaşadan!..

* * *

...Xəyalım könlümə yenə həyəndi,
Kiçik bir həyətdə uçub, dayandı.
İlahi, gör nələr yada gətirdi,
Ağzımı elə bil dada gətirdi.
Eyvanda bacımın nənnisinə bax,
Gəlin anam sağdı, nənəm də qıvrıq.
Həyətdə samovar mız-mız qaynayır,
Babam əmlək toğlu seçib, saxlayır.
Mən də sığınmışam çəpər dalına,
Baxıram qonşunun burdan halına.
Çəpərdən boylanıb, Növrəstə ana,
Giley-güzar edir hey yana-yana.
- Ay Zərin, bu qızın cilovunu çək,
İşi, hərəkəti oğlandı gerçək.
Özün de, bu qızın insafı hanı?
Meynələri əzir, yolur qoranı?
Səhər də dırmaşıb bax o budığa,
Ordan daş tullayır bizim çardağa...
Anam bir az incik, bir az da kövrək,
Asta-asta deyir yaxın gələrək
- Ay qonşu, çıxaydı fələyin gözü,
Onu mənə verdi oğul əvəzi.
Neyləyim, əzizim, giramım getdi,
O gündən sevincim məni tərək etdi.
Ürəyimdə qaldı oğul həvəsi,
Onunla alıram indi nəfəsi.
Dərsdə əlacıdır hamıya bəlli,
Bir az oğlan sayaq, ötkəm, ürəkli.
Tanrının payıdır, belədir təbi,
Oxuyub qurtarsın orta məktəbi -
Bir qız olacaq ki, qara kişmiş, -
Lap nağıl olacaq indiki işi...

QAN YADDAŞI

Faşist taunundan təzə çıxmışdıq,
Zülmün sarayını sökmüş yıxmışdıq.
Havadan gəlirdi bant qoxusu,
Hələ nigarandı kənddə çoxusu.
Yaddaşa çökmüşdü qanlar-qadalar,
Hələ ovunmurdu yaşlı analar.
Gözlər yollardaydı, qulaqlar səsdə,
Bir qorxu vahimə vardı hər kəsdə.
Torpaq təzə-təzə cana gəlirdi,

Qırılan talelər rişələnirdi.
Daş üstə daş qoyub, binə salırdıq,
Təzəcə dincəlib nəfəs alırdıq.
Bilmirdik öndə nə gözləyir bizi,
Faşizm yenidən izləyir bizi.
Hitlerdən məkrli, ondan da qəddar,
Qana yerikləyən qonşu riyakar.
Fitnə, fəsad dolu ilan yuvası,
Bizimlə başlayıb torpaq davası.
Nə fərqi, faşizmin xisləti birdir,
Harda dirçəlirsə, sonu ölümdür.
İnsanlığın əsl düşməni odur,
Torpaqlar talayır, ölkələr udur.
Hardan anlayaydıq, biləydik hardan,
Rusları arada qazan qaynadan?
Yoxsa dörd yanına hürən qorxaqlar,
Oğuz torpağına soxulmazdılar.
Kəndimin görkəmi sinə dağlayır,
İçimdə bir elin gəmi ağlayır.
Ağlamağı kəsək "Cəngi" səsinə,
Nərimiz səs salsın mərd ölkəsinə...
...Nə qədər çəkəcək bu dərd bilinmir,
Nə ümid dillənir, nə Tanrı dinir.
Ayağım altında torpaq inləyir,
Ağaclar yas tutub, budaq inləyir.
Sinəmdə güllələr gül açır bir-bir,
Bura arzuların talan yeridir.

* * *

Kənd yuxarı boylanıram
Qərib-qərib, ürkək-ürkək,
Göz yaşlarım yaxam üstə
Düzülübdür çiçək-çiçək.
Hər yan hopub daş sükuta
Kimsə yox çıxıb qabağa,
Vaxtlı-vaxtsız kim gələrsə,
Hörmət olardı qonağa.
Yerlə-yeksan eləyiblər
Sanki "Xatın" torpağıdır,
Daşında həsrət göyərüb
Bu kənd xalis göz dağıdır.
Ağrılara batıb qalıb
Göyündə ulduzu sönüb,
Dağda ruhumu gəzdirən
Boz qurdu köpəyə dönüb.
Düşməninə baş əyməyib,
Can verib elimin mərdi.
93-dən üzü bəri
Çəkirm çəkilməz dərdi.

Qara bulud çadır-çadır,
 Qaş-qabağın töküburda.
 Kimsə şumlayıb, düzləyib,
 Daş meşəlik əkib burda.
 O dəcəl kənd uşaqları
 Heykəl-heykəl dayanıblar,
 Bəlkə, məni görüb deyə
 Xatirəmdən boylanıblar...
 ...Oyan! Oyan, qan yaddaşım,
 Yatmaq səndə nə adətidi,
 300 evli abad yurdum
 Talan olub, bu nə dərddi?
 Deyirlər ki, insanların,
 Daşın da yaddaşı var,
 Yenə gəldi Şuşa, Laçın,
 Yaddaşımı təzələyən
 Bu ağrımdan necə qaçım?
 Xankəndində yaddaşıma
 Qan çilənib güllə-güllə,
 Bacarırsan, qan yaddaşım,
 Qulaq kəsil, onu dinlə.
 Yaddaşlardan düşüb itib
 Tariximiz bölük-bölük,
 Səbrə, dözümə sığınıb
 Biz gec ayılan türklərik.
 Haqq dedikcə, dabanımdan
 "Sərpa soyulan" türklərik.
 Aranı, Turanı qoyub
 Ərzə yayılan türklərik.
 Ağısına, laylasına
 Yasaq qoyulan türklərik.
 O tay, bu tay qanımızda
 Tez-tez uyuyan türklərik.
 - Bir mələk göndər sən, Tanrım,
 Bu yeri, yurdu səhmanlat,
 Ya sil bizi yer üzündən
 Ya da qan yaddaşı oyat!
 Yaddaşım, yaz, o dağlarda
 Qalan körpə naləsini
 Gözünə çək qan ağlayan
 Nərgizini, Laləsini.
 Qol-qanad ver ümidlərə,
 Nurla doldur qəlbimizi,
 Ağrı sınağından keçir,
 Yaddaşlardan silmə bizi!
 Könlümə işıq ver, Tanrım,
 Oyadım tozlu yolları,
 Daş yuxudan qalxıb, gəlsin
 Yenə də kənd uşaqları.

İNSANI UNUDULMAZ ETMƏK! – NECƏ?

Dahiyanə olan - sadədir. Onun bütün yaradıcılığı bu “fəlsəfəyə” söykənirdi. “Axı, yazıçılıq çox sadədir. Məsələn, iki deyimdən ən qısa olanı, iki sözdən ən sadə olanı, iki təsvirdən daha aydın olanı, iki nəşirdən isə, məktub deyil, teleqram göndərəni seçirsən”.

...Məşhur Amerika yazıçısı, Nobel mükafatı laureatı Con Steynbek 1902-ci ildə Kaliforniya ştatının Salinas şəhərində, irlandların və almanların genlərini daşıyan ailədə dünyaya gəlmişdi. Anası müəllimə idi, uşaqlarda kitablara sevgi oyadırdı. Axşamlar ona və üç bacısına ucadan məşhur yazıçıların əsərlərini oxuyurdular. Amma Con hər şeydən çox nağılları, əfsanə və rəvayətləri dinləməyi sevirdi.

Steynbeklər yayı, adətən, Sakit okeanın sahilində, balıqçı qəsəbəsi olan Pesifik-Qrouvda keçirirdilər. Con dənizdə çimir, sahilə özünü günə verir, balıqqulağı toplayırdı. Bundan başqa, yay ərzində bir-iki həftəliyə dayısı Tom Hamiltonun rançosuna gedir, atlara və mal-qaraya baxmaqda kömək edir, bostanda işləyirdi. Axşamlar isə evin arxasında gizlənib çayın səsinə dinləyirdi. Məktəbdə çalışqanlığı ilə seçilən uşaq deyildi, hətta inadkar və tənbel də demək olardı. “Heç bilmirəm, bu uşaqdan nə çıxacaq”-deyə anası gileylənirdi.- “O, ya dahi olacaq, ya da avara.”

O illərdə qəzet-jurnallara abunə olmaq pul itkisi hesab olunurdu, amma Steynbeklər istisna idi. Con evə gələn jurnalları həvəslə oxuyur, tez-tez yerli kitabxanaya baş çəkirdi. O, kitablar haqqında elə danışırdı ki, sanki bütün bu hadisələr onun öz həyatında baş verib.

Yuxarı siniflərdə Conun qiymətləri pis deyildi, o, eləcə də idmanla məşğul olur, məktəb almanaxında fəal iştirak edirdi. Bu illərdə o, yazmağa başlayır.

“Mən kiçik hekayələr yazır və uydurma adlar altında jurnallara göndərirdim. Düzdür, onların sonrakı taleyindən xəbərim olmurdu, çünki heç vaxt ünvanı düzgün göstərmirdim. Əslində, mən rədd cavabı alacağımdan qorxurdum”.

Xəyallara dalmağı isə, hər şeydən çox sevirdi. Sözlərlə qəribə ünsiyyəti vardı; hələ uşaqlıqdan sözlərin səslənməsinə diqqət kəsilər, mənalarının dərinliyinə varardı. Sözlərin magiyası onu ovsunlayar, öz əsirinə çevirərdi. Çox erkən yaşlardan sözlərin gücünü və insanlara təsirini dərk edirdi.

1919-cu ildə orta məktəbi bitirən Conun önündə bir sual dururdu: nə etməli? Özlüyündə qərara almışdı ki, yazıçı olacaq. Valideynləri isə ümid edirdilər ki, o, nəhayət, ağılı başına toplayıb özünə ayrı peşə seçəcək - ya vəkil, ya maliyyəçi, ya da keşiş olacaq.

Con ailəsinin təkidilə Stenford universitetinə daxil olur. O, etiraf edirdi ki, həmin illər onun iddiaları böyük, pulu isə az idi. "Məsələn, mən psixologiya və məntiqi öyrənmək üçün çirkli boşqabların arasında vurnuxmalı idim". O, gah yerli kafedə qəbyuyan, gah fermada fəhlə, gah da şəkər zavodunda yükdaşıyan işləyirdi. Hətta elə olurdu ki, gün ərzində 12 saat işləyirdi. Ən çox sevdiyi ixtisaslardan olan mühazirələri isə qaçırmamağa çalışırdı - bu, ingilis dili və antik ədəbiyyat, iqtisadiyyat, ədəbi üslubların nəzəriyyəsi və fransız dili idi.

Beləcə, gələcək yazıçı universitetdə 6 il keçirir. Bu vaxt ərzində kiçik hekayələrilə universitet almanaxlarında çıxış edirdi. Ədəbiyyat aləmindəki kiçik uğurları valideynlərinin könlünü açmırdı. Onlar ədəbiyyatı ciddi iş saymırdılar, hesab edirdilər ki, yazıçılıq boş-bekar adamların məşğuliyyətidir.

Belə düşüncə tərzini təsadüfi deyildi. Məşhur Amerika yazıçısı Uilyam Din Houels təəssüflə yazırdı ki, Amerikada ədəbiyyatla məşğul olmaq kişi işi sayılmır:

"Biz ədəbiyyatçılar özümüzü elə göstəririk ki, guya nəse ciddi bir işlə məşğuluq, amma yalnız özümüzü aldadıriq. Bizə heç kimin ehtiyacı yoxdur, nə böyüklərin, nə kiçiklərin. Ədəbiyyat aləmi onlar üçün əyləncədən başqa bir şey deyil".

Bütün bunlara baxmayaraq, Con ədəbiyyatla məşğul olmağı qərara alır. O, bacısının dəvətini qəbul edir və Nyu-Yorka yola düşür.

Çiskinli qış axşamı gəmi Nyu-Yorkun limanına yan alır. "Mən şəhərə baxır və dəhşətə gəlirdim. Göyə dirənən binalar əcaib qorxunc idi, mən dizlərim əsə-əsə sahilə çıxdım, soyuqdan və qorxudan dişim-dişimə dəyirdi..."

Onun qorxuları əbəs deyildi. Nyu-Yorkda yaxşı bir iş tapmaq müşkül idi. Çon bacısının ərinin köməyilə idman zalına fəhlə düzəlir. Səhər erkəndən gecə yarıya kimi dar taxta doşəmədə araba ilə yüz funtluq yük daşıyır və düşünürdü ki, necə etsin ki, ayaqda qala bilsin. "Şəhər haqqında dumanlı təsəvvürüm vardı; bədənimdə küt ağrı gəzirdi, gecə yarı sığınacaqıma - çirkli divarları olan otağıma qayıdır, düz- əməlli yuyunmamış ölü kimi yatağıma düşürdüm. Səhər isə yük dolu araba yenə məni gözləyirdi."

Bir gün Conun gözlərinin önündə işçilərdən biri qəzaya uğrayır və dünyasını dəyişir. Ertəsi gün Con işə çıxır. Əgər onun varlı biznesmen dayısı Tom Hamilton Nyu-Yorka gəlib çıxmasaydı, kim bilir, Conun axırı necə olacaqdı! Dayısı onu "Nyu-York ameriken" qəzetinə müxbir düzəldir. Həftədə 25 dollar maaş yeni başlayan müxbir üçün yaxşı məbləğ idi. O, dərhal mənzilini dəyişir, şəhərin cənub hissəsinə köçür.

Amma yeni iş onun gözlədiyi kimi olmur. Belə ki, şəhəri pis tanıyırdı, hadisə yerinə xeyli gec gedib çatır və lazım olan materialı gətirə bilmirdi. Belə olduqda ona məhkəmə zalından reportaj hazırlamağı tapşırırlar. Amma belə məsuliyyətli iş üçün onun nə təcrübəsi, nə də bilgiləri vardı. Tezliklə Conu işdən çıxarmalı oldular. O isə özünü o yerə qoymur və səmimiyyətlə tanışlarına deyirdi ki, o ilk uğurunu qazanıb, belə ki, məşhur maqnat Herstin himayə etdiyi qəzətdən qovulub və indi o, nəhayət ki, əsl ədəbiyyatla məşğul ola bilər.

O belə də edir. Bir neçə hekayə yazır və jurnallara göndərir. Amma hekayələri özünə qayıdırdı. Con pis qidalanırdı və özünü halsız hiss edirdi. Onun valideynlərinin yanına qayıtmaqdan başqa yolu yox idi.

Kaliforniyada Steynbek ilk romanını yazmağa başlayır. “Qızıl Cam” əsəri dəniz quldurlarından bəhs edirdi. İlk vaxtlar ona elə gəlirdi ki, işlər yaxşı gedir.

“Mən romanı bitirdim”, - dostuna məktubunda yazırdı, - “bir müddətə onu kənara qoydum, yenidən oxumağa başlayanda isə dəhşət məni bürüdü. Roman alınmamışdı. Başa düşürsən, mən isə elə bilirdim, məndə alınıb! Son səhifəyə qədər mən buna əmin idim!”

O, romanın üzərində işləyir və yenidən nəşriyyatlara göndərir. Yeddi nəşriyyat əsəri çap etməkdən imtina edir.

“Biz bir-birinin ardınca məğlubiyyətə uğrayırıq”, - o, onun özü kimi yeni başlayan yazıçı dostuna yazırdı, - “düşünürəm, bizim hansımızdasa kifayət qədər enerji qalıb, amma biz yenə də ingilisdilli romanın divarını başımızla dəlməyə davam edirik və kiçik cızıqlarla sanki hansısa şərəfli müharibədə aldığımız yaralar kimi fəxr edirik”.

*Azadlığın
cibindəki
para qədərdir.*

Nəhayət, 1929-cu ildə Nyu-Yorkdan teleqram gəlir. “Mak-Brayd” nəşriyyatı “Qızıl Cam”ı nəşr etməyə razılıq verir və avans üçün yazıçıya 200 dollar göndərir.

Kitab tezliklə nəşr olunur. Con bundan təsadüfən xəbər tutur, nəşirlər onu xəbərdar etməyə ehtiyac hiss etməmişdilər. Kitab həmçinin qəzet və jurnallara göndərilməmişdi, ona görə də, təbii ki, əsər diqqətdən kənar qalır, haqqında heç bir rəy yazılmır. Steynbek isə bu zaman yeni roman üzərində işləyirdi.

“Cənnət ölüşü” 1932-ci ildə işıq üzünə görünür. Yazıçı burda 12 müxtəlif insanın yaşantılarından bəhs edirdi, onlar hamısı bir yerdə Kaliforniya fermerlərinin həyatının mozaik təsvirini yaradırdı. Amerika tənqidçisi Keyzinin sonralar dediyi kimi, artıq bu kitabda yazıçı özünü depressiya erasının realisti kimi tanıtmışdı, onun realizmi oxucunun gözləri önündə çağdaş həyatın dəhşət və nizamsızlığını canlandırma bilmişdi. Eləcə də, Keyzinin dediyi kimi, Steynbek böyük humanist idi, onun ən yaxşı əsərlərində əsl poeziya duyulurdu...

İkinci kitab da, birincisi kimi, Steybekə nə şöhrət, nə də pul gətirir. Bu ərəfədə qayğılarına ailə problemləri də əlavə olunur. 1933-cü ilin mayında anasını iflic vurur, onun qeydinə qalmaq üçün Con həyat yoldaşıyla birgə valideynlərinin evinə köçür.

Bu müddət ərzində o, bir sətir də yazmır, boş vaxtlarında fəlsəfi fikirlərə qapılır. Görəsən, niyə ayrı-ayrı fərdlərin arzuları burjuva cəmiyyətinin mənəvi dəyərləriylə üst-üstə düşmür? Bax, məsələn, o, iki kitab yazıb, bu kitabları kim oxuyur? Bu 500 min nüsxə, görəsən, kimə gərəkdir ki? Halbuki o, bu kitablarda dünyaya baxışını, həyat haqqında fikirlərini əks etdirib, Birləşmiş

Ştatların minlərlə insanın can atdığı və heç də təsəvvürlərdəki kimi olmayan kiçik guşəsinə diqqətləri yönəltmək istəyib...

“Yenə yoxsulluq və qorxu içindəyəm”,- 1932-ci ildə yazırdı. -“Qorxuram ki, qələmim mənim istədiklərimi yazmağa bilməsin”.

Steynbek ailə qayğıları içindəyəkən, onun hələ 20-ci illərdə yazmış olduğu “Naməlum Allaha” kitabı çapdan çıxır. Əsərdə Jozef adlı bir fermerdən bəhs olunurdu; Vermontdan Kaliforniyaya xoşbəxtlik dalınca gəlmiş Jozef iki cərgə təpə arasındakı vadidə torpaq alır. Torpaq yaşıllıqla örtülüdür, ara-sıra rəngbərəng çiçəklər gözə dəyir. Amma o əsas olanı bilmirdi. Bilmirdi ki, bu yerlərə uzun illərdir yağış yağmır. Yaşıllıq isə 10 illik quraqlıqdan sonra təsadüfən yağan yağışlardan sonra göyərmiş...

Jozef özünə ev tikir, evlənir, amma bir müddətdən sonra yenidən quraqlıq başlayır. Torpaq onun gözləri önündə can verir. O, “naməlum allaha” dua edir və qurbanlar kəsir, amma yağış yağmır ki, yağmır.

Belə olduqda onun öz həyatını qurban verməkdən başqa “çarəsi” qalmır. Jozef ən yüksək təpəyə çıxır və damarlarını kəsir. Can verən fermer, son nəfəsində üzündə yağışın ilk damlalarını hiss edir.

*Nə qədər az bildiklərini bilmək üçün,
nə qədər bilmək lazım olduğunu
yalnız bəzi adamlar bilirlər.*

Con Steynbek

Amma Steynbekin bu sentimental hekayəti nə oxucu, nə də tənqidçi rəğbətini qazanır. Əsərin müəllifi yenə əvvəlki kimi yoxsul və çarəsiz idi.

1934-cü ildə yazıçının anası dünyasını dəyişir. Ahıllaşmış atası böyük evdə yalqız qalır. Con həyat yoldaşı Kerol ilə hər gün atasına baş çəkir, qayğısına qalırlar.

Tezliklə vəziyyət yaxşıya doğru dəyişir. Hər şeyi bir təsadüf həll edir.

Çıxaqoda kiçik kitab dükanlarından birinin sahibi Ven Abramson adlı bir adam idi. O, təsadüfən jurnalda Steynbekin hekayələrini oxuyur və çox bəyənir. Steynbekin başqa kitablarını da mağaza üçün sifariş edir.

Günlərin birində dükana Abramsonun köhnə tanışlarından olan Nyu-Yorklu nəşir Paskal Koviç gəlir. Koviçin Steynbeki oxumadığını öyrənən Abramson dostuna “Cənnət örüşü” kitabını hədiyyə edir.

Nyu-Yorka qayıdan Koviç yolboyu “Cənnət örüşü”nü oxuyur, kitab onun xoşuna gəlir. O, Steynbekin işləri barədə məlumatı olan ədəbiyyat agentliyini tapır və nəşriyyatların rədd etdiyi “Tortil-Flet kvartalı”nın əlyazmasını əldə edir. Beləcə, kitabın və yazıçının taleyi həll olunur.

Bir müddətdən sonra “Qət” hekayəsinə görə Con Steynbek O. Henri mükafatına layiq görülür.

1935-ci ilin mayında “Koviçi-Frid” nəşriyyatı “Tortilya-Flet kvartalı” povestinin illüstrasiyalı kitabını nəşr edir.

Böyük Depressiya illərində ölkəni saran böhran Kaliforniyadan da yan ötmür. Tətillər başlayır. Üsyançılar daha çox dok fəhlələri və konserv fabrikinin işçiləriydi. Mövsümi çalışan fəhlələr isə hamıdan çox əziyyət çəkirdi.

Steynbek baş verənləri müşahidə edir və sadə adamların taleyi haqqında düşünürdü. Tədricən bütün bu olanları yazmaq fikrinə gəlirdi:

“Bu amansız bir kitab olacaq. Amma mən vicdanlı salnaməçi kimi kənardan müdaxilə etməyəcəyəm, yalnız hadisələrin xronikasını yazacam”.

Əsər “Və döyüşü uduzdular” adlanırdı. Yazıçı əlyazmanı nəşriyyatlara göndərir, özü isə həyat yoldaşı ilə Meksikaya səyahətə gedir. Meksikanı görmək onun köhnə arzusuydu...

Kitabın uğurlu satışını təmin edən ən azı iki səbəb vardı. Birincisi, Con Steynbekin bundan əvvəlki povestinin böyük uğuru, digəri isə təsvir edilən hadisələrin aktuallığı idi.

Yazıcının təəccübünə rəğmən, kitab hamının- həm liberalların, həm də mühafizəkarların xoşuna gəlir. Linkoln Steffens isə yazırdı:

“Bizim lap yanımızda yeni, parlaq gələcəyi olan yazıçı meydana gəlib. Onun adı Con Steynbekdir. “Və döyüşü uduzdular” əsərində Steynbek tətillərin tarixindən yazır. Bu, hadisələrin möhtəşəm, sadə və dəqiq təsviridir. Müəllif özü deyir ki, onu daha çox tətillərin psixologiyası düşündürürdü. Amma mən deyərdim ki, bu, fəhlə hərəkəti haqqında ən mükəmməl reportajdır.”

“Siçanlar və adamlar haqqında” adlı kiçik povestində də o insan faciəsindən yazırdı. (Əsərin adı dahi şotland şairi Robert Bernsin şeirlərinin birindən götürülüb). İki zəhmətkeş insan- Corc və Lenni uşaqlıqdan dostdurlar, bir yerdə böyüyüblər. Corc diribaş, ağıllı, təcrübəli işçidir, Lenni isə bədəcə güclü, ağıldan isə kəmdir. Bundan başqa o, xeyirxah və sadələhdür. Əslində o heç kimə pislik etmək istəmir, bütün bədbəxtliklər o fərqinə varmadan baş verir. Sevimli küçüyünü oxşayarkən boğub öldürür, bir qızciğazın paltarına toxunmaq istərkən, onu qorxudur və s. Əslində onun ən böyük arzusu Corcla bərabər pul qazanıb özlərinə ferma almaqdır. Elə bir ferma ki, orda kiçik bir ev və baxça olacaq, baxçada isə dovşan saxlayacaqlar, Lenni də istədiyi vaxt onları oxşaya biləcək. Çünki o yumşaq və tüklü heyvanları oxşamağı hər şeydən çox sevir.

Corc hər yerdə dostunu qoruyur, ona qahmar çıxır. Son nəfəsində də Corc onun yanındadır. Çünki Lenni özü də istəmədən yenə pis iş görüb. Sahibkarın xanımını öldürüb. Lennini öldürəcəklər, çünki qanunların sahibkara gücü çatmayacaq, Lennini isə artıq heç kim qoruya bilməz.

Corc addım səslərinin lap yaxınlaşdığını hiss edib sevimli dostunu düşməninə xilas edir, silahdan atəş açaraq onu öldürür...

1940-cı ildə Steynbek dostlarıyla birgə Kaliforniyaya səyahətə çıxır. Həmin ərəfədə Conla Kerolun nikahları sarsılır. 41-ci ildə isə rəsmən boşanırlar. 1943-cü ildə yazıçı ikinci dəfə evlənir. Bu nikahdan onun 2 övladı dünyaya gəlir.

Kaliforniyadan qayıdan Steynbek maşınına xeyli ərzaq, isti geyim yükləyib köçkünlərin və mövsümi çalışan fəhlələrin məskunlaşdığı düşərgələrə gedir. Gördükləri onu sarsıdır. 1938-ci ildə Nyu-York jurnalı “Layf “ona mövsümi çalışan fəhlələrin həyatı barədə oçerk yazmağı təklif edir. Yazıçı razılaşıır.

“Mən içimizdəki vadilərə enməliyəm”- Steynbek dostuna məktubunda yazırdı. -“Orda 5 min ailə acından ölür. Hökumət onlara ərzaq və tibbi ləvazimatla kömək etməyə çalışır, amma bankirlərin, böyük sahibkarların qrupları amansızlıqla bu cəhdlərin qarşısını alır”.

Yazıçı yazdığı məqalələr üçün ona verilən qonorardan imtina edir: “Bağışlayın, amma mən bu adamlardan pul qazana bilmərəm. Onların əzabı həddindən artıq böyükdür”.

Steynbek xahiş edir ki, ona çatacaq pullar mövsümi çalışan fəhlələrin yardım fonduna köçürülsün.

Bütün bu yaşadıkları onu bu barədə kitab yazmağa sövq edir. Əsərin adı "Qəzəb salxımları" idi. 1939-cu ildə çapdan çıxan kitab ölkənin siyasi-ictimai hadisəsinə çevrilir. 1939- cu ildə əsər ABŞ-nın yüksək ədəbi mükafatına layiq görülür.

"Qəzəb salxımları"- metaforadır. "İnsanların qəlbində qəzəb salxımları boy verir. Və onu yetişməsinə artıq çox qalmayıb", - deyə müəllif yazırdı.

1943-cü ildə yazıçı hərbi müxbir kimi İkinci Dünya Müharibəsində iştirak edir. 1944-cü ildə Şimali Afrikada döyüş sursatlarının partlayışı vaxtı yaralanır. Yazıçı müharibədən yorulduğunu hiss edir, istefa verib evə qayıdır.

Steynbek çoxdan Kaliforniya haqqında roman yazmağı düşünürdü. O insanlar ki, özünün doğması sayardı, o vadilər ki, atla və ya piyada gəzib-dolaşardı, o çaylar ki, orda çimər və ya balıq tutardı, hərdənbir isə axarıyla qayıqla okeana düşərdi,- hamısı yaxşı xatirindəydi. Romanın adı "Salinas vadisi" olacaqdı... Nəhayət, məqam gəlib çatmışdı. Yazıçı material toplamaq üçün Salinas- Montereyə yola düşür.

"Mən əla istirahət edirəm", - deyə o Paskal Koviçə yazırdı, - "Yağışlar yenicə yağıb qurtarıb, təpələrin üstü yaşıllıqla örtülüdür... Mən 12 saat yatıram, sonra isə talaya yollanıram. İllərlə görmədiyim insanlarla görüşürəm. Dəyişiklik elə də çox deyil. Düzdür, insanlar ahıllaşmış, yeni evlər peyda olub, amma hər şey, demək olar ki, əvvəlki kimidir."

Kaliforniyada keçirdiyi üç ay ona yeni enerji bəxş edir və yazıçı yeni təəssüratlarla Nyu-Yorka qayıdıb işə başlayır. Dostu Ed Rikkentsə yazırdı ki, işlər çox yaxşı gedir, inanır ki, yeni romanı ona uğur və sevinc gətirəcək.

Amma heç də Steynbekin gözlədiyini kimi olmur. Avtomobil qəzasında Ed Rikkents dünyasını dəyişir. Onun dəfnindən sonra Steynbek xeyli müddət özünə gələ bilmir. Elə lap yaxın vaxtlarda Rikkentslə pivə içə-içə yazacağı romanı müzakirə edirdi... O romanı yazmaq üçün artıq nə gücü, nə də enerjisi var idi.

Üstəlik, avqust ayında arvadı onu tərək edir. Əslində, o, başa düşürdü ki, hər şey buna doğru gedir, amma onun üçün belə bir ağır vaxtda bu ayrılıq ona böyük zərbə olur.

"Dövrə qapanıb və 20 il onun içində qalıb. Çox qərībədir! O cür gözəl illərdən sonra belə kədərli sonluq insana əcaib görünür. Mən yenidən bu balaca evə qayıtmışam, o heç dəyişməyib. Hərdənbir düşünürəm, özüm necə, dəyişmişəm... **Arabir mənə qorxu bürüyür, amma düşünürəm ki, bu normaldır. Hərdən isə mənə elə gəlir ki, ümumiyyətlə heç nə baş verməyib... Sanki qatı duman çöküb və onu mən öz üzümdə hiss edirəm. Görəsən, yenidən nəyə yaza biləcəyəmmi? Yəqin ki, həyatın mənim üçün bitmədiyinin yeganə sübutu bu olacaq**".

Amma romanı davam etdirməkdən söhbət belə gedə bilməzdi. Steynbek Meksikada fəhlə hərəkatının qəhrəmanlarından olan Emiliano Sapate haqqında kinossenari yazmağı qərara alır. Filmin rejissoru Elia Kazan idi, onun "Centlmen müqaviləsi" filmi 1947-ci ilin ən yaxşı filmi elan olunmuşdu.

1949-cu ildə "Viva, Sapato" filmi nümayiş etdirilir və həm tamaşaçılar, həm də tənqidçilər tərəfindən heyranlıqla qarşılanır. Steynbekin incə duyumu Marlon Brandonun və Antoni Kuinin möhtəşəm aktyor oyunuyla əla tamamlanırdı. Antoni Kuin bu roluna görə Amerika kinematoqrafiyasının ən yüksək mükafatına - "Oskar"a layiq görülür.

Həyatın qara zolaqları arxada qalır, bir ara tamamilə itirdiyini zənn etdiyi ümidlər geri qayıdır. Kaliforniyada onu Eley Skott adlı gənc bir qadınla tanış edirlər. Onlar bir-birinin xoşuna gəlirlər. Eley ərindən ayrılır və Steynbəkə ərə gedir. 1951-ci ilin fevralında Steynbeklər Nyu-Yorkdakı evlərinə

daşınırlar. Üçüncü mərtəbədə yazıçı üçün iş otağı ayrılmışdı və o, dərhal çoxdan təxirə saldığı romanı yazmağa başlayır.

“Kitab məni getdikcə daha çox cəlb edir”- 1951-ci il, iyunun 26-sı, gündəliyində yazırdı. “O məni heç vaxt bezdirməyəcək. Mən onunla fəxr edirəm. Qərribə hissidir, hələ heç bir kitabıma belə hisslər bəsləməmişəm”.

1951-ci ildə əlyazmanı nəşriyyata göndərir. Kitab “Cənnətdən Şərqə” adlanırdı.

Nəşriyyatda əsər çoxlarının xoşuna gəlmir, onlar belə hesab edirlər ki, yaxşı hekayət lazımsız materialın içində itib-batıb. Müəllifə əsəri ixtisar etmək təklif edilir.

“Mən xatırlayıram ki, ötən illərdə də tənqidçilər mənə bəzi əsərlərimi ixtisar etməyi təklif etmişdilər”, - yazıçı dostuna məktubunda yazırdı, - “əgər mən buna razılıq versəydim, indi onlar özləri bundan peşmançılıq duyardılar”.

Steynbek kitabı bir neçə düzəliş edir, bəzi hissələri yenidən yazır, əsəri nəşriyyata göndərərək həyat yoldaşıyla səyahətə çıxır. Onlar Nyu-Yorka 1952-ci ilin sentyabrında qayıdırlar. Həmin müddət ərzində kitab 110 min tirajla nəşr olunub mağazalara göndərilmişdi.

“110 min tiraj kitabın ilk nəşri üçün həddindən artıq böyük rəqəmdir”, - deyərək o tərəddüd edirdi. “Ümidvaram, onlar geri qayıtmayacaq”.

Amma yazıçının tərəddüdləri əsassız idi. Tezliklə məlum oldu ki, kitabın kommersiya uğuru nəşrlərin ümidlərini artıqlamasıyla doğruldub. Amerikalılar klassik üslubda və sadə dildə yazılmış, ötən illərdə Kaliforniyada baş vermiş hadisələrdən bəhs edən bu qalın romanı maraqla oxuyurdular.

“Mənə elə gəlir ki, indiki Amerika yazıçıları, o cümlədən də mən- keçmişdən daha çox yazırıq. Yaddaşı oymaq bizim üçün maraqlıdır, biz, bəlkə, heç vaxt mövcud olmamış keçmiş təsvir etmək istəyirik. Məncə buna son qoymaq vaxtıdır. Əgər bu günkü problemləri qabartmasaq, müasir vaxta məxsus olan fikirlərin obrazı və hisslərin xarakteri tükənəcək”.

1962-ci ilin payızında Con Steynbek ədəbiyyat üzrə (“incə xeyirxah yumoru və sosial anlayışı ilə seçilən bədii əsərlərinə görə”) Nobel mükafatına layiq görülür. Qərarda o da qeyd olunurdu ki, Steynbek öz əsərlərində həmişə məzlum və yoxsulların tərəfindədir, kiçik həyatı sevincləri mənfəət güdən qaba həyatla qarşı-qarşıya qoyur. Nümunə üçün “Qəzəbin salxımları”, “Həyəcanlarımızın qışı” və “Adamlar və siçanlar” povesti göstərilmişdi.

Amma Amerika mətbuatı Nobel Təşkilatının qərarını qəzəblə qarşılayır: “Nobelın təqdimatı yenidən diqqətləri Steynbəkə yönəltdi, düzdür, o hələ də yazıb-yaradır, amma onun ən gözəl əsərləri 20 il bundan qabaq yazılıb.”

1967-ci ilin payızında Steynbek ağır əməliyyat keçirir. Dalbadal iki ağır ürək tutması 1968-ci ilin 20 dekabrında böyük yazıçının həyatına son qoyur.

Amerika qəzet və jurnalları yalnız faktları deməklə kifayətlənib emosiyalara yol verməməyə çalışırdılar. “Nyu-York tayms” qəzetindəki məqalə isə bir məqamıyla yaddaqalan idi. Altı il qabaq Nobel Təşkilatının qərarından narazı qalan qəzet indi yazırdı: “Steynbəkə Nobel gərək deyildi. Nobel Təşkilatının özünün Steynbəkə ehtiyacı var idi... O, ədəbiyyatımızda dərin iz qoydu. Bir çox Amerika yazıçısı məhz ondan bəhrələndi və ondan öyrəndilər ki, yaddaşlardan itmiş adamı necə unudulmaz etmək olar...”

Günel NATIQ

◆ Tənqid və ədəbiyyatşünaslıq

Nərgiz CABBARLI

Çağdaş dövrün roman bumu və nəticələri

*(2015-ci ildə dərc olunan
romanlar əsasında)*

Son zamanlarda Azərbaycan ədəbiyyatında roman bumu yaşanır. Bunun həm müsbət, həm də mənfi nəticələri görünməkdədir. Müsbət nəticə - ötən il də daxil olmaqla maraqlı və dəyərli roman nümunələrinin yaranmasıdır. Mənfi nəticə isə odur ki, nəinki povest, heç hekayə sərhədlərinə belə uyğun gəlməyən bədii mətnlər roman adı altında təqdim edilir. Və, təəssüf ki, bu cəhət roman janrına qeyri-ciddi münasibətlə bərabər, "roman sərhədlərini müəyyənləşdirən yazıcının özüdür" kimi bir iddiadan irəli gəlir. Bu da özlüyündə belə təqdimatlara haqq qazandırır və nəticədə romanın janr sərhədlərinin müzakirəsinə daha çox ehtiyac yaranır, nəinki uğradığı stilistik, poetik dəyişikliklərin araşdırılmasına. Bu baxımdan da bu günün romanını müşahidə etdikdə görürük ki, Baxtinin "Epos və roman" adlı məşhur məqaləsinin yazılmasından uzun zaman keçsə də, onda irəli sürülən belə bir tezis - "Digər janrlarla müqayisədə romanın qanunları tam dəqiqləşməyib və biz hələ də onun plastik imkanlarını sona qədər bilmirik" - öz aktuallığını hələ də qoruyur.

2015-ci ildə dərc edilən romanların icmalına keçməzdən əvvəl statistik məlumatlara toxunmağa ehtiyac duyuruq. Ötən il dərc olunan romanların təqdimat ağırlığı yenə də "Azərbaycan" jurnalının üzərinə düşdü. Jurnalda Məmməd Orucun "Qısa qapanma", Vüsal Nurunun "Dorantağ", Əli Əmirinin "Ağdamda nəyim qaldı?", Vaqif Nəsinin "Sənsizlik, mənsizlik, onsuzluq", Seyran Səxavətin "Qaçacaq" romanları dərc olundu. (Yeri gəlmişkən, qeyd etmək istərdim ki, keçən il "Azərbaycan" jurnalı öz tarixində ilk dəfə olaraq bir romanı, Elçinin "Baş" romanını xüsusi buraxılışla oxucularına təqdim etdi). "Yazı" jurnalında Azad Qaradərəlinin "Şüşə ev", Sabir Əhmədlinin "Yazılmayan yazı" romanı çap edildi. Bundan başqa, ötən il dərc olunan kitablardan Vidadi Babanlının "Zəmanə adamı", İsa Muğannanın "Türfə", Kamil Əfsəroğlunun "Tüfəng açıldı" kitabında "İt qanı", "Daşlı qala" kitabında "Daşlı qala", Saday Budaqlının "Yolüstü söhbət" kitabında "Zədə", Şərif Ağayarın "Gülüstan", Mirmehdi Ağaoğlunun "Bu gün səbr elə", Hacı Qəni Camalzadənin "Karxana", Sevindik Mehmanın "İşğal", Kənan Hacınin "Fironun dəftəri", Xanəmirin "Maqlar" romanlarının da adlarını qeyd edə bilərik.

Ötən il roman - müzakirə predmeti kimi də çox aktual idi. Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin katibliyi romanla bağlı bir neçə silsilə müzakirələr keçirdi ki, layihə İlqar Fəhminin rəhbərliyi, Nərgiz Cabbarlının koordinatorluğu ilə reallaşdı. Layihə çərçivəsində ümumilikdə roman janrının durumu, Vüsal Nurunun "Dorantağ", Məmməd Orucun "Qısa qapanma", Sabir Rüstəmxanlının "Şair və şər", Zahid

Sarıtorpağın "Kül", Seyran Səxavətin "Qaçacaq" romanları müzakirə edildi. Daha bir müzakirə Ədəbiyyat İnstitutu ilə "Azərbaycan" jurnalının birgə təşkilatçılığı ilə Elçinin "Baş" romanı haqqında oldu. Bu müzakirələr "Ədəbiyyat qəzeti", "Azərbaycan", "Ulduz" və "Ustad" jurnallarının səhifələrində dərc edildi.

Roman elə bir janrdır ki, cəmiyyətdə baş verən hadisələrə əsaslı reaksiya ondan gözlənilir. Və son zamanlar ədəbi ictimaiyyətdə müzakirə predmeti olan məsələlərdən biri müasir romançıların daha çox tarixə müraciət etməsi, müasir cəmiyyətin problemlərinin fundamental şəkildə, hərtərəfli yanaşma və münasibətlə romana gətirilməməsidir. Çox az yazıçıların yaradıcılığında bu gün, müasir dövr, müasir dövrün sosial-siyasi ziddiyyətləri, mənəvi-psixoloji problemləri, cəmiyyətdə baş verənlər öz əksini tapır. Əgər varsa da, əksər hallarda ya zəif olur, ya da naşı səviyyədə və aqressiv şəkildə meydana çıxır. Bu mənada istərdik ki, roman yaradıcılığının ümumi mənzərəsi, xüsusilə seçilən mövzulara, qaldırılan problemlərə diqqət yönəldək.

Tarixi romanları çıxarsaq, mövzu və qaldırılan problemlər üzrə dərc edilən romanları aşağıdakı şəkildə qruplaşdırma bilirik:

1. Qarabağ savaşı, cəbhə və onunla bağlı romanlar;
2. Avtobioqrafik romanlar.
3. Din və dinlə bağlı fəlsəfi mühakimələrin mətnə gətirilməsi və yeni ideoloji konsepsiyanın təqdimatı məqsədilə yazılmış romanlar.
4. Keçid dövrünün sosial problemlərinin, cəmiyyətin ictimai-siyasi ovqatının təsvirinə həsr edilmiş romanlar.

Biz haqqında danışacağımız romanları məhz bu bölgü əsasında araşdıracağıq.

Qarabağ problemi və cəmiyyətin, bu dövrün insanının düşüncəsi Məmməd Orucun "Qısa qapanma"sında, döyüşdə baş verən hadisələr Sevindik Mehmanın "İşğal" trilogiyasında öz əksini tapdı. Həm erməni iğtişası, həm bu iğtişanın tarixi "oğru həyatı" rakursundan bir qədər fərqli şəkildə Hacı Qənizadənin "Karxanası"nda əks etdirildi. Sosial ziddiyyətlər, məişət problemləri və 80-90-cı illər - yəni keçid dövrünün sosial-mənəvi problemləri, cəmiyyətdən qaçış, vəziyyətdən çıxış yolunu aramaq istəyi Azad Qaradərəlinin "Şüşə ev", Şərif Ağayarı "Gülüstan", Mirmehdi Ağaoğlunun "Bu gün də səbr elə", Vidadi Babanlıın "Zəmanə adamı" romanlarında əks olundu. Bundan əlavə, avtobioqrafik romanlardan Seyran Səxavətin "Qaçacaq", Əli Əmirinin "Ağdamda nəyim qaldı", Sabir Əhmədlinin "Yazılmayan yazı" əsərlərindən bəhs edəcəyik. İdeoloji-konsepsiya təqdimatı ilə seçilən roman müstəvisində isə daha çox iki roman - İsa Muğannanın "Tüfə" və Vüsal Nurunun "Dorantağ" romanları üzərində dayanacağıq.

Mövzu istiqamətindən başqa, ötən ilin bədii mətnində qabarıq şəkildə diqqət çəkən bir neçə problem var ki, roman janrının uğradığı dəyişikliklərin filoloji nöqtəyi nəzərdən dəyərləndirilməsi üçün mütləq qeyd olunmalıdır:

1. Müasir romanlarımızda üslub qarışıqlığı diqqət çəkir. Ötən ilin ədəbi materialında da bu çox qabarıq hiss olundu. Bir roman daxilində realist, postmodernist, simvolist (məsələn, Ş.Ağayarı "Gülüstan"), yaxud magik-realist, mistik, postmodernist (məsələn, V.Nuru, "Dorantağ") üslubların sintezinə cəhdlər edildi ki, mətnlərin bədii dəyərinin yüksək qiymətləndirilməsinə (dil, təhkiyə orijinallığı, süjet, maraqlı obraz, xarakter və situasiyaların yaradılması və s.) baxmayaraq, sintez baş tutmadı. Üslubi xüsusiyyətlər bir-birinə qarışmadan mətn daxilində sadəcə öz mövcudluqlarını qoruyub saxladılar.

2. Struktur baxımından pərakəndəlik, əsərin struktur modelinin əvvəlcədən müəyyən edildiyi şəkildə davam etdirilməməsi və ya tamamlanmaması kimi xüsusiyyətlər görüldü. Xüsusilə avtobioqrafik romanlarda. Məsələn, sırf avtobioqrafik roman kimi yazılmağa başlayan bir əsərin sonradan portret-romana çevrilməsi (S.Səxavətin "Qaçacaq"), yaxud hadisələrin təqdimində pərakəndəlik, süjet quruluşunda, hadisələr arasındakı əlaqələrin yaradılmasında boşluq

(məsələn, Ə.Əmirli, "Ağdamda nəyim qaldı?") ən çox diqqəti çəkən cəhət kimi göründü.

3. Tarixi faktla bədii materialın çulğalaşması prosesi bir çox mətnlərdə baş tutmadı. Mütləq olaraq bədii mətnə gətirilən tarixi fakt bədii materiala çevrilmədən elə fakt olaraq qaldı. Bu cəhət xüsusilə Qarabağla bağlı romanlarda hiss olundu. Hələ də illərlə açıq qalan bir problemin mövcudluğu özünü yenə də göstərdi: "fakt bədii mətnə necə gətirilməlidir?" Bunun üçün müəlliflər bir-birinə oxşar metodlardan istifadə etdilər. Sevindik Mehmanın "İğtişaş" romanında tarixi faktlar müəllif tərəfindən mətnə müdaxilə edilməsin deyərək - haşiyə şəklində təqdim edildi. Yaxud Aslan Quliyevin "Ağrı" romanında tarix müəlliminin süjetə daxil edilməsi ilə reallaşdı və bu zaman onun topladığı materiallar əsasında faktlar sadalandı, elə sadalanaraq da münasibət doğurdu. Və ya Ramiz Abbaslının "Ad oğrusunun adı" romanında olduğu kimi, birbaşa, heç bir haşiyə olmadan müəllif adından mətnə daxil edildi. Amma bu bir-birinə oxşar yollar əksər hallarda faktların bədii mətndən təcrid olunmuş halda qalmasına mane ola bilmədi. Yəni, bədii mətnlə faktın çulğalaşması, qarışması, faktın bədii mətnin bir ünsürünə çevrilməsi, roman materialına dönüşməsi ya baş vermədi, ya da çox zəif şəkildə alındı. Bədii mətnə isə fakt o zaman təsirli və dəyərli olur ki, mətnin ruhunda, ümumi ovqatında öz yerini tuta bilir və ədəbi materiala çevrilir.

Qarabağ problemi - roman mövzusu kimi

Müasir romanlarımızda Qarabağ mövzusu yenə də ilk yerdədir. Sadəcə təsvir və problemin qaldırılması istiqamətində müəyyən dəyişikliklər var. Belə ki, müəyyən mətnlərdə cəbhədə baş verən hadisələrin realist təsvirinə üz tutulursa - məsələn, Sevindik Mehmanın "İşğal" romanında olduğu kimi - müəyyən romanlarda artıq məsələlər İnsan amilinə, İnsan faktoruna rəqəslənərək təhlilə gətirilir. Məsələn, Məmməd Orucun "Qısa qapanma" romanında olduğu kimi. Yəni, erməni düşmən deyil, İnsan kimi təhlilə çəkilib, əsərin qəhrəmanına çevrilir və s.

Qarabağ müharibəsi ilə bağlı müasir romanlar içərisində öz maraqlı və fərqli yanaşması ilə diqqət çəkən bu romanda bir zamanlar Bakıda yaşamış, Azərbaycan ədəbiyyatını, folklorunu, musiqisini Azərbaycanlıdan belə yaxşı bilən Bakı ermənisinin ölümqabağı, daha doğrusu, ölmək üçün Bakıya qayıdışından bəhs edilir. O, 1988-ci il hadisələri zamanı onu öz evində gizlədərək qaçmasına, Bakıdan çıxmasına şərait yaradan dostunun - aktyor Sərxan Səmədzadənin yanına gəlir. Təbii ki, saxta sənədlərlə. Burada anasının qəbrini, dənizdə boğulan dostlarının - Vitalikin öldüyü yeri ziyarət edir. Və müəllif bu psixoloji məqamları çox böyük ustalıqla təsvir edir. Dost öz qapısını erməninin üzünə bağlamır. Nəinki o, erməni üçün çağırılan təcili yardım həkimi belə, onu tanısa da, ələ vermir. Bu, yaradılan situasiyanın psixoloji incəliyinə qədər dərkli və müəllif tərəfindən realistcəsinə ötürülməsində məqsədə çatılma deməkdir (insana humanist münasibət!). Yazıçının uğuru ondadır ki, erməninin Bakıya qayıdıb burda ölmək istəyi kimi, birlikdə böyüdüüyü adamı sata bilməyən insanın ruh halı, düşüncələri, öz prinsiplərinə uyğun davranması təbii şəkildə təsvirə gətirilə bilir. İnanırcı alınır.

Həyat yoldaşını, oğlunu itirmiş Sərxan Səmədzadənin öz erməni dostu ilə eyni həyat sürməsi - o da öz ailəsini itirib - birgə keçirdikləri uşaqlıqdan və gənclikdən başqa, onları birləşdirən növbəti amildir. Onlar öz aralarında məktublaşırırlar da, aktyor Leninqrada gedəndə görüşürlər də. Bunun özü də bizim çox zaman demək, dilə gətirmək istəmədiyimiz faktlara işarə edir.

Romanda üç süjet xətti var. Birincisi Sərxanla Edqar Lalayanın görüşünü əks etdirirsə, ikincisi Qarabağ torpağında öz anasının meyitini qaçaqçaq zamanı torpağa tapşırılmış və indi gizli yollarla, erməni tanışları vasitəsilə İrəvandan keçərək ora gedən Lal Nalənin xəttidir. Üçüncüsü isə daha arxa planda olan,

anasının qoxusuna doğru üzüb gedən qızıl balıq xəttidir. Əslində, qızıl balıq elə hər iki obrazı - Edqar Lalayanı da, Lal Naləni də xarakterizə edir. Yəni, müəllifin simvolik şərtləndirməsinə görə, onların hər ikisi ana qoxusuna - həm doğma ana, həm də Vətən-anaya - doğru qaçan "qızıl balıqlar"dır. Hər ikisi də ana qoxusuna çatar-çatmaz ölürlər.

Roman müəllifi Edqar Lalayana erməni deyil, vətəni üçün qeribsəmiş və baş verən hadisələrdə rolu olmayan bir İnsan kimi yanaşır. Qarabağ müharibəsi və erməni-türk məsələsi ilə bağlı adətən indiyə qədər müharibənin içərisində baş verənlər, döyüş, şəhidlik, əsir düşənlər haqqında daha çox yazılıb. Məmməd Orucun əsərindəki mövqeyisə həm fərqli, həm də İnsana humanist münasibət baxımdan bəraət qazanmağı bacaran mövqedir. Bəlkə də, bir zamanlar Azərbaycan vətəndaşı olan erməniyəbu cür yanaşma ideoloji cəhətdən təəccüb doğurur. Amma nəzərə almaq lazımdır ki, bu yanaşma bədii mətnsə süni görünmədiyi, oxucunu özünə inandırdığı və müharibə problemini millət, dövlət səviyyəsindən İnsan faciəsi səviyyəsinə qaldırması ilə inandırıcıdır. Yazıçı - bir yazıçı üçün bu təhlükəli olsa belə - öz kinindən arınaraq məsələlərə soyuqqanlı yanaşa bilir. Bununla belə, romanda elə detallardan istifadə edilir ki, onlar vasitəsilə erməni tərəfin haqsızlığı da, qaniçənliyi də ifadə olunur. Amma alt qatdakı nifrətin gücünü saxlamaq üçün bu detallar bir qədər də çoxaldıla bilər.

Əsərin dəyəri, ilk növbədə, bu günün çox vacib olan mesajların təsvir edilən situasiylar, yaradılan xarakterlər və obrazlar vasitəsilə ötürülməsidir. Son dövrlərin romanlarından fərqli olaraq, bu romanda faktlar, münasibətlər birbaşa deyil, yaradılan situasiyalar vasitəsilə ifadə olunur. Həqiqəti müəllif özü söyləmir, qəhrəmanı, onun yaşadığı həyat tərzini, düşüncələri və hissləri ilə çatdırır. Bir sözlə, əsər müharibədən deyil, onun nəticəsindən, törətdiyi fəlakətlərdən danışır. Burada kamançaçalan qaçqın Sabir və ailəsi vasitəsilə qaçqınların həyatı və sosial vəziyyəti də təsvirə gətirilir. Elə aktyorun özünün güzəranının təsvir edilməsi, siçanlar oynayan evin ümumi ab-havasını dəqiq detallarla elə verilir ki, o mənzilin bütün görünüşü aktyorun yaşam tərzini ifadə etməklə bərabər, şəxsi tale ilə bərabər, mühitin, cəmiyyətin ovqatını da ötürə, təəssüratı yarada bilir. Bundan başqa, aktyorun yazdığı gündəliklər vasitəsilə - 80-90-cı illərdə baş verən hadisələrə qayıdır. Edqarı necə gizlətdiyi, ölkədən necə çıxardığını çatdırmaq üçün gündəliklər vasitəyə çevrilir.

Lal Nalənin Anaitlə olan münasibəti - baxışmaları, lalın ona vermək üçün alma qoparıb saxlaması... kimi çox incə detallarla işlənmiş səhnələr erməni qız - türk olğan klassik məhəbbət münasibətini meydana çəksə də, təsvir inandırıcılığı və professionallığı ümumilikdə "erməni" faktını arxa plana ataraq İnsan amilini önə çıxarmaqda əhəmiyyətli rol oynayır.

Romanda iki obraz, iki tale - Edqar Lalayanla Lal Nalə qarşı-qarşıya qoyulur. Hər ikisinin faciəsi eyniləşdirilir. Amma Xocalı soyqırımı abidəsinə baxan Lalayanın fikri "erməninin erməniliyindən" çıxmasını bir daha nümayiş etdirir: "Mən bu abidəni televizorda dəfələrlə görmüşəm, Allah burda ruhu qovuşanların hamısına rəhmət eləsin, amma belə abidələr insanlığın sabahına körpü ola bilməz, - Edqar dedi, - bu, İrəvandakı soyqırım abidəsinə cavabdı, mənimlə razısan? - Sərxan cavab verməsə də, o, sözünün ardını da bəlağətlə gətirdi: - Belə abidələr düşmənlərimizə lazımdı".

Əsər erməninin ölümü, onu dəfn etmək üçün Allahdan izn istəyən aktyorun yalvarışı ilə bitir: "Allahım, aman ver, - dedi, - sənənə birçə günlük möhlət istəyirəm. Ömründə ilk dəfə idi ki, Allahın adını tutub, Allahın adını dilinə gətirib kömək istəyirdi..." O da erməni dostu üçün. Bu faktın özü də İnsanlığın hər şeydən daha yüksəyə qaldırılması deməkdir.

Ötən ilin həm də mübahisə doğuracaq romanı olan "Qısa qapanma" öz məişətində, gündəlik həyatında elektrikin qısa qapanmasından qorxduğu üçün evində elektrik peçi yandırmayan aktyorun həyatındakı "qısa qapanma"ni təsvir

edir. Məsələlərə soyuqqanlı yanaşma - milli kimlikdən yüksəkdən baxma bir yazıçı kimi Məmməd Orucun qələbəsidir. Amma, eyni zamanda, bu əsərdə bir məğlubiyyət də var. Düşməni İnsanlıq mərtəbəsinə qaldırmaqla hələ müharibənin vurduğu yara soyumamış oxucu qarşısında yaşanan məğlubiyyətdir...

Qarabağ müharibəsi ilə bağlı daha bir roman Sevindik Mehmanın "İşğal" trilogiyasıdır. Bu əsərdə isə Qarabağda - döyüş bölgəsində hadisələrin ilk başlanğıcından etibarən, könüllülərdən ibarət dəstələrin apardığı döyüşlərdən, cəbhədə olan pərakəndəlikdən, başsızlıqdan bəhs edilir. Eyni zamanda, əsərin əsas xəttlərindən biri qardaşı şəhid olmuş Zoyanın qisas üçün döyüşə getməsidir. Müəllif məhz döyüş ab-havasının, cəbhə xəttindəki başsızlığın, qarışıqlığın təsvirini çox uğurla versə də, bir mətn daxilində daha çox hadisəni əks etdirməyə çalışdığından bəzən qarışıqlıq yaranır, müəyyən situasiyalar arasındakı keçidlər ani və gözlənilməz olur, qeyri-müəyyentəəssüratın yaranmasına səbəb olur. Amma bu roman-trilogiyada ümumilikdə müharibə ədəbiyyatında mövcud olan bir problemə rast gəlmirik: əyaniliyin, döyüş səhnələrində canlılığın olmaması! Əsərdə əyanilik də var, döyüş səhnələrinin canlı təsviri də mövcuddur, o xəttə yaşanan həyatın real görüntüsü də. Amma bir daha qeyd edirik ki, o dövrdə, o məkanda necə bir qarışıqlıq mövcud idisə, romanda da eyni qarışıqlıq müşahidə edilir. Bununla belə, Zoya, Xəqani, Mayor Daşdəmirov, Faiq Cahangirov kimi obrazlar öz dəqiqliyi, xarakterlərinin konkret təsviri ilə yadda qalırlar.

Avtobioqrafik romanlar, yaxud memuar janrının yeni dalğası

Son illər ədəbiyyatda, xüsusilə roman yaradıcılığında avtobioqrafik səpgi, memuar xüsusiyyətlərinin artımı müşahidə edilir. Memuar janrında Sabir Əhmədlinin "Yazılmayan yazı", Əli Əmirinin "Ağdamda nəyim qaldı", Seyran Səxavətin "Qaçacaq" avtobioqrafik romanlarını qeyd edə bilərik.

Xüsusilə "Qaçacaq" romanı üzərində dayanmaq istərdik. Bu, ötən ilin ən maraqlı nümunələrindən biri hesab oluna bilər. "Qaçacaq" bir sıra cəhətləri ilə digər avtobioqrafik romanlardan fərqlənir. İlk növbədə, struktur baxımından. Uşaqlıq, gənclik illərinin xatirəsi kimi başlayan romanda sonradan ayrı-ayrı portret xarakterli fəsillərə keçid edilir və bu keçid məqsədli bir dəyişiklikdən daha çox məzmunadan, təsvir edilən hadisələrin ardıcılığının meydana çıxardığı tələbdən şərtlənir. Və artıq avtobioqrafik romandan daha çox portret-roman təsiri bağışlayır. Məsələn, çox uğurlu, sənətkarlıqla yazılmış Yusif Səmədoğlu, Rauf Soltan və eləcə də Vaqif Bəhmənli ilə bağlı hissələr.

İkincisi, bu əsəri memuarlıqdan bir qədər uzaqlaşdıran xüsusiyyət, yazıçının haqqında danışdığı insanlara həddindən artıq yaradıcı yanaşması, yazıçı münasibətidir. Belə ki, o insanların portreti elə bir yazıçı ustalığı ilə cızılır ki, bu da əsərə sənədli nümunədən daha çox bədii mətn keyfiyyəti qazandırır.

Üçüncüsü, Seyran Səxavətin bir yazıçı kimi öz koloriti, yumoristik yanaşması, özünə də, haqqında danışdığı insanlara da təbəssümlə baxması, dilinin zənginliyi, poetikliyi əsərə xüsusi çalar qatır. Daha bir xüsusiyyət: memuarlarda adətən yazıçı özü ön planda olsa da, "Qaçacaq"da müəllif digər obrazlardan önə keçmir.

Seyran Səxavətin əsərdə xırda hissələrdə, kiçik abzaslarda əsaslı detallardan yararlanması, bir-iki cümlə ilə insanların portretini yarada bilməsi xüsusi bir ustalığı kimi dəyərləndirilməlidir. Məsələn, fəsillərdən birində Ramiz Rövşən haqqında xüsusi söhbət getməsə də, xırda bir ştrixlə - cibində gəzdirdiyi güzgü ilə - maraqlı bir portret yaradıla bilər. Eyni fikri Tofiq Abdin, Nadir Cəbbarov, Vidadi Məmmədovla bağlı xarakterik detallar haqqında da deyə bilərik. Romanda ayrı-ayrı portretlər, situasiyalar ümumi halda toplaşaraq dövrün, Seyran Səxavətin yaşadığı mühitin xarakterini cızır - amma cəmiyyətdən təcrid edilmiş halda. Bu baxımdan Qulu Ağsəsin bu romanın müzakirəsində qeyd etdiyi bir xüsusiyyət

həqiqətən də dəqiq görünür: “Seyran Səxavət öz zamanında öz mühitində dövrə alternativ bir cəmiyyət yaradır”.

Romanda memuar üçün xarakterik olan səmimi və intim hissələr təsvirə gətirilir və yetərinə cəsarətlidir. Əsərin dili, obrazlı ifadələrlə zənginliyi, yeni obraz yaratma cəhdlərin uğurluluğu və ən əsası, bunun bütün roman boyu səpələnərək mətnin xarakterik xüsusiyyətinə çevrilməsi müsbət bir cəhət kimi qeyd edilməlidir. Romanda diqqəti cəhətən struktural qüsurdan başqa, təfərrüatlara çox varılması kimi nöqsanlı cəhətlər də var.

Ötən il dərc olunan memuarlardan biri də Sabir Əhmədlinin “Yazılmayan yazı” əsəridir. Əsərdə Cəbrayılın tarixi, orada yaşayan insanlar, Hüseyn ağa, Ziyarat dağı, Diri dağı və Aşıq Qurbaninin qəbri haqqında əhvalatlar, bunların fonunda İkinci Nikolaydan, sovet sərhədlərinin dağıdılmasına qədər bir çox hadisədən danışılır. Lakin keçmişdən başlayaraq təsvir edilən bütün hadisələr qeyri-ixtiyari olaraq bu günün faciəsi olan Qarabağ məsələsinə yönləndirilir, hətta müəyyən məqamda bunu hiss edən müəllif də öz etirafını əsirgəmir: “Dolaşmaq bir işə düşmüşük. Heyf səndən, Qarabağ, heyf səndən, Şuşa! Yazıq sənə, Ağdam! Mən sıra ilə, keçmişdən başlayıb aramla gələcəkdim. Dərd məni oynadır”.

Onu da qeyd etmək yerinə düşər ki, bir çox romanlarda olduğu kimi, bu əsərdə də janr sərhədlərinin pozulması faktı müşahidə edilir. Məsələn, şəxsi tale ilə bağlı nəql edilən hadisənin ortasında tarixə ekskurs edilir, tarixi faktlar sadalanır, avtobioqrafik plandan uzaqlaşma baş verir: ermənilərin İranla Rus imperiyası arasında Türkmənçay, Gülüstan bağlaşmalarından başlayaraq, İrandan necə köçürüldükləri haqqında danışıldığı kimi...

Əli Əmirinin “Ağdamda nəyim qaldı” avtobioqrafik romanı isə daha çox onun uşaqlığını əks etdirir. Əsər müəllifin maraqlı bir münasibətinin ifadəsi ilə başlanılır: “Hər şey bu gündə, indidə həll olunur... Bəlkə, elə bu inamıma görədir ki, mən Ağdamlı olsam da, Qarabağı tez-tez xatırlamıram... Ancaq həqiqətən, keçmiş yuxu olsa da, o adamın içində həmişə canlıdır”, - deyib, uşaqlığına, anadan olduğu Novruzluya, böyüdüüyü Ağdam, atası, anası, övladlığa verildiyi dayısı, onun aktrisa arvadı haqqında xatirələrə baş vurur. Ancaq “Qarabağı tez-tez xatırlamayan” müəllifin uşaqlığı Qarabağlıdır. Hər xatirəsində, hər ifadəsində bu, çox aydın hiss olunur. Mürəkkəb izdivacın övladı olan, sonra dayısına övədlığa olaraq verilən bir uşaq “əmimin heç vaxt aradan keçib getməyən kölgəsi”ndən bəhs edir.

Roman avtobioqrafik olsa da, Qacar rolu oynamış aktyorun xarakterik obrazının yaradılması və onun taleyinin xüsusi bir xətt olaraq diqqət çəkməsi müəllifin ona daha yaradıcı yanaşması ilə bağlıdır. Amma, təəssüf ki, romanda haqqında danışılan bütün obrazlara bu cür yaradıcı yanaşma görünür. Əvəzində mühitin, dövrün xarakterik mənzərəsi dəqiq cızılır. “Dəyirman həyəti” kimi Qarabağ mühitinin çox koloritli və dəqiq mənzərəsi təsvir olunur. Ermənilərlə iç-içə yaşayan müxtəlif xalqların nümayəndələri, onların həyat tərzini, erməni oğlanla azərbaycanlı qız arasında olan sevgi, Faynşteynlər ailəsi və s. hadisələrdən əvvəlki mühitlə bağlı əsaslı təsəvvürləri xatırladır. Roman xatirələrin pərakəndəliyi və süjet xəttinin bəlli bir inkişafının olmaması ilə nöqsanlı görünür. Və bu avtobioqrafik romanlar haqqında son olaraq onu deyə bilərik ki, üçünün içərisində dilinin zənginliyi və koloriti ilə xüsusi olaraq seçilən “Qaçaqaç” romanıdır. Və məhz ilk olaraq da bu roman sənədli romanla bədii mətnin sərhədlərinin bir-birinə keçdiyini çox dəqiqliklə nümayiş etdirir.

Dinə münasibət, yaxud ideoloji konsepsiyanın bədii mətnə ifadəsi

İsa Muğannanın bir çox əsərlərində olduğu kimi, “Türfə” romanında da avtobioqrafik elementlər açıq şəkildə hiss edilir. Əsərdə Qazaxdakı “Türfə” ziyarətgahından, dərvişlərin ora gəlişindən, Mahmud əfəndinin oğlu Astanın

təhsilini bitirdikdən sonra müəllim işləmək üçün kəndə qayıtmasından və həmin ziyarətgahla mənəvi-genetik bağından bəhs edilir. O da qeyd edilir ki, bu ziyarətgahın işlədilməsi artıq ona həvalə olunacaq. Astan ilə Zalimoğlu qızı Calla arasındakı olan məhəbbət əsərin əsas xəttlərindən biridir. Və "Tüfə"nin, nəqşbəndilik, sufiliklə bağlılığı, Yunis İmrə, Seyid Nigari, Nəsimi ilə bağlılığı məhz bu məhəbbətin fonunda təsvir edilir. Astanın Calla ilə sevgisi, atası öldükdən sonra onun təhsil aldığı illərdə anasının molla Əhədlə kəbin kəsdirməsi, evlərində qurulan meyxana məclisəri, qadınların "Allah", "Allah" deyərək cəzb olmaları, Astanın öz anasını molların qucağında görərək sarsılması - bütün bu kimi hadisələr çox realist çalarlarla təsvir olunub və alışdığımız İsa Hüseynov realist üslubunun bütün xüsusiyyətlərini özündə əks etdirir. Romanda dövrün çox dəqiq və realist mənzərəsi də var. Məsələn, İsmeyil Əfəndinin Qazaxıstana sürgün edilməsi və taleyi əslində 37-ci il repressiyasına qurban gedən bir çox insanın taleyini simvolizə edə bilir: "İsmeyil əfəndi hətta lagerdə də susmayıb. Özbək, türkmən, qazax xalqlarının OdƏrlərdən törəməsi barədə tarixi məlumat verib. Qazaxların "Akın"ları - AğÜnləri barədə xüsusi moizə oxuyub, AğÜnlərin də SafAğ elmi yaydıqlarını sübut eləyib. Lagerdə xüsusi rejimdən kənara çıxıb, Səmərqəndə gedib, Teymurləngin Azərbaycana, Bağdada yürüşləri haqqında da o vaxta qədər məlum olmayan məlumat verib. Özbəklər ilk dəfə eşidiblər ki, Teymur Vizantiyadan hər il üç yüz min ordunun təminatı üçün külli miqdarda qızıl almış ki, Azərbaycanda, Bağdadda SafAğ elminin kökünü kəssin". Lakin məsələ ondadır ki, bütün bu hadisələrin realist qatı müəllifin irəli sürdüyü SafAğ elmi konsepsiyası ilə əlaqələndirilir. Hətta o dövrün siyasi mənzərəsi, ziyalıların həbsindən danışıldıqda belə bu birbaşa müəllif ideyasına xidmət edir: "- Respublikada iş gedir. Rayonlarda ziyalı adamların hamısını yaxalayırırlar. Çox ciddi yoxlanış gedir.

- Kütləvi tutqu?

- Hə.

- Kimləri yoxlayırlar?

- Muğannaları axtarırlar. Ulu Bağ ƏsƏlmənin nəslini. Ateşpərəstlik dövründən indiyə qədər, iyirmi iki min ildə müxtəlif adlar altında gizlənən adamların törəmələrini siyahıya alırlar".

Romanın dəyərləndirilməsinə gəlincə, çox realist üslubda bir roman olan "Tüfə" iki ayrı-ayrı və bir-birinə tam şəkildə qarışa bilməyən hissələrdən ibarət kimi görünür. Romana ağırlıq verən ikinci hissə konsepsiyanın ideyalarının təkrar-təkrar əsərə gətirilməsidir. Gah İsmeyil Əfəndinin, gah Molla Əhədin dilindən Saf Ağ elmi haqqında verilən məlumatlar birbaşa ideyaya xidmət etsə də, eyni fikirlərin dəfələrlə təkrarlanması, heç şübhəsiz, əsərin ziyanıdır. Doğrudur, bu təkrarlar əsərin realist və əsl roman materialı olan qatı ilə Muğanna konsepsiyasının fəlsəfi qatı arasında müəyyən mənada keçid funksiyası daşıyır, lakin bu izah əsəri ağırlıqdan xilas etmir.

Romanda dinin bizim Vətənimizə gəlişinə də müəllifin öz yozumu təqdim edilir: "Zəvvarların ölən qohum-əqrəbalarına avazla Quran oxuyurdular. Belə bağlanmadı Tüfəmiz. Açıq qaldı. Lakin din gəldi Tüfəmizə. Yabancılıq gəldi və mən də təbii olaraq Tüfədən ayağımı çəkdim. Lakin bu da çox sürmədi".

Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, bu roman hələ İsa Muğannanın sağlığında "Azərbaycan" jurnalına təqdim edilsə də dərc edilməyib. Əsəri oxuduqda səbəbi bəlli olur. Romanda tək bu konsepsiyanın əsərə gətirdiyi ağırlıq deyil, eyni zamanda "Quran"ın təhrif olunması ilə bağlı müəllif ideyasının publisistik ifadəsi də qabarıqdır. Müəllif bunun üçün "Quran"dan ayə-ayə, surə-surə sitat gətirərək bu təhrifi sübut etməyə çalışır. Bu da əsərə publisistik çalar qazandırmış olur.

"İslam" - "Təslim ol" dini peyğəmbərimizin dini deyil.

"Hər kəs bildiyini eləsin, sonra biləcək elədiyinin cəzasını". ("İslam" - "təslim ol" deyən Allah bəndələrini nə üçün özbaşına buraxır ki, hər kəs bildiyini eləsin, sonra da hökmən cəzasını çəksin?!!)

Yaxud müəllif "Qorxun Allahdan" sözlərini təkrar edərək yazır: "(Bu qədər təkrar nə əcəb bezdirmir müsəlmanları?! Belə çıxmırmı ki, beyindən məhrumdurlar bütün dindarlar!!!)

Bir sözlə, "Türfəni" iki qatlı roman - uğurlu bir roman qatı ilə uğursuz bir konsepsiya qatının iç-içə keçdiyi bir mətn kimi dəyərləndirə bilərik.

Ötən il müəllif konsepsiyası ilə diqqət çəkən romanlardan biri də Vüsal Nuru-nun "Dorantağ" romanı oldu. Ümumiyyətlə, bir neçə onillikdir ki, müasir Azərbaycan romanı milli-tarixi keçmişə, tarixi qəhrəmanlara, millət olaraq bizim üçün əhə-miyyət daşıyan tarixi mərhələlərə göstərdiyi (kütləvi!) maraqla diqqət çəkir. Və bu maraqlı mətnə iki istiqamətdə: 1. tarixə postmodern-dekonstruktiv yanaşma ilə və 2. ənənəvi yanaşma ilə reallaşdırılır. Yəni, bu, bir tərəfdən, genetik yaddaşı oyma-maq, özünün olanı təkrarən dəyərləndirmək, böyüklüyünü nümayiş etdirmək və təsdiqləmək məqsədi daşıyır; digər istiqamətdə isə tarixi hadisələrin kiçildilməsi, fərdi rakursdan dəyərləndirilməsi, tarixi şəxsiyyətlər haqqında mövcud təsəvvürlə-rin dağıdılması, hər hansı bir tarixi dönmənin indiyə qədər qəbul edilmiş əhəmiyyə-tinin aradan qaldırılması və tarixi faktın "ədəbiyyat invariantının yaradılması" baş verir. Vüsal Nuru-nun "Azərbaycan" jurnalının 9-cu sayında dərc olunan "Dorantağ" romanı tam olaraq tarixi roman kimi yazılmasa da, onda tarixi keçmişə adlama var. Daha doğrusu, əsər macərə romanı modeli üzərində qurulmuş, bəlli ideoloji xətt daşıyan, son illərdə roman üçün aktual olan dini-fəlsəfi mühakimələrlə yüklənmiş bir mətnədir. Belə bir yüklənmə müəyyən məqamlarda mətnə ağırlıq gətirsə də, ma-cərə elementləri oxucunu öz ardınca apara bilir. "Dorantağ" Əshabi-Kəhf dağının məhz bu macərə nəticəsində meydana çıxarılan qədim adı kimi göstərilir.

Romanda təyyarə ilə Naxçıvana - Əshabi-kəhf haqqında yazacağı əsər üçün material toplamağa gedən gənc yazıçıdan söhbət gedir. Əlbəttə, müəllifin burada yararlandığı bir üsul - zamanlar arası sıçrayışlar, keçmişin hansısa bir mərhələsinə keçid son iyirmi-otuz il ərzində istər Azərbaycan ədəbiyyatında, istərsə də dünya ədəbiyyatında tez-tez istifadə edilən üsuldur. Amma hər dəfə də bu üsul (təbii ki, müəllifin istedadından asılı olaraq) fərqli nəticələr verir. Bu romanda isə adlama prosesi müəllifin qarşıya qoyduğu ideoloji istiqamətə dəstək vermək, onun milli kimlik, keçmiş, bu gün və dini inanclar haqqında mühakimələrini ifadə etməsi üçün vasitə funksiyasını daşıyır.

Ümumiyyətlə, romanın oxunuşu zamanı müəllifin konkret üç məqsədə doğru yol aldığı və istəyinə nail olduğu dəqiq hiss edilir.

1. Tarixi faktları üzə çıxarmaq və bunlara türkçülük prizmasından yanaşmaq. Yəni, ideoloji istiqamət (dağın adının türk versiyasının yaradılmasından başlayaraq dini inanc kimi şamanlığın təklifinə qədər).

2. Dinlə, Allahla, dinlərin qəbulu ilə bağlı müəllifin fəlsəfi mühakimələrini əsərə yükləmək;

3. Əsərdə imkan olduğu qədərində və bəlkə də, müasir nəsrə çox da uyğun gəlməyən poetik dil eksperimentləri aparmaq; bu gün təəssüf ki, hər yazıçı bu cür eksperimentlərə getmir. Amma Vüsal Nuruda bu uğurlu alınır.

Əsərin qəhrəmanı dini inancı olmayan biri olsa da, inanclara söykənən bir əfsanənin dalınca gedir. Və bu inamsızlıq özünü onun təyyarədən düşdüyü andan etibarən gördüyü hər şeyə qarşı münasibətdə ironik ifadə ilə göstərir. Onu qarşılayan sürücüyə də ("Onda başa düşdüm ki, bu Hüseyin kişi torbadı, bura yanına gəldiyim tanışım onu mənim başıma keçirib" ifadəsi ilə), sonradan dağı ziyarət etdikdə gördüyü mənzərələrə də ("Əfsanədəki kimi, yatmaq mümkün olsaydı, gedib orda yatardım, bir də bu adamlar cəhalətdən ayılında oyanardım") ironiya ilə baxır. Onu da qeyd edim ki, ümumiyyətlə, problemə, situasiyaya, yaradılan xarakterlərə ironik yanaşma əsərin əsas məziyyətlərindəndir. Özü də bu yalnız əsərin əvvəlində -bəhs ediləcək problemə münasibətdə deyil, sonralar da müxtəlif məqamlarda və müxtəlif məsələlərə yanaşmada özünü göstərir. Məsələn, Dəli Qəriblə yaşanan münasibətdə. Yaxud sonradan liliputun meydana

çıxmasında və onun yanaşmasında və s. Lakin bu xüsusiyyəti ümumilikdə əsərin əsas intonasiyası kimi dəyərləndirmək mümkün deyil. Çünki əsərin ümumi intonasiyası çox ciddidir.

Amma bu ironiyanın, bu qeyri-ciddi münasibətin davamında, ironik münasibətlər ardıcılığında birdən-birə Dəli Qərib kimi ciddi və hadisələrin axarını dəyişən, eyni zamanda, gənc yazıçının daxilində gizlənən hissləri, düşüncələri meydana çıxaran bir xarakter peyda olur. Bu xarakter yalnız dini bir əfsanənin həqiqiliyinə işarə vuran ciddi keçid deyil, həm də roman yazmağa gələn yazıçının özündə - təhtəşüurunda gizlənən həqiqətə "salınan" açardır. Onu çox asanlıqla və gözlənilmədən açır. Çünki əsərin qəhrəmanı olan gənc müəllif də düşüncələrini gözlənilmədən ifadə edir - sanki özünə də bəlli olmayan bir həqiqəti kəşf edibmiş kimi: "Əslində, o dağ məni çəkir. Hiss edirəm ki, mənə nəse demək istəyir", - ürəyimin dərinliyindəki əsl səbəbi dedim".

Əsərin əvvəlindəki inamsızlıqla daxilə gizlənən inamın mübarizəsi nəticəsində dağa "sirr donu" geyindirmək bir tərəfdən müəllifin müəyyən etdiyi istiqamətə - mağaralara gedən yolun qaçılmazlığını təmin edirsə, üst qatda da oxucu marağını şərtləndirir.

Dəli Qəriblə gedən mükəlimə Əshabi-kəhfdə zaman tuneli ilə bağlı deyilənləri təsdiq istiqamətində işarə rolunu oynayır. Bu dəfə yazıçının axtardığına bir tədqiqatçı düşüncəsi də yön verir: "- Orda zaman qapısı var. Mən onu tapmaq üçün illərimi, sağlamlığımı vermişəm. -Tapmısınız? - Yox! - Bəs, niyə bu qədər əminsiz? - Çünki mən o qapıdan keçib atamı axtarmağa gəlmişdim".

Vəssalam. Bu işarə macəranın ilk pilləsini qurur və təklif edir. Sırrə doğru addım atmaq üçün ilk əsaslı səbəbi. Və yazıçı bu təkanla o zaman tuneline "düşür", qədim türklərə İslamın zorla qəbul etdirildiyi dövrə adlayır.

Bu mərhələ həm zaman etibarilə adlamadır, həm də əsərin texnikası, üslubu baxımdan adlama baş verir. Belə ki, bu mərhələdə yaşananlar və təsvir edilənlər artıq magik realizmin çalarları və mistik elementlərlə süslənir. Qəhrəman düşdüüyü mühitdə xurafata, zərən qəbul etdirilən İslama qarşı dirənən insanların faciələrini çox dəqiq, maraqlı detallarla təsvir edir. Ümumi mənzərədə mühitin, zamanın etnoqrafik çalarları demək olar ki, yox dərəcəsindədir. Bəzi dil elementləri, bir az da məişət detalları mühit haqda ümumi təsəvvür formalaşdırır. Lakin əsas diqqət "islamlaşdırılma" prosesinə və insanların buna təpkinsinə, eyni zamanda da bu gündən o zamana adlayan qəhrəmanın düşdüüyü mühitdə rəftarına köklənir, etnoqrafik çalarlar arxa planda qalır.

Həmçinin əsərdə bir çox proseslərə mistik don "geyindirilir". Qəhrəmanın əlində ağac çıxması, onun arabaya çevrilməsi (daha doğrusu, arabaya bitişmiş bir təkər olması), daşdığı ölümlərin, əslində, ölməməsi, yəni, ruhların onları tərk etməməsi (bu yenidən dirilmə inancına söykənir), əgər "daşqanı" əlindən qoyarsa, ölümlərin ruhlarının onları tərk edəcəyinə inamın verilməsi, qarğalar, qarğa başlı adam və s. kimi təsvirlər və detallar buna xidmət edir. Halbuki, məsələn, ölümləri tərk etməmək kimi bir məqsəd mistik keyfiyyət olmadan da təsvir edilə bilər. Lakin müəllif bu yolu seçir. Və bununla "sirr"ə daha bir "sirr" qatmış olur.

Əsərdə keçmişə qayıdışın əsas səbəbi - İslamdan əvvəlki türklərin dini inancaları, yaşayışları, şamançılıq, insanla təbiət arasındakı yaxınlıq və bu yaxınlığın hər şeydən daha üstün tutulması və s. kimi düşüncələrin ifadəsinə göstərilən çabadır. Bütün mətn boyu müəllif islamlaşmanı detallardan yararlanma ilə təsvir edir (bu onun uğurudur). Və bu detallar o qədər dəqiqdir ki, zorla qəbulun bütün mənzərəsi yaradıla bilər. Aparılan qətliaamlar, boyun əymək istəməyənlərin məhvi, əyənlərin isə düşdüüyü vəziyyətin detallı təsviri (kişilərin paltarlarını darta-darta gəzməsi, qadınların yalnızca gözlərinin görünməsi, dildə deyilən duaların ürəkdə olanlardan fərqli olması və s.) dəqiq təsəvvür yarada bilər. Təsviri yaradılan obrazların düşüncələri, mühakimələri bu detalları, eyni zamanda da detallar düşüncələri dəstəkləyir.

Əsərdə yalnız modellərin sintezi deyil, eyni zamanda təsirlərin qarışdırılması da var. Belə ki, əsərin əsas qəhrəmanının düşdüyü situasiyada gözlənilən reaksiyanı - qəhrəmanlığı göstərməməsi, əksinə özünü qorxaq aparması (bu o dövrün türk qadını ilə müqayisədə və üzləşmədə daha qabarıq görünür) qəhrəmana postmodernist yanaşmanın göstəricisidir. Amma əsərdə, eyni zamanda, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, magik realizm və mistika elementləri də bir arada görünür.

Əsərin əsas diqqət çəkən məziyyətlərindən biri müəllifin öz qəhrəmanlarının dilinə və düşüncələrinə yüklənən fikirləridir. Və bu yalnız İslama qarşı yönəlməyib. Ümumilikdə din haqda düşüncələrdir. Lakin maraqlıdır ki, bu fikirlər həm məntiqi cəhətdən, həm də səmimiyyət etibarilə o qədər əsaslandırılmış ifadə olunur ki, münasibət qətiyyətlə qınaq doğurmur... Və ideoloji istiqamət olaraq o qədər həssaslıqla götürülüb ki, bəzən əsas qəhrəmanın - müəllifin düşüncələri başqa personajların düşüncələrinə də sirayət edir və onların dilindən də səsləndirilir. Bu səslənmə isə artıq Vüsal Nurunun özünü bir müəllif kimi meydana çıxarmış olur. Halbuki yazıçı orada görünməməli idi. Bu, əslində, əsər üçün mənfi cəhət kimi dəyərləndirilə bilər.

Əsərin ümumi təəssüratı onda ifadə edilən fikirlərin İslama, yaxud xristianlığa qarşı olduğu düşüncəsini yarada bilər. Lakin diqqət edildikdə görünür ki, bu haqsız bir cəmiyyətə düşən İnsanın həqiqətə çatmaq üçün özü ilə (və ya başqaları ilə) etdiyi mükalimələrdir. Məsələn, "Həmişə mənə düşündürür ki, əgər bir Allah varsa, bəs, niyə ayrı-ayrı dinləri göndərərək hər yerdə insanı bir-birinə qırdırırsınız? Olmazdımı bir Allah bir din göndərərək yer üzündə bir şüurlü məxluq olan insanı imanlı yaradardı, özü də razı qalardı, insanlar da. Demək ki, kamil olmayan qədim insan Allahı da mükəmməl uydura bilməyib, odur ki, müharibə yer üzündən ayağını çəkməyəcək. Bütün hallarda aldanmış insan məğlubdur".

Bu, bir qəhrəmanın düşüncələridir. Amma oxşar fikirlərlə bütün əsər boyu rastlaşmaq mümkündür. Məsələn, başqa bir qəhrəmanın düşdüyü situasiyanı ifadə edərkən müəllif yazır: "Tumarın nələsi içimi yandırdı: "Tanrı, balama qıysan, səni öldürəcəm". Yeni, bu, əslində, eyni məsələyə fərqli rəqəmlərdən yanaşmanın nəticəsidir. Birincidə məsələnin təhlili nə qədər rasionaldırsa, ikincidə bir o qədər hisslə, duyğu ilə bağlıdır. Ana üsyanının, psixoloji durumunun dəqiq ifadəsidir.

Onu da qeyd edək ki, müəllif sanki bilərəkdən qəhrəmanını məhz bu dövrə və məhz bu insanların yanına gətirir ki, İnsanla Təbiətin arasında dinlərin girmədiyi zaman nələrin baş verə biləcəyini aydınlaşdırsın. O dövrdə insanlığın da, inancın da, sevginin də, igidliyin də daha saf bir hiss olduğu, daha ilkin mərhələdə görüldüyü meydana çıxır.

Adlama prosesi üçüncü dəfə - burada da yenə də təkcə zaman deyil, üslub da dəyişir - geri qayıdış şəklində baş verir. Ölülərin şamanın yanına aparılması, bu inancın təsviri, ruhların diriləcəyinə olan inancın bir addımlığında olma və s. sonra birdən-birə qırılır. Qəzadan sonrakı situasiyanın təsviri həm gözlənilməz, həm də ideoloji istiqaməti dağıdan bir görüntü kimi meydana çıxır. Halbuki yazıçının Əshabi-kəhfə gəlişi, mağarada axtarışı, zaman tunelini tapması və keçmişə adlaması və s. o qədər təbii bir axarla davam edirdi ki, bu gedışatda yad, qondarma, uyğunsuz heç bir şey yox idi. Lakin sonda qəhrəmanın özünə gəldiyi zaman təyyarə qəzası keçirdiyinin bəlli olması bütün ideoloji xətti dağıdır. Belə ki, sanki bu hadisələr, ümumiyyətlə baş verməyib, yazıçının xəyalının oyunudur: "Mən həqiqəti dedikcə adamlar mənə axmaq hesab elədilər. Elə bildilər dəliyəm. İndi Dəli Qəribi bütün varlığımın başa düşürdüm".

Beləliklə, Boldurqanın bu zamana adlaması qeyri-müəyyən bir sonluğa dirənib qalır. Daha doğrusu, hər oxucu öz sonluğunu təqdim edə bilər.

Əsər dilinə görə daha yaxşı təsir bağışlayır. Nəsrə poetik dil eksperimentləri aparmaq, məsələn, 70-80-ci illər nəsrinə üçün çox aktual idi. O mərhələnin nasirləri dilin poetik qatına daha çox fikir verirdilər. İfade və təsvir formaları üzərində xüsusi olaraq işləyirdilər. Müasir nəsrə isə əksinə, süjetə diqqət yetirilir. Hadisələrin axarına və nəqlinə...

Vüsal Nurunun romanında isə səlis, axıcı və poetik dil, zənnimizcə, diqqəti çəkən əsas məziyyətlərdəndir. Bu həm yaşanan situasiyanın uğurlu təsvirinə xidmət edir; məsələn: “Bədənimin ağırlığından, yaralarımın ağrısından ləzzət alırdım. Bədənli olmaq necə böyük səadət imiş. Sevincimdən hönkürə-hönkürə gülürdüm”, yaxud - “Huşsuz yatan bədənimin üstündən iki gün keçib” ifadəsi, və ya “Gecənin yarısı daxmanın qapısını döydüm. Sən demə, mənim kimi Sunqatın ailəsi ilanvurmuşu yatırıb özləri keşik çəkirmişlər” və s. Həm də yaşanan hissələrin təsirli ifadəsi üçün yararlı olur: “Daxmanın yaxınlığından keçdik. Eləcə həyətə boylandım. Baxışlarım gözümdən uçub kərpic hasarın üstündən həyətə keçdi, daxmanın qapısını yumruqladı, Ulaşın dəri ayaqqabılarını, Qonçayın həyətdə dolaşan səsini, Tumarın doqqazın arasından yola boylanan gözlərini, əriyib tökülmüş baxışlarını, çilik-çilik olub yerə dağılmış hıçqırıqlarını axtardı. Həyət cansız tablo kimi çöllükdən asılmışdı”.

Ümumiyyətlə, bu cür maraqlı ifadələr və təsvirlər bütün roman boyu səpələnib. Həm mətnin orijinallığını təmin edir, həm də müəllifin təsvir və ifadəni gerçəkləşdirərkən qətiyyətlə “sozünü qırmadığını, əymədiyini”, asanlıqla reallaşdırdığını göstərir. Məsələn, “Hər addımda bir əzam tökülüb qalırdı, keçdiyim yola tökülə-tökülə gedirdim”, “Onların gözləri daş dəymiş şüşə kimi çiləklənmişdi” kimi ifadələri göstərmək olar. Bu cür ifadə və təsvirlər mənzərənin və ruh halının təsvirdə canlanması üçün daha güclü təsire malikdirlər. Və Vüsal Nuru hər anı, situasiyanı, görüntünü, mənzərəni də hissələrin, duyğuların iştirakı ilə mənalandıranı bacarıb: “Amma daxma utandığından kiçilir, kiçilir, yerə girirdi”.

Amma onu da qeyd edək ki, dil eksperimentlərinin heç də hamısı uğurlu alınmayıb. Bəzən elə ifadələr vardı ki, özünü təsdiqləyə bilmirdi.

Romanda ruhun diriliyi, ümumiyyətlə, var olan hər şeyin diri olması inancı ifadə olunub. Təbii ki, bütün təzadı fikirlərinə, təəssüratlarına, üslub qarışıqlığına baxmayaraq, əsər məzmun-məna qatındakı bir xüsusiyyəti ilə xüsusi qeyd edilməlidir: bitməyən axtarışı ilə. Çünki inanca qarşı inanc, dinə qarşı din təqdim edilərsə də, bu axtarış bitməmiş qalır. Yəni bu fikirlərin istifadəsi təsadüfi deyil: “Özümə sual verə-verə beynimin otaqlarının qapılarını açır, içəri girib işığı yandırır. Görünürdü ki, cavab ən axırıncı otaqdadı, ora zülmətdir”.

Əbəttə, hər hansı romanı müəllif öz dini, fəlsəfi konsepsiyası üzərində qura bilər. Amma yuxarıda tarixi faktlar haqqında söylədiyimiz fikirlər bu məsələdə də keçərlidir. Tarixi fakt kimi konsepsiya və fəlsəfi düşüncə də ədəbiyyatın, bədii mətnin materialına çevrilmədikcə onun üzündə qalır, mətnin bütün müsbət xüsusiyyətləri içərisində (onlar nə qədər çox olsa da) calaqlı bir səth təsiri bağışlayır.

Sosial problemlər, keçid dövrünün insanının mənəvi-psixoloji çətinlikləri ötən il dərc olunan romanlarda əsas mövzu istiqaməti kimi diqqəti çəkdi. Bu istiqamətdə yazılan əsərlər çox olduğundan (V.Babanlı “Zəmanə adamı”, Azad Qaradərəli “Şüşə ev”, Şərif Ağayar “Gülüstan”, Mirmehdi Ağaoğlu “Bu gün səbr elə” və s.), onlar haqqında xüsusi bir yazıda bəhs edəcəyik. Hələlik, fikrimizi onunla yekunlaşdırırıq ki, Azərbaycan romanının bugünkü vəziyyəti ilk baxışdan nə qədər problemlə təsir bağışlasa da, aparılan axtarımlar, reallaşdırılan eksperimentlər, ənənəvi romançılıqla üz-üzə gələn və bir çox məqamlarda toqquşan modern və postmodern baxış özü-özlüyündə artıq çox şey vəd edir.

Aynurə MUSTAFAYEVA

Dramaturgiya - 2015

Ötən il dramaturgiyamız nədən yazdı, necə yazdı - sualının izi ilə apardığımız müşahidələr rus rejissoru Kama Qinkasin müasir tamaşaçının teatr-dram sənətindən istədikləri və gözlədiklərini dilə gətirən bir mülahizəsini yadımıza saldı. Rejissor yazır: "Elə bir zaman yetişir ki, artıq tamaşaçı onu dinc qoymayan, tənqə gətirən heç nəyi arzulamır. Tamaşaçı avanqarddan usanıb. O, sosial, siyasi inqilablardan bezib, o, özünü həyatda o qədər inamsız hiss edir, o qədər kataklizmlərin, o cümlədən də estetik, informatik kataklizmlərin təzyiqi altındadır ki, o, yalnız bir şey - sakitlik arzulayır. Tamaşaçı istəyir ki, tamaşa gülməli və xoşagələn olsun, sadə, adi insana maraqlı olsun. Onda hər şey insanı - onun səhər yerindən necə durmasını, işə necə getməsini, arvadı, uşağı ilə münasibətlərini əks etdirsin. Daha yaxşı olardı ki, səhnədə həyatdan heç nə olmayaydı. Tamaşaçı başqa, uydurulmuş, teatral həyat görmək istəyir".

Bəlkə də, Qinkasin "səhnədə həyatdan heç nə olmayaydı" sözlərini nəzəri, məntiqi müstəviyə gətirib cəfəngiyyat elan etmək olar, ancaq nəzəriyyə nə deyirsə desin, hansı düstur ortaya qoyursa qoysun, bu sözlərdə sənətə nəzəri postulatların, elmi qanunauyğunluqların yox, özünün gözləri ilə baxan tamaşaçının səsi var və bu səs deyir ki, artıq o, həyatın özü kimi informatik yükə, əsəbi gərginliyə, rəssional yanaşmalara malik səhnədən cana doyub. Dahi Höte də deyirdi: "Sənət ona görə sənətdir ki, o, həyat deyildir".

Hər dəfə teatral həyat görmək istəyi ilə teatrın qapısını döyüb, həyatın təkrarına çevrilən teatrı tərək edən tamaşaçının bir də bura dönməyi çətin olur. Odur ki, bu gün amansız rəqabət şəraitində teatr daha məğlub durumda görünür. Səhnəyə çıxan hər yeni əsər isə ona bu rəqabətdə önə keçmək ümidi verir. Ancaq nə qədər ki, hər yeni əsər sözün həqiqi mənasında yeni ola bilmir, nə qədər ki, eyni mətləblər, oxşar qəhrəmanlar ayrı-ayrı adlar altında təkrar-təkrar səhnəyə çıxır, nə qədər ki, səhnə nəinki həyatı, elə özü-özünü də təkrar edir, teatrın rəqabətdə önə keçmək arzusu elə arzu olaraq da qalacaq. Çünki tamaşaçı gördüklərini yenidən görmək, eşitdiklərini yenidən eşitmək üçün teatra gəlməyəcək, hətta dramaturq qələminə, rejissor fantaziyasına, aktyor ifasına güc verib hər cür komik vəziyyətlər yaratmaq üçün dəridən qabıqdan çıxsalar da.

Teatra rəqabətdə önə keçmək üçün yeni əsərlər lazımdır. Yeni əsərlər də ki, hər il yaranır, ancaq bununla belə səhnəmiz yenilənmir ki, yenilənmir, köhnə məna-mətləblər yeni adlar altında dövr edir.

Köhnə məzmunun yeni donları problemini müasir dramaturgiyamızın və teatrımızın ən başlıca problemi hesab edib, bu problemin izi ilə 2015-ci ilin dramaturji materiallarına nəzər salanda görürük ki, ötən ildə də, son çağlarda olduğu kimi oxşar məzmun-mündəricə, fərqli heç nə deməyən təhlil və yanaşmalar,

bir-birinə əkil bacılar kimi bənzəyən personajlar yeni sərlövhələrə baxmayaraq, sözün həqiqi mənasında yeni əsərdən danışmaq imkanı vermir. Halbuki ədəbi ictimaiyyətə Azərbaycan Dövlət Gənc Tamaşaçılar Teatrı, "Azərbaycan", "Qobustan", "Ulduz", "Yazı" kimi kifayət qədər ciddi ədəbi tribunalardan H.Mirələmovun "Miras", "Axirətdən zəng", M.Musabəylinin "Yük vaqonu", Firuz Mustafanın "Marian çökəkliyi", "Fotoqraf", İlqar Fəhminin "Hər şey tərsinə və ya Müsibəti-Fəxrəddin", gənc yazar Sevinc Elsevərin "Həyat elə bir oyun ki...", yenə də gənc yazar Şəbnəm Tofiqqızının "Unudulmaz görüş" kitabından eyniadlı və "Qadın hökmü" pyesləri, "Hədəf nəşrləri"nin keçirdiyi "Anamın kitabı" ədəbi müsabiqəsindən isə dramaturq adına iddia edən gənc yazarların səkkiz pyesi təqdim olunmuşdur.

Dramaturgiyamızın ötən il müxtəlif müstəvilərdə: səhnədə, ədəbi mətbuat və müsabiqədə görünməsi bizə də onu müxtəlif rakurslardan izləmək şansı vermişdir. Ancaq çox təəssüf ki, bu janr yenə mətbuatda aktiv, səhnədə isə passiv mövqedə idi. 2015-ci ilin ədəbi məhsulu kimi baxdığımız on yeddi pyesdən yalnız birini - H.Mirələmovun "Miras" komediyasını səhnədən müşahidə edə bilirik. Yeri gəlmişkən, onu da qeyd edək ki, bu pyes nəinki ötən ilin, ümumiyyətlə, çağdaş dramaturgiyamızın 2015-ci ildə səhnəmizə premyera verdiyi yeganə əsər oldu. "Anamın kitabı" ədəbi müsabiqəsi isə 2014-cü ildən fərqli olaraq ötən ildə qalibi səhnəyə çıxarmaq öhdəliyini götürmədi, təqdim olunmuş pyeslərin keyfiyyəti müsabiqəyə nəinki bu öhdəliyi götürmək, hətta birinci yerin qalibini müəyyənləşdirmək və gələn ildə öz işini davam etdirmək şansı vermədi. Onu da qeyd edək ki, bu müsabiqənin 2014-cü il qalibi Sevinc Elsevərin 2015-ci ildə ədəbi ictimaiyyətə təqdim etdiyi "Həyat elə bir oyun ki..." monodramında daha irəli getdiyini görürük.

Səhnə dramının ən layiqli yeri olduğunu nəzərə alsaq, öncə "ötən il bu janr səhnədən necə görünürdü?" sualına cavab axtarsaq, gərək "Miras" tamaşasına istinad edək. "Miras" komediyası Azərbaycan Dövlət Gənc Tamaşaçılar Teatrına premyera ab-havası gətirdisə də, tamaşaçıya yeni təəssürat bəxş edə bilmədi. Tamaşaçı gündəlik həyatının maddi qayğılarından dincəlmək üçün gəldiyi teatrda yenə də parasız insanın qara günlərinin girdabına qər q oldu.

Son illər səhnəmizi yağır edən pul-para əhvalatları tamaşaçını istər həyatda, istərsə də səhnədə nə qədər usandırsa da, dramaturgiyamız üçün hələ də ən maraqlı və aktual mövzu olaraq qalmaqdadır. Statistik göstərici ilə desək, ötən il peşəkar dramaturgiyamızın ədəbi ictimaiyyətə təqdim etdiyi altı pyesdən üçü bu mövzuya həsr olunub: H.Mirələmovun "Miras", "Axirətdən zəng" komediyaları, Firuz Mustafanın "Fotoqraf" monodramı. Bu əsərlərdən biri artıq qeyd etdiyimiz kimi səhnəyə yol tapa da bilib. Görünür, bu mövzu əsərin səhnəyə yolunu daha kəsə ciğirlərdən salır. Ancaq "Miras" tamaşası bir daha göstərdi ki, bu gedişin ciğirləri kəsə olduğu kimi yolları da yağır olub. Pyesin səhnəyə çıxardığı "bəlkə də, qayıtdılar" ümidi ilə yaşayan kommunistlər, Amerika sevdasına düşən azərbaycanlılar, maddiyyatın girovuna çevrilmiş mənəviyyat tamaşaçı üçün qətiyyən yeni bir şey deyildi.

Dramaturgiyamızda yenilənə bilməyən, ancaq mütəmadi olaraq yeni pyes üçün material verən mözülərdən biri də Qarabağ müharibəsidir. Mehman Musabəylinin "Yük vaqonu" pyesi və "Anamın kitabı" ədəbi müsabiqəsinin iştirakçıları Dilman Şahmərđanlının "Qarabağ savaşı - topçu İsgəndər", Zaur Vedilinin "Yurd sevgisi" pyesləri tamamilə bu mövzuya həsr olunmuşsa, Ülviyyə Mustafayevanın "Erməni lavaşı" və Şəbnəm Tofiqqızının "Unudulmaz görüş" dramlarında isə bu mövzunun motivləri öz əksini tapmışdır. Ancaq bu pyeslərdən heç biri illərdir bədii sözün bu mövzu-problemlə bağlı dediklərinə yenilik qata, bədii təhlili yeni baxış və təhlil müstəvisinə keçirə bilmir. Vətənpərvərlik pafosu bu mövzunun hələ də əsas təhlil motivi olaraq qalır. Ümumiyyətlə, vətənpərvərlik ideyalarının təbliğini yazıçının borcu, bədii sözün isə əsas vəzifəsi kimi dərk edən yazarlarımız ədəbiyyatımızda

uzun illərdən bəri yol gələn bu ənənəni müasir dramaturgiyamızda da yaşatmağa çalışırlar. 2015-ci ildə xüsusilə də gənc nəsil yazarların yaradıcılığında bu ənənədən keçərək dramaturgiyaya gəlmək cəhdləri müşahidə olundu.

Ötən ilin ümumi ədəbi mənzərəsi bizi belə bir qənaətə gətirir ki, teatr yeni əsərin yolunu gözlərkən dramaturgiyamız öz əvvəlki məzmun-mündəricə dairəsi boyunca hərəkətdə idi.

Yalnız İlqar Fəhminin “Hər şey tərsinə və ya Müsibəti-Fəxrəddin” pyesi bu dairədən kənara çıxa bilir. Pyes bizi köhnə zamana aparır, elə bir zamana ki, onu M.F.Axundov, N.Vəzirov, M.Məmmədquluzadə kimi klassiklərimizin qələminin gücü ilə, bəlkə də, içərisində olduğumuz zamandan daha yaxşı tanıyır, daha yaxşı hiss edirik. Əsərin qəhrəmanları Fəxrəddin də, İsgəndər də ötən əsrlərdən bizə tanışdır, onların kim olduğunu, nə istədiyini də bilirik. Neçə on illərdir bu qəhrəmanları dəstəkləmiş, onlara qarşı duranları lənətləmişik. O cümlədən, maarifçiliklə mühafizəkarlığın toqquşması da kifayət qədər analiz edib hökmünü verdiyimiz mətləblərdəndir. Onda sual olunur ki, bu olmuşlara yenidən qayıtmaq, dünəni bugünkü müzakirələrin mövzusunda gətirməyə nə hacət? Ancaq görünür, olmuşlar heç vaxt bitmir, dünən heç vaxt öz ömrünü başa vurmur. O, bu günümüzdə yaşayırsa, sabahımızda olacaqsə, müasir həyatın özü qədər aktualdır, müzakirə və təhlil predmeti kimi maraqlıdır; ancaq bir şərtlə ki, bu müzakirə və təhlil deyilənləri təkrarlamayacaq, yeni mətləb ortaya qoyacaq və bu mətləbin müasir həyatda yeri olacaq. “Hər şey tərsinə və ya Müsibəti-Fəxrəddin” pyesi Fəxrəddinin bu günün təcrübəsindən baxanda görünən müsibətidir. Özü də İlqar Fəhminin Fəxrəddinin müsibəti Azərbaycan dramaturgiyasının ilk tragik qəhrəmanı olan Fəxrəddinin müsibətindən daha dərinidir, çünki o, maarif ziyasının alovlarında yanmayacaq, bu müsibət dünəndən bu günə ayaq açıb, bu gündən də sabahımıza yol alacaq. Odur ki, ilk tragik qəhrəmanımız Fəxrəddin öldürülməyə, İlqar Fəhminin Fəxrəddini isə özünü öldürməyə məhkum idi.

Onu da qeyd edək ki, bu gün dramaturgiyamız üçün belə şəklini alan bir tendensiya var ki, bu əsərdə müşahidə etmirik. Belə ki, “Hər şey tərsinə və ya Müsibəti-Fəxrəddin” pyesi ictimai fikrin arxasınca sürünmür, cəmiyyətin müzakirə və təhlillərini yenidən emal edərək ona qaytarmır. Ancaq, fikrimizcə, bu pyes dramaturgiyamızın mövzu-mündəricəsini yeniləyə bilsə də, teatrımızın səhnəsini yeniləyə bilməyəcək. Əsərin yeganə hərəkət və konflikt düyünü olan İsgəndər intihar edib, yoxsa öldürülüb sualı ilə səhnə tamaşaçı diqqətinə tilov ata bilməz. Bu sual istintaq materialı kimi maraqlı olsa da, yalnız istintaq materiallarından ibarət səhnə tamaşaçı üçün nə dərəcədə maraqlı ola bilər?! Fikrimizcə, bu pyesin mövzusu ilginclik bədii sonluğa hesablanmış məzmunu ilə daha çox nəsr əsərinin materialı kimi görünür.

Mövzu-materialın səhnənin boyuna biçilməməsi, çağdaş, o cümlədən də ötən ilin dramaturgiyası üçün problem olaraq qalır. Firuz Mustafanın “Marian çökəkliyi” pyesi öz detektiv süjeti ilə oxucunu maraqlandıra bilərsə də, bir tapmacanın həllini tapmaq istəyən iki nəfərin hərəkətsiz danışığı ilə tamaşaçını çətin məşğul edə.

Ümumiyyətlə, dramaturji material üçün oxucuya yol tapmaq asan, səhnəyə yol tapmaq isə xeyli müşkül işdir. Çağdaş dövrümüzdə bu müşkülü asan etmək yollarından biri də komediya janrına müraciətdən keçir. Zamanın “ölüm hökmü” oxumaq qorxusu altında olan teatrın bu gün ən çox marağında olduğu məsələ tamaşaçı qazanmaqdır. İş elə gətirib ki, çağdaş dövrümüzdə tamaşaçı qazanmağın ən kəsə yolu onu güldürmək və əyləndirməkdən keçir. Əsərin bütün bədii gücünün, komik planının gülüb-əyləndirmək işinə səfərbər olduğu Əfqanın “Oliqarx” komediyasının Azərbaycan Dövlət Akademik Milli Dram Teatrının səhnəsində hədəfə dəyən çıxışından sonra ötən ildə dramaturgiyamızda H. Mirələmov yaradıcılığında ona bənzər komediyaların meydana çıxması isə tamamilə təbiidir. “Axirətdən zəng” və “Miras” komediyalarında süjetin komik planı situasiyanın yox, qəhrəmanların komikliyi üzərində qurulub. Personajlar isə komik olmaq xatirinə hər

şeyi özlərinə rəva bilirlər: məzmun-suz-mətləbsiz danışmağı da, bayağı zarafatlar etməyi də, qeyri-etik davranmağı da. Belə komediyalar yalnız bizdə deyil, Amerika və Avropa teatrlarında da kifayət qədərdir. Bütün bunlar komiklikdən daha çox, gülünc məzmun yaradırsa da, elə bu keyfiyyət də əsəri müasir səhnə üçün yararlı edir.

Çağdaş dövrün komediyası bədii-komik planını dəyişdiyi kimi, artıq öz təyinatını da dəyişməkdədir. Komediya milli ədəbiyyatımızda özünün yaranışının ilkin çağlarında cəhalətin komediyası idi, bu gün isə o, intellektin komediyasıdır. Cəhalətin komediyası mədəni tərəqqidən uzaq böyük bir kütləni öz arxasınca sənət məbədinə doğru aparırdısa, bu gün intellektin komediyası iri addımlarla kütlənin arxasınca əyləncə və şouya doğru gedir. Müasir komediyanın bu cür bədii planı teatrın tamaşaçı marağında kəmiyyət qazancı olsa da, dramaturgiyamızın bədii sanbalında keyfiyyət itkisidir. Çünki komiklik maraqlandıрмаq və güldürmək vasitəsinə dönəndə səhnə öz miqyasında kiçilərək səhnəciyə çevrilir. Güldürmək işində isə xırda tipli səhnələrin peşəkar ifası ilə rəqabətdə peşəkar səhnələrin xırdalanmış ifası udur.

Ötən ilin dramaturji materiallarının ududuğu məqamlardan biri zamanın arxivinə göndərilən üsul və vasitələrlə zamanın əsərini yaratmaq cəhdi oldu. Xüsusilə bu janra yeni ayaq açan gənc nəsil öz yolunu köhnə ciğırlardan salmağa meyil edir. Ancaq bu meyil yalnız gənclərin yaradıcılığı üçün xas deyil.

Ötən ilin dramaturji prosesində gənc nəslə təmsil edən Şəbnəm Tofiqzadənin və "Anamın kitabı" ədəbi müsabiqəsinin iştirakçılarının ədəbi ictimaiyyətə təqdim olunmuş pyeslərində çağdaş dövrümüzə bağlı müəyyən məzmun elementləri olmasaydı, bu əsərlərin sovet dönəmində yarandığını güman etmək olardı. Obrazların ağ qara boyalarla təsviri, ibarətli danışq, didaktik tərz, məzmunun şeirlə müşayiəti kimi ömrünü başa vurmuş üsul və vasitələrlə ədəbi prosesdə təsdiq olunmaq cəhdi ancaq uğursuzluq vəd edir.

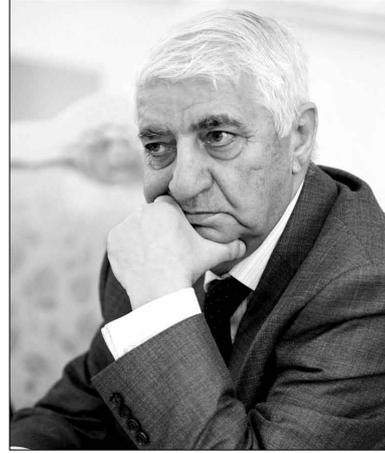
Xüsusilə, Şəbnəm Tofiqzadənin "Qadın hökmü" pyesinin qadının təhsil almaq hüququnu tanımayan və bu hüquq uğrunda mübarizə aparan qəhrəmanlarının XX əsrdən bu günə niyə ayaq açdıqlarına təəccüblənirsən. Bu obrazlar özlərinin bütün xarakter cizgiləri, hərəkət və danışq maneraları ilə XXI əsrə yaddırlar və bu günün qəhrəmanları arasında həddən artıq yabançı görünürlər. Ümumiyyətlə, gənc yazarların pyeslərində rastlaşdığımız Qarabağ döyüşçüləri, Qarabağdan qaçqın düşən soydaşlarımız, 2040-cı illərin oksigen balonu ilə yaşayan insanı müasir həyat faktı olsalar da, müasir bədii qəhrəman kimi görünmürlər.

Onu da qeyd edək ki, müasir qəhrəman problemi yalnız gənclərin yaradıcılığında deyil, ümumiyyətlə, çağdaş dramaturgiyamızda yetərinə öz həllini tapmayan problem olaraq qalmaqdadır.

Əsər var, qəhrəmansa, demək olar ki, yoxdur. Həyatın özü kimi, səhnə də qəhrəmana söykənir. Onun yoxluğu həyat kimi, səhnəni də durğunlaşdırır. Müasir insan isə yalnız bir əsərin qəhrəmanı olmaqdan uzağa gedə, Kefli İsgəndər, Hacı Qara, Şahbaz bəy kimi dövrünün bədii salnaməsini yarada, gələcək nəsillərə "əcdadımız kim olmuşdur?" təsəvvürünü daşıya, bir sözlə, zəmanənin qəhrəmanına çevrilə bilmir. Nəinki qəhrəman, ümumiyyətlə, müasir dramaturgiyamızda elə bir əsər yoxdur ki, o, yalnız bədii əsər kimi yox, həm də tarixi-bədii mənbə kimi maraqlı və qiymətli olsun. Düzdür, zamanın yaddaşını yalnız bədii söz yaratmır, bu funksiyayı yerinə yetirən sahələr az deyil, ancaq zaman öz mədəni yaddaşını yalnız ədəbiyyata etibar edir. Dramaturgiyadan danışarkən, yaddaşsızlıq probleminə ona görə söz açdıq ki, digər janrlardan fərqli olaraq, dram həm görür, həm də göstərir. Bu gün isə bizi narahat edən odur ki, o görə bilir, ancaq göstərə bilmir. Zəmansa heç nəyi gözləmir; o, nə əldən verilmiş fürsətlərə, nə də itirilmiş şanslara aman verir.

SON

SÖZ VAXTI

*Fikrət Qocanın poemaları mənəvi dəyərlər kontekstində**

60-cılar ədəbi nəslinin nümayəndələrindən biri - bu gün də fəal yaradıcı formada olan Fikrət Qocanın 2014-cü ildən bəri hissə-hissə təqdim olunan Seçilmiş Əsərlərinin on cildliyinin nəşri bu yaxınlarda tamamlandı. Seçilmiş Əsərlərinin ayrı-ayrı cildlərində Fikrət Qocanın poeziyası, publisistik çıxışları, nəsr əsərləri, pyesləri toplanıb.

I cildə şairin yaradıcı dünyasına akademik Bəkir Nəbiyevin “Şair fərdiyyəti” başlıqlı məqaləsi bələdçilik edir. Ədəbi ictimaiyyətə təqdim olunmuş cildlərlə bağlı müxtəlif səviyyəli və səpgili yazılar da bu qəbildəndir. Yaradıcılığının coğrafi mənzərəsi ilə tanışlıqsa, hər cür Ön və Son Sözdən, resenziyadan, təqdimatdan, şərhədən daha yaxşı!

Cildlərdən biri - 24 poemanın toplandığı VI cild maraqlı dairəmizdə olan mövzu baxımından diqqətimizi xüsusilə cəlb etdi və söhbətimiz də əsasən burada toplanmış poemalar ətrafında olacaqdır.

Ümumilikdə poemanın maraqlı cəhəti, psixoloji ovqatın çalarlarını dərinliklə, incəliyinəcən verməkdə ədəbi növlərin sintezinə açıq olmasıdır. Sosioloji amillə dövrün havasını təqdim etməkdə, nəsr təcrübəsi ilə nəzmin imkanlarının sintezinə, istərsə də dramaturgiya, publisistikanın müəllif məqsədinin daha əhatəli çatdırılmasına geniş imkan verməsidir. Bəlkə də, poemanın janrlar janrı adlandırılması da bununla bağlıdır?! Fikrət Qocanın poemaları ilə ayrı-ayrı vaxtlarda tanışlıqdan sonra janrın imkanları və müəllifin düşüncələri, ümumiyyətlə poemanı **mənzum esse** adlandırmaq qənaətlərimizi daha da formalaşdırdı və hesab edirəm ki, bu yanaşmanı qəbul etmək vaxtı yetişib; tərəddüd və ehtiyat etməyə dəyməz.

Fikrət Qoca oxucusu ilə bir simada, amma çeşidli janr və növdə danışib həmişə. Bu maraqlı və intonasiyasının özünəməxsusluğu ilə seçilən şairin ədəbi irsi təkcə mənsub olduğu ədəbiyyatın (mədəniyyətin) miqyasında yaradıcılığının yeri və rolu ilə bağlı daha dəqiq ümumiləşdirmə - qiymətləndirmə fərsəti vermir, həm də mədəniyyətlərin, zövq və yanaşmaların, tərz və istiqamətlərin yenidən dəyərləndirilməsinə imkan yaranır...

* * *

İnandırmağa çalışmaq yox, inanmaq lazımdır; dediyin sözə, çatdırmaq istədiyini fikrə hər kəsdən əvvəl özün inanmasan, inandırı bilməyəcəksən. Səsini qaldıracaqsan, rəngləri tündləşdirməyə məcbur olanda yalan qarışacaq iş. Yalan qarışdısa, heç nə - sənət də yoxdur, sənətkar da. Sənətin gücü inandırmasındadır. Özünə inanan insanın intonasiasında təlqin gücü keçmişdən, dünəndən, həyatdan, yaşanmış ömrün təcrübəsindəndir. İnandırmaq səyinin intonasiası sabahın, naməlumluqların çağırışına inamdan su içir. Yaradıcı fərdin xarakterinin rolunu da əlavə edəndə, mənzərə aydınlaşır. Fikrət Qocanın təbircə desək,

**Hər kəsin əxlaqını
Dili bəlli eyləyər.
Hər elmin səviyyəsin
Yolu bəlli eyləyər.**

Bir amili unutduq, deyəsən - dövrün, zamanənin intonasiasını, "dövrünün temperament tipi"ni. XX əsrin əvvəllərində yuxulu düşüncənin oyanmasına çalışan şeir özünü təqdim edirdi, məsələn, "Mən də müsəlmanam..." - deyirdi, "haqq sözü derkən utana bilmirəm" (M. Ə. Sabir) bəraətini önə çıxarırdı. Bəraət vardısı, deməli, qınağa tuş gəlirdi. Sonra bu intonasianı yad xallar tündləşdirdi: "qalx, ey lənətlə damğalanmış..." ("İnternasional") Qalxdılar və şeirin təbəssüm saçan dövrünü gəldi: "keçdim artıq gülə-gülə mən ələmdən nəşəyə" (S. Rüstəm). Bu nəşənin boğduğu, unuduğu ahəngə hərdən ötən günlərin xiffəti də sızdı: "... səni kim unudar..." (M. Müşfiq) Sonra səsin boğulmasının - xırıltısının və səsin artıqlığının - küyün bəhs-ləşməsi dövrü gəldi. Və bu qabarma-çəkilmə oyununda səs öz gözəlliyini itirməyə başladı. Belədə, söz reflektor anlamdan məcaziliyə, rənzə sığındı. Elə bu vaxt araya müharibə girdi. Şeir də, bir növ, ideologiya təhdidlərindən can qurtarıb, qərarların yox, qanunların "idarəçiliyinə" keçdi. Hələlik, bunu müharibə diqtə edirdi...

* * *

Tarixi və milli səciyyədə müəyyənləşdirilmiş təcrübənin ümumiləşdirilməsi kimi qəbul edilən poeziyamızda rəmzlərin qələbə təlqin edən müqəddəsliyini şair Ramiz Qusarçaylının "Azərbaycan bayrağı" şeiri ictimailəşdirdi. "Şuşada sən qonduğun daşa pir deyəcəyəm" misrası ümumilliyi arzunun hələ ki zədəli və küskün ovqatını öncəduyum fəhmindən təlqin funksiyasına yönləndirirdi. Fikrət Qocanın

**Bayrağım sancılmaq üçündür
Dağların zirvəsi,
Kosmik gəmilərin qübbəsi,
Bayrağımı dalğalandırmaq üçün
Fırlanır yer kürəsi -**

misraları isə, bayraq olmaq şərəfinin təlqinində hesablanıb:

**Əlimdə bayraq
başımı kəssələr
bayrağımdan tutub
ayaq üstə qalaram.
Qanımla özümü boyayıb
Bayraq olaram.**

Fikrət Qocanın yaradıcılığının cövhərinə hopmuş bu işıq, sirayətədiçi nümunələrlə birlikdə oxucuya lap çoxdan tanışdı, əslində. Elə cəbhədəki

Aprəl “çevrilişinin”(2016-cı il) cəmiyyətə qaytardığı böyük inamın poetik ifadəsi də, Fikrət Qocanın misralarında hamının ürəyində əks-səda verdi:

***Bu günə də çox şükür,
Çox şükür ki,
Bayraq da var,
bayraq tutan oğullar da .***

(“Bayraq tutan oğullar” poeması)

Dördgünlük müharibə Azərbaycan cəmiyyətinə bu rahatlığı gətirdi həm də . Amma bu sətirlər həmin günlərdə yazılmayıb, nə vaxt yazıldığının fərqi də yoxdur, əsas odur ki, bugünün həqiqəti var bu ovqatda. Əsas odur ki, bugünün bu misralardakı həqiqəti şüuraltıda həmişə yol gəlib; inama doğru, lap yaxında görəcəyimiz labüd qələbəni mütləqləşdirməyə doğru. Düzdür, bu bayraq hələlik Şuşada, Zəngilanda, Laçında dalğalanmır, amma Lələtəpə yüksəkliyi də Vətən torpağıdır, o bayrağı o yüksəkliyə sancan oğul da Şuşanın yolunu bir az da qısaldan Azərbaycan əsgəridir! Bu bayrağı dünya da gördü; kimi narahət oldu, kimi qəzəbləndi, kimi də...Bu da təəccüblü deyildi. Elə bu arada əsrlərin təcrübəsi danışdı, yenə də Fikrət Qocanın qələmində:

***Türkün ruhu güclüdü,
Özü təkdi.***

* * *

Bu gün poeziya həmişəki yerini nəsrə udur. Böyük mənada poeziyadan söhbət getmir, ən azı ona görə ki, o tutiyədir. Şeir adına yaranan qafiyəli-qafiyəsiz mətnlərin, nəsr adına “istehsal olunan” surroqatın kütləviliyində Balaşın atasına geydirdiyi ölü paltarına oxşar “izm”lərə aludəlik Azərbaycan şeirinin, ədəbi fikrinin intonasiasına o qədər yad xallar gətirir ki...Fikrət Qocanın qorxusu da bunu deyir:

***Mən yadlardan qorxmuram,
içimizdəki yad əsidi məni qorxudan...***

Bu qorxunu yenməyin bir yolu da ədəbi-mədəni irsə qayıdışdır, köhnə formadan, arxaik mətndən yox, müasirlik duyğusundan xali olmayan mətnlərdən güc alan poetik yaddaşı səfərbər etməkdir. Yaradıcılığın və yaşın bəlli bir dövründə təqdim olunması daha təbii və məqsədəuyğun olan Seçilmiş Əsərlər, Cildlər bu yöndə bir jestdir, həm də bu jest yazıçını, onun yaradıcılığının miqyasını bütün çalarları ilə ifadə etməyə imkan verir. Belə nümunələr toplumu, cəmiyyəti, insanı tanımağa da fürsət verir.

Əlbəttə, Seçilmişlərin Seçilmişindən yaranan Cildlərdən söhbət gedir, əlyazma nüsxəsində, siqaret qutusu üstündə, qeyd dəftərçəsində qaraladığını akademik nəşr səviyyəsində təqdim etmək yetikliyindən yox! Redaktə və rəy süzgəcindən keçməmiş yaradıcılıq nümunələrinin sıralanmasından yaradılan “külliyyat” ən yaxşı halda “dəftərxana mədəniyyəti”ndən danışmağa imkan verə bilər.

***Bu şair ömrüdü, nümayiş deyil,
Geyinib-kecinib gəlib keçəsən.***

Elə yaradıcılıq nümunələri də var ki, müəllifi hər cür Ön və Son sözdən, resenziyadan, şərhədən daha yaxşı təqdim edir. Belə nümunələri eləcə oxumaq gərəkdir. Şeiri şərh etmək, müəllif məqsədini izah etmək şeirin alınmadığını dolayısı ilə etiraf etməkdir.

Hər bir mətnin kompozisiya bitkinliyini pozan uzunçuluq, xüsusən girişdə, yüz yerə çəkən fikirlər də, səriştəsizliyin yox, Fikrət Qoca şeirlərinin uzun illərdə daxili nitqə rəvac verən gücündən, enerjisindən gəlir. Xüsusən də, sənətin inandırmaq gücü ilə bağlı düşüncələr.

Fikrət Qoca ünsiyyətdə rahat insandır, çox rahat və təbii. Onun şeirində mətləbə birbaşa giriş oxucunu özünə tez "bağlayır", onu hadisənin, vəziyyətin, ovqatın mərkəzinə gətirən intonasiyaya "əyir".

**Məqsədimiz böyük olmasa,
Küçük kimi dolaşacağıq
Torpağın üstündə.
Məqsədimiz böyük olmasa,
Bəşər elə belə yaşayacaq
Kimi kefdə, kimi pis gündə.
Xəritə də
Sərhəd-sərhəd, yamaq-yamaq.**

Yaxud başqa bir nümunə:

**Canında otuz yeddinin, doxsanın üşütməsi,
bilmək olmur
torpağın ürəyidi döyünən,
yoxsa sinəsində partlayan mermi
İndi pis,yaxşı,
Öz əlimdi, öz başım.
Hamı doğma bacım, qardaşım.
Toxu prezident olmaq istəyir,
Acı pul yığır icra başçısı keçsin.
Çoxu nazir olmaq istəyir.
Bir dəstə də torpaq satıb,
adam satıb,
pusquda yatıb
pulu əlində hazır,
Vəzifə almağa nazir axtarır, nazir.
Yazıq fəhlə, kəndli,
Müəllim, alim.
Mənim cəfakəş obam, elim
Ev tikir, uşaq əkir,
Taxıl əkir.
Ac qarına vətən qeyrəti,
Azadlıq qeyrəti çəkir.
Lazım olanda döyüşən də onlardı,
Əlil olan, şəhid düşən də onlardı.**

(*"Cənnətdən qovulanlar" poeməsindən*).

Cəmiyyətin mənzərəsi. İlin fərqi yoxdur, hər oxuyanda öz zamanının havası vuracaq üzünə. Bu, nəqlətmə. Maraqlısı şairin nəticələridir:

**Unudurlar bu dünya
Hamı üçündür...
Dünyanın hər yerində eynidi
İt, at, donuz!
Amma insan
türkdü,
rusdu,
farsdı.**

Yaxud, sonu, aqibəti xatırladan, tövbəyə çağıran bu misralar:

**Axı, göydən baxan var,
Sənin də bir yaxan var,**

***Yaxandan yapışan olar!
Səndən də soruşan olar...***

Yaradıcılığın ilk nümunələrinin obrazı, adətən, "mən" olur. Amma bunu da unutmayaq ki, obraz bütöv fikir sistemidir. Bu mənada, Fikrət Qocanın obrazları **azadlıqdır, zamandır, insandır, mübarizədir, yoldur**. Fərqi yoxdur, bu yol Qəbələyə aparır, Qubaya, Vyetnama, ya Kubaya. Bütün hallarda

***Yol döyünən ürəkdi,
Yol canlı bir bədəndi,
Yol keçmişdən gələndi,
Gələcəyə gedəndi.***

Fikrət Qocanın nişan verdiyi yollar insan xoşbəxtliyinə, işığa, ocaq istisənə, yurd müqəddəsliyinə, tikib-qurmağın sevincinə, günəşə, sevgiyə...aparır.

***Azadlığa gedən yol,
Abadlığa gedən yol,
Bir əbədi döyüşdü.***

Onun poemaları bu əbədi döyüşdə vuruşan, şahid olan, qələbə qazanan insanlar, ideallar və ideyalar haqqında düşüncələrdir. Bu düşüncələrdə təfərrüatçılığa varmaq, çək-çevir etmək yoxdur, qərribə bir sürət var, sanki, kameranın "panoram" baxışındakı miqyaslı görüntünün rəng qammaları kaleydoskop effektinin təəssüratını ötürür yaddaşa. Təfərrüatlar unudulsa da, qoyub getdiyi iz qalır, bu izlər nəticəni formulə edir. Onun bu tempi həm də səyyarələr dolaşan peykin sürətini andırır, sanki, yuxarıdan baxır. Bu yüksəklik təəssüratı, şair müşahidələrini körpü kimi qavramağa məcbur edir, məsələn, belə:

***Xınalığın özü də
Elə göy üzündədi.***

Onun şeirinin təəssüratı da belədir, yeri-göyü bir ahəngə gətirə bilir, hər şeyə, adilliklərə yüksəklikdən baxmağa meyilləndirir oxucunu, ovqatını yüksəklik təəssüratının həyəcanı bürüyür:

***Bardaş qurub oturmuşam kainatda,
Oturmuşam
Milyard işıq ili aşağıda -
Allahın ayağı altda.***

Dodaqlar bu yüksəkliyin təlqin etdiyi həqiqəti pıçıldayır:

***Əsl ibadət yaradana oxşamaqdı
Yaradıb yaşamaqdır.***

* * *

Yaradıcılığının erkən dövrü ilə tanış olanlar bilir ki, Fikrət Qocanın şair düşüncəsi məhəlli olmayıb; istər, mövzu, istər, məzmun baxımından, bəşəri duyğuların tərənnümçüsü olub, yardıcı kredosunun vektoru daxili "mən"ə yox, rəngindən, dinindən, dilindən, irqindən asılı olmayaraq, insana tuşlanıb. Əlbəttə, bu kosmopolitizm deyildi, milli-mənəvi idealdan uzaqlıq deyildi, sadəcə, "anlayışların ontolojişdirilməsi" əvəzinə leksik şərtlilik, reflektor qavrama əvəzinə məcazi və rəmzi "işarələr sistemi" çıxış yolu kimi dövriyyəyə gələndə, ondan istifadə bacarığı sənətin və sənətkarın dəyər göstəricisi olub. Azərbaycan şeirinin də yolu belə olub.

* * *

Əxlaqi-mənəvi prinsiplər tək-cə yazıcının dünyagörüşündən asılı deyil; ictimai-siyasi təsisatlar mədəni mühitin məzmun və mahiyyətindən başqa, ritorik sistemi də yönləndirir. Kimi sıraya qoşulur, kimi, yaradıcı fərdin,

sənətin dil, üslubunun dəyişkənliyini qəbul edə bilmir. Sosializm realizmi ilk səhifələrini yazanda da belə olmuşdu. Cavid "qoşula bilməmişdi", Əli Vəliyev, Süleyman Rüstəm...əqidəyə sədaqət rəmzi olmuşdular. Göz önündə olan parlaq Səməd Vurğunu görməməzliyin incikliyi

**Lakin duyan olmamış ki,
Mənim öz aləmin var,
Bu səbəbdən ürəyimdə
Dünya boyda qədim var -**

qınağına dönmüşdü, Rəsul Rza, "Qızılgül olmayaydı" təəssüfünə köks ötürüb yola davam etmişdi. Bəxtiyar Vahabzadə rejimin "ərköyün ciğalı" idi, Xəlil Rza da eləcə... Fikrət Qoca isə, bu sırada, üzünü sərhədlərin ö üzündə qalan dünyaya tutmuşdu, Çe Gevara ("Ünvansız məktub" poeması), Amilkar Kabral, Xose Risal (eyniadlı poemalar), Nazim Hikmətin xatirəsinə "İctanbulda bir ceviz ağacı var" poeması, 37 - adlı taunun insan talelərindəki izlərinin şəkli olan "Oddan keçənlər poeması, kosmosun fəthinə həsr olunmuş "Qaranquş yolu" poeması... o zamankı F.Qocanın yaradıcılıq mətbəxinin məhsullarıydı.. Amma...əsrin sonuna doğru Fikrət Qocanın mövzuları da "milliləşdi".

**Bir millət sözü var,
Bir də millət sözünün
İçində illət sözü var.
Yaxşılıarı çox olanda
Millət olur.
Millət aparır dövləti qabağa
Vətəndaşların dübbədüz qəddi olur,
Qonaqlarının qonaq həddi olur.
Belə millətin hər vətəndaşı
Vətən daşı deyil, vətən sərhəddi olur...**

Ötən əsrin 90-cı illərində milli-azadlıq mübarizəsi millətin kimlik hissini qaytarmaqla yanaşı, sözlərin mənasına da yeni çalar gətirdi.

**Keçmişdə çox bərkə düşəndə
Qaçaq olardı kişilər,
Qaçaq mərd olardı, qaçaq olardı,
Səsi düşmən kürəyinə bıçaq olardı.**

Əsrin əvvəlində beləydi. Əsrin əvvəlində

**Evindən qaçan
Meşəsinə, dağına, dərəsinə çəkilərdi.
Bulaq kimi torpağına hopardı,
Ağac kimi qayalara əkilərdi.
Düşmən hara ayağın bassa ölərdi...**

Həmin qaçaq qaçaqların nəvələri əsrin sonunda ...

**Bakıda yeddinci mərtəbədə qaçaqdı...
BMT-nin verdiyi vədi
Saqqız kimi çeynəyir,
Humanitar yardım gələn
Saqqızı bazarda satır...**

Bu, artıq dəyərlərin deqradasiyasının şəkli idi və bu şəkilə baxmaq onu yazıya almaq qədər ağırlıdı...Satmağa öyrəşmiş düşüncənin hər şeyə əmtəə kimi baxmağı təəccüblü olmayanda..."Qaçaq kişilərin" bazara öyrəşmiş heysiyyətini söz yox, həyat lövhəsi tərpedə bəlkə...Bu da həyat lövhəsi:

**Radioda xəlvətcə Bakını tutmuşdu
Erməni əlində əsir olan qız.
"Biz qırx milyon xalqıq" - deyib
Kimsə radioda bağırdı.
Qızın düşmən əli dəyən
Hər yeri birdən göynədi - ağrıdı.
Başını başına döyüb
Hönkürüb ağladı.
Sözü düşmən eşitməsin deyə
Radionu bağladı.**

Fikrət Qoca "Dərd əlindən dağa çıxanlara verilən bəxtəvərliyin" göynəyini də yaşayır; bu mısralardakı ağrısını duymayanları da, oturduğu kürsünü döyənləri də köksötürməylə dinləyir:

**Hər kəsin şərəfi, şöhrəti
Özünün ağılı qədərdir.**

Azadlığı dəyər kimi qəbul edən insanlıq onun uğrunda axan və axıdılan qanları həmişə müqəddəs bilib, elə ona görə də azadlıq qələbəsini başqa bir müqəddəsliyə bərabər tutub:

**Analar, sizindi bu şöhrət, zəfər,
Bu aydın üfüqlər, işıqlı səhər...
Zəfər sizin üçün gəlib, analar!
Analar vətəndə dəfn olub deyə,
Oğullar vətənçün ölüb, analar!**

Fikrət Qoca millətin ən böyük sərvəti olan azadlığın eyforiyasından daha çox onun məsuliyyətini düşünüb, onun uğrunda canından keçənlərin həyat hekayətini tarixin yaddaşına yazmağın vacibliyini düşünüb, azadlığın yoluna çəkilən sədlərin - demokratiya dəyərlərindəki "əngəllərin" ədalətsizliyindən əziyyət çəkən Azərbaycanın, türkün "yazısını yazıb":

**Azadlığı qazananda
Elə bildik qışdan çıxdıq,
nura düşdük.
Sən demə, yağışdan çıxdıq
yağmura düşdük.
Azadlığı aldıq,
yaman günə qaldıq.
Hər yandan uzanır əllər,
Görünən, görünməz əllər.
Bu gələnlər düzlük axtarmır,
Düzlük üstündə toz axtarır,
Sərf eləyən söz axtarır,
siyasi məhbus axtarır.
Qaçqınların, uçan damların,
Xəstə adamların
çılpaq balalarını görmür.
Qanunda səhv getmiş bir
Hərif axtarır,
Ya da qulağına söz pıçıldayan
Bir siyasi hərif axtarır.
Yaxşı şeydi Avropa dəyərləri.
Əgər olmasaydı belə "əgərləri".**

Amma bir azadlıq da var, bu azadlıq demokratiya qanadlarında, süngü ucunda gəlmir, amma dəyəri, qiyməti heç də ondan az deyil.

**Bəzən bu dünyanın azadlığından
Çətindir insanın öz azadlığı.**

* * *

Fikrət Qocanın yazı manerası - buradakı qəfil dönmələr, fikrin, mənzərənin axarını gözlənilməz məcraya döndərmək, ağlagəlməz qarşılaşdırmalarla təzadlarla mahiyyəti daha çevik vermək bacarığı onu fərqləndirir.

**Çingizin uzun saçları
Səliqəli qırxılmışlara
Müxalif idi.
Çingizin göz yaşları
Gözləri donmuşlara
müxalif idi.
Heyrətlə dolu iri gözləri
Soyuq baxışlara,
Sinəsində hönkürən ürəyi
Ürəyi daşlara
Müxalif idi.**

(“Şəhidlər xiyabanı” poemasından)

Tanımamaq mümkün deyil; Çingiz Mustafayevdi bu “müxalif”. Şəhid jurnalistin həyat-döyüş yolundan bəhs edən bu poema sanki qəhrəmanlıq - şəhidlik anlayışlarının vətəndaşlıq hüququnun bəraətinə görə yazılıb və yekunda buna xidmət edir ki,

**Çingiz kimi
Vətəni sevməkdir
Qəhrəmanlıq!..**

“Şəhidlər xiyabanı” poeması yaxın tariximizin elə bir mərhələsinin bədii salnaməsidir ki, dünyaya göstərən kameranın - lentin yaddaşına köçürdükleri azadlığın tarixini yazan, çəkən və göstərən oğulların tarix dərslidir. O dərslərin müəllimi şəhidlərimiz, şagirdləri millətdir - “Oddan keçənlər”dir.

Bu dərslər deyir ki,

**Azad ölkən var,
dilin var,
Bayrağın var,
Prezidentin var.
Nə müxalifət, nə iqtidar,
tutun əl-ələ, qol-qola.
Bir ölkə eyni anda gedə bilməz iki yola.
Yol birdi,
ya zəfərdi, ya qəbirdi.
Dərdimiz çoxdur,
yalan deyil,
Yaraların hamısı birdən sağalan deyil.
Gərək sağaldaq bir-bir.
Buna da zəhmət, dözümlər,
Səbir, səbir gərəkdir...**

Fikrət Qocanın gözəllik ideali Yaradanın nizamına heyrət və heyranlıq hissindən əlavə, bu gözəlliyi duyub qiymətləndirən insanın şükranlığında ifadə olunub:

**Allah kainatdan çox uzaqdı,
Hər kəsə yaxından-yaxın...**

**Aləmlərin ən uzaq nöqtəsindən
Dayanıb sənə baxır Allah...
Bir zərrə Allah nuru var
hər kəsdə.
Yaşayan da, yaradan da odur.**

Fikrət Qocanın gözəllik anlayışı "gözəl - görəndir" düşüncəsinə inandırır insanı.

Gözəllik - onu görəndən, duyan və qiymətləndirən olanda gözəllikdir. Təbiətin gözəlliyini duymaq, ruhən bu gözəlliyə qovuşmaq, onunla ahəng təşkil edə bilmək istedadıdır.

**Çiçəklərin üstünə
Səsin kölgəsi düşür.**

Rəngə şuxluq. Səsə tərəvət, Sözə rahatlıq qatan bu istedad - özünü təbiətin, onun gözəlliklərinin bir hissəsi kimi görmək- hər kəsin öz mahiyyətini ifadə edə bilmək qabiliyyətidir.

Fikrət Qocanın insana verdiyi dəyər, şeirə gətirdiyi insanın boynuna qoyduğu məsuliyyət qədərdir:

**Sən insansan,
Ayaqlarına sığınıb yer kürəsi.
İnsansan, yaşayırsan,
Həyata cavabdehsən;
Dünyanın taleyini
Çiyində daşıyırsan!**

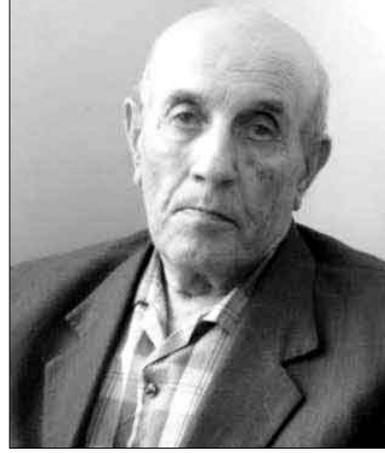
Kitaba daxil olan poemaların hamısını təhlil etmək, hər biri haqqında uzun-uzadı danışmaq bu yazının məqsədi deyil. Amma onların hamısını birləşdirən bir məqamı qeyd etmək istərdik: Yaradıcılığının mahiyyəti etibarlı ilə yenilikçi olan şairin poemalarının mündəricəsini **tarixlə tərbiyə etmək** ifadəsi daha dəqiq və dolğun səciyyələndirir

... Fikrət Qocanın Seçilmiş Əsərləri həm də bir şair obrazını, deməli, Fikrət Qoca adlı düşüncə sistemini ifadə edir:

**Rütbə üçün əyilib
ətək öpən görmüşəm
Onu ki mən görmüşəm,
Rütbə gərəyim deyil.
Çörək üçün qeyrəti
Verən olur əlindən.
Elə gen-bol çörəkli
Olmaq istəmirəm mən...
Sən bir büllur suya bax,
Qara, canlı torpağa,
Mavi, təmiz göyə bax.
Min-min aydın gözlərə,
Nur ələnen üzlərə,
Vüqarlı ellərə bax.
İnsan kimi yaşasaq
Yaşamalı dünyadı,
Gözəl dünyadı, vallah!**

İdrakın və ibrətin yekunu olan bu düşüncənin vaxta məğlub olmaq nigarənliyi olmasın gərək; mənəvi məsuliyyətin vüsət məqamıdır bu - sözün söz vaxtıdır.

Yəhya ŞEYDA

Güney Azərbaycandan olan yazar, araşdırmaçı Yəhya  eyda 1925-ci ildə Təbriz  h rində anadan olmuşdur. Mənbələrin çoxunda onun doęum tarixi kimi 1924-c  il göstərilib. 1991-ci il « d biyyat qəzeti»nin 10-cu sayında Yəhya Şeydanın 1969-c  ilin 27 noyabrında yazdığı kiçik tərcümeyi-hal olduęu kimi verilib: «Mən Yəhya  eyda Həsən oęlu 1303-c  il (1925) Hicri ildə m ht  m Təbriz diyarında anadan olmuşam. M t v ssit  (orta) və ali t hsilatı «Honarestan» v  « d b» m dr s lərində  ld  etmişəm v  ruznam lərd  (qəzetlərdə) «s rd bir»lik (baş redaktor) vəzifələrində çalışmışam və indi gündəlik «Foruq-e azadi»nin azəri səhifəsinin redaktoru ünvanında çalışıram. Mən t rk, fars, ərəb və alman dill ril  tanı am və bu dillərdə əsərlər yaratmışam.  ndiy d k 12 cild fars dilində v  17 cild türk dilində  s rl rim çap olunmuşdur. Son  s rimin adı «Bayatılar» v  2 cild antologiyadır ki, « d biyyat ocaęı» adı alıb.  ndi iki kitabım çapa hazırlanıb: «  b st rl  M c z n yayılmamış əsərləri» və «Molla Vəli Vidadinin divanı»dır. «Qorxu S f r» də əlimdə işlədiyim bir kitabdır ki, irfan mayası vardır. Təbriz, Yəhya  eyda. 27.11.69».

Yəhya Şeydanın Azərbaycanın hər iki tərəfində oxunan v  məşhur olan «Odlar vətəni», «Mirzə  li M c z», «Odlu sözlər», «Sejim Qulu», «On c zv », «Şəhriyar», «Biricanın ürək s z » və s. kimi kitablarını göstərmək olar. « d biyyat ocaęı» adlanan ikicildlik kitabında müasir Cənubi Azərbaycan şairlərinin  ekli, biblioqrafiya v  əsərlərindən nümunələr toplanmışdır. Yəhya  eyda uzun müddət Azərbaycan ədəbiyyatı sahəsində fasiləsiz çalışan v  hərtərəfli yaradıcılıęa malik bir   sxiyy t kimi tanınmışdır. Azərbaycan və fars dillərində yazıb-yaratmışdır.

 lk gənclik illərindən şeir yazmaęa başlayan Yəhya Şeydanın ilk yaradıcılıę illəri  nqilabi Demokratik H r kat d vr n  düşmüşdür. Həmin dövrdə Təbrizdə mütərəqqi qəzetlər fəaliyyət göstərirdi. Onun şeirləri bu qəzetlərin hamısında çap olunmuşdur.  s rl rində  nqilabi Hərəkatı ürəkdən tərənnüm edən şair Təbriz  h rində yaranan « airl r məclisi»nin həm t  kilat ılarından, həm də fəal üzvlərindən olmuşdur.

1946-cı ildə  nqilabi Demokratik H r kat qanlı sonluęla bitdi. Tehran qoşunları Təbriz  h rini tutdu. Bundan sonra Yəhya  eydadın xəbər olmamışdır. Müəyyən zaman fasil sindən sonra «Radio Az rbadiqan»da  m kda lıę etmişdir. Tərcümeyi-halından 60-cı illərin axırlarında qəzetdə redaktor olması haqqında məlumat alırıq. Tehranda nəşr olunan «Varlıq» aylıq

ədəbi-bədii, elmi jurnalının yeddinci sayının (1980) xəbərlər bölməsində Azərbaycan dilində çapa buraxılan Əli Nəzminin «Sijimqulu» və Əli Əkbər Həddadin «Odlu sözlər» kitablarının toplayanının Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli tədqiqatçısı Yəhya Şeydanın olması barədə məlumat verilmişdir.

Yəhya Şeyda Güney Azərbaycanında anadilli ədəbiyyatın inkişafında rolunu oynayan bir sənətkardır. Gənc soydaşlarımıza dilimizin və ədəbiyyatımızın mənimsədilməsində, müxtəlif ədəbi topluların tertibi, məcmuələrin, qəzetlərin nəşrində böyük əməyi vardır. Onun yaradıcılığı Şimali Azərbaycanda ardıcıl olaraq izlənilir. 2011-ci ildə Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin Yəhya Şeydaya həsr etdiyi tədbirdə Güney Azərbaycan bölməsinin rəhbəri Sayman Aruz onu vahid Azərbaycan ədəbiyyatının nümayəndəsi kimi təqdim etmişdir.

Y.Şeyda onillər ərzində yaradıcı nəsillərə təsir edib, onların milli duyğularının oyanmasında, inkişafında rol oynayıb, onları ana dilində yazıb-yaratmağa sövq edib. Yaradıcı insan, bacarıqlı ədəbiyyatşünas kimi hörmətlə xatırlanan Yəhya Şeyda Vətəninə qəlbədən sevən inqilabçı bir ailənin övladı olmuşdur. Atası Həsən Yüzbaşı Məşrutə inqilabının mücahidlərindən olub. Cənubda milli ruhu ardıcıl olaraq söndürməyə çalışanlar Y.Şeydanın iradəsini qıra bilməyib. Əksinə, ana dilində məktəbi olmayan soydaşlarına hərtərəfli kömək etmiş, xalqın maariflənməsi və ana dilinə məhəbbətlə köklənməsi üçün onlara dəstək vermiş, yaradıcı gəncliyə milli təəssübkeşliyi aşılaraq soy-köklərinə sahib çıxmalarını tövsiyə etmişdir. Onun yaradıcılığında bu ideya 21 Azər hərəkətindən sonra daha da güclənmişdir. Azəri olmasına baxmayaraq, əsərləri Tehrandə belə kütləvi surətdə nəşr olunub. Özünü fars rejiminə qəbul etdirməyi bacaran Y.Şeydanın ədəbi irsi və ədəbi-nəzəri biliklərinin elmi və ədəbi mühitdə öz yeri var. Onun şair kimi yazdığı əsərlər də, ədəbiyyatşünas kimi yazdığı məqalələr də ardıcıl olaraq mətbuatda çap olunub. «Məhdi azadı» («Azadlıq beşiyi») qəzeti redaksiyasında şöbə müdiri və Azərbaycan dilində buraxılan səhifələrin redaktoru olduğu müddətdə həm özünün, həm də yaradıcı soydaşlarımızın əsərlərinin nəşri üçün xeyli imkan yaranıb. Bir neçə əcnəbi dili bilməsi onun dünya ədəbiyyatı nümunələrindən orijinaldan bəhrələnməsinə yardımçı olmuşdur. Şəxsi və dərin mütaliə yolu ilə klassik ədəbi irsi mənimsəmiş, ədəbi-nəzəri biliklərini artırmışdır.

Yəhya Şeydanın «Sən deyən oldu, mən deyən?!» adlı satirik şeirində (Sabirə nəzirə) Cənubi Azərbaycanda baş verən İnkilabi Demokratik Hərəkətə münasibəti əks olunmuşdur. Xalqa inanıb, əvvəlcədən onun azadlıq mübarizələrinə qoşulacağından əmin olub. Azəri xalqının iradəsi, ideali var. Onun birlik olub istiqlal uğrunda vuruşmasında qərribə bir şey yoxdur. Xalqımızın qəhrəman oğulları, əsgəri, məclisi-millisi, partiyası və s. inqilab yolunun öndərləridir.

***Mən demədimmi Təbrizin vardı rəşid cavanları,
Şirləri, mücahidi, sərbazı, qəhrəmanları.
Məclisi-milli, əncümən, firqəsi, parlamaları,
Orda bişirdi millət aş, sən deyən oldu, mən deyən?!***

Azər övladları fəxrlə mübarizə aparıb, «Sərdari-milli» Səttərxanı ruhunu qəbrdə şad edib. Mücahidlik biz azərilərdə irsən vardır.

***Gör necə Azər övladı fəxrilə ittihad edib,
Ruhunu Sərdarın bu gün qəbrdə xeyli şad edib.
İzzətü şəni cəddimiz bizlərə irsi yad edib,
Kəs səsini, seyid dadaş, sən deyən oldu, mən deyən?!***

İnkilabi Demokratik Hərəkət dövründə Təbriz şəhərində yaranan «Şairlər məclisi»nin fəal üzvlərindən biri olan Y.Şeyda «Şairlər məclisi»nə adlı ithaf xarakterli əsərində məclis üzvlərinin bəzilərinin fəaliyyətinə şəxsi münasibətini bildirmişdir. Əli Fitrətin məclisdəki fəaliyyəti ilə fəxr edən şair onun şeirlərinin bütün Azərbaycanı heyran etdiyini bildirir. Göstərir ki, şagirddə güc yoxdur ki,

ustadı vəsf edə bilsin. Etimadın şeir yazmaqda mahirliyindən, Cavuşinin azad vətənə həsr olunmuş əsərlərindən, Səhhafın şeirinin gözəlliyi ilə seçilməsindən, Derəşinin coşqun təbindən, Düzdüzaninin qəzəl yazmaqda mahirliyindən, Azəroğlunun heca vəznində yazdığı şeirlərinin dillər əzbəri olmasından, təzə şair İməninin şəkərdən şirin əşar yazmasından bəhs edən Yəhya Şeyda sonda özü və ardıcıl olaraq seçilən qezəllər yazan Məhzunun «şirin dil»i haqqında söhbət açır. Bu əsər elə bil ki, şairlər məclisi haqqında bibliografik məlumat verir. Şeir həm bu baxımdan, həm də məzmunundakı əhatəliliyə görə çox qiymətli dir.

Yəhya Şeyda ən çətin şəraitdə sətiraltı ifadələrdən istifadə etməklə fikirlərini çatdırmağa çalışıb və buna nail olub. O, vətənimizin Quzeyə və Güneyə ayrılsa da, millətimizin ürəyində ayrılığın olmamasına inanıb. Onun «Öz namuslu millətimə» adlı şeirində qəflətdən ayılmış, azadlığı uğrunda mübarizəyə qalxan xalqının adına sevinir. Xalqın daima cəhalətdə saxlanması, məlumatsızlığı ona qüسسə və möhnət gətirib.

***Ayıldı xabi-qəflətdən yatanlar bər mələ, millət!
Ayıl sən də çalış bir görgilən zövqü-səfa, millət!
Çıxıb xurşidi-hürriyyət, edib hər yanı nurani,
Cəhalət dərdinə etmək gerek indi dəva, millət!***

Farsların əlimizə «tiryək verərək» bizim ayılmamıza imkan verməməsi, aramıza nifaq salması, zülm altında saxlanması uzun zaman xalqımızı fəlakətə sürüklədi. Y.Şeyda bunu «yeyib peysər yoğunladan, bizi gəda yerinə qoyub üstümüzə ağalıq edən» düşmənin namərdliyi kimi qiymətləndirir. Şair istiqlal uğrunda mübarizəyə qalxaraq ya azadlığa qovuşmaq, ya da ölməyi qəbul etməyi hər bir soydaşının borcu hesab edir:

***Yeyib peysər yoğunlatdı, bizi etdi gəda, millət.
Nədən bəs qorxursan təhdiddən, ya ki ölümdən sən,
Ölüm bir dəfə yazmışdır sənə kilki-qəza millət.
Məsəldir ki, deyirlər, ya ölüm, ya almaq istiqlal
Bu əhdə bəs niyə etməzmişən indi vəfa, millət!***

İnqilabın qanlı sonucu şairi ümitsizliyə sövq etmir. O, gələcəyə inanır. İnanır ki, zamanla xalq gücünü toparlayacaq, «zalimə» öz gücünü göstərəcək və «məzlumların ahı» yerdə qalmayacaq. «Ağlama» şeirində xalqının sonunu «türfə gülüstan» içində görür. Xalqına səbr diləyən Şeyda bu vəziyyəti «gülün vüsalından dad çəkən bülbülün fəğanına» bənzədir.

***Bülbülü-şeyda kimi, ey dil, sən hər an ağlama,
Məskənin axır olar türfə gülüstan, ağlama.
Ciddü cəhd ilə olar vəsl-i-gülə bülbül çata,
Cəbr qıl, cövrü cəfayi-xarə pünhan, ağlama.***

1945-46-cı illərdə Cənubda bir-birinin ardınca baş verən hadisələr: ingilis, sovet qoşunlarının orada yerləşdirilməsi, SSRİ ilə Almaniya arasında müharibənin sovetin xeyrinə irəliləməsi və s. məsələlər Y.Şeydanın yaradıcılığında bu və ya digər şəkildə öz əksini tapırdı. Şimali Azərbaycanın həsrətilə yaşayan şair oraya göndərilən nümayəndə heyətinin fəaliyyətini alqışlayır, iki parçaya ayrılmış soydaşlarının görüşməsinə inana bilmir. Bu vüsal onun üçün müqəddəsdir. «Vüsal» şeirində bunu yarı zəfərdən gəlmiş birinin sevinci ilə müqayisə edir, bəxt güzgüsünə görsənən vüsalın hüsnünə bənzədir.

***Allaha şükr edərim indi vüsalın görcək,
Necə gəldin özün hicrinlə ey yarı-şimal.
Gecə-gündüz sənin hicraninə qan-yaş tökdüm,
Səni görməkliyi könlümdə edirdim amal.
Bu ümid ilə məgər vəsl çatıb bir-birimiz,
Əl-ələ verməgilən rahət ola fikrü xəyal.***

Şairin fikrincə, Vətən bu gəlişdən nurlandı və bu nur onu daha da işıqlandırdı. Bu gözəlliyə zaval gəlməməsini təmənnə edən şair Şimaldan gələn qədəmlərin torpağa dəyməsinə qiymir. Yeri göz üstə olan bu vüsali xudavəndi-təalın hədiyyəsi hesab edir və özünə, xalqına gözaydınlığı verir:

**Gözüm aydın bu vüsələ ki, Xəzərdən gəldin,
Çəkmənin gerdin alım mən sənin, ey səhri-hilal.
Gəldi təşviqə sevincək dedi: Şeyda, indi,
Ayrılıq qollarını rəhm eləyib boynuma sal.**

Onun Vətəninə olan «Ürək sözləri» bir aşiqin ürək sözlərindən də romantikdir. Vətənə olan sevgisini Yusif və Züleyxa arasındakı məhəbbətlə müqayisə edən şair ona olan sədaqətinin əbədililiyinə inanır. Dünyanı nazənin mehparələr tutsa da şair Vətəni sevdiyi qədər bu gözəllərə dil verməz və dünya var olduqca bu eşq var olacaqdır.

**Eşqi-mihəndir şüarım, bil vətəndir sevdiyim,
Ta ki var dünya bu eşqim hər zaman payəndədir.
Azəri övladıyıq, biz satmarıq pula vətən,
Satsa yurdun pula hər kəs dəhrdə şərməndədir.
Azəri tarixini məhv istəyənlər anlasın,
Azərilər taleyi dünya boyu fərxəndədir.**

Vətənpərvərlik ideyası Yəhya Şeydanın bütün yaradıcılığı boyu davam edir. «Azərbaycan eşqinə» şeirində onun şan və şərəfi, təmiz vicdanı eşqinə «badə qaldıran» şair vətənin qarşısında diz çöküb səcdə qılır. Əgər vaizlər hurü qılman eşqinə bu təbə düşürlərsə, şair vətən uğrunda canından keçmişdir. Onun üçün Vətən elə gözəldir ki, minlərlə pəri belə baxanda ona heyran olar. Dini və imanı qədər Vətənə tapınan şair bu vəslin hər kəsə də qismət olmayacağı qənaətindədir.

**Ver mənə bir badə, saqi, Azərbaycan eşqinə,
Ondakı şanü şərəflə, pak vicdan eşqinə.
Asitanında çöküb diz, səcdə qıllam bi qərəz,
Gərçi vaiz səcdə eylər hurü qılman eşqinə.
Mən vətən uğrunda, cana, keçmişəm candan əgər,
Yoxdur hikmət bunda, çün qurbandı bu can eşqinə.**

Şair Azərbaycan kimi Vətəni olanın kədərini yox olacağına inanır, omlar ölkəsindən zülmət qaçar, çünki günəş hər yeri aydınlaşdırır. Özünü vətən dərğahında olan bir gədəya, fəqirə bənzədir. Bu aşiqi qapıdan qovmaması üçün yalvarır. Millətin təhsildən kənar qalması, haqqını tələb edə bilməmək səviyyəsində nadan olması şairi incidir.

Vətənə, xalqa, torpağa məhəbbət onun yaradıcılığında aparıcı mövzulardandır. Bir şairin, şərqlinin, Omlar yurdu vətəndaşının qələmindən süzülən eşq, məhəbbət və sevginin tərənnümü səmtini intim hisslərin tərənnümünə, bir gözəlin sədaqətinə, vəfasına, gözəlliyinə, vəslinə doğru da dəyişə bilir. Y.Şeyda təsvirindəki gözəllər heç də Füzuli gözəllərindən geri qalmır. Füzulinin «Gecə xəlvətə bizə...» qəzəlindəki gözəl yuxuda şairi sevgiyə səsləyir. Şair öz romantizminin gücü sayəsində bunu həqiqət sanır. Şeydanın «Sənsiz» qəzəlində də aşiq öz Leylisinin ucbatından Məcnun kimi dağlarda məskən tutub. Yuxuda sevgilisini olduğu kimi görür. Hətta xalını görəndə özünü behiştə tərək edən Adəmə bənzədir. Ancaq yuxudan ayılında vəslin olmadığını anlayır:

**Gecə rüyada gördüm vəsl olub dilşad oturmuşduq,
Ayrıldım hicrdə tökdüm üzərə ləxtəqan sənsiz.
Oturdum qəmgin halətlə, pərişan oldu əhvalım,
Sirişki-əşkim oldu didədən xeyil rəvan sənsiz.**

Sirrinin əğyarə bildirmək istəməyən aşiq buna nail ola bilmir. Gözünün qan olması sirrini əyan edir. Hicrin əlacını aşiqə məktub yazmaqda görür, çünki

eşq başa vurubdur və öz imtahanını belə aşıqsız verib. Bu gözəl məhəbbət təsviri Y.Şeyda yaradıcılığının özünəməxsusluğundan doğur, çox orijinaldır. «Eşqin özbaşına imtahan verməsi» ifadəsi yalnız onun qələminin məhsuludur.

«Neyləmişdim sənə mən» qəzəlində sevgilisinin eşqindən ah-nalə edən aşıqın özü ilə cəngü cədələndən bəhs olunur. Sevgilisinin nazı aşıqı bir xəncər zərbəsi kimi öldürür, yuxusu qaçır, baxışları, kirpiginin gözəlliyi bir ox timsalındadır, hər an kəmandan çıxar kimi aşıqın qəlbinə saplanır. Əcəlinin gözəldən gəlməsinə şad olar. Onun eşqi ilə Məcnuna dönüb və Leyli deyərək aləmi seyr edir.

***Eşqin aləmdə pozulmaz gedə gər mal ilə can,
Bir binadır bu məhəbbət ki, onun yox xələli.
Əhd qılmışdı ki, Şeyda qəzəli tərki eliyə,
Səni görcək alışıb yazdı bu şirin qəzəli.***

Axırıncı mısradakı «alışıb yazdı» ifadəsi də şairin orijinal fikirlərindəndir.

«Sənə qurban olum» qəzəli Yəhya Şeydanın bir qədər ahıl vaxtında qələmə aldığı əsəridir. İndiyə kimi çox gözəllər görən aşıqın məhəbbət haqqında müəyyən təsəvvürləri var. Ancaq aşıqın qəddini kəman edə biləcək qədər üzü gülə bənzər, qönçəağızlısını görməyib. Sırrını açıb desə, dil yanacaq, deməsə ruhu od tutacaq. Yarə əhvalını bildirmək istəyən aşıqın başqa bir «qorxusu» da var: qocanın halını tazə cavanın anlama bilməməsi. Zahid behiştə hurülərin olmasından danışır, ancaq aşıq üçün sevdiyi yardı hurisi. Gecə-gündüz dərini şama deyərək qan-yaş tökən aşıqın dərindən elə şamdır şahidi.

***Vardı min sirri nihanım ki, desəm dil yanacaq,
Qorxuram ki, deməsəm də tuta od ruhü-rəvan.
İstədim bildirəm əhvalımı o yarə, dedim:
Qoca halın nə bilir dəhrdə hər tazə cavan.***

Bir sözlə, yalnız aşıqın dərindən şahidi olan şamdan onun əhvalı haqqında sərth, məlumat almaq olar.

Mənbələrdə Həsən oğlu Yəhya Şeyda Cənubi Azərbaycanın ən məşhur ədəbiyyat xadimi kimi qiymətləndirilir. Nəşr olunan kitablarının çox hissəsi Azərbaycan dilindədir. XX əsrin 90-cı illərində həm ədəbi, həm publisistik fəaliyyəti geniş olub. Şimali Azərbaycanla əlaqələri genişləniş. 1991-ci ildə «Foruq-e azadi»nin azəri səhifəsinin redaktoru olarkən Şimalda «Ədəbiyyat» qəzetinin yeni redaksiya heyətinin üzvü seçilib. Həmin il «Ədəbiyyat» qəzetinin bir neçə sayında şeirləri ilə çıxış edib. Bu şeirlər «Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı antologiyası»nın 3-cü cildinə düşməyib. Burada nəşr olunan «Vardır» rədifli qəzəlində həyatın keşməkeşlərini yaşamış, surətdə qoca, könlüdə cavan olan, bu halını çiçəkli baharın ardınca gələn xəzəna bənzədən dərddli şairin ürək çırpıntıları təsvir olunub. Baş məhəbbət aləmində min bəla çəkən şair çəkdiyi bu cəfalara Vətən sevgisi yanında əfsanə hesab edir. Azad nəfəs alan Azər övladının xoşbəxtliyinin verdiyi həzz şair üçün daha qiymətlidir. Babək, Cavanşir, Səttar xan kimi övladları olmuş, indi də bu cür qəhrəmanları olan Azərbaycan Şeyda üçün yenilməzdir.

***Həmişə Azər övladı yaşar aləmdə azadə,
Nə qədri dövr edər dövrən, bu Azərbaycan vardır.
Bizim bu qəhrəmanlar yurdu ölməz, payimal olmaz.
Ki hər küncündə minlərlə qəhrəman Səttər xan vardır.
Əgər Babək, Cavanşir öldü, köçdü dari dünyadan,
Yenə bu ölkədə onlar kimi çox qəhrəman vardır.***

Şairin azadələr nəslinin davamçılarına deyəcəkləri var: «Onların düşmən qarşısında müşkül imtahanları var. Hər dəqiqə fürsət gözləyən, burada talan vardır deyə amadə duranlara imkan vermək olmaz. Canınızda can varkən qüdrətli olun, düşmən qabağında baş əyməyin».

*Bəşər asudəlik bilməz, ürəkdən qəm tozun silməz,
Ki, maddi aləmində hiylələr vardır, yalan vardır.
Gərək bir mənəvi dünyadə seyr etmək, səfa bilmək,
Belə dünyadə insanə, həyati-cavidan vardır.
Qəbul etməz siyasət pəhləvanlıq, bollu rəng istər,
Siyasət səhnəsində min yalançı pəhləvan vardır.*

20 beytdən ibarət olan bu qəzəl qocaman şairin Vətən eşqi ilə yanan üreyinin qayğılarıdır, onun gələcəyi üçün ola biləcək təhlükələrə qarşı hazırlıqlı olma intuisiyasıdır. «Hər şeyi zaman həll edər» fikrini dəstəkləyən şair xalqdan böyük olan zamanın «qəzavət» vaxtında da rolunu inkar etmir.

*Cəmət gər qəzavətdə çaşarsa, çox da qəm çəkmə,
Qəzavətdə cəmətdən böyük amil, zaman vardır.
Zaman bir qaziyi vaqifdi, Şeyda iştibah etməz,
Bilər bu nöqtəni hər yanda, vaqif nöqtədən vardır.*

B.Vahabzadə, R.Əliyev, Q.Qasımzadə, C.Novruz və N.Həsənzadə 1991-ci ildə Təbrizdə olarkən Y.Şeyda ilə görüşmüş, onun söhbətlərinə xeyli qulaq asmışlar. Sonra ustad şairdən xahiş etmişlər ki, Nizaminin əsərlərində işlətdiyi Azərbaycan sözləri, yaxud məsəlləri barədə bir şey yazsın. Y.Şeyda N.Gəncəvinin 850 illiyi günlərində «Həkim Nizami Gəncəvinin «Sirlər xəzinəsi»ndə Azərbaycan məsəlləri» yazısını da qələmə almışdır.

Yəhya Şeydanın yaradıcılığının tədqiqinə, bu sahədəki araşdırmaların toplanılıb nəşr olunmasına ehtiyac var. O, həm gözəl ədəbiyyatşünas, həm də istedadlı şairdir. Bir çoxları kimi o da yazıları ilə Cənubla Şimal arasında uçulmaz körpü yaratdı.

Sakibə ƏLƏSGƏROVA

OXUCULARIN NƏZƏRİNƏ!

2016-cı İL ÜÇÜN

“AZƏRBAYCAN”

jurnalına abunə yazılışı davam edir.

“AZƏRBAYCAN”

jurnalının bir nüsxəsinin qiyməti 1 manat 50 qəpik,

illik abunə qiyməti 18 manatdır.

İNDEKS: 76300

◆ K i t a b r ə f i

FALİH RİFKİ ATAY
ATANIZ ATATÜRK
BAKI, «XAN» NƏŞRİYYATI, 2015

Falih Rifki Atayın «Atanız Atatürk» kitabı böyük türk dövlətini və xalqını məhv olmaqdan qurtaran sərkərdə və lider Mustafa Kamal Atatürkün həyat və fəaliyyəti haqqındadır. Müəllif onun yaxın silahdaşlarından və məsləkdaşlarından biri olduğu üçün bu qeyri-adi şəxsiyyətin ən xarakterik cizgilərini ustalıqla göstərə bilib.

Toplunu Türkiyə türkcəsindən dilimizə uyğunlaşdıranı Nərgiz Cabbarlıdır.

SEYİD CƏFƏR PİŞƏVƏRİ
NADİRƏ
BAKI, «ELM VƏ TƏHSİL» NƏŞRİYYATI, 2015

Görkəmli inqilabçı, yazıçı və publisist Seyid Cəfər Pişəvərinin «Nadirə» romanında XX əsrin əvvəllərində İranın sosial-siyasi mühitində baş verən hadisələr, xüsusilə Birinci Dünya müharibəsinin törətdiyi faciələr təsvir olunur. Müəllif əsəri ədəbi yaradıcılığının ilk illərində qələmə alıb. Romanı Azərbaycan dilinə Yədulla Kənanı çevirib.

Kitabın elmi redaktoru və «Seyid Cəfər Pişəvəri və onun «Nadirə» romanı» başlıqlı ön sözün müəllifi filologiya elmləri doktoru İslam Qəriblidir.

ÇİNGİZ AYTMATOV
ÜZ-ÜZƏ
BAKI, «ELM VƏ TƏHSİL» NƏŞRİYYATI, 2016

«Üz-üzə» povesti görkəmli qırğız yazıçısı Çingiz Aytmatovun ilk nəsr əsəridir. Bu povestdə müəllif yaşadığı dövrün ictimai-siyasi, mənəvi-əxlaqi hadisələrini, insanın şəxsi istək və arzuları ilə cəmiyyət arasındakı toqquşmaları təsvir edir.

Akademik İsa Həbibbəyli kitaba «İnsan mənəviyyatının böyük ədəbiyyatı» adlı ön söz yazıb.

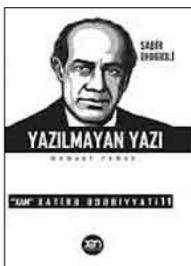
Əsəri Mehman Həsənov dilimizə çevirib.

BAĞIROVUN ADINA, BAĞIROVUN İMZASI İLƏ
(RUS DİLİNDƏ)
BAKI, «OL» NPKT, 2016

Şair, nasir, publisist, tarix tədqiqatçısı Teyyub Qurbanın tərtib etdiyi «Bağirovun adına, Bağirovun imzası ilə» adlı kitabda Azərbaycana uzun illər rəhbərlik etmiş Mir Cəfər Bağirovun dövlətçilik fəaliyyəti ilə əlaqədar çap etdirdiyi məqalələri və kitablarında istifadə etdiyi arxiv sənədləri toplanıb. Sənədlər oxuculara heç bir şərh və izahat olmadan təqdim edilir ki, bu da hər kəsə tanış olduğu sənədlər əsasında öz rəyini müəyyənləşdirmək imkanı verir.

Kitabın redaktoru və ön sözün müəllifi Əməkdar jurnalist Əlirza Balayevdir.

SABİR ƏHMƏDLİ
YAZILMAYAN YAZI
BAKI, «XAN» NƏŞRİYYATI, 2015

«Yazılmayan yazı» Azərbaycanın Xalq yazıçısı Sabir Əhmədlinin avtobiografik səciyyəli memuar-romanıdır. Roman Azərbaycan oxucularına gözəl əsərlər bəxş etmiş bənzərsiz nasirimizin son əsəridir. Bu kitabla o, sanki yaradıcılığına və keçdiyi şərəfli həyat yoluna bir yekun vurub. Sabir Əhmədli «Yazılmayan yazı»sında içində olduğu ədəbi mühiti, doğma insanları, görkəmli sənətkarları da yad edib. Oxumağınız məsləhətdir, çox şey öyrənəcəksiniz.

Kitabın redaktoru Rövşən Yerfidir.

SARA OĞUZ (NƏZİROVA)
BETON EVDƏN YAZILAR
BAKI, «YAZIÇI» NƏŞRİYYATI, 2015

Sara Oğuz (Nəzirova) müasir Azərbaycan nəsrinin istedadlı nümayəndələrindən biri idi. Sağlığında onun «Qədir gecəsi», «Tale damğası», «Nağıl nabatı», «Beton evdən yazılar» və s. kitabları çap olunub. Vəfatından sonra «Beton evdən yazılar» kitabı yenidən nəşr edilib.

Kitabda müəllifin altı povesti və on iki hekayəsi təqdim olunub.

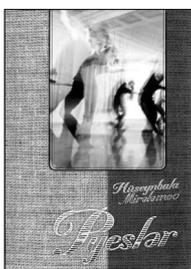
Tənqidçi Bəsti Əlibəyli kitaba «Zamanın fəvqündə» adlı ön söz yazıb.

KAMRAN NƏZİRLİ
DÖRDÜNCÜ MÖHÜR
BAKI, «MÜTƏRCİM» NƏŞRİYYATI, 2015

Kamran Nəzirli ədəbi yaradıcılığa 1985-ci ildən başlayıb. «Sevgi nağılı» adlı ilk hekayələr kitabı 1991-ci ildə çapdan çıxıb. Bu vaxta qədər onun 10-a yaxın nəsr və tərcümə kitabları işıq üzü görüb. «Dördüncü möhür» müəllifin ilk romanıdır. Bu romanda gənc azərbaycanlı qızı Banunun həyatı, keçdiyi ömür yolu qələmə alınıb.

Müəllif onu bir ziyalı, dövrün ruhunu əks etdirən bir insan kimi canlandırıb. Əsərdə eyni zamanda yaxın illərin tarixi hadisələri də öz əksini tapıb.

HÜSEYNBALA MİRƏLƏMOV
PYESLƏR
BAKI, «NURLAR»
NƏŞRİYYAT-POLİQRAFİYA MƏRKƏZİ, 2015

Kitaba tanınmış yazıçı-dramaturq və publisist Hüseynbala Mirələmovun Azərbaycan xalqının tarixi, müasir durumu, adət-ənənələri ilə qırılmaz bağlı olan, teatrlarımızın səhnələrində uğurla tamaşaya qoyulan pyesləri («Gəncə qapıları», «Pənah xan Cavanşir», «Xəcalət», «Vicdanın hökmü», «Ləyaqət», «Axirətdən gələn zəng» və b.) daxil edilib.

Filologiya elmləri doktoru, professor İslam Qəribli topluya «Xarakterlər dramaturgiyası» adlı ön söz yazıb.

**QAFAR CƏFƏRLİ
GÜNAHSIZ MƏLƏK
BAKI, «OL» MMC, 2015**

Bu kitab yazıçı-hüquqşünas Qafar Cəfərlinin oxucularla ikinci görüşüdür. Topluya müəllifin son illərdə detektiv janrdə qələmə aldığı «Günahsız mələk», «Əlvida, həyat» və «Xeyirlə şərin qovuşduğu gün» povestləri daxil edilib. Mövzusu real həyatdan götürülmüş bu əsərlərdə cinayətkarların ifşası, onlara qarşı hüquq-mühafizə orqanları əməkdaşlarının apardığı mübarizədən bəhs olunur.

Toplunun redaktoru yazıçı-publisist Nurəddin Ədiloğlu «Detektiv əsərlər müəllifi» adlı ön söz yazıb.

**MÖHSÜN NƏZƏRLİ
AZƏRBAYCAN TORPAĞINDA
BAKI, «GƏNCLİK» NƏŞRİYYATI, 2016**

«Azərbaycan torpağında» şair-publisist Möhsün Nəzərlinin oxucularla ilk görüşüdür. Burada müəllifin sevgi, həyat, gələcək haqqında düşüncələri, boya-başa çatdığı Yardımlının əsrarəngiz təbiət mənzərələrindən bəhs edən şeirlərlə yanaşı, cəmiyyətimizin neqativ hallarını tənqid edən satirik şeirləri də toplanıb.

**CAVAD ZEYNAL
O KÖHNƏ KİŞİLƏR
BAKI, «ŞƏRQ-QƏRB» NƏŞRİYYATI, 2015**

Cavad Zeynal ədəbiyyata 60-cı illərdə şeirlə gəlmişdir. Eyni zamanda, 10-a yaxın nəsr kitabının da müəllifidir. «O köhnə kişilər» kitabında isə Cavad Zeynalın müxtəlif illərdə yazdığı şeirləri toplanıb. Kitabdakı şeirlər mövzularına uyğun olaraq «Dünya-tanrı sevgisi», «Aparacaq bu dərd məni», «Bircə bu baxışdan keçirin məni», «Mən səni itirdim sən olmayanda» rubrikaları ilə təqdim olunub.

Şair-publisist Rəşad Məcid kitaba «İkinci dəfə imzaladığım şeirlər» adlı ön söz yazıb.

**TƏVƏKKÜL GORUSLU
BU SEVGİ BİR ƏBƏDİYYƏT
BAKI, «ELM VƏ TƏHSİL» NƏŞRİYYATI, 2015**

«Bu sevgi bir əbədiyyət» kitabı Təvəkkül Goruslunun oxucularla ikinci görüşüdür. Kitabda müəllifin müxtəlif illərdə bir sıra mövzularda qələmə aldığı şeirləri yer alıb. Sevgi, vətənpərvərlik, sədaqət, böyüyə hörmət və s. mövzuları əhatə edən şeirlər «İnsanlığın ali zirvəsində», «Ay ana, ay bacı», «Allahım, bu xalqı qoru» və s. başlıqlar altında təqdim olunur.

